

T.C.

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**NİKSAR KAZASINDA MUHACİRİN İSKÂNI:
BATUM MUHACİRLERİ ÖRNEĞİ
(1877-1923)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Orhan ÖZEN

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin SARAÇ

Nevşehir

Ağustos, 2021

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Orhan ÖZEN

Tezi Hazırlayan

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

Niksar Kazasında Muhacirin İskânı: Batum Muhacirleri Örneği (1877-1923) adlı Yüksek Lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Orhan ÖZEN

Tezi Hazırlayan

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin SARAÇ

Danışman

Doç. Dr. Kürşat KOÇAK

Tarih Anabilim Dalı Başkanı

KABUL ve ONAY

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin SARAÇ danışmanlığında **Orhan ÖZEN** tarafından hazırlanan “**Niksar Kazasında Muhacirin İskânı: Batum Muhacirleri Örneği (1877-1923)**” adlı bu çalışma, aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

/08/2021

JÜRİ

İMZA

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin SARAÇ

.....

Üye : Prof. Dr. Naci ŞAHİN

.....

Üye : Doç. Dr. Ahmet OĞUZ

.....

ONAY: Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun /..... / tarih ve
..... sayılı Kararı ile onaylanmıştır. /..... /

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

1877-1878 yıllarında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaşanan savaştan sonra Kafkasya coğrafyasında egemenlik sahasını genişleten Rusya, kendisine tabi olmayan yerli ahaliyi baskı ve zulümle topraklarından göndermeye çalışmıştır. Baskıya dayanamayan ahali Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Rus baskısından kaçan halk geride evlerini ve topraklarını bırakıp Osmanlı topraklarına gelmiştir. Gelen bu kişiler kayıtlarda muhacir yani göçmen olarak adlandırılmıştır. Muhacirler Osmanlı topraklarında farklı vilayet, kaza ve köylerde iskân edilmiştir. Bunlardan bir tanesi de Niksar kazasıdır. Niksar'daki Sorhun, Tepeyatağı ve Mercimekdüzü gibi köylerde muhacirler için yeni evler inşa edildiği gibi tarımsal faaliyetlerini yürütüp geçimleri sağlayabilecekleri araziler de tahsis edilmiştir.

Muhacirliği kuşaktan kuşağa aktarılan bir miras olarak nitelendirebiliriz. Çünkü muhacirlik sadece yaşayanı etkilemez. Sonraki nesilleri de etkileyip onların da kimliği olur. Vatanlarından ayrılma sırasında çekilen sıkıntılar, duyulan acılar sonraki yıllarda da hayatlarını etkilemeye devam etmiştir. Hatta sonradan gelen nesiller de bu ayrılıktan kaynaklanan acıları yer yer yaşamaya devam ederler. Ata topraklarına karşı derinden bir özlem duyarlar. Oralara gidip görmek isterler. Derin bir ayrılık hüznü kaplar içlerini. Kimileri vefa borcu olarak görüp ata topraklarına hizmet etmeye devam eder. Vatandan ayrılığın ve yokluğun ne olduğunu daha iyi bilirler. Sahip olduklarına sıkı sıkıya sarılmaya çalışırlar. Muhacirliğin kimliklerini unutturmaması için birlik ve beraberliğe daha çok önem verir, dernek faaliyetleri ile bu birlikteliği yaşatmaya çalışırlar. Muhacirlik nedir sorusunun cevabını en iyi Sorhun köyünden Pato Nine vermiştir diye düşünüyorum. Pato Nine'ye bir gün "Bize göçü anlatır mısın?" diye soruyorlar o da "Neresini anlatayım babasız çocuk doğurduk, teknesiz hamur yoğurduk." der.

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans öğrenimim boyunca beni destekleyen, telkinleriyle motive eden, tez danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin SARAÇ'a, tezimin hazırlanma sürecinde maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen değerli arkadaşlarım Sefa ALP'e, Mustafa Fırat GÜL'e, Harun GÜNER'e ve Batum muhacirleri ile ilgili yaptığı çalışmadan dolayı bana referans olan Murat KASAP'a, saha araştırmaları kapsamında göç ile ilgili bilgilerini benimle paylaşan Niksar'ın Sorhun, Mercimekdüzü, Örenler, Musapınarı, Ustahasan, Köklüce, Osmaniye, Akıncı, Oluklu, Dalkaya, Muhtardüzü, Tepeyatağı, Mahmudiye köyü sakinlerine, Yüksek Lisans öğrenimim boyunca verdiği fikirlerle beni destekleyen Tarih Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Doç. Dr. Ahmet OĞUZ'a, tez savunmasında değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Naci ŞAHİN'e teşekkürlerimi sunarım.

Orhan ÖZEN

Nevşehir 2021

NİKSAR KAZASINDA MUHACİRİN İSKÂNİ: BATUM MUHACİRLERİ ÖRNEĞİ (1877-1923)

Orhan ÖZEN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2021

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin SARAÇ

ÖZET

1877-1878 Osmanlı-Rusya Savaşı'ndan sonra Kafkasya olarak tabir edilen coğrafi sahada Rusya'nın uygulamış olduğu baskılar sonucunda yerli ahali topraklarını bırakıp Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Rus baskısından kaçıp Anadolu'ya sığınan kişiler kayıtlarda genellikle muhacir olarak yer almıştır. Muhacirler Osmanlı topraklarında farklı vilayet, kaza ve köylerde iskân edilmişlerdir. Bu kazalardan biri de Niksar'dır. Osmanlı idaresi döneminde 1870-1880 yıllarında Canik'e 1881'de Tokat sancağına bağlanan Niksar bugün Tokat ilinin bir ilçe merkezi durumundadır. Muhacirler, Niksar'daki Sorhun, Akıncı, Osmaniye, Köklüce, Musapınarı, Ustahasan, Örenler, Tepeyatak, Dalkaya, Oluklu, Mercimekdüzü ve Mahmudiye gibi köylerde iskân edilmiştir.

Niksar'a yapılan göçlere baktığımızda Batum ve havalisinden gelen Gürcü muhacirlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Göç edip gelenlerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri iskân edilme yerleriyle alakalıdır. Muhacirler ilk yerleştirilmiş oldukları yerlerde ikamet etmekte iken daha sonra farklı yerlere nakledilmeleri yönünde talepleri olmuştur. Ziraat faaliyetleri konusunda da yerli ahaliyle aralarında arazi paylaşımı konularında çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Her ne kadar yerli ahaliyle muhacirler arasında sorunlar yaşanmış ise de muhacirler günümüzde Türk toplumunun bir parçası olarak hayatlarını sürdürmektedirler. "Türk'ün kaderinin Gürcülerin kaderi" olduğunu söyleyerek bir ve beraber olduğumuzu belirtmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Muhacir, İskân, Batum, Niksar, Osmanlı, Rusya.

**SETTLING OF IMMIGRANT IN NIKSAR DISTRICT: BATUMI
IMMIGRANTS SAMPLE (1877-1923)**

Orhan ÖZEN

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Social Sciences Institute
M. Sc. Thesis, August 2021**

Supervisor: Dr. Lecturer Member of Hüseyin SARAÇ

ABSTRACT

After the Ottoman-Russian War of 1877-1878, as a result of the pressure applied by Russia in the Caucasus geography, the local people left their lands and took refuge in the Ottoman Empire. People escaping from the Russian pressure were often recorded as immigrants. Immigrants were settled in different provinces, towns and villages in the Ottoman lands. One of these townships is Niksar. Immigrants were settled in villages such as Sorhun, Akıncı, Osmaniye, Köklüce, Musapınarı, Ustahasan, Örenler, Tepeyatak, Dalkaya, Oluklu, Mercimekdüzü and Mahmudiye in Niksar.

When we look at the immigration to Niksar, it is seen that Georgian immigrants coming from Batumi and its surroundings are the majority. The problem that immigrants first experienced was with regard to settlement activities. While the immigrants were residing in the places where they were initially settled, they were asked to be transferred to different places later. There were also land problems with the local population about agricultural activities. Although there have been problems between the local population and the immigrants, they continue their lives as a part of the Turkish society today. They state that we are one and together by saying "the fate of the Turks is the fate of the Georgians".

Key Words: Immigrant, Settling, Batumi, Niksar, Ottoman, Russia.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No:
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iii
KABUL ve ONAY	iv
ÖNSÖZ	v
TEŞEKKÜR	vi
ÖZET	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

RUSYA’NIN KIRIM VE KAFKASYA’DA YAYILMA POLİTİKASI

1.1. Kafkasya’nın Coğrafi Özellikleri	7
1.2. Rusya’nın Kırım ve Kafkasya Politikası	8
1.2.1. Hristiyanlaştırma Siyaseti	10
1.2.2. Vergi ve Angarya	10
1.2.3. Sürgün ve Katliam	10
1.2.4. Ruslaştırma Siyaseti	11
1.3. Kırım ve Kafkasya’dan Yaşanan Göçlerin Sebepleri	11
1.4. Kırım ve Kafkasya’dan Yaşanan Göçler	15
1.5. Muhacirlerin Kabul Edilme Sebepleri	17
1.6. Göçün Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkisi	19

İKİNCİ BÖLÜM

1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI’NDAN SONRA

BATUM’DAN YAŞANAN GÖÇLER

2.1. Batum ve Tarihçesi	20
2.2. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)	26
2.2.1. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Batum	27
2.2.2. Batum Cephesi ve Asâkir-i Muavene Ordusu	28
2.2.3. Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları	29
2.2.4. Batum ve Havalisinde Rus İdaresinin Kurulması	32

2.3. Göçlerin Başlaması ve Muhacirlerin İskân Edilmesi	34
2.3.1. Rusya İdaresinden Kaynaklanan Sebepler.....	37
2.3.2. Osmanlı Devleti'nin Göçü Teşvik Etmesi Meselesi.....	43
2.3.3. Muhacirlerin İskân Edildiği Yerler.....	44
2.3.4. Yaşanan Zorluklar.....	46
2.3.5. Osmanlı Devletinin İskân Politikası	46
2.3.6. Muhacirin Komisyonları.....	48
2.3.7. Talimatnameler	49
2.4. Muhacirlere Yapılan Yardımlar	51
2.4.1. İaşe Yardımı.....	51
2.4.2. Arazi Tahsisi	52
2.4.3. Konut Yardımı	53
2.4.4. Diğer Yardımlar	53
2.5. Muhacirlerin Sayısı	56
2.6. 1879-1882 Göçleri.....	56
2.7. 1882-1914 Yıllarında Göçler.....	58
2.8. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Göçler.....	63
2.9. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Elviye-i Selase'nin Genel Durumu	64
2.10. TBMM Döneminde Yaşanan Göçler.....	66
2.11. Göçlerin Sonuçları.....	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATUM VE HAVALİSİNDEN NİKSAR'A GELEN MUHACİRLERİN İSKÂN ÇALIŞMALARI VE SOSYO-KÜLTÜREL HAYATLARI

3.1. Genel Hatlarıyla Niksar Tarihi	72
3.2. Niksar'ın Nüfus ve İdari Yapısı	75
3.3. Gürcüler.....	81
3.4. Batum ve Havalisinden Niksar'a Gelen Muhacirlerin İskân Edildikleri Köyler ve Muhacirlerin Sosyo-Kültürel Hayatları	84
3.4.1. Sorhun Köyü	85
3.4.1.1. Sorhun Köyünde İskân Faaliyetleri.....	87
3.4.1.2. Sorhun Köyüne Balkan Göçmenlerinin Gelmesi.....	91
3.4.1.3. Sorhun Köyünde Sosyo-Kültürel Hayat	92
3.4.2. Akıncı Köyü.....	94

3.4.2.1. Akıncı Köyünde Sosyo-Kültürel Hayat	96
3.4.3. Örenler Köyü	97
3.4.4. Oluklu (Pöhrekli) Köyü	99
3.4.4.1. Oluklu (Pöhrekli) Köyünde Sosyo-Kültürel Hayat.....	101
3.4.5. Tepeyatak Köyü.....	102
3.4.5.1. Tepeyatak Köyünde Sosyo-Kültürel Hayat	106
3.4.6. Mercimekdüzü Köyü	1077
3.4.6.1. Mercimekdüzü Köyü'nde Sosyo-Kültürel Hayat.....	108
3.4.7. Ustahasan Köyü	109
3.4.7.1. Ustahasan Köyünde Sosyo-Kültürel Hayat.....	109
3.4.8. Osmaniye (Düzkırık) Köyü	110
3.4.8.1. Osmaniye Köyü'nde Sosyo-Kültürel Hayat	110
3.4.9. Köklüce (Fatlı) Köyü	111
3.4.9.1. Fatlı Ali Çavuş	112
3.4.10. Dalkaya (Gidiver) Köyü	116
3.4.10.1. Dalkaya (Gidiver) Köyü'nde Sosyo-Kültürel Hayat.....	116
3.4.11. Musapınarı Köyü	117
3.4.11.1. Musapınarı Köyünde Sosyo-Kültürel Hayat.....	117
3.4.12. Mahmudiye Köyü	118
3.4.13. Muhtardüzü Köyü	120
3.4.14. Zoğallıçukur Köyü.....	121
3.4.14.1. Zoğallıçukur Köyünde Sosyo-Kültürel Hayat	122
3.5. Göçle İlgili Anılar	123
3.6. Nıksar'ın Diğer Köy ve Mevkilerinde İskân Olunan Muhacirler ve Yaşanan Sorunlar	123
3.6.1. İskân ve Arazi Sorunları	124
3.6.2. Eşkıyalık Faaliyetleri	133
SONUÇ	135
KAYNAKÇA	140
EKLER	148

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Canik, Trabzon, Erzurum, Ankara ve Suriye Dolaylarından Gelen İslam Kabilelerinin İsimleri ve Nüfus Miktarları	60
Tablo 2: Muhacirlerin Yerleştirildikleri Mahaller ve Nüfus Miktarları.....	60
Tablo 3: İskân Edilemeyen ve Misafir Olarak Kalan Muhacirlerin Yerleştirildikleri Yerler ve Miktarları.....	61
Tablo 4: 1900'lü Yılların Başlarında Arşiv Belgelerinden Tespit Edilen Bazı Muhacirlerin İsimleri, Sülale Adları, Geldikleri ve Yerleştikleri Yerler	62
Tablo 5: 1903-1907 Yıllarında Niksar Kazasının Gayrimüslim Genel Nüfus Miktarı	77
Tablo 6: 1903 Yılında Tokat Sancağı ve Kazalarındaki Gayrimüslim Kadın (K) ve Erkek (E) Genel Nüfus Miktarları.....	78
Tablo 7: 1907 Yılında Tokat Sancağı ve Kazalarındaki Gayrimüslim Kadın ve Erkeklere Ait Nüfus Bilgileri.	78
Tablo 8: Niksar Kazasının 1.Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrası Genel Nüfus Miktarı (19 Ağustos 1915).....	79
Tablo 9: Fatlılı Ali Çavuş ve Arkadaşları	115
Tablo 10: Niksar Kazasında İskan Edilen Batum Muhacirleri	124

KISALTMALAR LİSTESİ

BCA	: Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
ODS	: Osmanlı Devlet Salnamesi
SVS	: Sivas Vilayet Salnamesi
TCDS	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi
TVS	: Trabzon Vilayet Salnamesi
C.	: Cilt
M.	: Miladi
R.	: Rumi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
BEO	: Bâb-ı âli Evrak Odası
DH. EUM. AYS	: Dahiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemî
DH. MKT	: Dahiliye Nezareti Mektûbî Kalemî
DH. TMIK. M	: Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat
DH. MUİ	: Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi
EV.MKT.CHT	: Evkaf Mektubi Kalemî Cihat Kalemî
HR.TH	: Hariciye Nezareti Tahrirat
İ.DH	: İrade Dahiliye
İ.HUS	: İrade Hususi
MAD.d	: Maliyeden Müdevver Defterler
MŞH, ŞSC.d	: Meşihat Şeriyeye Sicilleri Defterleri
NFS.d	: Nüfus Defterleri
A.MKT.MHM	: Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Kalemî Evrakı
ŞD	: Şura-yı Devlet
Y.PRK.UM	: Yıldız Perakende Evrakı Umumi

GİRİŞ

Göç; insan topluluklarının siyasi, dini, iktisadi ve sosyal nedenlerden dolayı bir yerden başka bir yere gitmesidir¹. Aynı zamanda göç; nüfusun devamlı yaşama bölgelerini kişisel olarak, aileler ya da gruplar halinde terk edip, geçici veyahut sürekli olarak yaşamak için başka bir yere gitme eylemidir². Muhacir ise “göç eden, hicret eden, göçmen” anlamında kullanılmaktadır. Muhacir kelimesi, Osmanlı literatüründe özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygın bir şekilde yer almıştır. İlk dönemlerdeki Osmanlılar fethedilen toprakları iskân etmek için çeşitli yollarla nüfus nakilleri yapmış ve bunun yanı sıra bazı durumlarda yeni fethedilen bölge veya şehirlerde oturan yerli halkı iç kesimlerdeki şehirlere yerleştirmiştir. Ancak 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mağlubiyetle sona eren savaşlardan sonra kaybedilen topraklardaki Müslüman, hatta gayrimüslim halkın göç hareketi Osmanlı Devleti’nde önemli sorunlardan birini teşkil etmiştir³. Bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye ya da başka bir yerleşim yerine gitmesinde, nüfusun geçici veya sürekli olarak köylerden şehirlere göç etmesinde, ekonomik ve sosyal şartlar birinci derecede rol oynamıştır⁴.

Anadolu’ya zorunlu göçler genel olarak Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı Kırım’ın 1783 yılında kaybıyla başlamıştır. Kırım’dan sonra diğer yerlerde kaybedilmeye başlayınca göçler artık sürekli hale gelmiştir. Çar Deli Petro ile başlayan Rusya’nın Akdeniz’e inme çabaları Osmanlı Devleti’nin kuzey siyasetini belirlemiştir. Ruslar güneye doğru inip Osmanlı Devleti üzerine geldikçe yaşanan göçler daha da artmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti, Rusya’ya karşı kaybetmiş olduğu 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 yıllarındaki savaş, devletin dağılmasında etkili rol oynamıştır. Osmanlı Devleti’nin yenilgiye uğradığı bölgelerden çekilmesi

¹ Hüseyin Saraç, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Köy-Mezra, Köy-Yayla Arasındaki Göçlerin Şehir Hayatına Etkisiyle Meydana Gelen Değişikliklerin Kültürel Hayattaki Yansımaları: Ardeşen (Rize) Yaylaları Örneği 1880-2010”, *CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri, 14-16 Nisan 2011*, C. 2, Uşak, s. 1052.

² Eren Yürüdü, Kenan Arıbaş, Seçkin Hardal, “Niksar İlçesinde (Tokat) Göç Hareketlerine Genel Bir Bakış”, *3.Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi (05-08 Eylül 2018)*, Üsküp-Makedonya, Ankara 2018, s. 398.

³ Abdullah Saydam, “Muhacir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, s. 288.

⁴ M. Halistin KUKUL, Bazı Sözlük ve Ansiklopedilerde “Göç” Tarifleri, *Geçmişten Günümüze Göç 3*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları No: 20, Samsun 2017, s. 1549.

üzerine bu bölgelerde artan Rus baskıları yüzünden yerli ahali göç etmiş veya göçe zorlanmıştır⁵.

Yaşanan bu göçler sırasında işlerin düzenli olarak yürütülmesi için ilk olarak “Muhacir Komisyonu” kurulmuştur. Bu komisyon daha sonraları kaldırılmış ve ardından yaşanan göçlerin tekrar hız kazanması üzerine 1877 yılında “İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu” kurulmuştur. Bu komisyonun da 1894 yılında kaldırılmasıyla göç işleri ile “Dâhiliye Nezareti ve Şehremaneti” ilgilenmeye başlamıştır⁶.

Osmanlı topraklarına yapılan muhacir göçleri Çarlık Rusya'nın Kafkaslar'da 19. yüzyılda güçlenmesi ve Kafkas halkının ulusal bağımsızlık ve özgürlükleri için verdikleri mücadeleleriyle bağlantılıdır. Rus ordu birlikleri 1877 yılında Kars'ı, 1878 yılında Batum ve Acara'yı ele geçirmiştir. Bölgenin Müslüman Gürcü nüfusu Rusların topraklarını geçici bir süre için işgal edeceğini, Osmanlı devleti ile yapılacak antlaşmadan sonra bu toprakları terk edeceğini düşünmekteydi. Ancak Berlin Antlaşması ile beklentilerin boşa çıkması üzerine buradaki ahali, Osmanlı topraklarına göç etmeye başlamıştır. Rus yönetimi ilk zamanlarda bu göç hareketini hiçbir şekilde engellememiş, tam tersine teşvik etmiştir⁷. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sürerken meydana gelen insan ölümlerinin yanı sıra gerek sürgünler gerekse kitlesel göçler oldukça artmıştı. Kafkasya Cephesi'ndeki bu gelişmelerden en çok etkilenen Çerkes, Çeçen, Abazalı, Dağıstanlı ve Acara bölgesinde yaşayan Müslüman Gürcüler olmuştur. On binlerce insan Rusya Devleti tarafından soğuk bölgelere sürülmüş, Osmanlı memleketine gerek bu bölgeden gerekse Balkanlardan yüz binlerce kişi göç etmek zorunda kalmıştır. Bu savaş esnasında ve savaş sonrasında Osmanlı memleketine gelen göçmen sayısı çeşitli kaynaklarda milyonu dahi aşan rakamlarla ifade edilmektedir. Rusların işgaline uğramış bulunan Kafkasya'dan savaş boyunca 60.000'den fazla insan Osmanlı topraklarına göç etmek

⁵ Ahmet Oğuz, “Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Anadolu'ya Gelen Muhacirler ve Muhacirlerin Göç Ettiği Bazı Şehirlerdeki İskân Politikaları”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C. 13, S. 19 (Eylül 2019), s. 2718.

⁶ Ayşe Pul, “1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Beykız'da Muhacirler İçin İskân Yeri Çalışmaları”, *Tarih Okul Dergisi*, S. 15 (Eylül 2013), s. 161.

⁷ Bejan Khorava-Zaza Tsursumia, “Güneybatı Gürcistan'dan Osmanlı'ya Göçler (Muhaciroba) 1878-1882” *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, S. 42, 2016, s. 85-86.

mecburiyetinde kalmıştır. Savaştan sonra gelenlerin de ilave edilmesiyle bu sayı 70.000'i aşmış durumdadır. 1881 yılı itibariyle yalnızca Sivas vilayetine gelen muhacir sayısı resmi rakamlara göre 27.712'dir⁸.

Kafkasya'dan hem Karadeniz üzerinden hem de kara yoluyla gelen muhacirlerin sevk yolu üzerinde bulunan Tokat'ta iskân faaliyetleri 19. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Tokat'a gelen göçmenler Tokat, Turhal, Erbaa ve Niksar gibi merkezler ile köylerinde iskân edilmiştir. Tokat'ın göçmen sevkinde önemli olmasında coğrafi faktörler, iklim, tarım potansiyeli ve ticari faaliyetler bakımından avantajlı bir konumda olmasından kaynaklanmıştır⁹.

Tokat, Batum muhacirlerinin yoğun olarak iskân edildiği şehirlerdendir. Muhacirler, Tokat merkez mahallelerinde ve köylerinde iskân edildiği gibi özellikle Niksar'ın köylerinde de iskân edilmiştir. İl merkezine özellikle Batum Livane'den (Artvin'den) gelenler yerleştirilmiştir. Tokat'ta Batum muhacirlerinin iskân edildiği köylerden biri de Gülpınar köyüdür. Muhacirlerin Tokat'a gelişi 1888 yılında da devam etmiştir. Mesela Samsun'dan Tokat'a gitmek isteyen 16 kişinin masrafları Muhacirin Komisyonu tarafından karşılanmıştır. Batum muhacirlerinden 20 hane, Ekincilik mevkiinde iskân edilmiştir. 1901 yılında Osmanoğlu İsmail önderliğinde 3 hane 11 nüfus ile daha önce Niksar'a gelmiş olan 9 hane Batum muhaciri de Ekincilik köyüne yerleştirilmiştir. Ekincilik köyünde 1915 yılında 91 erkek 71 kadın olmak üzere 162 kişi yaşamakta idi. Fransız araştırmacı Vital Cuinet'in hazırladığı rapora göre 1892 yılında Tokat merkez kazasında 750 Gürcü ve Çerkes muhacir yaşamakta idi¹⁰.

Batum muhacirleri Tokat sancağına bağlı Artıkabat nahiyesine yerleşmek istemişler ancak İrip ve Tahtaoba köyünü kendileri için uygun bulmuşlardır. Muhacirler için oluşturulan İrip köyünde 1915 yılında 50 erkek, 49 kadın olmak üzere 99 kişi yaşamakta idi¹¹. 1895 yılında Tokat'a tabi olan Turhal nahiyesinde Dazmana Deresi

⁸ Mehmet Demirtaş, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Göç Olaylarına Etkileri ve Göçmenlerin Durumu", *Geçmişten Günümüze Göç, C. 1*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, s. 156.

⁹ Erdal Taşbaş, "XIX. Yüzyılda Tokat'ta Göçmen İskânı ve Göçmen Sevkinde Şehrin Önemi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Sempozyumu (01-03 Kasım 2012)*, C. 1, Tokat 2012, s. 281.

¹⁰ Murat Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, Gürcistan Dostluk Derneği Yayınları, İstanbul 2018, s. 307-308.

¹¹ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 314.

isimli mahalde 15 hanede 52 nüfus Batum muhacirinin iskân edildiği görülmektedir. Batum muhacirlerinin yerleştirilmiş olduğu bu köyün ismi 1895 yılındaki arşiv kaydından anlaşıldığı üzere “Sultaniye” olarak değiştirilmiştir¹².

Anadolu’da iskân edilen yüzbinlerce göçmen, şehirlerin demografik yapısını etkilemiştir. Tokat sancağının 1881 yılındaki nüfusu 152.516 iken 1892 yılında 202.800 kişiye çıkmıştır. Bu oranı doğal nüfus artışıyla açıklamak zor görülmektedir. 93 Harbi’nden sonra Kafkasya ve Gürcistan’dan gelerek Tokat sancağında iskân edilen muhacirlerin sayısı 20.000 üzerindedir¹³.

1877-1878 yıllarında yapılan Osmanlı-Rus Savaşı’nın sonunda Kafkas Cephesinde Ardahan, Doğubayazıt ve Kars Rusların eline geçmiş ve 3 Mart 1878 Ayastefanos Antlaşması ile Rusya bütün Maveraya Kafkasya’ya hâkim olmuştur. 13 Haziran 1878 tarihinde toplanan Berlin Kongresi’nde Kars, Ardahan ve Batum Rusya’ya bırakılmış, Doğubayazıt ise Osmanlı devletine iade edilmiştir¹⁴. 19. yüzyılın sonlarında yaşanan ve 20. yüzyılın başlarında da devam eden Rus baskısından dolayı binlerce insan Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Bu durum muhacirlik olgusunu başlatmıştır. Rus baskısından ve zulmünden kaçan halk geride evlerini ve topraklarını bırakarak Osmanlı Devleti’ne sığınmıştır¹⁵.

Bu çalışmada 1877-1878 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra Osmanlı topraklarına göç eden muhacirlere dair bilgiler verilmiştir. Çalışmanın temel amacı, Niksar’a göç geçen eden muhacirler ve muhacirler içerisinde örnek olarak seçilen Batum muhacirleri hakkında bilgi vermektir. Başta arşiv kaynakları olmak üzere mevcut literatürden de yararlanılmıştır. Bunların yanı sıra Niksar’ın Sorhun, Tepeyatak, Dalkaya, Oluklu, Musapınarı, Örenler, Mercimekdüzü, Muhtardüzü, Ustahasan, Osmaniye, Akıncı, Köklüce ve Mahmudiye köylerindeki Batum muhacirleri ile birebir yapılan mülakatlar sonucunda muhacirlerle ilgili elde edilen sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetler hakkında bilgi verilmektedir. Batum

¹² BOA. İ. DH., 1323/8.

¹³ Taşbaş, “XIX. Yüzyılda Tokat’ta Göçmen İskânı ve Göçmen Sevkinde Şehrin Önemi”, s. 277.

¹⁴ Zehra Arslan, “Batum Göçmenleri (1914-1930)”, *Bilig*, S. 71, Güz 2014, s. 44.

¹⁵ Malkhaz Chokharadze-Mehmet Ali Keskin, “Türk Tarihi ve Gürcü Tarihi Kaynaklarına Göre Rus Yönetiminin Uyguladığı Politika Sonucu Gürcü Muhacirlikleri (19- 20.Yüzyıllar Arasında)”, *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, C. 10, S. 2, 2015, s. 95.

ve havalisinden Osmanlı topraklarına yapılan göçlerin 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlamış olmasından dolayı başlangıç olarak 1877 ve bu göçlerin 20.yüzyılın ilk yıllarında da devam etmesinden dolayı çalışma konusu 1877-1923 yılları ile sınırlandırılmıştır.

Bu çalışmanın temel kaynaklarını başta Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA) yer alan ve nezarete gelen tahrirat, tezkire, arzuhal veyahut dış yazışmaların mevcut olduğu Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT)¹⁶ isimli fondaki belgeler oluşturmaktadır. Bu belgelerde muhacirlerin yaşamış oldukları sorunlarından özellikle iskân edilmeleri konusuna ve yerli ahali ile aralarındaki arazi sorunlarına değinilmiştir. Şura-yı Devlet Defterleri (ŞD.d) ve Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Belgeleri (DH.MUI) gibi fonlardan da yararlanılmıştır. Bunların yanı sıra Trabzon ve Sivas Vilayet Salnamelerinden yararlanılmış olup 1870-1927 yılları arasında Niksar'daki nüfus ve hane miktarları ile şehrin tarihine dair önemli bilgilere ulaşılmıştır.

Yapılan çalışmalar sonucunda Niksar kazasındaki nüfus ve muhacirler hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir. Ancak bu aşamada birtakım zorluklar ile de karşılaşmıştır. Örneğin arşiv belgelerinin sınırlı olması ve bazı belgelerin içerik olarak genel itibariyle birbiri ile benzer olması, muhacirlere ait olan nüfus defterlerinin mevcut olmaması veyahut şu an için defterlere ulaşamıyor olması ve bu münasebetle muhacirlerin isimlerine, hane miktarlarına, kullandıkları sülale isimlerine, icra etmiş oldukları görevlere, meşguliyetlerine, hangi köyde ne kadar muhacirin kayıtlı olduğu vb. bilgilere genel hatlarıyla ulaşamıyor olması gibi sorunlardır.

Arşiv kaynaklarının dışında mevcut literatürden de yararlanılmış olup bu hususta başta Murat Kasap tarafından 2018 yılında yayınlanan “*Osmanlı Arşiv Kaynaklarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*” adlı eser incelenmiştir. Bu eser Niksar'da var olan muhacir ve onların yaşadıkları göç, sorunlar vb. durumlara dair bilgilere ulaşmamız açısından bizlere yardımcı olmuştur. Rüştü Bozkurt, “*Unutulan Göç*” adlı kitabında Sorhun köyüne muhacirlerin yerleşmesini ve Gürcü muhacirlerin

¹⁶ Komisyon, *Başkanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul 2010, s. 377.

sosyo-kültürel hayatlarını anlatmıştır. Ancak bu eserde arşiv belgelerine yeteri kadar yer verilmemiştir. Muammer Demirel'in *Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Sonra)* adlı makalesinde Batum, Livane (Artvin), Ardanuç, Şavşat ve Acara bölgesinden gelen muhacirlerin Anadolu'daki iskân faaliyetlerinden genel olarak bahsetmiş ancak Niksar kazasındaki muhacirlerin iskânı geniş çaplı ele alınmamıştır. Bu açığı kapatmak için hem sözlü tarih çalışmaları hem de arşiv belgelerinin beraberce ele alınması yoluna gidilmiştir. Bu çalışmaların dışında çeşitli makalelerden de yararlanılmıştır. Niksar'da ikamet etmekte olan Batum muhacirleri ile ilgili doğrudan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Niksar'daki Batum Muhacirleri, onların yaşadıkları sorunları ve sosyal-kültürel-ekonomik hayatlarını konu alan bu tez çalışmasının bu eksikliği gidereceğini söylememiz mümkündür.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Rusya'nın Kırım ve Kafkasya'da uyguladığı politika, Osmanlı topraklarına yapılan göçler ele alınmıştır. İkinci bölümde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Batum'dan Yaşanan Göçler, Batum'un tarihçesi, muhacirlerin yaşamış oldukları zorluklar ve sorunlar açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise Batum ve havalisinden Niksar'a gelen muhacirlerin iskân çalışmaları ve Niksar'ın köylerinde ikamet etmekte olan Batum muhacirleriyle birebir yapılan mülakatlar (görüşmeler) neticesinde elde edilen bilgilerden yola çıkarak onların sosyo-kültürel hayatlarına dair bilgiler verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

RUSYA'NIN KIRIM VE KAFKASYA'DA YAYILMA POLİTİKASI

Kafkasya¹⁷ bulunduğu coğrafi konum sebebiyle Rusya tarafından kendi sınırlarına dâhil edilmek istenmiş, Rusya burada söz sahibi olmak ve kendi hâkimiyetini kabul ettirmek için yerli ahaliye baskılar uygulamıştır. Rus hâkimiyetini kabul etmeyen Müslüman ahaliyi ise din değiştirmeye zorlayıp Hristiyanlaştırmak ve bunun yanı sıra vergi, sürgün, katliam vb. alanlarda çeşitli politikalar ile bu topraklardan uzaklaştırmak istemiştir. Rus baskısı sonucunda birçok insan topraklarını ve evlerini geride bırakarak Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Osmanlı, muhacirlerin hem nüfus açısından hem de askeri açıdan devlete faydalı olacağını düşündüğü için yapılan göçlerde muhacirlere yardımcı olmuştur. Ancak bu göç, zaman zaman Osmanlı topraklarında salgın hastalıkların yayılmasına sebep olmuştur.

1.1. Kafkasya'nın Coğrafi Özellikleri

Kafkasya'nın batısında Karadeniz, doğusunda Hazar Denizi, kuzeyinde Don ile Volga nehirleri, güneyinde Çoruh-Aras-Arpaçay nehirleri yer almaktadır¹⁸. Kafkasya Dağları bölgeyi kuzey ve güney Kafkasya diye ikiye ayırmıştır. Kafkas sıradağları, Kafkasya'yı Kafkas ötesinden ayırırken Avrupa sınırının da güneydoğu kısmını oluşturmaktadır¹⁹.

¹⁷ Karadeniz ile Azak Denizi'nin doğu kesimini ayıran Anapa yarımadasından başlayarak Hazar Denizi kıyısındaki Apşeron yarımadasına ulaşan Büyük Kafkas dağlarını ve iki yanında uzanan torakları kapsar.

¹⁸ Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon 2006, s. 27.

¹⁹ Ufuk Tavkul, *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 11.

Esas itibariyle dağlık bir bölge olan Kafkasya'da yerleşim bölgeleri genellikle yüksek yaylalar ve derin vadilere yayılmıştır. Yüksekliği fazla olan bu dağ silsilesi, bölgedeki insanların tarihlerini, kültür ve karakterlerini diğerlerinden farklı kılmıştır. Askeri açıdan büyük ölçüde savunma imkânı sağlayan bu dağlar, kültür ve etnik bakımdan bölünmüş bir coğrafyanın doğmasına sebep olmuştur²⁰. Bölgede yaşayan halkın birbirlerinden tecrit edilmiş bir şekilde yaşamalarına neden olmuştur²¹. Kafkasya'nın etnik yapısı Adıge/Çerkes, Abaza, Çeçen/İnguş, Dargı, Lezgi, Gazi Kumuk/Lak, Gürcü ve Laz gibi Kafkas halklarından; Nogay, Karaçay/Malkar, Kumuk ve Azeri gibi Türk boylarından; Oset ve Ermeni gibi Hind-Avrupa kavimlerinden;²² Rusların ele geçirdiği bölgelere yerleştirilen Rus, Rum, Kozak, Çingene, Alman ve Yahudi göçmenlerden meydana gelmektedir²³.

1.2. Rusya'nın Kırım ve Kafkasya Politikası

Kafkasya'nın uluslararası pek çok rekabete sahne olmasında Avrupa-Asya arasındaki transit ticaret yollarının geçiş güzergâhında bulunması; Güney Kafkasya'da petrol, bakır ve demir gibi madenlerin çıkarılması etkili olmuştur. Kafkasya, Rusya için askeri ve ticari açıdan önemli olduğundan Rus Çarları bölgeyi kendine bağlamak ve Ruslaştırmak için mücadele etmiştir. Osmanlı Devleti, Rus yayılmacılığına karşı Gürcüler, Lezgiler, Çeçenler ve Çerkezler arasında Osmanlı kültürünü ve İslam dinini hızlı bir şekilde yaymaya çalışmıştır²⁴. Bölgede Türk-Rus mücadelesinin yaşanması Rusların güneye inmesini geciktirmiştir²⁵. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'ni en çok uğraştıran Rusya'nın gerek Balkanlarda gerekse Kırım ve Kafkasya'da uygulamak istediği politikaları şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Yerli ahaliyi din değiştirmeye zorlayıp Hristiyanlaştırmak ve devamında Ruslaştırmak, karşı çıkanları katliam, devlet terörü ve sürgün yoluyla cezalandırmak.

²⁰ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010, s. 15.

²¹ Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012, s. 17.

²² Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, s. 8.

²³ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 29.

²⁴ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. TTK Basımevi, Ankara 1987, s.387.

²⁵ Nedim İpek, "Kafkaslardaki Nüfus Hareketleri", *Türkiyat Mecmuası*, C. 20, 1997, s. 274.

- 2- Rusya içlerinden getirilen göçmenleri ticari ve ulaşım bakımından önemli merkezlere yerleştirerek yerli ahaliye hâkim kılmak.
- 3- Yerli ahaliyi Rus göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamaya mecbur etmek.
- 4- Yerli ahalinin elindeki verimli toprakları alıp göçmenlere vermek ve bu konuda şiddet kullanmak.
- 5- İskân edilen Rus göçmenleri sürekli takip etmektir²⁶.

Rusya kendisine rakip olacağını düşündüğü savaşçı ve asi dağlı kavimleri Kafkasya'dan çıkarmak için çalışmış ve sahip olduğu jeo-stratejik konumu gereği Batı Kafkasya'yı ele geçirmek istemiştir²⁷. Rusya'nın Kafkasya bölgesinde uygulamış olduğu politikaların başında, bölgenin demografik yapısını değiştirmeye yönelik atılmış olduğu adımlar gelmektedir²⁸. Rusya emperyalizm politikasını gerçekleştirmek için yerli Kafkas halkını göçe zorlama yoluna gitmiştir. Bunun neticesinde birçok muhacirin 1859-1864 yılları arasında ve daha sonralarda Anadolu'ya geldiği göz önünde bulundurulduğunda bu ifadenin doğru olduğu görülmektedir. Rusya Kafkasya'da yaşayan Müslümanları Osmanlı topraklarına göç ettirerek bölgeyi hem kolonileştirmek hem de bölgede kendi siyasal egemenliğini kurmak istemiştir²⁹. Savaştan sonra Osmanlı'nın doğu bölgelerinde yaşayan Ermeni nüfusunun önemli bir kısmı, Kafkasya'ya göç ettirilmiştir. Bu şekilde Rusya, Kafkasya'nın güneyinde kontrol bölgeleri oluşturarak başta Hindistan olmak üzere bölgeye entegre olan diğer ticari alanlara uzanan yolların kontrolünü de sağlayacaktı³⁰. Rusya'nın güney Kafkasya'da yayılmasında Gürcüler ve Ermeniler doğal müttefik olmuşlardır³¹. Rusya'nın Gürcistan'a kadar uzanan bir bölgede egemenlik oluşturmaya başlaması Osmanlı Devleti açısından Karadeniz'in güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır. Rusya'nın inşa etmiş olduğu kuvvetli donanması ile bu tehdit algısı daha da büyümüştür³².

²⁶ İpek, "Kafkaslardaki Nüfus Hareketleri", s. 279.

²⁷ Erdal Taşbaş, *Halifenin Gölgesine Sığınanlar Göçler ve Muhacirin-i İslamiye Komisyonu*, Berikan Yayınevi, Ankara 2017, s. 64.

²⁸ Mustafa Budak, "Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kafkasya", *Avrasya Etüdüleri*, 1995, S. 4, s. 111.

²⁹ Veysel Şahin, *Türkiye Gürcülerinin Dünü Bugünü Sinop İlinde Gürcü Kültürünün Sosyokültürel İncelemesi*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 16.

³⁰ Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, s. 45.

³¹ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, TTK Yayınları, Ankara 2018, s. 31.

³² G. Teymurova, "1806-1812 Osmanlı-Rusya Savaşı ve Azerbaycan". *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2016, C. 2, S. 2, s. 48-50.

1.2.1. Hristiyanlaştırma Siyaseti

Rusya, 1860 yılına kadar Kafkas göçlerini memnuniyetle karşılamış; hatta zulüm, sürgün ve ağır vergilerle göç hareketini teşvik etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin göçmenleri Rumeli'ye yerleştirdiğini görünce, bu durumun kurmayı düşündüğü Bulgaristan planına engel olacağını anlayıp Kafkas politikasını değiştirmiş ve yerli ahalinin göçü engellenerek, yetişkinler devlet zoruyla, çocuklar eğitim yoluyla Hristiyanlaştırılmaya çalışılmıştır. Rus Çarı yerli ahaliyi Hristiyanlaştırmak için “Kafkas Müslümanlarını Hristiyanlaştırma Cemiyeti” adıyla bir teşkilat kurmuştur³³. Rusya bu süreçte bilinçli bir asimilasyon siyaseti uygulamaya başlamış, direnenler ise ya Sibiryaya sürgün edilmiş ya da idam cezasına maruz bırakılmışlardır³⁴. Bu Hristiyanlaştırma çabaları çerçevesinde medreselerin yerine Rusça eğitim veren okullar açılmış, Arap alfabesinin yerine Kiril alfabesi getirilmiş ve ancak Rusça öğrenmek koşulu ise yerel dillerde eğitim hakkı tanınmıştır³⁵.

1.2.2. Vergi ve Angarya

Rusya, işgal bölgesinde yaşayan halktan “yasak” tabir edilen vergi alırdı. Bu verginin miktarı Ruslara itaat etme derecesine göre değişirdi. Önceleri ailenin tüm üyelerinden vergi alınmıştır. Halk üzerine düşen vergiyi ödeyemediğinde tüm mal varlığı satılırdı. Vergilerin dışında halk, “devletlik hizmetler” adıyla çeşitli angarya işleri de yapmak zorunda kalmıştır³⁶.

1.2.3. Sürgün ve Katliam

Kafkasya'daki Ruslaştırılmayı tatbik etmek ve direnci kırmak için sürgün metodunu olanca şiddetiyle tatbik etmiştir. Rusya özellikle Hristiyanlaştırma siyaseti karşısında direnen ve İslam dininden dönmek istemeyen Müslümanları sindirmek için Sibiryaya sürgün ve katliam metodunu uygulamıştır³⁷.

³³ İpek, “Kafkaslar'daki Nüfus Hareketleri”, s. 280.

³⁴ Selma Yel ve Ahmet Gündüz, “XIX. Yüzyılda Çarlık Rusyası'nın Çerkesleri Sürgün Etmesi ve Uzun Yaylaya Yerleştirilmeleri (1860–1865)” *Turkish Studies*, 2008, C. 3, S. 4, s. 957.

³⁵ Kutay Üstün ve Metehan Karakurt, “İlminski'nin Eğitim Sistemi Üzerinden Rus Milliyetçiliğinin Kısa Bir Okuması” *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 2019, C. 47, s. 179.

³⁶ İpek, “Kafkaslardaki Nüfus Hareketleri”, s. 283.

³⁷ Selim Öztürk, “Çarlıkta Ruslaştırma Siyaseti ve Sovyet Sonrası Dönemde Ruslaştırmadan Geriye Dönüş Politikaları” *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 2019, C. 7, S. 19, s. 1103.

1.2.4. Ruslaştırma Siyaseti

Rusya İçişleri Bakanlığı, Kafkasya’da Rus kökenlilerin ve Hristiyanların iskânı yönünde yeni adımlar attı. 1860’lı yılların sonundan itibaren Kafkasya’da Rus kökenli nüfusun artışı, bu nüfusun Kafkasya’da kalıcı olması için 1880-90’lı yıllarda gerçekleştirilen ve bilhassa Rus kökenli köylü nüfusun yerleşimi takip etti. Ruslar iç bölgelerden getirdikleri Kazak, Bulgar, Rum ve Alman gibi göçmenleri Kuzey Kafkasya’ya yerleştirmiştir. Rus göçmenlere geniş araziler, zirai araç-gereç verilmiş ve onların iskân mahallerini terk etmeleri yasaklanmıştır³⁸. Rus köylülere toprak tahsisinin yerleşim yerleri yakınında ya da içinde bulunması, Rus medeniyeti ve kültürünün yerel halk arasına yayılması yönünden de önemli görülmüştür³⁹.

1.3. Kırım ve Kafkasya’dan Yaşanan Göçlerin Sebepleri

Rus yayılcılığı karşısında göçe zorlanan ilk Müslüman topluluğu Kırım Tatarları olmuştur. Bu bakımdan Tatarların göçü daha sonra Kafkasya’dan yaşanan göçlerin de miladı olmuştur⁴⁰. Kırım Savaşı’ndan sonra Rus hükümeti Tatarları dışlayarak istenmeyen millet ilan etmiştir. Ruslar Kırım’da psikolojik savaş uygulamış, misyonerlik faaliyetleri yürütmüş, Sibiryaya insanları göç ettirileceği, resmi dil ile eğitim dilinin Rusça yapılacağı dedikodularını yaymıştır. Ayrıca yeni vergiler konularak Tatarlar yaşadıkları topraklardan göçe zorlanmıştır⁴¹.

Rusya 1783 yılından sonra Kırım’da camileri kiliseye çevirmiş ya da yıkmış, Türklerin yaşadığı yerlerde kiliseler açmış, kanaat önderlerini sürmüş, vakıf arazilerine el koymuştur. Baskı ve zulümlere dayanamayan Türkler çareyi göç etmekte bulmuştur. Rusya’nın izlediği bu politika sonucunda Kırım’ın demografik yapısı değişmiş, nüfusun %44’ü Rus, Alman, Ukrayna, Ermeni, Rum ve Bulgarlardan oluşur hâle gelmiştir⁴².

³⁸ İpek, “Kafkaslardaki Nüfus Hareketleri”, s. 286-287.

³⁹ Mustafa Tanrıverdi, “Kafkasya’da Ruslaştırma Siyaseti (XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başları)”, *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2017, C. 2, s. 547.

⁴⁰ Muzaffer Tepekaya, “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım ve Kafkasya’dan Göç Hareketleri ve Saruhan (Manisa) Sancağı’na Göçler”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2006, C. 6, S. 2, s. 464-465.

⁴¹ McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, s. 19.

⁴² İpek, “Kafkaslardan Anadolu’ya Göçler (1877-1900)”, s. 98- 99.

Rusya, 93 Harbi esnasında Kafkasya'da yaşayan Müslümanları göçe zorlamış, bu politikalarını hayata geçirmek için Kafkasya'da yaşayan Hristiyanları silahlandırmıştır. Bunun sonucunda köyler yağmalanmış, ibadethaneler ile okullar kapatılmış ve kadınlara tecavüz edilmiştir⁴³. Kafkasya'da Rus istilasına ve yönetimine karşı konulan yerlerde yaşayan Müslümanlar göçe zorlanmıştır Ayrıca Rusya, camileri kamulaştırarak vakıf kuruluşlarına el koymuştur⁴⁴. Ruslar; Kuzey Kafkasya'da Çeçenler, Dağıstanlılar ve kıyı Abhazları itaat altına almakla yetinmişken Çerkesler ile dağlı Abazalara karşı farklı bir tutum içine girmiştir. Onlardan Kuban Nehri'nin sağ tarafındaki ovalara yerleşmelerini istemiş, kabul etmeyenleri Osmanlı topraklarına göç etmeye zorlamışlardır. Rusların Çerkeslere ve Abazhalara karşı böyle bir siyaset izlemeleri Çerkeslerin ve Abazaların kendilerine karşı daima isyan eğiliminde kitleler olarak görülmesi ve onları tamamıyla kontrol altında tutabilmesi içindir. Çerkeslerin karşı çıkmalarının sebebi Kuban Nehri'nin sağ tarafındaki ovalarda Rus ve Kazak köyleri arasında Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırmaya maruz kalacak olmalarıdır⁴⁵. Rusya'nın bu politikasına karşı geleneklerini, dinlerini ve bağımsızlıklarını kaybetmek istemeyen Çerkes ve Abazhalar göçe karar vermiştir⁴⁶. Rusya'nın kuzeybatı Kafkasya'da verimli topraklara el koyması, yerli Kafkas halkını başka yerlere sürmesi ve onların yerlerine Rus ve Kazaklara geniş ve verimli topraklardan dağıtılması göçlere neden olmuştur⁴⁷.

Rusya Kafkasya'yı kolonileştirme ve uygarlaştırma misyonunu üstlenmiştir. 1878 yılında Arseniy Vasileviç Vereşagin, "...Kafkasya'nın Karadeniz kıyısı, hem devletin sınırında hem de çok Rus kanına ve parasına mal olması nedeniyle Rus kilisesi, Rus dili ve Rusça okuma-yazma burada egemen olmalıdır" sözlerini sarf etmiştir. Bu amaç doğrultusunda bölgede normal sivil idare kurmak yerine "askeri-örfi idare" kurmuşlardır⁴⁸. Prens Vorontsov, Asya'da yaşayan uluslar için Rusya'nın rol model olduğunu belirterek "medenileştirme" politikasını savunmuştur. Rusya bu

⁴³ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 50.

⁴⁴ McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, s. 32.

⁴⁵ Ahmet Hazer Hızal, *Kuzey Kafkasya Hürriyet ve İstiklal Davası*, Orkun Yayınları, Ankara 1961, s. 44.

⁴⁶ Habiçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, s. 67.

⁴⁷ Habiçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, s. 80.

⁴⁸ Resul Turan, *Çarlık Rusya'sı Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, s. 27-28.

politikasını Kafkasya'daki dağlıların yaşadığı hanlıklarda uygulamıştır. Buraların henüz vatandaşlık yönetimine hazır olmadıklarını düşünerek “askeri-örfi idare” ile yönetilmelerine karar vermiştir. Rusya bu sistemi 1864 yılına kadar Kuban, Dağıstan Oblastı, Sohum ve Zakatal okruğunda daha sonra da Abhazy'a da uygulamıştır. 1878 yılından sonra Rusya'nın idaresine geçen Batum ve Kars Oblasları da aynı sisteme göre yönetildiler⁴⁹. Müslüman ahalinin göç etmesi Rusya açısından olumlu karşılanmıştır. Çünkü Rus hükümetine karşı çıkabilecek insanlar azalırca güvenlik problemi yaşanmayacaktı. Rusya boşalan yerlere çeşitli etnik kökenlerden göçmenler getirerek bölgenin demografik yapısını değiştirmeye çalışmıştır⁵⁰. Rusya 1856 yılında yapılan Paris Antlaşması ile Balkanlar ve Karadeniz'den uzaklaştırılınca yeni yayılma alanı olarak Kafkasya ve Orta Asya'yı seçti. Rusya 1857'de Dağıstan ve Çeçenistan'a saldırdı. Şeyh Şamil'in 6 Eylül 1859 yılında teslim olmasıyla Kuzey Kafkasya tamamen Rusya'nın eline geçti⁵¹.

Rusya, Kırım Savaşı'ndan sonra yıldırma politikasını uygulamış ve yenilginin bedelini halka ödetmek için vergileri arttırmıştır. Yerli halkı iç bölgelere sürerek yerlerine güvenebilecekleri nüfusu yerleştirmek istemiştir⁵². Ayrıca Türklerin ekonomik kaynaklarına el koyarak verimli toprakların hazineye devretmişler, neticede işsizlik ve geçim sıkıntısı ortaya çıkmıştır⁵³. Ayrıca dindar olan kesimin “Kâfir Devlet'te yaşamının caiz olmadığı” şeklinde propaganda yapması göçlerin sebeplerini oluşturmaktadır⁵⁴.

Kırım ve Kafkasya'dan yapılan göçlerin sebeplerine baktığımız zaman benzerlik gösterdikleri görülmektedir. Örneğin; Rusların Hristiyanlaştırma politikası, başka bölgelere göçe zorlanmak, Rus ordusunun hizmetine girmek gibi sebepleri sayabiliriz. Kafkasya halkının göç etmesinde 1859 yılında Şeyh Şamil'in teslim olmasından sonra “Müridizm” hareketinin zayıflamaya başlamasının etkisi de

⁴⁹ Turan, Çarlık Rusya'sı Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914), s. 28.

⁵⁰ Malkhaz Chokharadze ve Mehmet Ali Keskin, “Türk Tarihi ve Gürcü Tarihi Kaynaklarına Göre Rus Yönetiminin Uyguladığı Politika Sonucu Gürcü Muhacirlikleri (19-20.Yüzyıllar Arasında)”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 10, S. 2, 2015, s. 102.

⁵¹ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 71.

⁵² Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul 2003, s. 300

⁵³ Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, s. 65.

⁵⁴ Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, s. 70.

olmuştur. Rusya Kafkasya'yı güvenli bölge haline getirmek için dağlı aşiretleri Kuban Ovası'ndaki düzlüklere yerleştirmek ve Hristiyanlaştırmak istemiştir. Karşı çıkan aşiretlerin bir kısmı yok edilmiş bir kısmı da Osmanlı topraklarına göçe zorlanmıştır. 1862 yılında hızlanan göç hareketi 1864 yılında en yüksek seviyelere çıkmıştır⁵⁵. Rusya 1864 yılında Batı Kafkasya ve Kuban bölgesinde bulunan Çerkes, Türk ve diğer Müslüman ahaliyi göçe zorlamıştır. Rusya'nın bu tutumu sonucu 600.000'den fazla kişi Anadolu'ya göç etmiştir⁵⁶. Çerkez ve Abazaların topraklarına kendilerinden saydıkları Slavlar ve Kazakları yerleştirmişlerdir⁵⁷.

Rusya, Kafkasya'da hâkimiyetini tesis etmek için başkaldıranlarla zalimce mücadele etmiş, yerli halkı bereketli topraklardan uzaklaştırarak dağlara sıkıştırmış ve böylece onları silahlı mücadeleden vazgeçirmeye çalışmıştır⁵⁸. Rusya işgal edilen yerlerde yaşayan ve Ortodoks olmayan kişileri baskı, şiddet ve çeşitli propagandalarla dinden döndürmeye çalışmıştır. Rus muhacirleri her açıdan yerli ahalden üstün tutmuştur. Rusya yerli ahaliyi sıkıştırıp yurtlarından çıkarmış, yerlerine başka bölgelerden Hristiyan toplulukları getirerek Ruslaştırma siyaseti izlemiştir⁵⁹.

Kafkas göçlerinin sebebi hem Rusya'nın hem Osmanlı Devleti'nin göçü teşvik etmesinde aramak gerekir. Özgürlüklerine düşkün olan Çerkezler, Rusya'nın Kafkaslara yerleşmesine karşı olmalarından dolayı potansiyel bir tehdit olarak algılanmışlardır. Osmanlı Devleti'nin en büyük Müslüman devlet oluşu, halifenin kucak açan politikası ayrıca Osmanlı topraklarında binlerce Çerkez'in bulunması göçün teşvik edilmesinde etkili olmuştur⁶⁰. Ruslar mücadele ettikleri kabilelerin dağlardan inerek kendilerinin belirlediği yerlere yerleşmelerini istemiştir. Bunu kabul etmeyenlerin Osmanlı Devleti'ne göç etmelerini istemiştir⁶¹. Rusya, 1864 yılında Kafkasya'yı tamamen kontrol altına aldıktan sonra Çerkezlerin verimli topraklarını elde etmek için baskı ve aşağılama politikası izlemiştir. Köyler yağmalanmış,

⁵⁵ Berber, "19.Yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler", s. 21.

⁵⁶ Nedim İpek, "Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler 1877-1900", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 6, s. 100.

⁵⁷ McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, s. 41.

⁵⁸ Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, s. 43.

⁵⁹ İpek, "Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)", s. 98.

⁶⁰ Habiçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, s. 19.

⁶¹ Habiçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, s. 58.

hayvanlara el konulmuş, evleri ve tarlaları harap edilerek sahiplerine kaçırmaktan başka sebep bırakılmamıştır⁶².

1.4. Kırım ve Kafkasya'dan Yaşanan Göçler

Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan halkın göçünü üç dönem halinde inceleyebiliriz: Birinci dönem, 1774 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile başlayıp 1853-1856 yıllarında yapılan Kırım Savaşı'na kadar devam eder. 1783 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi sonucu yaklaşık 80.000 Tatar Dobruca ve Besarabya'ya yerleştirilmiştir. Rusya'nın baskıyı her geçen gün artırması sonucu 1800 yılına kadar Kırım nüfusunun %33'ünü teşkil eden 500 bin kişi topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır⁶³.

İkinci dönem, Kırım Savaşı ile birlikte başlayıp 1859-1862 göç dalgasını da içeren 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar devam eder. Kırım Savaşı sırasında Osmanlı ordusuyla birlikte hareket eden 9.000 kişi Silistre Eyaleti'ne göç etmiştir⁶⁴. Bu dönemde Rusların kendilerini sürgün edeceği korkusuyla 16.000 Kırımlı Dobruca'ya göç etmiştir. 1859 tarihinde Şeyh Şamil teslim olduktan sonra yeni bir göç dalgası başlamıştır. 1860-1862 yılları arasında Rusya'dan pasaport alarak göç edenlerin sayısı 227.361 kişidir⁶⁵. Genel olarak Rusya 19. yüzyıldan itibaren Kafkasya içlerinde ele geçirdikleri yerlere Rusları ve Kazakları yerleştirerek bölgenin demografik yapısını değiştirmeye çalışmıştır. Ayrıca yerli ahalinin kültürel ve dini yaşamını da dönüştürerek asimilasyon politikası izlemiştir. Bu politikalarına karşı çıkanlar olunca baskılarını artırmışlardır. Rus baskısının ve asimilasyon politikasının artması Kafkasya'da büyük bir direnişe sebep olmuştur. Yerli halkın direnişi 1859 yılında Şeyh Şamil'in teslim olmasıyla zayıflamıştır. Bu süreçle birlikte Kafkasyalıların topraklarını terk etmeleri hızlanmıştır. Göç dalgası 1864 yılında kitlesel boyutlara ulaşmıştır. Böylece sayıları bir milyonu aşan Kafkasyalı,

⁶² McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, s. 37.

⁶³ Derya Derin Paşaoğlu, "Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı", *History Studies*, Volume 5, Issue 2, March 2013, s. 348.

⁶⁴ Paşaoğlu, "Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı", s. 360.

⁶⁵ Paşaoğlu, "Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı", s. 348.

topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır⁶⁶. Üçüncü dönem ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın kaybedilmesi sonucu başlayan göç dalgasıdır.

Rusya 1801 tarihinde Gürcistan'ı ilhak ederek Bagrationi kraliyet ailesinin egemenliğine son vermiş ve böylece Kafkasya hâkimiyetinde önemli bir adım atmıştır. Gürcistan, Rus egemenliğine girdikten sonra siyasi baskı altında kalmıştır. Rus yetkililer yerel görevlilere güvenmeyip kendi askeri personellerini idari görevlere getirmiştir. Bu durum Gürcü halkının baskı altında kalmasına sebep olmuştur⁶⁷. Ortodoks Gürcü kilisesini Rus kilisesine bağlayarak merkezileşmeyi sağlamaya çalışmıştır⁶⁸. Rusya Kilisesi, Gürcistan Kilisesi'ni yönetebilmek için Gürcistan'a "Eksarh" unvanlı Rus Piskoposlar göndermeye başlamıştır. Rusya; egemenliği altına aldığı ülkeleri kendi siyasi, sosyal, ekonomik, hukuki ve benzeri sitemine dâhil etmeye çalışmış ve yerel halkın asimilasyonunu amaçlamıştır⁶⁹.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Karadeniz kıyısındaki Poti ve Anapa kaleleri ile Güney Kafkasya'da bulunan Ahıska ve Çıldır havalisinin Rusya'nın eline geçmesiyle bu bölgede yaşayan Müslüman ahali Anadolu'ya doğru göç etmeye başlamıştır⁷⁰. Ermeniler, Rumlar ve Rusya içlerinden getirilen Hristiyanlar⁷¹ boşalan yerlere iskân edilerek bölgenin demografik yapısı değiştirilmeye çalışılmıştır⁷².

Osmanlı ve müttefik kuvvetlerinin Kırım'dan çekileceğinin anlaşılması üzerine yeni bir göç dalgası başlamıştır. Kırım ve Kafkasya'dan gerçekleşen göçlerin yoğunluğu hep aynı ölçüde kalmamıştır. Özellikle 1856-1857, 1860-1862, 1864-1865 yılları arasında büyük artışlar göstermiştir⁷³. Rusya Kırım Savaşı'nda (1853-1856) yenilince Balkanlara doğru yayılma politikasını geçici olarak terk edip Kuzey Kafkasya'da şiddet ve baskı politikasını artırdı. 1859 yılında Şeyh Şamil'in teslim olmasından

⁶⁶ Erdal Taşbaşı, "Tokat'ta Göçmen İskânı (XX. Yüzyıl)", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat ve Kültür Sempozyumu (25-26 Eylül 2014)*, C. I, Tokat 2014, s. 668.

⁶⁷ Nato Dvali, *Gürcistan'da Rus İdaresinin Kuruluşu (1801-1918)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019, s. 294-295.

⁶⁸ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 28.

⁶⁹ Dvali, *Gürcistan'da Rus İdaresinin Kuruluşu (1801-1918)*, s. 297.

⁷⁰ Jülide Akyüz, "Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri", *Bilig*, S. 46, Yaz 2018, s. 38.

⁷¹ Şahin, *Türkiye Gürcülerinin Dünü Bugünü Sinop İlinde Gürcü Kültürünün Sosyokültürel İncelemesi*, s. 16.

⁷² Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 103.

⁷³ Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, s. 81.

sonra 1862-1863 yıllarında Kuzey Kafkasya'dan kitlesel boyutta Çerkes göçleri başlamıştır. Rusya'nın Çerkesistan'ı işgal etmesinin nedenleri şunlardır; Hazar Denizi, İran ve Karadeniz arasında güvenli ulaşımı sağlayabilme, Rusların Ortodoks Hristiyanlığı yaymak istemesi, Kafkasya'nın güvenliği için Çerkesler ile Abazaları⁷⁴ Kuban'ın kuzey kesimlerindeki bataklık ovalara yerleştirmek istemesi ve askerlik yükümlülüğü getirme konusundaki politikalarıdır⁷⁵.

Çerkes ve Nogay muhacirler, Osmanlı ülkesine halifenin gölgesi altında rahat ve mutlu yaşamak için göç etmişlerdir. 1864 yılında gelen Çerkeslerin çoğu “*İslam Halifesinin ülkesinde hepsini bir tas pirinç beklediği*” umudunu taşıyorlardı⁷⁶. Muhacirler taşınır taşınmaz mallarını hiçbir bedel almadan bırakmak zorunda kalmış, Karadeniz sahillerinde kış ortamında soğukla mücadele ederek kendilerini Osmanlı topraklarına götürecek gemileri beklemişlerdir⁷⁷. Göçmenler Anadolu ve Rumeli topraklarına iskân edilmişlerdir. 1859 yılında 16.000 Nogay Kafkasya'dan Kırım'a oradan da Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Deniz yolunu kullanan muhacirler İstanbul, Samsun, Trabzon, Rize, Sinop ve Batum gibi bölgelere çıkmışlardır. Karayolu ile gelenler Kars ve Batum üzerinden Anadolu'ya gelmişlerdir⁷⁸. 1861 yılından itibaren beklenenden fazla insan gelince göç ve göçmen sorunları artmıştır. Bundan sonra Osmanlı Devleti göçü kontrol altına alarak geciktirmeye çalışmıştır⁷⁹. Rusya'nın istila ettiği Kafkas topraklarından toplam göç edenlerin sayısı 1.200.000 kişi iken bunlardan 800.000 kişinin Osmanlı topraklarına sağ ulaştıklarını söyleyebiliriz⁸⁰.

1.5. Muhacirlerin Osmanlı Ülkesine Kabul Edilme Sebepleri

Abdülmecit döneminde Kafkas göçleri başlayınca bu durum devlet adamları tarafından genel olarak olumlu karşılanmıştır. Osmanlı padişahının aynı zamanda halife olması, göçmenlere kucak açmasında önemli bir etken olmuştur. Osmanlı Devleti gelecek olan muhacirlerle nüfusunu artırmak, ekonomisini canlandırmak ve

⁷⁴ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 39.

⁷⁵ Akyüz, “Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri”, s. 38.

⁷⁶ Akyüz, “Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri”, s. 39.

⁷⁷ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 40.

⁷⁸ Ferhat Berber, “19.Yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 31, Güz 2011, s. 21.

⁷⁹ Bedri Habıçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Nart Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 105.

⁸⁰ McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, s. 40.

savaşçı özellikleri olan insanları kazanmak istemiştir. Rumeli'ye yerleştirilen Çerkezler sayesinde sınırların güvenliği sağlanacak, Hristiyan nüfusa karşılık Müslümanların sayısı artırılabilecekti⁸¹.

Osmanlı Devleti'nin 1856 yılından itibaren benimsediği nüfus politikasının amacı, askeri ve ekonomik açıdan avantaj oluşturmaktı. Sultan Abdülmecit tarafından onaylanan 9 Mart 1857 tarihli Tanzimat Yüksek Kurulu'nun göç ve iskân ile ilgili kararnamede sultana bağlılık yemini eden herkese devletin kapılarının açık olduğu, dini ve örfî açıdan her türlü ayrımcılığa karşı korunacakları taahhütü verilmiştir. Devlet göçmenlerden yerleşecekleri topraklara karşılık herhangi bir bedel talep etmeyeceğini, bütün vergilerden ve askerlik hizmetlerinden belli bir süre muaf tutulacaklarına dair söz vermiştir. Osmanlı Devleti'nin göç politikasının duyulması için çıkarılan kararname farklı dillere tercüme edilmiş ve Avrupa gazetelerinde yayınlanmıştır⁸².

Göçmenlerin kabul edilmesinde terkedilmiş vaziyette bulunan miri arazilerinin bu yolla şenlendirilmesi düşünülmüştür. Göçmenlerin üretici konuma geçmesiyle devletin vergi gelirlerinde de artışlar olacaktır. Dini yaşantılarını hiçbir dış baskı olmadan yaşayabileceklerdi. Savaşçı kavim olan Çerkez, Çeçen ve Dağıstanlıların askeri yeteneklerinden yararlanacaklardı⁸³. Muhacirlerin kabulünde dini ve insani hassasiyetlerin yanında nüfusun artırılması isteği de etkili olmuştur. Nüfus artışıyla birlikte boş arazilerin tarıma açılması, ekonominin canlandırılması, vergi gelirinde artışın sağlanması ve devletin asker ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştır⁸⁴. Kafkasyalı muhacirler Rumeli'de sınır güvenliğini sağlamaları açısından toplu halde iskân edilirken Anadolu'da güvenlik kaygılarından dolayı dağınık şekilde iskân edilmelerine önem verilmiştir⁸⁵. Kırım'dan gelen muhacirler için aynı yöntem uygulanmamıştır⁸⁶.

⁸¹ Habiçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, s. 103.

⁸² Kemal H. Karpat, *Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 353- 354.

⁸³ Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, s. 96.

⁸⁴ M. Yılmaz, *XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İskân Politikası*. Osmanlı. Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 588-589.

⁸⁵ Berber, "19.Yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler", s. 24.

⁸⁶ M. Yılmaz, *XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İskân Politikası*, s. 588-589.

1.6. Göçün Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkisi

Osmanlı ülkesine gelen muhacirler sayesinde ülke nüfusu arttı, yeni tarım arazileri açıldı, devlet mali darboğaza girdi. Ayrıca yüzbinlerce Kafkas muhacirinin aniden Osmanlı ülkesine sığınması yerli nüfusu çok ciddi manada etkilemiştir. Muhacirler arasında yayılan çiçek ve tifüs gibi bulaşıcı hastalıklardan Trabzon ve Samsun limanında ölüm oranlarının artması üzerine şehirlerde ticaret durma noktasına gelmiş, yerli halk arasında ölümler artmaya başlayınca halk şehir dışına kaçmaya başlamıştır⁸⁷. Kafkas göçlerinin etkisi köylere varıncaya kadar hissedildi. Osmanlı Devleti'nin göçmenleri iskân edecek yönetici kadrosu kısıtlı idi. Maddi imkânların kısıtlı olmasından dolayı yükün büyük kısmı yerel yöneticiler ve halkın omuzlarına yüklenmiştir. Göçmenler için konutlar inşa edildi ve halkın yetiştirdiği ürünler göçmenlerle paylaştırıldı⁸⁸.

⁸⁷ McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, s. 44.

⁸⁸ McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, s. 45.

İKİNCİ BÖLÜM

1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDAN SONRA

BATUM'DAN YAŞANAN GÖÇLER

Tarihi bir geçmişe sahip olan Batum, çeşitli imparatorluk ve devletler tarafından zaman zaman işgale uğrayan önemli bir yerleşim yeridir. Son olarak Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde bulunan şehir 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması ile Rusya'nın idaresine bırakılmıştır. Rus idaresinin buradaki Müslüman ahaliye uyguladığı baskılar neticesinde yerli ahali kendilerine kucak açan Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Batum ahalisinin büyük bir çoğunluğu peyderpey Osmanlı topraklarına göç etmiştir.

2.1. Batum ve Tarihçesi

Batum Kafkasya'nın batısında, Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer alır. Günümüzde Gürcistan'a bağlı Acaristan Özerk Bölgesi'nin başkentidir. Batum şehri (Helvaçauri, Keda, Şuahevi ve Hulo kasabaları) ile Kabuleti (Çürüksu) şehri ve Türkiye'nin Artvin şehri ile ilçeleri Yusufeli, Borçka, Hopa, Murgul, Şavşat ve Ardanuç tarih boyunca "Batum ve havalisi" olarak adlandırılmış olup bu havalide yaşayan halk ortak tarihi, kültürel ve dini özellikler taşımaktadır. Coğrafi olarak Batum ve havalisi; derin vadiler, geçitler, yeşil alanlar, geniş ormanlıklar ve yüksek dağlardan oluşmakta olup sahil kısmında dar ve uzun düz alanlar bulunmaktadır. Oldukça engebeli bir yeryüzü şekline sahip olup kuzeyinde Acara Sıradağları ile bu sıradağlardan güneye doğru uzanan Arsiyan Dağları bulunmaktadır. Güneyde ise yüksekliği 3000 metreyi bulan Karçal Dağı ile çevrilidir. Sahil kısmında düz araziler vardır. Bölgede bulunan akarsular Çoruh, Acara Suyu ve Korolistkskali'dir⁸⁹.

⁸⁹ Mustafa Sarı, *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 1.

Havalinin kuzey kısmı yüksek dağlarla çevrilidir. Bölgede en büyük nehir olan Çoruh ile bağlantıları olan Acara Suyu gibi çok sayıda ırmak bulunur. Batum stratejik ve coğrafi konumuyla ve sahip olduğu doğal limanı ile Kafkasya'nın kapısı niteliğindedir. Bu bölgede tarih boyunca Yunan, Roma, Bizas, Pers, Arap, Selçuklu, Osmanlı ve Rusya gibi devletler-uygarlıklar hâkimiyet için mücadele etmişlerdir. Batum ve havalisi milattan önceki dönemlerde Kalkis Uygarlığı'na bağlı idi. Şehir ismini Yunanca "Batan Nehir" anlamına gelen "Batis" kelimesinden almış olup bu isme ilk defa M.Ö. 23-79 yılları arasında yaşamış olan Romalı yazar Pilben'in eserinde rastlanmaktadır. "Batis" kelimesi daha sonra Batum şekline dönüşmüş ve bu şekilde kullanılmıştır"⁹⁰.

M.Ö. 10. yüzyıldan itibaren bugünkü Gagra'dan Çoruh Nehri'ne kadar uzanan Batum'u da içine alan bölgeye Kolhis adı verilmiştir. Yunanlılar M.Ö. 10. yüzyıldan itibaren bölgede koloniler kurmaya başlamıştır. Ardından Romalılar da koloniler kurmuştur. Batum, M.Ö. 4. yüzyılda Batı Gürcistan'a bağlanmış, M.Ö. 66-64 yılları arasında Roma hâkimiyetine girmiştir⁹¹. Roma İmparatorluğu M.Ö. 65 yılında Pontus Krallığı ile mücadele ederek şehri ele geçirmiştir. Roma döneminde Batum harp ve ticaret gemilerinin korunduğu bir şehir konumunda idi. Roma döneminde 2. yüzyılda Çoruh havzası ile Rioni Nehri arasında Guria ve Acara sahillerini de kapsayan alanda Lazika Krallığı kurulmuştur. Roma İmparatorluğundan sonra bölge Bizans'ın eline geçmiştir. Bizans-Lazika ittifakı ile mücadele eden Sasaniler, Doğu Gürcistan'ı egemenliği altına aldıktan sonra 542 yılında da Lazika'yı ele geçirmiştir. Romalılar ve Bizanslılar da İran üzerine seferlerinde Batum Limanı'nı lojistik üs olarak kullanmışlardır. 562 yılında Sasaniler ile Bizans arasında yapılan anlaşmaya göre Lazika tekrar Bizans yönetimine geçti⁹². M.S. 4. yüzyılın ilk yarısında Kartli Kralı olan Kral Mirian, Kapadokyalı Nino'nun telkinleri ile çok tanrılı inancı terk ederek Hristiyanlığı kabul etti ve ülkenin resmi dinini Hristiyanlık olarak ilan etti. Kral Mirian döneminde Gürcü halkı Hristiyan olmaya başladı⁹³.

⁹⁰ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 13.

⁹¹ Sarı, *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, s. 2.

⁹² Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 14-15.

⁹³ <http://www.gdd.org.tr/sayfa.asp?id=3> E.T. 10.05.2020

Gürcülerin İslam dini ile tanışmaları Hz. Ömer döneminde olmuştur. (643) Halife Ömer döneminde Arap orduları Kafkas seferine çıkarak 654 yılında Doğu Gürcistan'da Kartli Krallığı'nın başkenti Tiflis'i ele geçirmiştir⁹⁴. Hz. Osman döneminde ise Habib bin Mesleme komutasındaki İslam ordusu Tiflis'i fethetmiştir. Gürcülere İslam'ı anlatmak için de Abdurrahman bin Cez görevlendirilmiştir. Emeviler döneminde Halife Hişam bin Abdülmelik zamanında (724-743) Gürcistan'ın tamamı fethedilmiştir⁹⁵.

10. yüzyıla kadar Müslüman Arapların elinde kalan bölgede bu tarihten itibaren feodal prenslikler (beylikler) kurulmuştur. Gürcistan 11. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Büyük Selçuklu hâkimiyetine girmeye başlamıştır⁹⁶. Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan 1064 ve 1068 yıllarında Gürcistan'a seferler düzenlemiş ve bu seferler sonucunda Gürcistan Selçukluların yönetimine girmiştir⁹⁷. Gürcüler üzerindeki Selçuklu hâkimiyeti 12. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam etmiştir⁹⁸. Selçuklu Türklerine karşı bağımsızlık mücadelesi veren David Agmashenebeli bölgede bağımsızlığını ilan etmiştir. Batum ve Gürcistan'ın en parlak dönemi Gürcü Kraliçesi Tamara (1184-1212) döneminde yaşanmıştır. Bölge 13. yüzyılın başlarında Moğol egemenliğine girmiştir⁹⁹. Timur 1384-1404 yılları arasında Batum ve civarını elinde tutmuştur¹⁰⁰. Akkoyunlular 1442 yılından itibaren bölgede hâkim olmuşlardır¹⁰¹. Gürcistan'da 15. yüzyılın sonlarında Kartli, İmereti, Kakheti ve Saatabago krallıklarının yanında Samegrelo, Abhazya ve Guria prenslikleri de kurulmuştur. Gürcistan coğrafyasındaki bu siyasi bölünmüşlük durumu bölgenin Osmanlılar, İranlılar ve daha sonra Ruslar tarafından ele geçirilmesini kolaylaştıran bir etken olmuştur¹⁰².

⁹⁴ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 14-15.

⁹⁵ Mümin Yıldıztaş, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında Gürcistan ve Gürcüler*, Gürcistan Dostluk Derneği Tarih Serisi 2, İstanbul, 2012, s. 18.

⁹⁶ Sarı, *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, s. 5.

⁹⁷ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 16.

⁹⁸ Şahin, *Türkiye Gürcülerinin Dünü Bugünü Sinop İlinde Gürcü Kültürünün Sosyokültürel İncelemesi*, s. 11.

⁹⁹ Erhan Ateş, "Selçuklu-Gürcü Mücadelelerinde Bir Dönüm Noktası: Didgori Savaşı (1121) ve Sonuçları", *TAD*, S.60, 2016, s. 74-76.

¹⁰⁰ Mirza Bala, "Gürcistan", *İA*, c. IV, Eskişehir 1997, s. 837.

¹⁰¹ Şahin, *Türkiye Gürcülerinin Dünü Bugünü Sinop İlinde Gürcü Kültürünün Sosyokültürel İncelemesi*, s. 11.

¹⁰² Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 18.

Osmanlı-Gürcü ilişkileri Fatih Sultan Mehmet döneminde Trabzon'un alınması ile başlamıştır. Acara bölgesi ve Çaneti (Lazistan) 1479 yılında Osmanlıların eline geçmiştir¹⁰³. Yavuz Sultan Selim Trabzon'da şehzadelik yaptığı dönemde Gürcistan'a sefer düzenleyerek Guria, İmereti ve Kolhis'in güney bölgelerini Osmanlı topraklarına katmıştır¹⁰⁴. Fatih Sultan Mehmet döneminde Gürcistan üzerine sefere çıkan Rakkas Sinan Bey komutasındaki Osmanlı ordusu 1479 yılında Batum'u ilk kez hâkimiyet altına almıştır. Fakat Batum'daki ilk Osmanlı hâkimiyeti kısa sürmüş, şehir İmereti Krallığı'nın eline geçmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Trabzon'da şehzadelik yaptığı dönemde Batum'a akınlar düzenlemiş ve şehir tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. 1512 yılında Trabzon-Batum Eyaleti kurulmuştur. Gürcistan kralının Batum'u Osmanlılardan tekrar geri alması üzerine Kanuni Sultan Süleyman, 1535 yılında İrakeyn seferini düzenleyerek Batum ve havalisini yeniden ele geçirmiştir. Batum 1568 yılında Erzurum Beylerbeyliği'ne bağlı bir sancak haline getirilmiş ardından Trabzon Eyaletine bağlanmıştır¹⁰⁵.

1578 yılında Erzurum Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa Doğu Seferine çıkarak Ahıska ve Tiflis şehirleri başta olmak üzere Gürcistan'ın tamamını ele geçirerek¹⁰⁶ bölgede asıl kalıcı yerleşme ve örgütlenmeyi sağlamıştır¹⁰⁷. Batum müstakil bir eyalet olurken Acara, İmerhevi ve Şavşat sancakları da Çıldır Eyaletine bağlandı¹⁰⁸. Osmanlı Devleti 16.yüzyılın sonlarında Kafkasya'nın tamamında idari ve askeri varlığını mali konulardaki sorunlar nedeniyle sürdürmekte zorlanmıştır. Bunda Kafkas kavimlerinin dağınık bir görüntü arz etmesi de etkili olmuştur. Bundan dolayı Osmanlı Devleti dağlı kavimlerin efendileriyle anlaşmalar yapıp onları kendi haline bırakmıştır. Sohum, Azak, Anapa, Taman, Faş ve Soğucak gibi liman bölgelerine yöneticiler tayin etme yoluna gitmiştir. Fiziki şartlardan dolayı ulaşımın masraflı olduğu Kuzey Kafkasya'da mahalli hanedanlara geniş yetkiler verme yoluna gidilmiştir¹⁰⁹. Çıldır Eyaleti (Ahıska Paşalığı) kurularak Osmanlı Devleti Güneybatı

¹⁰³ Metin Tuncel, "Trabzon", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1998, C.41. s. 298-300.

¹⁰⁴ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 19.

¹⁰⁵ Sarı, *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, s. 7-11.

¹⁰⁶ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 19.

¹⁰⁷ Yunus Zeyrek, *Dünden Bugüne Ahıska Türklüğü*, Türk Federasyon Yayınları, Frankfurt, 1995, s. 38-42.

¹⁰⁸ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 19.

¹⁰⁹ Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, s. 433-434.

Gürcistan'a kalıcı egemen olmuştur. Müslümanlık, bölgede yayılmaya başlamıştır¹¹⁰. Müslüman Gürcü beyleri 18. yüzyılın başlarından itibaren bölgeyi yönetmeye başlamıştır. Bölge 18. yüzyılda malikâne ve yurtluk statüsünde yönetilmiş, bu durum 1850 yılına kadar devam etmiştir¹¹¹. Gürcüler, İslamiyet'i daha çok Osmanlılar zamanında tanımışlardır. Osmanlı Devleti yerel beylerle stratejik ortaklık yoluna giderek onların İslam dinine girmelerini teşvik etmiştir. Bunun yanı sıra beylere ayrıcalıklar, hediyeler, dirlik arazileri verilerek hem Osmanlı Devleti'ne hem de İslam dinine ısınmaları sağlanmıştır. Böylece halkın da İslam dinine girmeleri kolay olmuştur¹¹².

Gürcü beyleri sık sık İstanbul'a ve padişaha ziyaretler gerçekleştirerek varlıklarını ve üstünlüklerini korumak istemişlerdir. Osmanlı Devleti Gürcü beylerinden veya sair kanallardan İstanbul'a gelen şikâyetler üzerine hemen ceza vermek yerine en yakın Beylerbeyliği tarafından olayın tahkikinin yapılmasını istemiştir. Osmanlı Devleti, Gürcülerin Müslüman olmaları konusunda baskı yapmadığı gibi Hristiyan Gürcülerin haklarını ve güvenliklerini koruma yönüyle de dikkatli ve titiz davranmıştır. Gürcü reayaya zulüm yapan idareciler çıkmışsa da bunlar zaman zaman şiddetle uyarılmış ve bazen de İstanbul'a huzura gelmeleri istenmiştir. Çıldır valisi Ahmet Paşa'ya ise idam cezası verilmiştir¹¹³. Osmanlı Devleti bölgede bulunan kalelerin inşa ve tamirine büyük önem vermiştir. Bunun için yerel idarecilere ve çevredeki Beylerbeylerine çeşitli hattı hümayun ve hükümler gönderilmiştir. Osmanlı medeniyetinin inkişafında onlarca Gürcü asıllı sadrazam, vezir, din adamı, sanatkârın katkısı olmuştur¹¹⁴.

Rusya, 1801 yılında Gürcistan Krallığı'na son vererek bu ülkeyi ilhak etmiştir. Rusya açısından Gürcistan'ın ele geçirilmesi çok önemliydi çünkü Kafkasya'yı güneyden kuşatmak ve Anadolu'ya doğru yayılmak için önemli bir üs konumundaydı¹¹⁵.

¹¹⁰ Şahin, *Türkiye Gürcülerinin Dünü Bugünü Sinop İlinde Gürcü Kültürünün Sosyokültürel İncelemesi*, s. 14.

¹¹¹Muhittin Gül, "Türk- Gürcü İlişkileri ve Türkiye Gürcüleri", *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, 2009, S.1, s. 80.

¹¹² Mehmet Çoğ, "Gürcüler Arasında İslamiyet'in Yayılması", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2007, C. 7, S. 2, s. 48.

¹¹³ Yıldıztaş, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında Gürcistan ve Gürcüler*, s. 19.

¹¹⁴ Yıldıztaş, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında Gürcistan ve Gürcüler*, s. 6-21.

¹¹⁵ Habiçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, s. 36.

Gürcistan'ın zapt edilmesinden sonra Çar Pavel Ermenileri Gürcistan'a yerleştirmek için çalışmıştır¹¹⁶. 1829 yılında Rusya ile imzalanan Edirne Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti Kafkasya ve Gürcistan üzerindeki her türlü egemenlik haklarını Rusya'ya bıraktı. Böylece Osmanlı Devleti'nin Kafkasya ile her türlü hukuki bağları kesilmiştir¹¹⁷.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Edirne Antlaşması ile Batum dışında Acaristan'ın bir kısmı ile Ahıska ve Ahılkelek Rusya'ya bırakılmıştır¹¹⁸. Ahıska ahalisinin bir kısmı gerek katliam korkusu gerekse Rus hâkimiyetinde yaşamak istemedikleri için Ahıska'ya yakın olan Artvin ve Acara'ya göç etmişlerdir¹¹⁹. Rus işgali altındaki Doğu Anadolu ve İran topraklarındaki Ermenilerle, Rumlar Kafkasya'ya göç ettirilmiştir. Böylece bölgenin demografik yapısı değiştirilerek siyasi emellerine ulaşmak istemişlerdir¹²⁰. Kırım Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti Batum'da askeri kıta bulundurmuş ve kaleler inşa etmiştir. Batum bu savaşta lojistik ikmal merkezi olarak kullanılmış, ayrıca savaşa katılmak üzere çok sayıda Acaralı gönüllü başvuruda bulunmuştur. 1862-1864 yılları arasında Trabzon'da valilik yapan Emin Muhlis Paşa'nın yaptırdığı imar faaliyetleri sonucu Batum kasaba görünümünden çıkıp bir şehir görünümü kazanmıştır¹²¹.

Batum şehri ve limanı stratejik öneme sahip olmasının yanında Karadeniz'deki limanlar içerisinde Sinop ve Sivastopol'dan sonra üçüncü sırada bulunuyordu¹²². Batum şehri 19. yüzyılın başlarında Rusya tarafından tehdit edilmeye başlayınca şehri ve limanını saldırılardan korumak için yeni tabyalar yapılmıştır¹²³.

Batum ve havalisi Tanzimat Fermanı öncesinde Trabzon ve Çıldır eyaletleri arasında paylaştırılmıştı. Çıldır Eyaleti'ne bağlı olan yerler Acara, Maçahel, Çürüksu, Livane, Şavşat, İmerhev ve Ardanuç iken Batum ve Maradit vadisindeki köyler Gönye

¹¹⁶ McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, s. 32.

¹¹⁷ Habiçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, s. 101.

¹¹⁸ Sarı, *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, s. 12-13.

¹¹⁹ Nebi Gümüş, "1835 Yılı Nüfus Defterleri Işığında Ahıska'dan Artvin ve Acara'ya göçler" *Uluslararası 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın 140. Yılında Kafkas Göçleri ve Etkileri Sempozyumu 25-26 Kasım 2017 İstanbul*, s. 26.

¹²⁰ Gümüş, "1835 Yılı Nüfus Defterleri Işığında Ahıska'dan Artvin ve Acara'ya göçler" s. 24.

¹²¹ Sarı, *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, s. 12-13.

¹²² Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 21.

¹²³ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 20.

Sancağı adıyla Trabzon Eyaleti'ne bağlı idi¹²⁴. 1867'de Vilayet sistemine geçildikten sonra Batum, Çürüksu ve diğer kazalar Lazistan Sancağı altında birleştirildi. Lazistan Sancağının merkezi de Batum yapılmıştır¹²⁵.

Sultan Abdülaziz devrinde Lazistan Sancağının merkezi olan Batum yapılan imar faaliyetleri sonucunda küçük bir kasaba görüntüsünden çıkmış, şehir görünümü kazanmıştır. Batum ve havalisinin 1876-1878 yıllarındaki hane sayısı 22.356, Müslüman erkek nüfusu ise 58.319 kişi idi¹²⁶. Batum şehir merkezinin nüfusu 93 Harbi'nden önce 15.000 civarında iken savaştan sonra Anadolu'ya yapılan göçler sonucunda 8.671'e kadar gerilemiştir. 1880 yılından sonra Batum'a yapılan yatırımlar artmıştır. Demir yolunun yapılması, petrol boru hattının döşenmesi gibi nedenlerle şehir sanayileşmeye başlamıştır. Sanayileşmenin etkisi ile şehir merkezinde Rus ve Ermenilerin nüfusu artmış, Müslümanların nüfusu ise azalmıştır. 1917 yılında ise Batum şehir merkezinde yaşayan Müslümanların oranı %15'lere kadar gerilemiştir. Brest-Litovsk Antlaşması'ndan sonra Batum'un tekrar Osmanlı idaresine geçmesinden sonra daha önce şehirden ayrılanların geriye dönmesi sonucu Müslümanların oranı %37'ye kadar yükselmiştir¹²⁷.

2.2. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)

Rusya, Balkanlar üzerinden sıcak denizlere inmek ve bu amaçla Balkanlarda yaşayan Slav halklarının haklarını korumak bahanesiyle 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Savaş hem Tuna hem de Kafkas cephesinde gerçekleşmiştir. Muharebeler esnasında Plevne'de Gazi Osman Paşa, Doğu Anadolu'da Ahmet Muhtar Paşa önemli başarılar göstermişse de sonunda Osmanlı ordusu savaşı kaybetmiştir¹²⁸.

¹²⁴ Ömer Toraman, "Trabzon Eyaletinde Yurtluk-Ocaklık Suretiyle Arazi Tasarrufuna Son Verilmesi(1847-1864)", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2010, C. 8, S. 8, s. 55-66.

¹²⁵ Cihan Güneş, "Karadeniz'de Uluslararası Ticaret ve Kurumların Rolü (1830-1914)", *Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul 2019, s. 144.

¹²⁶ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 22-24.

¹²⁷ Zehra Aslan, *Türkiye'de Göç ve Göçmenler (1914-1960) Karadeniz, Batum, Bulgaristan, Türkistan Türkleri ile Romanya Yahudileri*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 83.

¹²⁸ Arslan, "Batum Göçmenleri (1914-1930)", s. 44.

Kafkas Cephesinde Rus ordusu 30 Nisan 1877’de Doğubayazıt’ı, 17 Mayıs 1877 tarihinde Ardahan’ı ele geçirmiştir¹²⁹. Ruslar, Mayıs 1877 yılında Ardahan’a girince kendilerine karşı silahlı direnişte bulunduğunu ilan eden halktan 800 kişiyi öldürmüştür. Hastaneye saldırarak hasta ve hasta bakıcıları katletmişlerdir. Ahmet Muhtar Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Rusları Haziran 1877’den itibaren Kars’a doğru geri çekilmeye zorlamıştır. Ruslar geri çekilirken yolları üzerindeki ahaliyi esir almış; yaşlı, kadın ve çocuk demeden çok sayıda sivil katletmiştir¹³⁰.

Ahmet Muhtar Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Ruslarla yapılan Zivin, Gedikler ve Yahniler savaşlarını kazanmış ancak 15 Ekim 1877’de yapılan Alacadağ Savaşı’nı kaybedince geri çekilmek zorunda kalmıştır¹³¹. Ruslar 18 Kasım 1877’de Kars’ı, 21 Ocak 1878’de Erzurum’u ele geçirmişlerdir¹³².

2.2.1. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Batum

Rusya, 19. yüzyılın ikinci yarısında Batum’u ele geçirip ardından Kafkasya, Doğu Anadolu ve İran’a hâkim olup sıcak denizlere (Hint Okyanusuna) inmek istemiştir. 93 Harbi sırasında Kafkas cephesinde Rus ordusu Batum, Kars ve Bayezid üzerinden saldırıya geçmiştir. Batum’daki Türk kuvvetlerinin komutanlığını ilk başlarda Ferik Hasan Tahsin Paşa yapmıştır. Rus kuvvetleri 25 Nisan 1877 tarihinde Batum’a doğru saldırıya geçmiş ancak yerel Acaralı milislerin şiddetli mukavemetiyle karşılaşmıştır. Batum’daki Osmanlı kuvvetlerinin başına Müşir Derviş Paşa atandıktan sonra Ruslar 23 Haziran’da tekrar saldırıya geçmiş ve çok ağır kayıplar vererek geri çekilmişlerdir. Rus ordusu Bayezid’i, Ardahan’ı ve Kars’ı ele geçirmiştir. Rusların ısrarla Batum’a saldırmasının sebebi olası bir mütarekeden önce Batum’u ele geçirmektir. 30 Ocak 1878’de taarruza geçen General Koramov komutasındaki Rus kuvvetleri başarılı olamamıştır. Rusların savaş boyunca yaptığı bütün saldırılara rağmen Batum, Osmanlı Devleti’nin elinde kalmıştır. Bunda Derviş Paşa’nın başarılı sevk ve idaresinin yanında, coğrafi faktörlerle yerel Müslümanların Osmanlı kuvvetlerine destek vermesi etkili olmuştur¹³³.

¹²⁹ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 91.

¹³⁰ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 50.

¹³¹ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 91.

¹³² McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, s. 115.

¹³³ Sarı, *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, s. 14-16.

Batum, Berlin Antlaşması ile serbest liman yapılması şartı ile Rusya'ya bırakılmıştır. Fakat 3. Aleksandr, Rusya'nın ekonomik yönden zarara uğradığını ileri sürerek 3 Temmuz 1886 tarihinde serbest liman statüsünü kaldırmıştır. Avrupa devletleri bu duruma ses çıkarmamıştır. 1883 yılında Batum-Tiflis-Bakü demiryolu hattının açılmasıyla bölge ekonomik açıdan ciddi şekilde gelişmeye başlamıştır. Bakü petroleri demiryoluyla Batum'a taşınmıştır. Böylece Batum, Kafkasya'daki en büyük dış ticaret limanı haline gelmiştir. Bu duruma 1896 yılında başlanan 1906 yılında tamamlanan Bakü petrol boru hattının açılması da katkıda bulunmuştur¹³⁴.

2.2.2. Batum Cephesi ve Asâkir-i Muavene Ordusu

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Batum bölgesinde yaşayan halk Ruslara karşı Osmanlı Devleti ile birlikte hareket etmiş¹³⁵ ve genelde Osmanlı askerlerini desteklemiştir¹³⁶. Osmanlı ordusu Batum'un savunmasını bölgede yaşayan Gürcü ve Lazlardan oluşan Asakir-i Muavene Ordusu (Yardımcı Kuvvetler) ile birlikte yapmıştır. Batum ve havalisindeki yerli milislerden oluşturulan "Asâkir-i Muavene Ordusu" komutanlığına Çürüksulu Ali Paşa getirilmiştir. Yerli milis kuvvetleri 4 alay 10.106 askerden meydana geliyordu. Asâkir-i Muavene birlikleri Rus ilerleyişini Çürüksu'da yavaşlatması üzerine 28 Nisan 1877 tarihinde Çürüksulu Ali Paşa'ya başarılarından dolayı üçüncü rütbeden Osmanlı nişanı verilmiştir¹³⁷.

Ruslar, yerel kuvvetlerin direnişini kırmak için bildiri yayınlamıştır. Gürcüce ve Türkçe olarak yazılan bildiriye göre Rusya, Acara ve Kobulet ahalisinin kendi yanlarında mücadele etmelerini istemişlerdir. Hasan Tahsin Paşa bu konuyla ilgili olarak 7 Mayıs 1877 tarihinde Osmanlı Seraskerliğine bilgi vermiş; bölge halkının dinlerine ve vatanlarına son derece bağlı olduklarını, bundan dolayı Rusların bu taleplerine asla olumlu cevap vermeyeceklerini bildirmiştir¹³⁸.

¹³⁴ Sarı, *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, s. 19-22.

¹³⁵ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 65.

¹³⁶ Şahin, *Türkiye Gürcülerinin Dünyü Bugünü Sinop İlinde Gürcü Kültürünün Sosyokültürel İncelemesi*, s. 18.

¹³⁷ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 73-74.

¹³⁸ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 86.

23 Haziran 1877 tarihinde Rus ordusu General Oklobzhio komutasında tekrar saldırıya geçmiştir. Batum ve havalisinden oluşturulan gönüllü milis kuvvetleri Rusları durdurmuştur. Milis kuvvetlerin bu başarısı üzerine Ekim 1877'de Batum'daki Osmanlı askerlerinden dört tabur Tuna Cephesi'ne, üç tabur da Artvin ve Ardanuç taraflarına yardım amacıyla gönderilmiştir 30 Ocak 1878 tarihinde Rusların Batum'u almak için Çürüksu üzerine yaptıkları saldırı, milis kuvvetlerin ve Osmanlı ordusunun savunmasıyla tekrar durdurulmuştur. Bu savaştan sonra Batum'da bulunan Osmanlı askerleri ihtiyaçtan dolayı İstanbul'a çekilmiş ve şehrin müdafaası tamamen yerli milis kuvvetlere bırakılmıştır. Rus ordusu yaptığı taarruzlara rağmen savaşın sonuna kadar Batum'u ele geçirememiştir.¹³⁹.

2.2.3. Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı devam ederken Balkanlar'da Plevne düştükten sonra Ruslar 20 Ocak 1878 tarihinde Edirne'yi ele geçirmiştir. İstanbul önlerine kadar gelen Ruslar ile 31 Ocak 1878'de Edirne Mütarekesi yapılıncaya bu durum Kafkasya'daki savaşın kaderini belirlemiştir¹⁴⁰. Osmanlı ordusunun Rumeli'de savaşı kaybetmesi üzerine bu mağlubiyetin bedelini Batum ve havalisinde yaşayanlar ödemek zorunda kalmıştır. 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan¹⁴¹ Ayastefanos Antlaşması'nın 19. maddesine göre Osmanlı Devleti'nin ödeyeceği savaş tazminatına karşılık Kars, Ardahan, Batum ve Doğubayazıt'ın Rusya'ya verilmesine karar verilmiştir¹⁴². Ayastefanos Antlaşması'nın 21. maddesinde Rusya tarafından işgal edilen bölgelerde yaşayan halktan isteyenlere üç sene içerisinde göç etme hakkı verilmiştir. Avrupa devletlerinin itirazı üzerine Ayastefanos Antlaşması yürürlüğe girmemiş, onun yerine 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Antlaşması imzalanmıştır.¹⁴³

Batum'un savaş tazminatı olarak Rusya'ya bırakılacak olmasını yerli ahali kabul etmek istememiş ve bunu engellemek için çeşitli çareler aramışlardır. Yaşadıkları

¹³⁹ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 89-90.

¹⁴⁰ Vahid Cemal Urhan, "Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Sürecinde Karadağ'ın Bağımsızlığını Kazanması", *Avrasya Etüdleri*, C. 50, S. 2, 2016, s. 241.

¹⁴¹ Muammer Demirel, "Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Sonra)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 40, 2009, s. 1125.

¹⁴² İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 51.

¹⁴³ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 90.

topraklardan göç etmek istemeyen yerli ahali, tepkilerini ve sitemlerini İstanbul Hükümeti'ne iletmişlerdir¹⁴⁴. Ayrıca Batum ahali bu durumu protesto etmek için Berlin Kongresi Başkanlığına 33.247 imzalı dilekçe sunmuştur. Dilekçelerinde Ruslara tabi olmayacaklarını, gerekirse bu uğurda ölünceye kadar mücadeleye devam edeceklerini bildirmişlerdir¹⁴⁵.

Berlin Antlaşması'ndan sonra Batum halkı şehirlerinin Rusya'ya verilmemesi için İngiltere'den yardım talebinde bulunarak Balkanlarda bulunan Bulgarlara, Sırlara, Karadağlılara ve Yunanlılara verilen desteğin kendilerine de verilmesini talep etmişlerdir. Batum Limanı'nın Rusya yerine başka bir devlete verilmesine razı olduklarını, Rusya'nın egemenliği altında yaşamaktansa göç edeceklerini bildirmişlerdir. Rusya'ya ödenmesi gereken savaş tazminatını karşılayabilmek için kendi aralarında para toplanmasını hatta Avrupa bankalarından borç para alınması gerektiğini de savunanlar olmuştur¹⁴⁶. Batum ahalisinin Rus işgaline tepki göstermesinin sebebi Rusya'nın din ve mezhep hürriyetine asla müsaade etmeyecek olmasıdır. Rusya, Ahıska ve Sohum halkını zorla din değiştirmeye zorlamış, Ruslaştırma politikasına karşı çıkanları işkence, sürgün ve idam ile cezalandırmıştır. Rusya'nın, Osmanlı Devleti ile yaptığı savaşlarda Batum ahalisinin Osmanlı askerleriyle birlikte savaşmaları yüzünden Rusya'nın husumetinin olması da işgalin kabullenilmemesinde etkili olmuştur¹⁴⁷.

Berlin Kongresi'nde Batum halkının tepkilerine rağmen Doğubayazıt hariç Kars, Ardahan ve Batum Rusya'ya bırakıldı. Batum Sancağına bağlı olan Artvin, Borçka, Ardanuç, Şavşat, Çürüksu, Maçahal, Meydancık¹⁴⁸ ve Hopa'nın Kemalpaşa'dan itibaren olan kesimi de Rusya'ya verilirken, Arhavi, Atina (Pazar) ve Hemşin Osmanlı'ya bırakıldı¹⁴⁹. Batum, Livane ve Çürüksu ahali yine de Rus işgaline karşı direnmekte kararlı idiler. Çünkü dini ve dili başka olan bir devletin elini kolunu sallayarak yurtlarını ele geçirmelerini kabul etmektense savaşmak niyetindeydiler.

¹⁴⁴ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 93.

¹⁴⁵ İpek, "Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)", s. 104.

¹⁴⁶ Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, s. 14.

¹⁴⁷ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 94.

¹⁴⁸ Şahin, *Türkiye Gürcülerinin Dünü Bugünü Sinop İlinde Gürcü Kültürünün Sosyokültürel İncelemesi*, s. 18.

¹⁴⁹ Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, s. 26.

Fakat Batum ahalisi Osmanlı taburlarının Batum’u boşaltma hazırlığı yapması üzerine ısrarlarından vazgeçerek Anadolu’ya göçe karar verdiler¹⁵⁰.

Batum’un tahliyesine yönelik kararın olmasına rağmen yerel kanaat önderlerinin toplantılar yapıp direniş kararı almaları, Batum halkının silahlandığına dair haberlerin yayılması Rus tarafını rahatsız etmiştir. Batum’daki Osmanlı birliklerinin komutanı Derviş Paşa’nın yavaş davranmasının sebebi, yerel ahaliden mümkün olduğunca çok kişinin göç etmesini sağlamaktı. Bölgenin ileri gelen ailelerine mensup Tavdgridze ailesinden Osman Paşa ve Ali Paşa ile Himşiaşvili ailesinden Kamil Paşa, ahali arasında dolaşarak Müslümanlara Rusların zarar vereceği ve Sibirya’ya sürgüne gönderileceği söylentilerini dolaştırmıştır. Göçlerin en önemli sebebi Rusların Müslüman halkı Hristiyanlaştıracağı söylentisidir¹⁵¹.

Batum’un teslimi konusunu görüşmek üzere Osmanlı ve Rus heyetleri 15-27 Ağustos’ta Kutais’te bir araya geldiler. Yapılan görüşmeler sonucunda Batum sancağının 7 Eylül’de tahliyesine karar verilmiştir. Batum’da kalan emlak ve vakıf malları hakkında Yeşilköy Antlaşması’nın 21. maddesine göre hareket edilecekti. Osmanlı heyeti telgraf hatlarını götürme ya da satma konusunda serbestti. Batum şehrine ait resmi evrak ve defterler Rus tarafına teslim edilecekti. Şehrin teslim edileceği tarihe kadar taşınması yetişmeyen askeri mühimmat ve kömür gibi malzemelerin sonradan gemilere yüklenmesinde Rus tarafı kolaylık gösterecekti. Göçün serbest yapılacağı üç yıl içerisinde Batum, Livane ve Acara’dan göç edenlerin işlerini takip etmek için Osmanlı komiseri görevlendirilecekti¹⁵².

Berlin Antlaşması’na göre sınırları tespit etmek için oluşturulan komisyon, 1880 yılında Kars, 1881 yılında da Batum sınırlarını belirledi¹⁵³. Osmanlı-Rusya sınırı belirlendikten sonra sınır bölgelerinde yaşayan bazı Rus vatandaşlarının toprakları Osmanlı tarafında, Osmanlı vatandaşlarının toprakları da Rus tarafında kalmıştı. Rus tarafı bu konuda her iki tarafa da işlerini bitirinceye kadar geçişlerde kolaylık sağlanmasına ve pasaport yerine bilet kullanılmasına karar vermiştir. Ticari amaçla

¹⁵⁰ İpek, “Kafkaslardan Anadolu’ya Göçler (1877-1900)”, s. 105.

¹⁵¹ Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, s. 15.

¹⁵² Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, s. 18.

¹⁵³ Sıtkı Uluerler, “Berlin Antlaşması’na Göre (1878) Osmanlı’nın İran’a Terk Ettiği Kotur’un Sınırları Meselesi”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2018, C. 8, S. 16, s. 152.

yapılmadığı sürece mahsul ya da hayvanların geçişine de izin verilmiştir. Belirlenen sınırlar 3 Mart 1918 tarihinde imzalanan Brest-Litovsk Barış Antlaşması'na kadar geçerliliğini korumuştur¹⁵⁴.

2.2.4. Batum ve Havalisinde Rus İdaresinin Kurulması

Batum, konumu gereği Rusya açısından alınması gereken önemli bir merkezdi. Çünkü Rusya'nın, Batı Kafkasya'daki hareketlerini kısıtlıyordu. Osmanlı-Rus savaşlarında Batum ve havalisi Osmanlı askerlerinin yanında yer alıyordu. Prens Dimitri Svyatopolk Mirskiy 22 Ağustos-3 Eylül 1878 tarihlerinde Çürüksu bölgesine giderek kanaat önderleri ve ihtiyarlar ile görüşerek artık Çar'ın tebaası olduklarını ve Rusya'ya hizmetlerini beklediğini söylemiştir. Derviş Paşa 6 Eylül 1878 tarihinde¹⁵⁵ resmi bir tören düzenleyerek Prens Dimitri Svyatopolk-Mirskiy komutasındaki Rus ordusuna Batum'un idaresini devretti. Şehrin teslim alınmasının ardından Rum Kilisesi St. Nikolay'da dini bir tören düzenlenmiştir. Bu olaylara şahit olan Frenkel; "...Ruslar çevreyi gayet yumuşak, memnun ve sessizce; Türkler ise durgun, hüznü fakat vakur bir şekilde izliyorlardı..." şeklinde tasvir etmiştir¹⁵⁶.

Rusya; Kars, Ardahan ve Batum'un yönetimini ele geçirince bu bölgede Batum ve Kars Oblastları (Vilayeti) kurmuştur¹⁵⁷. Batum'un idaresini devralan Rusya idari yapıda değişikliğe giderek Batum Oblastı adı verilen bir sisteme geçmiştir. Kafkasya Genel Valiliği'ne bağlı olan Batum Oblastının (Vilayeti) yönetim merkezi Batum şehri idi. Oluşturulan oblast valileleri ile okrug (sancak) yöneticileri Rus subaylardan seçilmiştir¹⁵⁸.

Rusya'nın Kafkas Cephesi komutanı Mihail Nikolayeviç Romanov 20 Eylül 1878 tarihinde Batum'un devlet yönetimi içine alınması için geçici idari yönetmeliğini hazırlamıştır. Bu yönetmeliğe göre Batum Vilayeti üç sancaktan (Okrug) oluşmuştur. Bunlar; Batum Sancağı, Artvin Sancağı, Acara Sancağı. Rusya bölgede yönetimini güçlendirmek için Vilayet Göbernatorünün (valisinin) askeri yetkilerini artırmış ve

¹⁵⁴ Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, s. 25-96.

¹⁵⁵ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 97.

¹⁵⁶ Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, s. 20.

¹⁵⁷ Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, s. 12.

¹⁵⁸ Abdullah Bay. "Limani Olan Bir Kasabadan Liman Kentin: Batum Şehri(1830-1905)", *Türkiyat Mecmuası*, 2016, C. 26, S. 1 s. 78.

askeri-polis yönetim birimlerini güçlendirmiştir¹⁵⁹. Batum ve Kars'ın askeri ve stratejik açıdan önemli bir konumda olması, Batum'da önemli bir limanın olmasından dolayı yeni yerleşim yerleri oluşturmak istenmiştir¹⁶⁰.

Osmanlı Devleti, Batum'daki kendi vatandaşlarının sorunlarını çözmek ve diplomatik ilişkileri yürütmek için 9 Mart 1879 tarihinde Ahmet Rıfkı Efendi'yi baş şebender olarak görevlendirmiştir. Aynı zamanda bölgeden göç etmek isteyenlerin işlerini takip etmek için Muhacirin Komisyonu da oluşturulmuştur. Muhacirin Komisyonu göç etmek isteyenlerin sayısını da tespit etmeye çalışmıştır. Bunun için Batum, Livane, Acara-i Ulyâ (Yukarı Acara) ve Acara-i Suflâ (Aşağı Acara), Gönye, Maçahel, Çürüksu'dan 60-70 bin kişinin göç etmek isteğini tespit etmiştir¹⁶¹.

Rusya, Batum ve Kars'ta kendi idaresini (Oblast) kurduktan sonra köylerde muhtarlık sistemini kaldırmayarak Osmanlı yerel yönetim kurallarının bir süre daha uygulanmasına izin vermiştir. Ayrıca vergi yükümlülüklerini de bu konuda özel bir emir gelene kadar Osmanlı Devleti'nde uygulandığı gibi bırakmıştır¹⁶². 20 Eylül 1878 tarihinde Kafkas Orduları Başkomutanı Mihail Nikolayeviç tarafından çıkarılan Batum Oblastı Geçici Nizamnamesine göre Rusya'nın çıkarlarına ters düşmediği sürece eski kurumlar da varlığını sürdürebilirdi. Osmanlı Devleti'nden geçen, halk üzerinde büyük otoritesi olan ve meclis olarak bilinen kaza bidayet mahkemeleri varlığını sürdürmüştür. Rus idaresi zamanında bölgeyi ziyaret eden Fahreddin Erdoğan da anılarında “...Osmanlı mahkemelerinden bidayet ve istinaf (asliye mahkemelerinin kararlarının itiraz edildiği mahkeme) mahkemeleri, 50 yıl Elviyeyi Selâsede Türk halkının davalarına bakmak üzere baki kalacaktı” ifadelerine yer vermiştir¹⁶³. Müslümanlar arasındaki evlenme, boşanma ve diğer aileyi ilgilendiren meseleler şeriata göre çözülmekteydi¹⁶⁴.

¹⁵⁹ Chokharadze ve Keskin, “Türk Tarihi ve Gürcü Tarihi Kaynaklarına Göre Rus Yönetiminin Uyguladığı Politika Sonucu Gürcü Muhacirlikleri (19-20.Yüzyıllar Arasında)”, s. 97.

¹⁶⁰ Chokharadze ve Keskin, “Türk Tarihi ve Gürcü Tarihi Kaynaklarına Göre Rus Yönetiminin Uyguladığı Politika Sonucu Gürcü Muhacirlikleri (19-20.Yüzyıllar Arasında)”, s. 106.

¹⁶¹ Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, s. 82-83.

¹⁶² Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, s. 31-37.

¹⁶³ Fahrettin Erdoğan, *Türk Ellerde Hatıralarım*, TC Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998, s. 27.

¹⁶⁴ Erdoğan, *Türk Ellerde Hatıralarım*, s. 27.

Berlin Antlaşması ile Batum'a serbest liman statüsü verilmişti. Başından beri bu duruma karşı olan Rusya 3 Temmuz 1886 yılında Batum'u serbest liman olmaktan çıkardı. Ayrıca şehir askeri açıdan da tahkim edilmiştir¹⁶⁵.

Batum, Rusya'nın eline geçtikten sonra sanayi alanında gelişme yaşadı. 1883 yılında Batum'un Samtredi İstasyonunu Poti, Tiflis ve Bakü'ye birleştiren demir yolu açıldı. Bakü-Batum arasında petrol boru hattı 1897-1907 yılları arasında tamamlandı. Batum Limanı Rusya döneminde daha da geliştirilmiştir¹⁶⁶. Osmanlı Devleti de Batum Başşehbenderliğini kurarak siyasi ve sosyal gelişmeleri takip etmiştir¹⁶⁷.

Ticaret merkezi olan Batum'un gelişmesinde 1883 yılında Karadeniz'le Hazar Denizi'ni birbirine bağlayan demir yolunun yapılması etkili olmuştur. Bakü petrolünün demir yolu ve boru hattıyla Karadeniz'e taşınması sonucu Batum dünyanın önde gelen petrol limanlarından biri haline gelmiştir. Batum ve çevresi sahip olduğu petrol ve maden bakımından Avrupa devletlerinin dikkatini çekmiş. Ulaşım, haberleşme ve sanayileşme faaliyetleri sonucu cazibe merkezi haline gelmiştir¹⁶⁸. Batum, Osmanlı Devleti'nden Müslüman, Ermeni ve Rum yatırımcıyı ve on binlerce işçiyi çekmiştir¹⁶⁹.

93 Harbi sırasında Livana şehrini milis ve askeri kuvvetler savunmuş fakat barış sonrası General Komarof komutasındaki Rus ordusu, halkın protestolarına rağmen Livana'ya girmiş ve sıkıyönetim ilan etmiştir. Erkekler aile bireylerinin güvenliğini düşündüğü için konutlarından dışarı çıkamamış ve yiyecek tedariki zorlaşmıştır. Livana halkı haklarının korunmaması durumunda silahlı mücadeleye gireceklerini ilan etmişlerdir¹⁷⁰.

2.3. Göçlerin Başlaması ve Muhacirlerin İskân Edilmesi

Resmi Osmanlı belgelerinde Batum, Livane (Artvin), Ardanuç, Şavşat ve Acara bölgesinden gelen muhacirlere genel olarak "Batum Muhaciri" denilmektedir. Batum

¹⁶⁵ Abdullah Bay, "Limanı Olan Bir Kasabadan Liman Kentin: Batum Şehri(1830-1905)", s. 63.

¹⁶⁶ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 24.

¹⁶⁷ Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, s. 3.

¹⁶⁸ Bay, "Limanı Olan Bir Kasabadan Liman Kentin: Batum Şehri(1830-1905)", s. 71-72.

¹⁶⁹ Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, s. 360.

¹⁷⁰ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 51.

muhacirleri köken itibari ile Gürcü ve Türk olmakla birlikte ortak özellikleri Müslüman olmaktır¹⁷¹. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 8 Şubat 1879 tarihinde imzalanan İstanbul Anlaşması'nın 7. maddesine göre Rusya'nın eline geçen bölgelerde yaşayan halkın istemesi halinde üç sene içerisinde Osmanlı topraklarına göç etmesine imkân vermekteydi. Bu süre zarfında taşınmazlarını satıp ülkeyi terk etmeyenler Rusya vatandaşı sayılacaktı¹⁷². Böylece göç takvimi resmîyet kazanmış oldu¹⁷³. Göçler resmî göç süresinin bitiminden sonra 1890 yılına kadar serbest bırakılmıştır. Bu tarihten sonraki göçler Osmanlı Devleti'nin resmî girişimleri ile gerçekleşmiştir. Küçük gruplar halindeki geçişler 1909 yılına kadar devam etmiştir. Rusya'nın sınır kapılarını kapatmasına rağmen kaçak yollarla Osmanlı Devleti'ne geçişler devam etmiştir¹⁷⁴.

Artvinliler iki defa yaşadıkları bölgelerden toplu olarak göç etmişlerdir. Birincisi 93 Harbi'nden sonra Ruslarla 1879'da yapılan İstanbul Antlaşması'ndan sonra, ikincisi de Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanmıştır. Halk bu yaşanan olayı “muhacirlik, kaçakaçlık, seferberlik ve vayna” sözleriyle anlatmıştır¹⁷⁵. Ruslar, Batum ahalisinin yurtlarında kalmasını imkânsızlaştırırken diğer taraftan da göç etmelerini zorlaştırmıştır. Öyle ki 10.000 hane yaklaşık 60.000 kişi hemen göç etmek istemiş fakat Rus (Ermeni) devlet memurları pasaport vermeyi zorlaştırmış, tapuları sorgulamış,¹⁷⁶ muhacirlerin emlak ve mallarını istedikleri gibi satmalarına engel olmuştur¹⁷⁷.

Batum ve havalisinden deniz yoluyla gelen muhacirler ilk etapta Trabzon ve Kastamonu vilayetlerine yerleştirilmiştir. Canik Sancağında iskâna elverişli 50.000 dönüm boş arazi belirlenmiştir. Fakat bu bölgede bulunan 20.000 kadar Livana ve Acara muhacirleri yerel idarecilerin pasif davranmasından dolayı iskân olunamamıştır. Batum, Acara, Gönye, Livana ve Çürüksu'da yaşayan 60-70 bin kişi Aydın vilayetinde bulunan Çiflikat-ı Hümayun ile askeriyenin tasarrufunda olan

¹⁷¹ Demirel, Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Sonra), s. 1126.

¹⁷² Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, s. 12.

¹⁷³ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 105.

¹⁷⁴ Arslan, “Batum Göçmenleri (1914-1930)”, s. 45.

¹⁷⁵ Ülkü Önal, *Artvin Muhacirlik Hatıraları*, 1. Baskı, Ere Matbaası, Ankara 2010, s. 13.

¹⁷⁶ McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, s. 123.

¹⁷⁷ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 109.

Çifteler Çiftliği'ne yerleşme konusunda istekte bulunmuşlardır. Fakat göçmenlerin vekillerine Sisam Adası karşısında bulunan Çakıllı mevki gösterilmiştir. Vekiller arazinin tarıma elverişli olmamasından ve su kaynaklarının yetersizliğinden dolayı bu isteği reddetmişlerdir¹⁷⁸.

Asakir-i Muavene Ordusu'nda görev yapan askerler aileleriyle beraber Anadolu'ya göç etmişlerdir¹⁷⁹. Bu orduda komutanlık yapmış Çürüksulu Ali Paşa, Çürüksulu Osman Paşa, Kibar Ağa, Mollabeyzade Yusuf Bey gibi kişiler muhacirlere vekillik ve önderlik yaparak, iskân işlerinin halledilmesinde Osmanlı hükümeti ile birlikte çalışmıştır. Asakir-i Muavene Ordusu'ndaki hizmetlerine karşılık bu kişilere maaş bağlanmış ya da memuriyet verilmiştir¹⁸⁰.

Batum ve havalisinde yaşayan Müslüman ahali arazilerini satacak kimse bulamadılar, evlerini yaktılar, meyve ağaçlarını kestiler, ardından zahmetli bir yürüyüş ile Batum Limanı'na geldiler. Osmanlı Devleti'nden gelecek gemileri beklediler¹⁸¹. Trabzon vilayetine sevk edilecek Batum muhacirlerine yardımcı olmak ve ihtiyaçlarını karşılamak için İlane-i Muhacirin Komisyonu Azası Emin Hilmi Efendi tayin edilmiştir. Ayrıca göç ile ilgili meseleleri halletmesi için Batum Şehbenderliği'ne Rıfkı Efendi memur olarak atanırken, göç edecek olanların sayısını düzenli olarak yazıp komisyona göndermek için bir de kâtip görevlendirilmiştir¹⁸². Batum'dan deniz yolu ile göç etmek isteyenler Batum Limanı'nı kullanmış, bir kısmı da Rize ve Trabzon'daki limanlara gelmiştir. Kara yolunu tercih eden muhacirler de Erzurum üzerinden göç etmişlerdir¹⁸³. Göç etmek için Batum Limanı'na çok sayıda insan biriktiği için büyük sorunlar yaşanmıştır. İdare-i Mahsusa vapuru göçmenlerin taleplerine zamanında cevap verememiştir. Bunun üzerine İdare-i Mahsusa vapurlarının sayısı artırılmıştır¹⁸⁴. Göçmen sayısındaki artıştan dolayı Asir, Mevrîd-i Nusret, Muhbîr-i Server, Mecidiyye ve Selimiyye vapurları da görevlendirilmiştir¹⁸⁵.

¹⁷⁸ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 59.

¹⁷⁹ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 99.

¹⁸⁰ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 166.

¹⁸¹ McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, s. 122.

¹⁸² İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 59.

¹⁸³ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 107.

¹⁸⁴ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 108.

¹⁸⁵ Ahmet Yüksel, "Göçmenlikten Vatandaşlığa, Muafiyetten Mükellefiyete: Kafkas Göçmenlerin Sivas Vilayetinde İskânları", *Geçmişten Günümüze Göç 1*, Samsun 2017, s. 408.

Elviye-i Selase işgal altında kaldığı yıllarda Rusya'nın siyasi, ekonomik ve askeri stratejisine uygun olarak büyük bir değişim yaşadı. Yerli Müslüman ahalinin büyük bir kısmı göç ederken bölgenin nüfus ve iktisadi yapısı gayrimüslimlerin lehine değişmiştir¹⁸⁶.

2.Abdülhamid, Batum ve havalisinde yaşayan halkın Anadolu'ya doğru göçüne öncelikle mani olmaya çalışmıştır. Bunun için Batum ve Kars'ta açılan şehbenderliklere fetva ve fermanlar göndererek göçü engellemeye çalışmıştır. Ancak bu girişimler göçü engellemede yetersiz kalmıştır. Rusya'nın 1.Dünya Savaşı'nda seferberlik ilan etmesi sonucunda Batum ve havalisinden Anadolu'ya doğru yeni bir göç dalgası başlamıştır¹⁸⁷.

2.3.1. Rusya İdaresinden Kaynaklanan Sebepler

Batum halkı 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Ruslara karşı şehirlerini kahramanca savunmuşlardı. Bundan dolayı Rus yönetimi altında kalırlarsa Rusların kendilerine kötü muamele edeceğinden korkuyorlardı¹⁸⁸. Batum ahalsinin göç etmek istemesinde Rusların daha önce Kafkasya'daki olumsuz uygulamalarının etkisi olduğu da bir gerçektir. Ruslar bölgede yaşayan Müslümanlara yönelik asimile etmek amacıyla Rus mahkemelerinde Müslümanların davaları görülmüş, Rus okullarında Müslüman çocukları eğitime başlanmış, Hristiyanlığı yaymak için cemiyetler teşkil edilmiş ve Hristiyan olanlara istedikleri yerlerde yaşama izni verilmiştir¹⁸⁹.

Batum'un, Rus yönetimine geçmesinden sonra bölgede yaşayan halkın büyük çoğunluğu dinlerini ve kültürlerini rahat yaşayamayacakları,¹⁹⁰ Rus zulmüne ve dini asimilasyona uğrayacakları düşüncesiyle göçe karar vermişlerdir¹⁹¹. Batum'dan hicret eden muhacirler kendisini “*din ve devlet uğruna canını ve malını feda ederek*

¹⁸⁶ Jülide Akyüz Orat, Nebahat Oran Arslan, Mustafa Tanrıverdi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri (1828-1943)*, Kafkas Üniversitesi, Kars 2011, s. 171.

¹⁸⁷ Aslan, *Türkiye'de Göç ve Göçmenler (1914-1960) Karadeniz, Batum, Bulgaristan, Türkistan Türkleri ile Romanya Yahudileri*, s. 84-85.

¹⁸⁸ McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, s. 122.

¹⁸⁹ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 103.

¹⁹⁰ Şahin, *Türkiye Gürcülerinin Dünyü Bugünü Sinop İlinde Gürcü Kültürünün Sosyokültürel İncelemesi*, s. 20.

¹⁹¹ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 103.

hicret eden sadık bir ahali” olarak ifade etmiştir¹⁹². Müslüman Gürcülerin anavatanlarını terk ederek göç etmelerinin nedeni savaştan sonra Rus zulmüne uğrama korkusudur¹⁹³.

Tiflis Şehbenderliği'nin hazırladığı rapora göre Ruslar egemenliklerine geçirdiği toplumları Ruslaştırmak, yerli ahaliyi Osmanlı aleyhine çevirmek, onların milli duygularını yok etmek için çeşitli entrikalar çevirmişlerdir. Bunun için Müslüman çocukları ana dillerini öğrenmeksizin Rus okullarına kaydedilmiş, Müslümanların bir kısmı Ortodoks misyonerlerinin vaatleri ile aldatılarak din değiştirmeye zorlanmış, Müslümanlardan da asker alınacağı propagandası yapılması üzerine dindaşlarına karşı silah kullanmaya mecbur edecek böyle bir kararı kabul etmektense her şeylerini satıp Osmanlı topraklarına göç etmek istediklerini bildirmişlerdir¹⁹⁴.

General Orbeliani 19 Kasım 1879 tarihinde Kafkas orduları komutanı General Sviatopolk'a mektup yazarak Kars ve Acara ahalisinin Rusya yönetiminden veba salgınından kaçır gibi kaçtıklarını, bunun sebebinin, dini düşüncelerden ziyade Rus yöneticilerinin yetersizliklerinden ve yerel halka karşı ilgisiz davranmasından kaynaklandığını ileri sürmüştür¹⁹⁵.

1878 yılının Eylül ayında Kafkasya Genel Valiliği Batum Valisi General K. Komarov gönderdiği emirde Batum ve çevresinden göç etmek isteyenlere her türlü kolaylığın gösterilmesini hatta güvenliklerinin sağlanmasını istemiştir. General Sviatopolk-Mirski 15 Ekim 1878 tarihinde Batum Valiliğine yazdığı mektupta Batum'un Kafkasya'da stratejik açıdan önemli bir konumda olduğunu, belirttiikten sonra yerel Müslümanların dini bakımdan Osmanlı'ya bağlı olduklarını, bu durumun Rusya için tehdit olduğunu yazmıştır. Bu tehditten kurtulmak için Müslüman Gürcülerin göçe zorlanması gerektiğini belirtmiştir¹⁹⁶.

¹⁹² Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 105.

¹⁹³ Chokharadze ve Keskin, “Türk Tarihi ve Gürcü Tarihi Kaynaklarına Göre Rus Yönetiminin Uyguladığı Politika Sonucu Gürcü Muhacirlikleri (19-20.Yüzyıllar Arasında)”, s. 107.

¹⁹⁴ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 53.

¹⁹⁵ Bejan Khorava ve Zaza Tsursumia, “Güneybatı Gürcistan'dan Osmanlı'ya Göçler (Muhaciroba) 1878-1882”, *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, S. 42, 2016, s. 89.

¹⁹⁶ Khorava ve Tsursumia, “Güneybatı Gürcistan'dan Osmanlı'ya Göçler (Muhaciroba) 1878-1882”, s. 86-87.

Batum Valisi Komarov, 1881 yılında Maçahel vadisine teftiş ziyaretine çıkmıştır. Ziyaretinden önce Maçahel'in 26 köyünde 1.600 hane yaşamakta iken 800 hane göç etmiş, kalanların ise göç hazırlığında olduğu görülmüştür. Rus basınının verdiği haberlere göre Maçahel'de yaşayan 7.500 kişiden yaklaşık 4.000 kişi göç etmiştir. Valinin bu ziyaretinden sonra göç etmeyi düşünen 800 aile yerlerinde kalmıştır¹⁹⁷.

Gürcü elit kesimi Rusya'nın uyguladığı sömürgeci siyasete karşı çıkmış ve Müslümanların göçlerini engellemeye çalışmışlardır. Bu konuda ünlü Gürcü devlet adamı ve yazarı İlia Chavchavadze yaşanan göçleri "*aklın saptığı olay*" olarak yorumlamıştır. Gürcü yazarlar ve tarihçiler savaş sonrası bölgede kalan ahalinin sosyal hayatına ve Rus hükümetinin uyguladığı siyasete dair yazılar yazmışlardır. Yazar Giorgi Tsereteli yazılarında Kobuleti ve çevresinin harabe durumuna geldiğini, bir zamanlar zenginlik içindeki köylerin metruk durumda olduğunu, ekmek fiyatlarının çok arttığını ve insanların ölmek için göç ettiğini bildirmiştir. İlia Chavchavadze, bölge insanının ekonomik durumu hakkında şunları yazmıştır: "*Geçmiş savaşlar herkese acı ve zorluklar getirmiştir. Acara ve Kobuleti sakinleri bu savaştan daha çok nasibini almış ve ciddi zarar görmüşlerdir. Biz kardeşlerimizin acılarını sadece teselli etme durumunda kalmamalıyız. Sadece acıları sözlerle paylaşarak bu duruma bakmamız doğru değildir. Kimsesiz ve çıplak kalan çocukları soğuktan kurtarmalı; açlıktan annelerin kucığında ölen çocuklara, bunu gören hal ve takat kalmayan, adeta yaban ve vahşi hayvana benzeyen babaların ve ailelerin geçinme çabalarına yardımcı olmalıyız*". Rusya bölgede kalan Müslümanların göç etmesi için elinden geleni yapmıştır. Rus hükümeti ekonomik durumu çok kötü olan halktan savaşın telaşı ve acıları dinmeden 6 ilâ 10 manat değerinde vergiyi aşağılayıcı yöntemlerle toplamıştır. Şavşat'tan Osman Ağa gönderdiği mektupta vergisini ödeyemeyenlerin tehdit edildiğini, eğer ödemezlerse verginin 20 manata çıkarılacağını yazmıştır. Zor durumda kalan ahali Osmanlı topraklarına göçmeye karar vermiştir. İlia Chavchavadze'ye göre Rus hükümet yetkilileri acımasız ve açgözlü olarak halka saldırmıştır. Kötü insanlar devlet makamlarında görev alarak halka zulmetmiştir. Batum ve havalisindeki Rus hükümet yetkililerinin bu tür haksız davranışlarına üst düzey hükümet makamlarınca da onay verildiğini anlayabiliriz.

¹⁹⁷ Khorava ve Tsurtsumia, "Güneybatı Gürcistan'dan Osmanlı'ya Göçler (Muhaciroba) 1878-1882", s. 88.

Batum Askeri Valisi General Komarov ve General Stefanov gibi kişiler Müslüman Gürcü nüfusu göç ettirmeye çalışmıştır. Bu durum burada yaşayan insanların hayatlarında birçok sıkıntıya sebep olmuş ve Droeba Gazetesinde şu şekilde yer almıştır: “Bizim yurdumuz mahvolmakta; halk büyük ve küçük, zengin ve fakir herkes kendi topraklarından, kendi evlerinden kaçmaktadır. Birçoğu gitti bile; birçoğu da kış bitince gitmeyi planlanmaktadır. Gözyaşları ile vatanlarını bırakmaktadırlar. Herkesin kalbi ağlayarak memleketinden ayrılıyor. Vatanında ağlayarak yaşamalarındansa, yabancı topraklarında ölmeyi tercih etmek zorunda kalıyorlar”¹⁹⁸. Zakaria Chichinadze eserinde “Yerel halkın söylediklerine göre, 1878 yılından 1882 yılına kadar Şavşat’tan muhacir olarak toplam 10.000 kişi yurtlarından gitmiştir. Bunların yarısı İmerkhevi’den gitmişlerdir. İmerkhevi’den ve 34 köyden toplam 585 aile göç etmiş. Göç yukarıda belirtilen tarihler geçtikten sonra durmamıştır” şeklinde belirtilmiştir¹⁹⁹.

Osmanlı topraklarına yönelik göçleri etkileyen en önemli sebeplerden birisi de vergi meselesidir. Kars ve Batum vilayetlerinde vergiler ve yükümlülükler Osmanlı döneminde uygulandığı şekliyle bırakılmıştır. Buna rağmen göçler devam edince İmparator Kaymakamı Büyük Prens Mihail Nikolayeviç, 1879 yılında bölgeyi ziyaret ederek bölgenin ileri gelenleri, yerel memurlar, konsoloslar ile görüşmesinde halktan alınacak vergilerin eskiden beri ödedikleri miktarı aşmayacağını söylemiştir. Acara bölgesindeki halk, savaştan yeni çıktığı ve maddi durumları müsait olmadığı için birkaç yıl vergi alınmamasını ve istekleri kabul edilmeyecekse en azından göç etmelerine izin verilmesini talep etmişlerdir. Müslüman ahaliye Grigor Gurieli, Knez N. Eristovi gibi üst yöneticiler iyi davranmalarına rağmen alt rütbedeki memurlar iyi davranmamış ve halkı göçe zorlamışlardır²⁰⁰.

Rusya’nın idaresine yeni girmiş olan Güney Kafkasya’da yaşayan Müslümanlar arasından asker alınacağına dair söylentiler halkın huzurunu kaçırmakta ve halkı göçe mecbur etmekteydi. İmparator Naibi Mihail Nikolayeviç, 1879 yılında Batum’a gelerek Müslüman ahalinin askere alınacağı söylentilerinin doğru olmadığını ancak

¹⁹⁸ Chokharadze ve Keskin, “Türk Tarihi ve Gürcü Tarihi Kaynaklarına Göre Rus Yönetiminin Uyguladığı Politika Sonucu Gürcü Muhacirlikleri (19-20.Yüzyıllar Arasında)”, s. 102-104.

¹⁹⁹ Chokharadze ve Keskin, “Türk Tarihi ve Gürcü Tarihi Kaynaklarına Göre Rus Yönetiminin Uyguladığı Politika Sonucu Gürcü Muhacirlikleri (19-20. Yüzyıllar Arasında)”, s. 105.

²⁰⁰ Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, s. 50-51.

halktan isteyenlerin milis kuvvetlere katılabileceğini belirtmiştir. Erzincan IV. Ordu Müşiri Nafiz Paşa 27 Temmuz 1886 tarihinde gönderdiği telgraf, Rusya'nın Ahıska, Tiflis, Ardahan, Çıldır, Kars ve köylerindeki Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında asker ve bedel-i askeriye almak için nüfus sayımı yaptığını bildirmiştir. Müslümanlar ne askerlik yapmak ne de vergi ödemek istediklerini belirtmişlerdir. Batum ve Artvin ahalisi askerlik yapmak istemedikleri için tekrar göçe başlamış, 500 kişiden oluşan muhacir grubu Rize'ye ulaşmıştır. 1887 yılında geçici olarak askerlik hizmetinden muaf tutulan Müslümanların “*voenny nalog*” adı verilen askerlik vergisini ödemelerine karar verildi. Batum ve Artvin okruğlarında gayrimüslimlere askerlik yükümlülüğü 1889 yılında uygulanmıştır. 1897 yılında Güney Kafkasya'da yaşayan Müslümanlardan askerlik vergisi olarak bir buçuk ruble alınmıştır. Batum ve Artvin'den göç eden Müslüman muhacirlerin taşınır ve taşınmaz malları değerinde satılamamış, bu mallar bölgeye yeni gelen Ermeniler tarafından ucuza satın alınmıştır. Rus yetkililer mülkleri ucuza almak isteyen fırsatçıları engellemek için idarenin izni dışında mülklerin satışını yasaklamıştır. Buna rağmen satışlar devam etmiştir²⁰¹.

Rus idaresi Batum ve Kars oblastlarında (Vilayetlerinde) miri topraklarının hazineye ait olduğunu duyurmuştur. Bu durum Müslüman ahalinin Osmanlı'ya göçünü artırmıştır. Göç etmek isteyenler ellerindeki tapuyu yetkililere gösterecek, üzerinde yazan miktarın %25 fazlası tapu sahiplerine ödenecekti. Fakat arazilerin gerçek değeri belgelerde yazılı olandan fazla olduğu için mal sahiplerine gerçek değerinde ödeme yapılmıyordu. Batum'da bulunan İngiliz konsolosu, arazi sorunlarının 1882 yılında bile devam ettiğini raporunda belirtmiştir. Raporda Osmanlı döneminde verilen tapu ve belgelerin genellikle geçersiz sayıldığı ve yerel ahalinin topraklarının başkasına satmasına da izin verilmediğini belirtilmiştir. Ayrıca serbest limanın sınırları dâhilinde arazisi olanlar topraklarını ne satabilmiş ne de kullanabilmiştir. Bölgedeki arazi sorunu 30 yıl geçmesine rağmen çözülememiştir. Kafkasya Naibliği'nin Mayıs 1909'da İmparatora gönderdiği raporda Kars ve Batum'da artık Osmanlı toprak kanunlarının geçerli olmadığını fakat Rus kanunlarının da hala uygulanmadığını belirtmiştir. Rus yönetimi, elinde resmi belgesi olmayan yerel halkın arazilerini kamulaştırmış ve bu arazilere Rusya'nın farklı bölgelerinden

²⁰¹ Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, s. 55-87.

getirdiği halkları iskân etmiştir. Artvin Okruğu'nun 26 Aralık 1906 tarihinde Batum Oblastı Valiliğine gönderdiği raporda yerel halkın Osmanlı Devleti'ne göç etmesinin sebeplerinin başında mülkiyet sorununun geldiğini belirtmiştir. Bu nedenden dolayı 1906 yılının ilk yarısında göç edenlerin sayısı 420 kişi olup 1.200 kişi de göç için hazırlık yapmıştır. Bölgenin Rus idaresine girmesinden beri arazilerin mülkiyet sorunu çözülememiş, yerli halk toprağını satamamış sadece topraklarını kiralayabilmişlerdir. Bundan dolayı yerel halk Rus vatandaşlığına girmek istememiş ve topraklarını bırakarak Osmanlı Devleti'ne göç etmişlerdir²⁰².

1879'da yapılan İstanbul Antlaşması'nın 7.maddesine göre, Rus idaresine geçen Elviye-i Selase'de yani Batum, Kars ve Ardahan'da yaşayan halk ya Rus vatandaşlığına geçecek ya da üç yıl içerisinde mülklerini serbestçe satıp göç edecekti. Bu süre içinde her şeyini bırakıp göç edenler olduğu gibi, mülklerini düşük fiyatlarla satanlar da olmuştur. Muhacirler tarafından terkedilmiş olan sahipsiz topraklar Rus idaresi tarafından "muhacir toprakları" olarak adlandırılmıştır. Bu durumda olan topraklar şehir yönetiminde görevli olan üst düzey askeri ve sivil kişilere tahsis edilmiştir. Tahsis edilen bu topraklar tarım yapılması için kiralanmıştır. Ayrıca Karadeniz kıyısındaki verimli topraklar da Gürcü ahaliden alınarak Rus bakan ve generaller arasında paylaştırılmıştır. Müslüman Gürcülere kötü davranan alt rütbedeki Rus memurlar, yerli ahaliyi göçe zorlayarak topraklarını ele geçirmeye çalışmışlardır. Bunların yanında Müslüman mollalar da halkı göçe zorlamıştır²⁰³.

Rusya, 93 Harbi esnasında Kafkasya'da yaşayan halkı göçe zorlamak için işgal ettiği yerlerdeki Müslüman ahaliden topladığı silahları Kafkasya'daki Hristiyanlara dağıtmıştır. Bunun sonucunda Müslüman ahali sistemli bir şekilde yok edilmeye çalışılmıştır²⁰⁴. Rus ordusuna mensup askerler ve silahlandırılan Hristiyanlar tarafından savunmasız duruma düşürülen Müslüman köyleri yağmalamış, okullar ve camiler kapatılmış, kadınlara tecavüz edilmiştir²⁰⁵.

²⁰² Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, s. 88-92.

²⁰³ Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, s. 94.

²⁰⁴ İpek, "Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)", s. 102.

²⁰⁵ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 50.

1907 yılında bölgede yaşayan çiftçilerin özel mülkiyetinde olan arazilere maden şirketleri tarafından el konulmuştur. Bu tür durumlar da yöre insanının anavatanından göç etmesine neden olmuştur. Arazi sorunu yüzünden 1906 yılının ilk yarısında göç edenlerin sayısı 420 kişi iken 1.200 kişinin de göç etme düşüncesinde olduğu belirtilmiştir²⁰⁶.

Rus yetkililer, sömürgecilik faaliyetlerini hızlandırmak için kendilerine engel olarak gördükleri Batı Gürcistan'daki yerel nüfusun göç etmesi için çalışmışlardır. Bu durum Batum sancağının askeri Gubernatörü, Kafkas Cephesi valisine 1910 yılında gönderdiği mektupta: “*Rus devletinin bölgede hâkimiyetin pekiştirilmesi için yerel insanların göçüne ihtiyacı var. Özellikle tabii kaynakların zengin olduğu ve coğrafik durumu iyi olan yerlerden göç daha önemlidir. Böyle yerler Kintrişi, Gonyo, Artvin'den Murgul vadisidir*” şeklinde ifade edilmiştir. Rusya, muhacirlerden geri dönmek isteyenlere yönelik izin genelgesi yayınlamıştır. Buna rağmen muhacirlerin çoğunluğu gerek korkudan gerekse maddi imkânsızlıklardan dolayı geri dönmemiştir. Geri dönenlerin sayısı hakkında kesin kayıt bulunmamaktadır²⁰⁷.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Ruslar, Ardanuç'ta evleri yakarak 1914'ten öncesine ait bir kilim parçası bile bırakmamışlardır. Ardanuç'ta 30'un üzerinde köy yanmış ve ahali Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Toplam göç edenlerin sayısı on bine yakındır. Artvin'in büyük bir kesimi muhacir olmuştur²⁰⁸.

2.3.2. Osmanlı Devleti'nin Göçü Teşvik Etmesi Meselesi

Osmanlı Devleti, nüfuz alanını kaybetmemek için Müslümanların göç etmesine ve buldukları yerleri terk etmesine razı olmamış fakat elden çıkması kesinleşen bölgelerden göç edenlere elinden gelen yardımı da yapmaya çalışmıştır²⁰⁹. Farklı coğrafyalarda ve farklı kültürlere sahip insanları Osmanlı'ya göçe zorlayan en önemli etken Müslüman olmalarıdır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin çekiciliğini artıran

²⁰⁶ Chokharadze ve Keskin, “Türk Tarihi ve Gürcü Tarihi Kaynaklarına Göre Rus Yönetiminin Uyguladığı Politika Sonucu Gürcü Muhacirlikleri (19-20.Yüzyıllar Arasında)”, s. 105.

²⁰⁷ Chokharadze ve Keskin, “Türk Tarihi ve Gürcü Tarihi Kaynaklarına Göre Rus Yönetiminin Uyguladığı Politika Sonucu Gürcü Muhacirlikleri (19-20.Yüzyıllar Arasında)”, s. 106-107.

²⁰⁸ Önal, *Artvin Muhacirlik Hatıraları*, s. 13.

²⁰⁹ Taşbaşı, *Halifenin Gölgesine Sığınanlar Göçler ve Muhacirin-i İslamiye Komisyonu*, s. 217.

faktörlerden birisi de Sultan'ın aynı zamanda Müslümanların halifesi olmasıdır²¹⁰. Osmanlı Devleti'nin muhacirleri kabul etmesinin nedeni, savaşlar ve salgın hastalıklar yüzünden azalan kırsal nüfusu artırmak ve böylece metruk arazilerin tekrar tarıma açılmasını sağlamaktır²¹¹. Ayrıca gayrimüslimlerin yoğun yaşadığı yerlerde Müslüman nüfus oranının artırılmasını, dağlıların askeri kabiliyetlerinden yararlanarak azınlık isyanlarının bastırılmasını sağlamaktı²¹². Osmanlı padişahının aynı zamanda halife olması Müslümanlara kapılarını açmalarını kolaylaştırmıştır.

II. Abdülhamit, Müslümanların halifesi sıfatıyla muhacirlerin iâşe, barınma ve yerleşmeleri konusunda ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Muhacirlerin sağlayacağı işgücü sayesinde Anadolu'da işlenemeyen topraklar değerlendirilecek ve devletin gelirleri artırılabilecekti. Ayrıca gayrimüslimlere karşı Anadolu'nun Türkleşmesine de önem verilmiştir²¹³. Göçün, Osmanlı Devleti tarafından teşvik edildiği düşüncesi şu nedenlerden dolayı sağlam temele dayanmamaktadır: Kırım Harbi'nden sonra gerek Kırım'dan gerekse Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya yoğun bir göç yaşanmıştır. Hazırlıksız yakalanan Osmanlı Devleti muhacirlerin iskânı konusunda zorlanmıştı. Ayrıca 93 Harbi'nden sonra Balkanlardan da büyük bir göç dalgası yaşanmaktaydı. Böyle bir ortamda Osmanlı Devleti göçü teşvik etmekten ziyade muhacirlerin taleplerine olumlu cevap vermeye çalışmıştır demek daha doğru olacaktır. Zira Osmanlı Devleti, 93 Harbi'nden yeni çıkmıştı ve ekonomik sıkıntılar içinde bulunuyordu. Batum ve havalisinde yaşayan ahalî 93 Harbinde Asakir-i Muavene ordusuna katılmış, Ruslarla mücadele etmişti. Rusların daha önce Ahıskalılara, Çerkeslere, Abazalara neler yaptığını biliyorlardı. Rusların zulmünden emin olamadıkları için toplu göçe karar vermişlerdir. Batum'da yaşayan ahalide "Ruslar gelecek, din elden gidecek." korkusunun oluşması üzerine Osmanlı Halifesi muhacirlere imkânları dâhilinde yardımcı olmaya çalışmıştır.

2.3.3. Muhacirlerin İskân Edildiği Yerler

Muhacirin komisyonu, muhacirlerin iskânıyla ilgili politikalar belirlemiş buna göre; muhacirlerin ilk önce İstanbul'da toplanmasına dikkat edilmiş, burada kayıtlar

²¹⁰ Karpat, *Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, s. 97.

²¹¹ Taşbaşı, *Halifenin Gölgesine Sığınanlar Göçler ve Muhacirin-i İslamiye Komisyonu*, s. 213.

²¹² Taşbaşı, *Halifenin Gölgesine Sığınanlar Göçler ve Muhacirin-i İslamiye Komisyonu*, s. 221.

²¹³ Demirel, *Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Sonra)*, s. 1125.

tutulmuş, boş araziler tespit edilince görevli memurlar eşliğinde daimi iskân yerlerine gönderilmiştir. Fakat muhacirlerin sayısındaki hızlı artışla birlikte yevmiyeler ödenememiş, boş han kalmamış, salgın hastalıklar ortaya çıkmıştır. Bunu önlemek için muhacirlerin doğrudan İstanbul'a alınması uygulamasından vazgeçilmiş, nerede olursa olsunlar en kısa yoldan daimi iskân yerlerine gönderilmesine karar verilmiştir²¹⁴.

Batum ve havalisinden gelen muhacirlerin özellikle Karadeniz Bölgesi'nde iskân edilmelerinde bölgenin Batum'a yakın olması ve coğrafi açıdan benzer özellikler göstermesi etkili olmuştur²¹⁵. Trabzon, Ordu, Samsun, Sinop limanlarına getirilen muhacirlerin iskânı çoğunlukla yüksek kesimlere yapılmıştır. Karadeniz Bölgesi'ne gelen Gürcü muhacirlere ilk önce kıyı kesimlerindeki ovalık yerler tavsiye edilmiş fakat göç eden muhacirler sıtma tehlikesi ile karşılaşınca geldikleri yerlerin coğrafi özelliklerine ve iklimine benzeyen yüksek bölgelere yerleşmek istemişlerdir. Bu durum Gürcülerin biraz kapalı toplum olarak yaşamalarına ve kültürlerini kısmen de olsa korumalarına neden olmuştur²¹⁶.

Batum ve Acara'dan gelen Müslüman Gürcüler özellikle Karadeniz Bölgesi'nin kıyı kesimlerine Rize, Trabzon, Ordu, Samsun, Giresun, Amasya, Tokat, Sinop, Kastamonu, Bartın ve Düzce'ye yerleşmişlerdir. Muhacirlerin en çok yerleştirildikleri yerler Ordu, Ünye, Fatsa, Çarşamba ve Terme yöreleridir. Ayrıca Sakarya, Düzce, Kocaeli, Bursa, Balıkesir,²¹⁷ Bolu, Eskişehir ve Ankara'dan Adana'ya kadar olan iller de Gürcü muhacirlerin iskân edildikleri yerlerdir²¹⁸.

1878 yılında Artvin ve Batum civarından Trabzon vilayetine gelen muhacirlerin sayısı yaklaşık 20.000 kadar olduğu resmi yazışmalara yansımıştır. Muhacirlerin Sivas vilayetine ve Canik (Samsun) sancağına iskân edilmesine çalışılmış fakat yerel

²¹⁴ Derin Paşaoğlu, "Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı", s. 353.

²¹⁵ McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, s. 123.

²¹⁶ Şahin, *Türkiye Gürcülerinin Dünü Bugünü Sinop İlinde Gürcü Kültürünün Sosyokültürel İncelemesi*, s. 46.

²¹⁷ Şahin, *Türkiye Gürcülerinin Dünü Bugünü Sinop İlinde Gürcü Kültürünün Sosyokültürel İncelemesi*, s. 33.

²¹⁸ Oğuz, "Osmanlı Devletinin Son Döneminde Anadolu'ya Gelen Muhacirler ve Muhacirlerin Göç Ettiği Bazı Şehirlerdeki İskân Politikaları", s. 2718.

idarecilerin gerekli tedbirleri almamasından dolayı iskân işlemleri Şubat 1980 yılına kadar gecikmiştir²¹⁹.

Batum muhacirlerinin Karadeniz Bölgesi'nde Rize, Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun, Sinop ile Sivas vilayetine bağlı Amasya ile Tokat sancağında iskânları gerçekleştirilmiştir. İstanbul'a gelen Batum muhacirleri İzmit, Adapazarı, Yalova, Bolu, Balıkesir, Bursa, Eskişehir, Çanakkale ve İzmir bölgelerine yoğun bir şekilde iskân edildiği gibi Ankara ve Adana'ya kadar da yerleştirilmiştir. Batum muhacirleri Rusya sınırına yakın olan bölgelere iskân edilmemiştir. Rusya'nın, Sivas vilayetinin batısına iskân yapılması konusunda Osmanlı Devleti ile yaptığı girişimlerin etkisi olmuştur²²⁰.

2.3.4. Yaşanan Zorluklar

Batum'dan muhacir taşıyan vapurlar, bazen hava muhalefeti bazen de kömür ikmalinin uzun sürmesi gibi nedenlerle gecikmeler yaşamıştır²²¹. Batum limanından gemilerle göç etmek isteyenler sefalet ve çaresizlik içinde Osmanlı Devleti'nden gelecek gemileri beklemişlerdir. Bu duruma şahit olan Gürcülerin ileri gelenleri, Rus yetkililerine de başvurarak göç edenlerin evlerine dönmesi yönünde girişimde bulunmuşlardır. Bu girişimler sonucunda göç süreci biraz olsun yavaşlamış ve evlerine geri dönenler de olmuştur²²². Osmanlı topraklarına Kafkasya'dan yüzbinlerce göçmenin gelmesi; liman kentlerinde ve çevresindeki yerleşim yerlerinde sıtma, tifüs, tifo ve çiçek gibi salgın hastalıkların patlak vermesine neden olmuştur. Salgın hastalıklardan dolayı yerli halktan insanlar ölmeye başlamış, ticari faaliyetler durma noktasına gelmiş ve ekmek kıtlığı yaşanmıştır²²³.

2.3.5. Osmanlı Devletinin İskân Politikası

Osmanlı Devleti, Kafkasya'dan gelen muhacirleri sınırların güvenliği için Balkanlarda toplu halde iskân ederken, Anadolu'da ise küçük gruplara ayırarak iskân

²¹⁹ Demirel, "Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Sonra)", s. 1127.

²²⁰ Demirel, "Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Sonra)", s. 1128.

²²¹ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 114.

²²² Khorava ve Tsursumia, "Güneybatı Gürcistan'dan Osmanlı'ya Göçler (Muhaciroba) 1878-1882", s. 89.

²²³ Özgür Yılmaz, "1864 Kafkas Göçü'nde Trabzon'da Yaşanan Sorunlara Bir Örnek: Dr. Barozzi-Yaver Efendi Çatışması", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 5, 2018, s. 11.

etmiştir. Osmanlı Devleti bazen de muhacirlerin Anadolu'daki iskânını iç güvenlik açısından riskli gördüğünden toplu iskân edilmelerine sıcak bakmamıştır. Bunun yerine üçer beşer ailelere ayırarak mevcut köylere dağıtmaya çalışmıştır. Devletin, muhacirleri bu şekilde iskân etmesinin sebebi muhacirlerin yerli ahali ile kaynaşmasını hızlandırmak ve böylece güvenlik problemlerini en aza indirmektir²²⁴.

Osmanlı Devleti muhacirleri iskân ederken mümkün olduğunca aileleri parçalamamaya özen göstermiş, aynı vilayet ve sancak dâhilindeki köylere iskân etmiştir. Akrabalarının yanına iskân edilmek isteyen muhacirlerin taleplerine genelde olumlu cevap verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin ekonomik gücü muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılayacak durumda olmadığı için yer yer yerel yöneticilere ve halka da bu konuda sorumluluklar yüklenmiştir²²⁵.

Aşiret sistemine sahip olan Gürcü ve Çerkezler, toplu olarak iskân edilince bazı hadiselerle sebebiyet verdikleri için küçük gruplara ayrılarak iskân edilmişlerdir²²⁶. Osmanlı Devleti, Çerkez beyleri ile halkı ayrı ayrı yerlere iskân ederek hem yerli halkla uyum sorununu halletmek hem de devletin otoritesini göstermek istemiştir²²⁷. Burada yapılmaya çalışılan "başı gövdeden ayırma" politikasıdır. Göçmen liderleri devlet yanlısı yapılmaya çalışılmış, bunun için onlara maaş bağlanmış ve çeşitli nişanlar verilmiştir²²⁸. Asayişin temin etmek için göçmenlerden silahları toplanmıştır²²⁹. Osmanlı Devleti, muhacirleri iskân ederken gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu bölgeleri tercih etmiştir²³⁰. Bu bölgelerin demografik yapısını Müslümanların lehine değiştirmek istemiştir. Osmanlı Devleti muhacirlerin iskân edilecekleri yerler konusunda Avrupa devletleri ve Rusya ile zaman zaman sorunlar yaşamıştır. Rusya, Kafkasya'dan göç eden muhacirlerin sınır bölgelerine yerleştirilmesine karşı çıkmış ve Samsun, Amasya, Tokat hattının batısına iskânlarını

²²⁴ Taşbaş, *Halifenin Gölgesine Sığınanlar Göçler ve Muhacirin-i İslamiye Komisyonu*, s. 305-308.

²²⁵ Derin Paşaoğlu, "Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı", s. 354.

²²⁶ İpek, "Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)", s. 132.

²²⁷ Taşbaş, *Halifenin Gölgesine Sığınanlar Göçler ve Muhacirin-i İslamiye Komisyonu*, s. 308.

²²⁸ Karpat, *Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, s. 103.

²²⁹ İpek, "Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)", s. 134.

²³⁰ Taşbaş, *Halifenin Gölgesine Sığınanlar Göçler ve Muhacirin-i İslamiye Komisyonu*, s. 311.

resmen talep etmiştir. Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu zor şartlardan dolayı bu isteği kabul etmiştir²³¹.

2.3.6. Muhacirin Komisyonları

1859-1862 yılları arasında başlayan göç dalgası sonucu yüz binlerce muhacir Osmanlı topraklarına gelince Çerkez ve Nogay muhacirlerinin ihtiyaçlarının karşılanması, yardımların toplanması, resmi yazışmaların yapılması ve iskânlarının gerçekleştirilmesi için 5 Ocak 1860 tarihinde Muhacirin Komisyonu kurulmuştur²³². Göç ve göçmenlerle ilgili işleri 1860 yılına kadar İstanbul Şehremaneti yürütmüştür. Bu komisyon; görevi göçmenleri misafir etmek, nakil işlemlerini yapmak, kalıcı iskân yerlerini tespit etmek, konut inşa etmek, tohumluk, hayvan ve kışlık yakacak temin etmek, ürün alınıncaya kadar yevmiye vermek ve halkın bağışlarını sarf etmek için kurulmuştur²³³. Gelen muhacirlerin sayısı azalınca 1865 yılında görevlerinin bir bölümü Zaptiye Nezareti'ne bırakılmıştır²³⁴.

Osmanlı Hükümeti, 93 Harbi'nden sonra yeni bir göç dalgası başlayınca 18 Haziran 1878 tarihinde Muhacirin İdaresi de denilen İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu'nu kurarak muhacirlerin göç, iâşe ve iskân işlerini düzenlemeye çalışmıştır²³⁵. Seleflerinden farklı olarak taşrada şubeleri olacaktı. Çalışmalarını 1894 yılına kadar sürdürdükten sonra lağvedilmiş ve göç işleri bundan sonra Dâhiliye Nezareti ile Şehremaneti tarafından yürütülmeye devam etmiştir²³⁶. Sultan II. Abdülhamit'in başkanlığında Mart 1878'de devletin genel iskân politikasını belirlemek için geçici olarak "Muhacirin-i Komisyon-ı Alisi" adıyla bir komisyon kurulmuştur²³⁷.

²³¹ Taşbaş, *Halifenin Gölgesine Sığınanlar Göçler ve Muhacirin-i İslamiye Komisyonu*, s. 315.

²³² Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, s. 105.

²³³ Habiçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, s. 107.

²³⁴ Derin Paşaoğlu, "Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı", s. 351.

²³⁵ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 105.

²³⁶ Yüksel, "Göçmenlikten Vatandaşlığa, Muafiyetten Mükellefiyete: Kafkas Göçmenlerin Sivas Vilayetinde İskânları", s. 406.

²³⁷ Taşbaş, *Halifenin Gölgesine Sığınanlar Göçler ve Muhacirin-i İslamiye Komisyonu*, s. 236-241.

Muhacirlerle ilgili sorunları çözmek amacıyla Muhacirin İane Komisyonu ve İane-i Muhacirin Encümeni gibi birçok kuruluş oluşturuldu²³⁸. İane-i Muhacirin Encümeni göçmenler için toplanan yardımları yerlerine ulaştırmak için; İane-i Muhacirin Komisyonu ise yardım toplamak, İstanbul'a gelen muhacirlere iş bulmak ve iskân işlerine yardım etmek için çalışmıştır. 1877 yılında kurulan Hilal-i Ahmer Cemiyeti de muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamak için yararlı çalışmalar yapmıştır. Sultan II. Abdülhamit'in başkanlığında muhacirlerin iskânını daha düzenli yapabilmek amacıyla 1899 yılında Muhacirin-i İslamiye Komisyonu'nu kurulmuştur²³⁹. 1913'de Dâhiliye Nezaretine bağlanarak genel müdürlük haline getirilmiştir²⁴⁰.

2.3.7. Talimatnameler

8 Temmuz 1856'da çıkarılan talimatnamede din ve mezhebine bakılmaksızın Osmanlı Devleti'ne bağlılığını bildiren ve kanunlarına uyan herkesin göçmen olarak kabul edileceği belirtilmiştir. Anadolu'ya iskân olunanların on iki sene, Rumeli tarafına yerleştirilenlerin ise altı sene her türlü vergiden ve askerlik yükümlülüğünden muaf olacağı belirtilmiştir. Göçmenlere tahsis edilen arazilerin yirmi yıl süreyle satılamayacağı hükme bağlanmıştır²⁴¹.

1861 yılında Konya'ya gönderilen talimatnamede belirlenen yeni esaslara göre göçmenlerin üçer beşer veya onar on beşer şeklinde küçük gruplara ayrılarak yerleştirilmesi istenmiştir. Ayrıca fakir olan göçmenlere günde yarım okka ekmek verilmesi, her türlü masrafların kayıt altına alınması gibi hususlar belirtilmiştir. Masrafları azaltmak için tedbirler alınmış, konut inşası ve öküz parası dışındaki masrafların 150 kuruşun altına çekilmesi istenmiştir. Şehir ve kasabalarda iş tutmak isteyen esnaf ve zanaatkârlara ev ve dükkân temin edilmesine karar verilmiştir²⁴².

3 Ekim 1865 tarihinde Meclis-i Vâlâ tarafından çıkarılan talimatnameye göre on yaşına kadar olanlara yüz dirhem, büyüklere ise yarımşar kuruş yevmiye verilmesi

²³⁸ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 105.

²³⁹ Taşbaş, *Halifenin Gölgesine Sığınanlar Göçler ve Muhacirin-i İslamiye Komisyonu*, s. 256.

²⁴⁰ C. V. Findley, *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform: Bâbiâlî*, Çev: Latif Boyacı – İzzet Akyol, İstanbul, İz Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 299.

²⁴¹ Muzaffer Tepekaya, "19.Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım ve Kafkasya'dan Göç Hareketleri ve Saruhan (Manisa) Sancağı'na Göçler", s. 465-466.

²⁴² Habiçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, s. 114.

talimatnamede yer almıştır. İskânları yapıp da üç yılını dolduranlardan öşür alınması istenmiştir. Ayrıca göçmenlerden akrabalarının yanında iskân olunmak isteyenlere yardımcı olunması da hükme bağlanmıştır²⁴³.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Muhacirin Komisyonu tekrar kurulunca "Dersaadet Muhacirîn İdâresi Hakkında" adıyla ve devamında "Dersaadet ve Rumeli Sahillerinden Anadolu'ya Sevk Olunacak Muhacirlerin İskânları" ile ilgili talimatname çıkarılmıştır²⁴⁴.

İskân-ı Muhacirin Talimatnamesine göre; iskân edilen muhacirlerin yerlerini terk etmeleri yasaklanmıştır. Muhacirlerle ilgili bilgiler deftere kaydedilecek ve kaydedilen defterler Muhacirin-i İdare Komisyonu'na teslim edilecektir. Muhacirlerin iskânı yapıncaya kadar iâşe yardımı olarak 10 yaşından küçüklere 100 dirhem, büyüklere ise 200 dirhem ekmek verilecektir. Zengin olanlar bu yardımların dışında kalacaktır. Muhacirler geçici olarak 10 haneye bir kişi olacak şekilde dağıtılacak. Yerli halkın yardımı ile miri ya da vakıf arazilerine evler yapılacaktır. Muhacirler alışana kadar tarlaların sürülmesine yerli ahali yardım edecektir. Muhacirlere tarım yapabilmeleri için öküz, tohumluk gibi yardımlarda bulunulacaktır. İskân işlemi sadece köylerde yapılmayacak, şehirlerin kenar mahallelerinde de yapılabilir. Meslek erbabından olan muhacirler şehirlerde iskân edilebilecektir²⁴⁵.

Başkanlığını padişahın yaptığı Muhacirin-i İslamiye Komisyonu'nun 1906 tarihli nizamnamesine göre amacı; göçmenlere arazi temin etmek ve gerekli olan sermayeyi bulmaktır. Talimatnamede araziler sürülebilen ve işletilmemiş arazi olarak ikiye ayrılmış ve her aileye 70-130 dönüm kadar işlenebilen arazi verilmesi istenmiştir. Tapusunu alan muhacirler arazilerini on sene zarfında satamazlardı²⁴⁶.

Muhacirin-i İslamiye Komisyonu Nizamnamesine göre, ziraat mektebinden mezun olmuş memurlar göçmenlere verilecek arazilerin ziraata elverişli olduğuna dair onay

²⁴³ Habiçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, s. 115.

²⁴⁴ Yüksel, "Göçmenlikten Vatandaşlığa, Muafiyetten Mükellefiyete: Kafkas Göçmenlerin Sivas Vilayetinde İskânları", s. 407.

²⁴⁵ Berber, "19.Yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler", s. 35.

²⁴⁶ Karpat, *Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, s. 130.

vermesi şartı aranmıştır. Konutlar inşa edilirken bölgenin iklim koşulları göz önünde tutulacaktır. Evlerin planlarını Mühendishane-i Berri Hümayundan yetişmiş uzman bir heyet hazırlayacaktır. Muhacirin-i İslamiye Komisyonu ihtiyaç sahibi muhacirlerin iskânları yapıncaya kadar hatta ziraattan istifadeleri sağlanana kadar iaşelerini geçici olarak sağlamıştır. Muhacirler arasında sanat erbabından olanlar varsa ihtiyaç olan şehirlere iskân edilmeleri sağlanacaktır²⁴⁷.

2.4. Muhacirlere Yapılan Yardımlar

II. Abdülhamit'in Müslüman muhacirlere sahip çıkmasının sebebi Anadolu'nun nüfus yapısını Türkleştirmek ve gelen işgücü sayesinde metruk arazileri değerlendirerek ülke ekonomisinin kalkınmasına katkı sağlamaktı. Bunun için muhacirlerin nakil, geçici barınma, iskân sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir²⁴⁸.

Batum muhacirleri iskân edildikten sonra Osmanlı vatandaşlığına geçme konusunda istekte bulunmuşlardır. İstekte bulunanlara yönelik önce tahkikat yapılıyor, ardından izin belgesi düzenleniyordu. Batum muhacirlerinin bir kısmının yaşanan göçten dolayı akrabalarıyla irtibatı kesilmiştir. Bunun için Dâhiliye Nezaretine yazılan dilekçelerde akrabalarının araştırılmasını talep etmişlerdir. Akrabaları tespit edildikten sonra da akrabalarının bulunduğu yerlere gitmek istemişlerdir²⁴⁹.

2.4.1. İaşe Yardımı

Osmanlı devleti, Batum'dan gelen muhacirlere İskân Kanunu'nun 23. maddesine göre yardımda bulunmuştur. Buna göre muhacirlerin iskân edilecekleri zamana kadar iaşeleri karşılandığı gibi iş bulmalarına da yardımcı olunmuştur²⁵⁰. Göçmenlerin iaşe masrafları yerli ahali tarafından karşılanmaya çalışılmıştır. Muhacirlerden hali vakti yerinde olmayanlara geçimlerini temin edinceye kadar iaşe yardımında bulunulmuştur. 1864 yılından önce gelen fakir muhacirlere günlük yarımşar kıyeye eklemek aynı ya da bedeli nakdi olarak verilmiştir. Fakat bunun yetersiz kalması

²⁴⁷ Taşbaş, *Halifenin Gölgesine Sığınanlar Göçler ve Muhacirin-i İslamiye Komisyonu*, s. 266.

²⁴⁸ Chokharadze ve Keskin, "Türk Tarihi ve Gürcü Tarihi Kaynaklarına Göre Rus Yönetiminin Uyguladığı Politika Sonucu Gürcü Muhacirlikleri (19-20.Yüzyıllar Arasında)", s. 100.

²⁴⁹ Aslan, *Türkiye'de Göç ve Göçmenler (1914-1960) Karadeniz, Batum, Bulgaristan, Türkistan Türklere ile Romanya Yahudileri*, s. 86-87.

²⁵⁰ Arslan, "Batum Göçmenleri (1914-1930)", s. 49.

üzerine kaza meclisleri fakir muhacirlerden 0-10 yaş arasında olanlara yüzer dirhem, daha büyük olanlara ise yarımşar kıyye ekmek verilmesi kararlaştırılmıştır²⁵¹.

2.4.2. Arazi Tahsisi

Muhacirler için iskân yeri seçilirken muhacirlerin istek ve görüşlerine dikkat edilmiştir²⁵². Muhacirler, iskân yerlerini seçerken kendi yaşam şekillerine ve kültürlerine uygun yerleri seçmeye çalışmışlardır. Daha önceki yaşadıkları yerlere iklim ve yeryüzü şekilleri bakımından benzeyen yerleri tercih etmişlerdir²⁵³. Muhacirler için iskân yeri seçilirken iklim şartlarının geldikleri yerlere uygun olması; akarsuya yakın olması; şiddetli rüzgârlara kapalı olması; anayol, iskele, istasyon ve baltalık olarak kullanacakları ormanlık alanlara yakın olması gibi özelliklere dikkat edilmiştir. Orman sahalarına ve kurak alanlara göçmen yerleştirilmemeye çalışılmıştır²⁵⁴. Muhacirleri üretici duruma getirmek için gerekli olan arazi dağıtım işi İskân-ı Muhacirin Talimatnamesinin 29.maddesine göre hali, miri ve mevkuf arazilerden göçmenlere yetecek miktarda toprak verilmesine karar verilmiştir. İdare-i Muhacirin Komisyonları, belirlenen arazilerin verimliliğine göre hane başına 20-60 dönüm arasında arazi tahsis etmiştir²⁵⁵.

Anadolu ve Rumeli'deki iskelelere gelen muhacirler ilk önce şehir ve kasabaların civarına geçici olarak iskân edilirdi. Daimi iskân bölgeleri belirlenirken iklime uyum sağlayabilmelerine, tarıma elverişli su kaynaklarına yakınlığa, ormanı ve merasının olmasına dikkat edilmiştir. Yerli ahalinin daha önceden gasp ettiği araziler de muhacirlere verilmiştir. 1877 yılına kadar gelenlere arazi kanununa göre verimli yerlerden 70, vasat yerlerden 100, verimi düşük yerlerden 130 dönüm arazi verilmesi kararlaştırılmıştır. Göçmenlerden yerli ahalinin arazisine taarruz edenler olduğu gibi bazen de muhacirlere tahsis edilen arazilerde yerli ahali hak iddia etmiş ve onlara sataşarak rahatsız etmiştir²⁵⁶.

²⁵¹ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 66.

²⁵² Taşbaş, *Halifenin Gölgesine Sığınanlar Göçler ve Muhacirin-i İslamiye Komisyonu*, s. 273.

²⁵³ Taşbaş, *Halifenin Gölgesine Sığınanlar Göçler ve Muhacirin-i İslamiye Komisyonu*, s. 311.

²⁵⁴ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 314.

²⁵⁵ Yüksel, "Göçmenlikten Vatandaşlığa, Muafiyetten Mükellefiyete: Kafkas Göçmenlerin Sivas Vilayetinde İskânları", s. 411-412.

²⁵⁶ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 68.

1877-1900 yılları arasında gelen muhacirlere iskân için arazi bulunması gerekiyordu. Miriye ait çiftlikler, kullanılmayan askeri bölgeler, vakıf arazileri, meralar ve korular göçmenlere tahsis edilmiştir. Ayrıca Rusya'ya göç eden gayrimüslimlerin toprakları da muhacirlere dağıtılmıştır. Atıl durumda olan toprakların bir kısmının ağaların elinde olması iskân faaliyetini zorlaştırmıştır. İskân sırasında muhacirlere sahipli arazilerin gösterilmesi, yeteri kadar arazinin verilmemesi gibi nedenlerle yerleşim yerlerinin asayişi bozulmuş ve yerli-muhacir çatışması yaşanmıştır²⁵⁷.

2.4.3. Konut Yardımı

İlk gelenler daimi konutları yapılanaya kadar kendilerine ağaçtan derme çatma kulübeler yapmışlardır. Daha sonra imece usulü ile evlerini yapmışlardır. Devlet fakir muhacirlere Muhacirin İskân Talimatnamesi'ne uygun olarak iki, üç odalı evler inşa etmiştir. Evler devlet, halk ve göçmen işbirliği ile yapılmıştır²⁵⁸. Devlet, muhacirlerin barınmaları için öncelikle terk edilmiş konutları tamir etmiştir. Bu yöntem yetersiz kalınca devlet muhacirlere arsa temin ederek, maliyeti 250 kuruşu geçmeyecek şekilde 2-3 odalı evler inşa etme görevini mahalli idarelere vermiştir. Evlerin maliyetini düşürmek için muhacir, yerli ahali ve devlet işbirliğine gitmiştir. İnşaatta kullanılan keresteden rüsum alınmamıştır. 1897 yılında Muhacirin Komisyonu muhacirler için oluşturulacak köylerin ve konutların daha düzenli olması, hayvanların barınmasına elverişli yapılması için görevlendirilmiştir²⁵⁹. Örneğin, 1861 yılına ait olan bir belgede Sivas eyaletindeki Yaylacık isimli mevkiye iskân olunmuş olan Çerkez muhacirleri için Niksar kazası ahalisinin 41 bab hane inşa etmiş olduğu ve inşaat masrafinin hazineye terk ve teberru ettikleri belirtilmektedir. Ahali bu hareketinden dolayı takdire şayan görülmüş ve gayretleri ilan edilmiştir²⁶⁰.

2.4.4. Diğer Yardımlar

İskânı yapılan muhacirlerden yardıma muhtaç olanlara ziraat için araç gereç temin edinceye kadar ortakçılık ve amelelik yaptırılmıştır. Tarlaları bir defaya mahsus olmak üzere sürülmüştür. İki haneye bir çift öküz verilmesi kararlaştırılmıştır.

²⁵⁷ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 69.

²⁵⁸ Yüksel, "Göçmenlikten Vatandaşlığa, Muafiyetten Mükellefiyete: Kafkas Göçmenlerin Sivas Vilayetinde İskânları", s. 411-412.

²⁵⁹ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 70.

²⁶⁰ BOA. A. MKT. NZD., 215/50. Ayrıca Bkz. BOA, İ. DH., 487/32949.

Arazileri ve meskenleri temin edilen muhacirlere üretici duruma gelebilmeleri için zirai kredi temin edilmesine çalışılmıştır. Zanaatkâr, hoca ve imam olan muhacirler ise mesleklerini yapabilmeleri için şehir ve kasabalara iskân edilmişlerdir. Esnafılık yapmak isteyenlere yüz ellişer kuruş kredi verilmiştir. Zengin muhacirlerden isteyenler şehirlerde iş tutabilmişlerdir²⁶¹.

1864 yılından önceki yönetmeliklere göre gelen muhacirler 10 sene aşar ve örfi vergilerden ve 25 sene askerlikten muaf tutulmuşlardır. 1864'ten itibaren göçmen sayısındaki artışa bağlı olarak, masraflar karşılanamayınca yeni bir düzenlemeye gidilmiş, buna göre iskân süreleri üç seneyi dolduranlardan aşar vergisi alınarak yeni gelenlerin ihtiyaçları için harcanmasına karar verilmiştir. 93 Harbi esnasında göç edenler, temettuat, aşar, ağnam, yol inşa vergisi ve toprak kirası gibi vergilerden muaf tutulmuşlardır. Askerlik hizmetlerinden de 10 yıl muaf tutulmuşlardır. 1886 yılından sonra gelenlere ise vergilerden iki sene, askerlikten ise altı sene muafiyet tanınmıştır. Göçmenlere yapılan yardımların devlete büyük külfetler getirmesi üzerine 1894 yılından sonra Anadolu'da iskân edilmek isteyenlere senet imzalatılarak gösterilecek yerleri itirazsız kabul edeceklerine; yol masrafı, tohumluk, çift hayvanı, konut inşası talep etmeyeceklerine dair teminat alınmıştır. Muhacirlerin iskân, iaşe ve ulaşım masraflarının karşılanmasının yanında cenaze masrafları da yerel idareler ve hazine tarafından karşılanmıştır²⁶².

Göçmenlerden kalıcı iskân yerlerine sevk edilenlerin nakliye masrafları karşılanmıştır. Fakir muhacirlere iskânları yapıncaya kadar yiyecek, giyecek ve yakacak yardımı yapılmıştır²⁶³. Vergilerden ve askerlikten belli bir süre muaf tutulmuşlardır. Muhacirler arasında yayılmış olan salgın hastalıkları tedavi etmek için Üsküdar'da Toptaşı Kışlası hastane haline getirilmiştir²⁶⁴.

Arazi tahsisi yapıldıktan sonra zirai üretim için hayvan ve araç-gereçler devlet tarafından tedarik edilmiştir. Her göçmen aileye 1.000 kuruşu geçmemek şartıyla bir çift öküz ve saban tahsis edilmesi hükme bağlanmıştır. 5-10 kile arasında tohumluk

²⁶¹ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 71.

²⁶² İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 67,71.

²⁶³ Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, s. 153, 156.

²⁶⁴ Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, s. 167, 179.

buğday verilmiştir. Yerli halk, muhacirlerin evlerinin yapılmasına ve tarlalarının sürülmesine yardım etmek için mükellef tutulmuştur. Muhacirler, geçimlerini temin edinceye kadar “tekâlif-i emiriye” adıyla halktan toplanan vergiden de muaf tutulmuşlardır²⁶⁵.

Göçmenlerin masrafları büyük külfetlere sebep olunca devlet bu masraflardan kurtulmak için 1894 yılından sonra birtakım yeni düzenlemelere gitmiş; muhacirlerden devletin belirlediği arazilere yerleşeceklerine, çift hayvanı ve tohumluk istemeyeceklerine ve konut yapımı talep etmeyeceklerine dair taahhüt senedi alınmıştır²⁶⁶. Osmanlı Hükümeti göçmenlerin masraflarını en aza indirmek için en kısa zamanda kalıcı iskânlarını yapmayı ve üretici durumuna getirmeyi düşünmüştür. İskân işi gerçekleşirken göçmenler adına seçilen bir vekil önden gider, iskân yerini beğenirse göçmenler esas iskân bölgesine sevk edilirdi²⁶⁷.

Osmanlı devletinde iskânları yapılanların bazılarında İskân Kanunu'nun sekizinci maddesine göre tekrar Batum'a dönmek isteyenler olmuştur. Bu konudaki taleplerini İaşe ve Muhacirin Müdüriyeti kanalıyla Dâhiliye Nezareti'ne bildirmişlerdir. Geri dönmek isteyen muhacirlerin asayiş ve askerlikle ilgili durumları araştırıldıktan sonra gitmelerine izin verilmiştir. Göçmenlerin güvenliği sağlanmadan sevk işlemi yapılmamıştır²⁶⁸.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Batum'dan Osmanlı Devleti'ne gelen muhacirlerden bazıları hükümete başvurarak daha önce Anadolu'ya gelen akrabalarının araştırılmasını istemişlerdir. Akrabalarına ulaşılan göçmenler, akrabalarının yanına gitme isteğinde bulunmuşlardır. Hükümet, göçmenlerden gelen bu isteklere genelde olumlu yönde cevap vermiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Batum'dan ruhsatsız gelenler de olmuştur. Savaş şartlarında olağanüstü durumdan dolayı kaçak

²⁶⁵ Yüksel, “Göçmenlikten Vatandaşlığa, Muafiyetten Mükellefiyete: Kafkas Göçmenlerin Sivas Vilayetinde İskânları”, s. 411-412.

²⁶⁶ İpek, “Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)”, s. 124.

²⁶⁷ Yüksel, “Göçmenlikten Vatandaşlığa, Muafiyetten Mükellefiyete: Kafkas Göçmenlerin Sivas Vilayetinde İskânları”, s. 411.

²⁶⁸ Arslan, “Batum Göçmenleri (1914-1930)”, s. 50.

göçmenlere göz yumulmuştur. Fakat normal zamanlarda kaçak göçmenlere hükümet sıcak bakmamış ve taleplerine olumlu cevap vermemiştir²⁶⁹.

TBMM Hükümeti Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte muhacirlerin her türlü ihtiyaçlarını karşılamak için Mübadele, İmar ve İskân Vekâletine bağlı olarak çalışan Muhacirin Müdüriyetini görevlendirmiştir²⁷⁰.

2.5. Muhacirlerin Sayısı

93 Harbi'nden sonra gelen Batum muhacirlerin sayısı konusunda kesin rakam vermek zordur. Çünkü gelen muhacirlerin sevk işlemleri İstanbul'dan yapılmaya çalışılmış, yoğunluktan dolayı talep karşılanamayınca Batum'dan gelen vapurlar Karadeniz sahilindeki limanlara yönlendirilmiştir. Bundan dolayı toplu olarak gelenlerin sayısını tespit etmek zorlaşmaktadır.

Göç eden nüfusla ilgili farklı rakamlar ifade edilmiştir. Oktay Özel göçün başladığı ilk üç yılda, yani 1882 itibariyle 120.000 kişinin göç ettiğini, 80.000 kişinin de göçe hazırlandığını belirtmiştir. 1908'de Kafkas Savaş Dairesi tarafından hazırlanan kaynağa göre 20 Ağustos 1878 ve 1 Ekim 1880 tarihleri ile 1880-1881 yılları arasında Batum oblastından 52.500 kişi Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Batum, Rus idaresine girdikten sonra Hristiyan nüfus hızla artarak 1882 yılında %73'e yükselmiştir. Toplam 8.671 kişinin yaşadığı Batum şehrinde Müslümanların sayısı 1.282 kişi idi. 1882 yılında yapılan sayıma göre Artvin Okruğu'nun toplam nüfusu 40.775 iken bunun 35.000'i Müslümanlardan oluşmaktaydı. Ermeni tarihçi V.Z. Akopyan'a göre 1896 yılı Artvin şehir merkezinin nüfusu 6.810 iken bunun sadece 1.420'si Müslüman idi²⁷¹.

2.6. 1879-1882 Göçleri

1879 yılında Batum ve havalisinden 11.700 hane ve bu hanelerde yaşayan 83.900 kişi vekilleri aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne göç etmek istediklerini beyan etmişlerdir. Bu talepleri uygun bulunmuş, 1879 yılının sonuna kadar Acara ve

²⁶⁹ Arslan, "Batum Göçmenleri (1914-1930)", s. 48-49.

²⁷⁰ Akyüz Orat, Oran Arslan ve Tanrıverdi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri (1828-1943)*, s. 180.

²⁷¹ Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, s. 230-232-237.

Livane'den Trabzon ve Canik dolaylarına 20.000 civarında muhacir göç etmiştir. Bir kısmı Trabzon ve Canik dolaylarına yerleştirilirken bir kısmı da Canik ve Sivas vilayetlerinde iskân edilmelerine çalışılmış fakat yerel idarecilerin yetersizliği nedeniyle Canik ve Sivas dolaylarına muhacirlerin iskân işleri bir buçuk seneyi bulmuştur²⁷².

Çürüksulu Ali Paşa tarafından 11 Ocak 1881 tarihinde sadrazamlık makamına gönderilen arzuhalde, dine ve devlete bağlılıklarının bir gereği olarak Osmanlı ordusuyla beraber cansiperane savaştıklarını ancak yaşadıkları Çürüksu'nun anlaşma ile düşman eline geçmesi üzerine Osmanlı vatandaşlığını kaybetmemek için beşikteki çocuklarına kadar bölge halkının göç etmek için yollara çıktıklarından bahsetmiştir. Hicret eden ahali 2.500 hane 15.000 nüfusu aşmıştır. 16 Şubat 1882 tarihi itibarıyla 120.000 kişinin Batum'dan hicret ettiğini, Trabzon'da bulunan muhacirlerin önderleri İstanbul'a bildirmiştir. Ayrıca Rus memurlarının göç etmek isteyen ahalinin elindeki emlakları satmalarına izin verilmediği de belirtilmiştir. 14 Mayıs 1882 tarihinde belirlenen resmi göç süresinin bitmesine rağmen Batum'dan göçler aralıklarla devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin artık vapur göndermemesi üzerine kendi imkânları ile göç edenler olmuştur²⁷³.

31 Mayıs 1880 tarihli Sivas Gazetesi'nde vilayette bulunan erkek nüfus ve muhacirler belirtilmiştir. Buna göre Sivas vilayetinin genel erkek nüfusu 365.633 nefer olup bunlardan 292.643 Müslüman, henüz deftere kayıtları yapılmayan kadim ve yeni Çerkes, Tatar, Kars, Batum, Abaza ve Rumili muhacirlerinin miktarı ise takriben 50.000 nefer olduğu kayıtlıdır. Bu muhacirlerin dahi Müslüman nüfusa eklendiği zaman vilayette bulunan genel nüfusun 342.643 nefer olduğu ortaya çıkmaktadır. Müslüman nüfusun yanı sıra genel erkek Ermeni nüfusu 51.524 nefer, Rum 18.241 nefer, Katolik 1.380, Protestan 876 ve Yahudi 103 nefer olduğu da kaydedilmiştir²⁷⁴. Burada dikkat edilirse muhacirlerin miktarı belirtilirken kadim ve cedid ifadesi kullanılmıştır. Bu durumda 1880 yılından önce Sivas vilayetine çeşitli yerlerden muhacirlerin geldiğini açıkça göstermektedir. Muhacirlerin miktarının

²⁷² Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 109-161.

²⁷³ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 118-123-124.

²⁷⁴ 31 Mayıs 1880 tarihli Sivas Gazetesi, S. 17, s. 1. Bkz.

<https://www.osmanlicagazeteler.org/Oku.php?id=10009>. E.T. 10.05.2020.

tahminen 50.000 olarak belirtilmiş olması dahi sadece Sivas vilayetine bu miktarda göçün olduğu hesap edildiğinde genel itibariyle Osmanlı topraklarına büyük oranda muhacirlerin göç ettiği açıkça görülmektedir. Ancak hangi bölgeden ne miktarda göçün olduğu gazetede belirtilmemiştir. Muhacirlerin iskânı ile ilgili olarak Rumeli, Batum, Maçahel, İcare-i Süfla ve icare-i Ulya havalisiyle Kars muhacirlerinden 1879 yılında Sivas vilayetine gelen muhacirin olduğu, iskânlarının hâlâ gerçekleşmemiş olan muhacirlerin parçalara ayrılarak, vilayetteki köylerde misafir olarak ikamet etmekte oldukları belirtilmektedir. Bundan dolayı muhacirin komisyonuyla idari makamlarca muhacirlerin nüfus defterleri okunularak bunların hangi mahallerde iskân edilmeleri gerekiyorsa bu mevkilerde yapılacak hanelerin adedinin belirlenmesi istenmektedir. Nefs-i Sivas kazasındaki muhacir hanelerinin çoğunun etraf duvarları muhacir tarafından yapılmış, hanelerin üzerlerinin örtülmesi için köy ahali taraflarından gerekli olan kerestelerin henüz getirilmediği öğrenilmiştir. Bilindiği üzere bölgede kış mevsimi erken olduğundan bir an önce muhacirlerin ikamet edecekleri hanelerin tamamlanması ve hanelerin üstüne örtülecek olan kerestelerin bir an önce temin edilmesi istenmektedir²⁷⁵.

2.7. 1882-1914 Yıllarında Göçler

Rusya resmi göç süresinin bitiminden sonra da Osmanlı Devleti'ne gidiş ve gelişlere yasak getirmemiştir. Ancak 1909 yılında serbest geçişler yasaklanmış ve geçişler pasaportlu olarak resmi sınır kapılarından yapılmasına karar verilmiştir. Göçler aralıklarla I. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir²⁷⁶. Resmi göç süresi dolmasına rağmen 3 Ekim 1885 tarihinde Livane ahali göç etmek istediklerini Trabzon Valiliği'ne iletmişlerdir. Göç etmelerinin sebebi Rusya'nın bölgede yaşayan Müslümanların nüfus sayımına tabi tutulması ve devamında askere alacağıının duyulmasıdır²⁷⁷.

4 Ekim 1886 tarihinde Livane ahalisinden 1.300 haneden fazla muhacir göç etmek istediklerini fakat Rus hükümetinin buna engel olduğunu İstanbul'a iletmişlerdir. Resmi olarak belirlenen göç süresi bittikten sonra Batum ve havalisinden bir kısım

²⁷⁵ Sivas Gazetesi, 13 Eylül 1880, S. 28, s. 1-2. Ayrıca Bkz.

<https://www.osmanlicagazeteler.org/Oku.php?id=10009> E.T. 10.05.2020.

²⁷⁶ Demirel, Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Sonra), s. 1125.

²⁷⁷ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 126-128.

mülteci Rusya pasaportu ile gelmiş iken bir kısmı da kaçak yollarla gelmiştir. Gelenler Osmanlı vatandaşlığına geçmek için başvuruda bulunmuş. Hariciye Nezareti Batum Başşehbenderliği ile görüşerek bu kişiler hakkında tahkikat yapılmasını istemiştir²⁷⁸.

1888 yılında yeni bir göç dalgasının yaşanmasının sebebi Müslüman ahaliden asker toplanacak olmasıdır. Batum ve havalisinden binden fazla kişi göç etmek istediğini bildirmiştir²⁷⁹.

Resmi göç süresinin bitiminden sonra I. Dünya Savaşı'na kadar göçler aralıklarla devam etmiştir. 19 Mayıs 1913 tarihli göçmen kanununa göre muhacirlerle ilgili tüm işlemler Muhacirin Müdüriyeti tarafından yürütülmüştür. İskân kanununa göre göçmen olarak gelenler ön inceleme yapıldıktan sonra kabul edilirlse vatandaşlığa geçebilme ve daimi olarak iskân edilme hakkını elde edebiliyordu. Osmanlı vatandaşlığına geçmeye hak kazanan göçmenler, Osmanlı vatandaşlığından çıkmayacaklarına dair senet imzalamışlardır²⁸⁰.

24 Ekim 1901 tarihli bir arşiv belgesinde Osmanlı topraklarına yapılan göçlere ve göç edenlerin miktarlarına dair önemli bilgiler verilmiştir. Bu belgede Canık, Trabzon, Erzurum, Ankara ve Suriye taraflarından gelen Türk, Çerkes, Gürcü, Dağıstan, Kazan, Tatar, Kars ve Çeçen İslam kabilelerinin Sivas vilayetindeki sancak, kaza ve köylere yerleştirilen muhacirlerin nüfus ve hane miktarları belirtilmiştir. Sivas vilayetine üç sene içinde gelen muhacirlerin toplam 1.204 hane ve 5.287 nüfus olduğu kayıtlıdır. Bu nüfustan 657 hanede 3.077 kişinin iskânı gerçekleşmiş ancak 547 hanede kayıtlı olan 2.210 nüfus muhacirin hâlâ iskânı gerçekleşmemiştir. Bazı muhacirlerin iskânları ve zahire ihtiyaçları karşılanmış iken bir kısmının karşılanamamıştır. Bunun için gerek hane inşası gerekse tohumluk zahire için 899.500 kuruşa ihtiyaç vardır. Bu kişiler içinde başka milletlere mensup kimse olmadığı, büyük bir kısmına Osmanlı tezkiresi verildiği ancak ceride-i nüfusa kayıtlarının yapılmadığı için bunların kayıtlarının yapılmasının gerektiği

²⁷⁸ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 132.

²⁷⁹ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 136.

²⁸⁰ Arslan, "Batum Göçmenleri (1914-1930)", s. 47.

belirtilmiştir. Burada bahsi geçen nüfus, hane, kabile vb. aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir. Bkz. Tablo 1.

Tablo 1: Canik, Trabzon, Erzurum, Ankara ve Suriye Dolaylarından Gelen İslam Kabilelerinin İsimleri ve Nüfus Miktarları

Kabile İsmi	Nüfus	Hane
Türk İslam Kabilesi	10	-
Çerkez İslam Kabilesi	317	-
Gürcü İslam Kabilesi	100	-
Dağıstan'ın Kara Koyunlu İslam Kabilesi	2.082	-
Dağıstan'ın Kara Bağ İslam Kabilesi	246	-
Dağıstan'ın Lezgi İslam Kabilesi	247	-
Dağıstan'ın Şekki ve Şirvan İslam Kabilesi	501	-
Dağıstan'ın Komuk İslam Kabilesi	434	-
Dağıstan'ın Kara Papak İslam Kabilesi	636	-
Kazan İslam Kabilesi	175	-
Tatar İslam Kabilesi	166	-
Kars havalisi Ekrad İslam Kabilesi	69	-
Çeçen İslam Kabilesi	304	-
Toplam	5.287	1.204

Kaynak: BOA, Y. PRK. UM., 56/110.

Yukarıdaki tabloda geçen 24 Ekim 1901 tarihli arşiv belgesine göre Sivas vilayetine gelen muhacirlerin önemli bir miktarını Dağıstan'dan gelenler oluşturmaktadır. Buradan gelen muhacirlerin miktarı toplamda 4.146'dır. İkinci sırada 317 nüfus ile Çerkez muhacirleri yer almaktadır. Üçüncü sırada ise 304 nüfus ile Çeçen İslam kabilesinin olduğu görülmektedir. 1901 yılında Tokat sancağı ve kazalarına bağlı çeşitli mahallere tabloda görüldüğü üzere muhacirler yerleştirilmiştir. Bkz. Tablo 2.

Tablo 2: Muhacirlerin Yerleştirildikleri Mahaller ve Nüfus Miktarları

İskân Edildikleri Mahaller	Nüfus	Hane
Zile Küplüce Yaylasına		54
Zile'nin İnceöz Mevkine		33
Zile'nin Yün Tesriyesine		18
Niksar'ın Akıncı/Ağıncı Mevki		13
Erbaa Kasabasına		6
Tokat'ın Himayer Karyesine		10
Tokat'ın Kozalan Karyesi		2
Tokat'ın Kayacık Karyesi		1
Tokat'ın İdare-i Kebir Karyesi		1
Toplam	579	138

Kaynak: BOA, Y.PRK. UM. 56/110.

Tablo 3: İskân Edilemeyen ve Misafir Olarak Kalan Muhacirlerin Yerleştirildikleri Yerler ve Miktarları

Kayıtlı Oldukları Yer	Nüfus Miktarı	Hane Miktarı
Tokat sancağına tabi kaza ve köylerde	363	93
Amasya sancağına kaza ve köylerde	720	190
Karahisar-1 Şarki tabi kaza ve köylerde	22	5
Hafik Kazasına tabi kaza ve köylerde	295	73
Tenus/Tonus Kazasına tabi kaza ve köylerde	67	13
Yıldızili (Yıldızeli) Kazasına tabi kaza ve köylerde	99	24
Aziziye Kazasına tabi kaza ve köylerde	110	35
Koçgiri Kazasına tabi kaza ve köylerde	201	53
Gürün Kazasına tabi kaza ve köylerde	90	18
Sivas Sancağına tabi kaza ve köylerde	243	43
Toplam Miktar	2.210	547

Kaynak: BOA, Y. PRK. UM., 56/110.

Yukarıdaki tabloda kayıtlı olan muhacirlerin iskân edilecekleri mevkilere ve kendilerine verilecek olan tarlalara karar verilmiştir. Ancak yerleştirilecekleri yerlere nakledilmeleri ve tarımsal faaliyetlere başlamaları için hanelerinin inşası, tarım aletleri ve tohumluk zahirenin gönderilmesi beklenmektedir. Bunun yanı sıra tabloya baktığımız zaman misafir olarak en çok muhacirin yerleştirilmiş olduğu yerlerin başında Amasya Sancağı gelmektedir. Sancağın kaza ve köylerinde 190 hanede 720 nüfusun yerleştirildiği görülmektedir. İkinci sırada 93 hanede kayıtlı olan 363 nüfusla Tokat sancağı gelmektedir. Üçüncü sırada yer alan Hafız kazasında ise 73 hanede 295 nüfus kayıtlıdır. Buradan en az muhacirin bulunduğu yer ise 5 hanede 22 nüfusla Karahisar-1 Şarki (Şebinkarahisar)'dir.

Başbakanlık ve Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde yapılan inceleme sonucunda tespit edilen bazı belgelerde muhacirlerin köylere yerleşmiş olduğu ve Şeriyye sicillerinde görülen mahkeme kayıtlarından anlaşıldığı üzere bu köylerde uzun yıllardır kalmış oldukları ve hatta bazılarının vakıf kuracak kadar maddi durumlarının iyi olduğu görülmüştür. Bunların yanı sıra bazı kişilerin Yüzbaşıoğlu, Hacıoğlu, Süleymanoğlu, Müftüoğlu ve Çavuşoğlu gibi sülale isimleriyle de anıldıkları görülmüştür.

Tablo 4: 1900'lü Yılların Başlarında Arşiv Belgelerinden Tespit Edilen Bazı Muhacirlerin İsimleri, Sülale Adları, Geldikleri ve Yerleştikleri Yerler

İsim	Geldikleri Yerler	Yerleştirildikleri Mahaller
Tâhir Ağazâde Mustafa ²⁸¹	Batum	Çakmaklı Mevkii
Tıran/Turanzâde Hıdır		Çakmaklı Mevkii
Ali'nin Oğlu Hurşit	Bâtum'un Şavşebit/Şavşat Kasabası	Sorhun Köyü
Mehmet Şerif Efendi ²⁸²	Kars Muhaciri	----
Şerif oğlu Beko ²⁸³	Şavşat	----
Emin oğlu Şâkir	Şavşat	----
Hüseyin oğlu Hızır	Şavşat	----
Numan oğlu Esad	Şavşat	----
Dede oğlu Hızır	Şavşat	----
Velonderoğlu Süleyman ²⁸⁴	Batum	Çakallık Köyü
Hacı Hasan'ın oğulları Osman ve Dursun	Batum	Çakallık Köyü
Çavuşoğlu Şerif bin Ahmet bin Mustafa	Batum	Çakallık Köyü
Süleymanoğlu Mehmet bin Ahmet	Batum	Çakallık Köyü
Ahmetoğlu Dursun bin Ahmet	Batum	Çakallık Köyü
Müftüoğlu Osman bin Mehmet Ağa ²⁸⁵	Batum	Fatlı Köyü
Hacıoğlu Osman bin Mustafa ²⁸⁶	Batum	Çor Çiftlik
Osman bin Hacı Hasan bin Hacı Mustafa	Batum	Çor Çiftlik
Mehmet bin Ahmet bin Ömer	Batum	Çor Çiftlik
Yüzbaşıoğlu Şahveled ibn-i Arif ²⁸⁷	Gürcü muhaciri	Tepeyatak

1907 yılında Kafkasya Müslümanları ve Gürcüleri aralarında temsilciler seçerek Rusların Kafkasya'da yaptığı zulümleri dünyaya duyurmak amacıyla Lahey'de toplanan uluslararası konferansa rapor sunmuşlardır. Bu rapor: "...bütün hukukumuzun mahvedilmiş olmasından geçtik; iki seneden beri Gürcistan'da sıkıyönetim ilan edilip Kazakların keyfine bırakıldıktan sonra Gori, Mingreli, İmereti'nin köyleriyle Orta Gürcistan köyleri yakılıp yıkıldı. Bütün bağlar bahçeler mahvedildi. Ahalinin varı yoğu askerler tarafından yağma edildi. Kütayis, Ozurgeti köyleriyle Huni Çayatora ile diğer yüzden fazla köy kısmen veya kâmilen tahrip edildi. Yüzlerce ahali kadın ve çocuk dâhil olduğu halde telef edildi. Dağlara, ormanlara kaçan ahali, bilhassa çocuklar, açlıktan ve soğuktan mahvoldu. Hatta Tiflis'te bile vali ve memurların gözleri önünde çocuklara ve kadınlara varıncaya kadar ahaliye sistemli katliamlar yaptılar. Milletimize edilen baskılar öyle bir hale geldi ki garb cihetindeki çaresizlerin yardımına gitmemiz de men edildi. Gürcü kadınlar cemiyeti, felaketedelere yardım toplamaya teşebbüs edeceği sırada Kont

²⁸¹ BOA. DH. MKT. 2658/44-1.

²⁸² BOA. DH. MKT. 1498/110.

²⁸³ BOA. HR. TH. 350/53.

²⁸⁴ BOA. MŞH. ŞSC. d. 8465/60.

²⁸⁵ BOA. MŞH. ŞSC. d. 8471/14.

²⁸⁶ BOA. MŞH. ŞSC. d. 8464/39.

²⁸⁷ BOA. MŞH. ŞSC. d. 8468/87.

Doronetsof Daşkof “hükümetin cezalandırdığı adamlara yardım edilmesine hükümet müsaade etmez” diye men etti. Geçen ilkbaharda Kanati’de menenjit hastalarının tedavisi için gönderilmek istenilen doktor ve aşı memurları vali tarafından reddedildi. Yüzlerce hatta binlerce Gürcü, bilahare Sibiryaya veya Kuzey Rusya’ya sürgün edilmek üzere sebepsiz yere hapishanelerde tutuluyor. Geçen sene Kafkasya’da üç yüz kişiden ziyade günahsız insan idam edildi. Son iki sene zarfında Rusya’da vuku bulan mezalimden kırk bin kişinin telef olduğunu Avrupa gazeteleri duyurmuştu. Polonyalılarından, Baltık vilayetlerinden sonra en ziyade heder olanlar Gürcülerdir...”

288

2.8. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Göçler

I. Dünya Savaşı sırasında Batum ve havalisinden tekrar büyük bir göç dalgası yaşandı. Osmanlı ordusu savaşın başında başarı gösterip Artvin, Borçka ve Maradit’i geri aldı. Sarıkamış Harekâtı’nın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine bu bölgeler tekrar Rusya’nın eline geçince, Osmanlıyı desteklediler, gerekçesi ile Batum ve havalisinde yaşayan kişiler baskılara maruz kaldılar. Rus komutanı Liakov, Ermeni çetelerini kışkırtarak Müslüman Gürcülerin üzerine saldırılar başlattı. Köylere baskınlar yaptılar, evleri yaktılar, erkekleri tutuklayıp vatan haini olarak Sibiryaya sürgüne gönderdiler. Gönderilenlerin birçoğu yollarda açlıktan ve bulaşıcı hastalıktan hayatını kaybetmiştir²⁸⁹.

Sarıkamış harekâtının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine “Kaça-Kaç” adı verilen göçler yaşanmıştır. 23 Ocak 1917 tarihinde Merzifon’a, Batum ve havalisinden 5.773 hane 36.668 nüfus göçmen gelmiştir. Muhacirlerden 30.733 nüfus Çorum, Tosya ve civarlarına gönderilmiştir²⁹⁰. Ruslar Birinci Dünya Savaşı döneminde Artvin’i ele geçirince Ardanuç’ta 30’un üzerinde köy yakılmış, 1914 öncesine ait bir kilim parçası bile bırakmamışlardır. Bunun üzerine zarar gören 10.000’e yakın kişi göç etmek zorunda kalmıştır. Göçler esnasında yollarda ölenlerin sayısı bilinmemekle birlikte Şavşat hariç Artvin’de yaşayanların büyük kesimi muhacir olmuştur²⁹¹.

²⁸⁸ Yıldıztaş, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında Gürcistan ve Gürcüler*, s. 22.

²⁸⁹ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 144.

²⁹⁰ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 146.

²⁹¹ Chokharadze ve Keskin, “Türk Tarihi ve Gürcü Tarihi Kaynaklarına Göre Rus Yönetiminin Uyguladığı Politika Sonucu Gürcü Muhacirlikleri (19-20.Yüzyıllar Arasında)”, s. 100.

2.9. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Elviye-i Selase'nin Genel Durumu

3 Mart 1918 tarihinde İttifak Devletleri ile Rusya arasında Brest-Litovsk Antlaşması yapıldı. Buna göre Osmanlı Devleti 1. Dünya Savaşı sırasında kaybettiği toprakları ve 93 Harbi ile Rusya'ya savaş tazminatı olarak bıraktığı Kars, Ardahan ve Batum'u geri alacaktı. Rusya'da gerçekleşen 27 Şubat 1917 ihtilalinden sonra Güney Kafkasya'da Maveray-ı Kafkasya adıyla bir hükümet kurulmuştu. Bu hükümet ile Osmanlı Devleti arasında Trabzon Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansta Batum, Kars ve Ardahan'da yapılacak halk oylaması ile ilgili kararlar alınmıştır. 14 Temmuz 1918 tarihinde yapılan oylama sonucunda Osmanlı Devleti, Elviye-i Selase'yi ilhak etmiştir. Ancak İngilizler Mondros Mütarekesi'nden sonra 24 Aralık 1918'de Batum'u resmen işgal ettiler. Osmanlı askerleri Ocak 1919 tarihi itibarıyla Batum'dan çekilmek zorunda kalmıştır²⁹².

Rusya'da gerçekleşen Ekim Devrimi'nden yararlanan Gürcüler 26 Mayıs 1918'de Gürcistan Cumhuriyeti'ni kurdular. Osmanlı Devleti ile Gürcistan arasında 4 Haziran 1918'de imzalanan anlaşmaya göre Batum, Ahıska ve Ahilkelek Osmanlı Devleti'ne bırakıldı²⁹³. 14 Nisan 1919'da Batum'un idaresi Osmanlı Devleti'ne geçti²⁹⁴. Osmanlı Hükümeti bölgede mülki idareyi tesis etmek için çalışmalara başlamıştır. Arıca halk oylaması yapılmış, halkın büyük çoğunluğu Osmanlı yönetimini kabul etmiştir. Elviye-i Selase'nin anavatanına katılması için ve mülki teşkilatına ilişkin 11 Eylül 1918 tarihinde bir kararname yayınlanmıştır. Buna göre, Batum ve Kars livalarından oluşan Batum Vilayeti teşkil edilmiştir²⁹⁵.

Brest Litovsk Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Rus birliklerinin geri çekilmesi ile birlikte Kars, Ardahan ve Batum'a yoğun bir şekilde geri dönüşler oldu.²⁹⁶ Bu

²⁹²Aslan, *Türkiye'de Göç ve Göçmenler (1914-1960) Karadeniz, Batum, Bulgaristan, Türkistan Türkleri ile Romanya Yahudileri*, s. 91.

²⁹³Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, s. 525.

²⁹⁴Derya Çini Şimşek "Yeni Dünya Düzeninde Birinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası", *Mavi Atlas*, C. 8, S. 2, 2020, s. 33.

²⁹⁵Akyüz Orat, Oran Arslan ve Tanrıverdi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri (1828-1943)*, s. 154-163.

²⁹⁶Arzu Boy, "Gümrü-Moskova-Kars Antlaşmaları Kapsamında Muhacir ve Mülteci Problemi", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 4, 2018, s. 552.

geri dönüşler Mondros Mütarekesi'ne kadar devam etti²⁹⁷. Mondros Mütarekesi ile birlikte daha önceden Anadolu topraklarına göç edenler, iskân kanununun sekizinci maddesine istinaden tekrar Batum'a dönmek istemişlerdir. Hükümet bu konuda nakil işlerinde kolaylık göstermiştir. Gemi tedarik ederek memurlar görevlendirmiştir²⁹⁸.

Ruslar 1918-1920 yılları arasında Elviye-i Selase'den çekilmeye başlayınca bölgeyi Ermenilere teslim etmişlerdir. Rusların kışkırtması sonucu²⁹⁹ Ermeniler, bölgede nüfus üstünlüğünü elde etmek için Müslüman halka karşı katliam, işkence, soygun, evlerin yakılması gibi faaliyetlere girişmiştir. Bunun üzerine Elviye-i Selase halkı Trabzon, Sivas ve Erzurum gibi vilayetlere göç etmişlerdir³⁰⁰. 1920 yılından sonra Erzurum, Trabzon ve Sivas'a gitmiş olan muhacirler kendi topraklarına dönmeye çalışmışlardır³⁰¹. Bunun için TBMM Hükümeti'nden yardım isteyerek topraklarının iadesini sağlamışlardır³⁰². Dönen muhacirler daha önce kendilerine ait olan emlak ve arazileri geri alabilmek için mahkemelere başvurmuşlardır³⁰³.

Geri dönmek isteyen muhacirlerin talepleri, yeteri kadar vapur bulunamadığı için zamanında karşılanamamıştır. Batum ve havalisine geri dönebilen muhacirlerden bazı ailelerin mal ve emlakları Ruslar tarafından tahrip edilmiştir. Geri dönen muhacirler, tarım yapabilecek imkânları olmadığı için açlık sıkıntısı ile karşılaşmışlardır³⁰⁴. Muhacirin İdaresinin yayınladığı rapora göre 1914-1918 yılları arasında Batum ve havalisinden Osmanlı topraklarına sığınanların sayısı 25.630 kişidir. 24 Mayıs 1920 tarihi itibarıyla bu muhacirlerden 11.130 kişi geri dönmüştür³⁰⁵.

²⁹⁷ Boy, "Gümrü-Moskova-Kars Antlaşmaları Kapsamında Muhacir ve Mülteci Problemi", s. 553.

²⁹⁸ Aslan, *Türkiye'de Göç ve Göçmenler (1914-1960) Karadeniz, Batum, Bulgaristan, Türkistan Türklüğü ile Romanya Yahudileri*, s. 95.

²⁹⁹ Oğuz, "Osmanlı Devletinin Son Döneminde Anadolu'ya Gelen Muhacirler ve Muhacirlerin Göç Ettiği Bazı Şehirlerdeki İskân Politikaları", s. 2716.

³⁰⁰ Akyüz Orat, Oran Arslan ve Tanrıverdi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri (1828-1943)*, s. 174.

³⁰¹ Akyüz Orat, Oran Arslan ve Tanrıverdi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri (1828-1943)*, s. 173.

³⁰² Arslan, "Batum Göçmenleri (1914-1930)", s. 342.

³⁰³ Akyüz Orat, Oran Arslan ve Tanrıverdi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri (1828-1943)*, s. 175.

³⁰⁴ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 150-151.

³⁰⁵ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 151.

Abdülhalik Bey başkanlığındaki heyet tarafından 30 Temmuz 1918 tarihinde Batum'un mülki teşkilatına dair rapor hazırlanarak Hükümete sunulmuştur. Bu raporda kırk seneden beri bölgeyi elinde tutan Rusya'nın; Müslümanların çoğunlukta olmasına rağmen Bulgar ve Romenler gibi imha ve sürgün politikasını izlemediğini, ancak Rusya içerisinden getirilen Rus Malakanları bölgeye yerleştirdiğini, ayrıca Müslümanlar arasında nifak ve tefrika yoluyla mezhepsel ayrıma giderek taraftar topladığını, böylece Rus idaresini tanzim ettiğini belirtmiştir³⁰⁶.

Berlin Antlaşması öncesinde 15.000'e kadar yükselen Batum şehir merkezinin nüfusu yaşanan göçlerle 8.671'e kadar gerilemiştir. Rusya'nın uygulamış olduğu iskân politikası sonucu şehirde Rus ve Ermenilerin sayısı artmaya başlamış, böylece 1917 yılına gelindiğinde Müslümanların Batum şehir merkezindeki oranı %15'e kadar gerilemiştir. Ancak 1918'de Batum tekrar Osmanlı idaresine geçince Berlin Antlaşması'ndan sonra şehirden ayrılanların geri dönmesiyle Müslümanların oranı %37'ye kadar çıkmıştır³⁰⁷.

Osmanlı Devleti 1. Dünya Savaşı'nda Batum'un zaptını planlamış, bunun için Alman Topçu Yarbayı Stange komutasındaki 8.Piyade Alayı Hopa, Artvin, Ardauç ve Ardahan'ı zapt etmiştir. Fakat 22 Aralık 1914-18 Ocak 1915 tarihleri arasında gerçekleşen Sarıkamış Harekâtı'nda Türk ordusu mağlup olunca Stange müfrezesi geri çekilmek zorunda kalmıştır. Böylece Türklerin Batum'u ele geçirme planı başarısız olduğu gibi Ruslar karşı taarruza geçerek 1916'da Erzurum'u, Rize'yi ve Trabzon'u ele geçirmiştir. Rusların bu avantajlı durumu 1917'deki Rus ihtilaline kadar devam etmiştir³⁰⁸.

2.10. TBMM Döneminde Yaşanan Göçler

Batum ve havalisinin statüsü 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması ile yeniden belirlendi. Ateşkes Anlaşmasına göre Osmanlı askerleri 1914 sınırlarına çekilecekti. Buna göre Osmanlı Devleti Batum, Kars ve Ardahan'ı tekrar

³⁰⁶ Akyüz Orat, Oran Arslan ve Tanrıverdi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri (1828-1943)*, s. 154.

³⁰⁷ Arslan, "Batum Göçmenleri (1914-1930)", s. 44.

³⁰⁸ Sarı, *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, s. 27.

bırakmak zorunda kalmıştır. 24 Aralık 1918'de İngiltere, Batum'u işgal etti³⁰⁹. İngilizler, Batum'dan Haziran 1920'de çekilmeye başladı. Bunun üzerine Gürcistan 7 Temmuz'da Batum'u işgal etti. TBMM Hükümeti Ermenilerle uğraştığı için sadece protesto göndermekle yetinmiştir. Ermeni meselesi Gümrü Antlaşması ile halledildikten sonra TBMM Hükümeti Gürcü Menşevik Hükümetine bir nota verdikten sonra Ardahan ve Artvin'in ardından 11 Mart 1921 tarihinde Batum'u ele geçirmiştir. 19 Mart 1921 tarihinde Gürcistan'da Sovyet Cumhuriyeti ilan edilince bu gelişmeler Türk-Sovyet kuvvetlerini Batum'da karşı karşıya getirmiştir³¹⁰.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ruslar Elviye-i Selase'den çekilince Güney Kafkasya'da yeni gelişmeler yaşanmıştır. Rusya'daki yeni rejimin baskıları; Gürcü, Ermeni ve Azeri Cumhuriyetlerindeki iç çatışmalar ve Ermenilerin uyguladığı baskılar bölgede yaşayan halkın bir kısmının Gümrü Antlaşması'ndan sonra Kars, Artvin ve Ardahan'a göç etmesine sebep olmuştur³¹¹. Gümrü Antlaşması'ndan sonra da Elviye-i Selaseye Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'dan 28.960 göçmen gelmiştir³¹².

Milli mücadele devam ederken TBMM Hükümeti ile Sovyet Rusya arasında 16 Mart 1921 tarihinde yapılan Moskova Anlaşması'na göre Batum'a muhtariyet verilmesi; Müslümanların dini, kültürel ve özel mülkiyete yönelik haklarının korunması şartıyla Batum'un Gürcistan'a bırakılmasına karar verildi³¹³.

Batum Sancağına bağlı Ardanuç, Şavşat, Borçka ve Artvin Türkiye'ye bırakıldı³¹⁴. Moskova Antlaşması ile halk istediği ülkeye serbestçe göç etme hakkını elde etti. Bunun üzerine Batum'dan Türkiye'ye, Türkiye'den Batum'a doğru karşılıklı göçler yaşandı. Muhacirlerin iskân, iaşe ve sevkleriyle ilgilenmek amacıyla "Muavenet

³⁰⁹ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 28-29.

³¹⁰ Aslan, *Türkiye'de Göç ve Göçmenler (1914-1960) Karadeniz, Batum, Bulgaristan, Türkistan Türklüğü ile Romanya Yahudileri*, s. 92.

³¹¹ Akyüz Orat, Oran Arslan ve Tanrıverdi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri (1828-1943)*, s. 176.

³¹² Nebahat Oran Arslan, Güney Kafkasya'dan Türkiye'ye Gelen Muhacir ve Mültecilerin Durumu (1921-1945), *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 5, 2007, s. 342-343.

³¹³ Boy, "Gümrü-Moskova-Kars Antlaşmaları Kapsamında Muhacir ve Mülteci Problemi", s. 559.

³¹⁴ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 29.

Komisyonları” kuruldu³¹⁵. TBMM ile Rusya arasında imzalanan Moskova Antlaşması’na göre sınırların net belirlenmemesi ve halkın hangi ülkeye yerleştiğini bilememesi bir takım sorunlara neden olmuştur. Sınırdaki bu belirsizlik tarlaları Batum’da, kendileri Türkiye sınırlarında kalan kişileri mağdur etmiştir. TBMM Hükümeti bu durumda olan kişilerin mağduriyetlerini gidermek için 25 Mayıs 1922 tarihinde bir kararname yayınlamış ve Kars Muahedesinin bir an önce yapılması konusunda karar alınmıştır³¹⁶.

16 Temmuz 1921 tarihinde başkenti Batum olan Özerk Sovyet Acara Cumhuriyeti kuruldu. 13 Ekim 1921’de TBMM ile Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti arasında imzalanan Kars Antlaşması’na göre Batum’un statüsü daha önce yapılan Moskova Antlaşması’nda belirlendiği gibi Müslümanların hakları gözetilmek şartıyla Gürcistan’a bırakıldı³¹⁷.

Kars Antlaşması’nın imzalanmasından sonra Gürcistan’da kalan Müslümanların refahı için Sovyet Rusya ile siyasi ilişkilerin geliştirilmesine önem verilmiş,³¹⁸ TBMM Hükümeti Batum’da kalan Müslüman ahalinin yanında olmaya çalışmıştır. Bu amaçla Batum’a resmi düzeyde heyetler gönderilerek ziyaretler yapılmış, diplomatik bağların güçlendirilmesine önem verilmiştir. Batum halkı da Türkiye’nin verdiği milli mücadeleyi ilgiyle takip etmiştir. Batum’da yaşayan Müslümanlar, Büyük Taarruz öncesi Türk ordusu için dualar etmişler ve yardımlar toplamışlardır. Zaferin kazanılmasının ardından camilere toplanıp şükür duaları etmişlerdir³¹⁹.

TBMM döneminde göçmenlerle ilgili işlemler Muhacirin Müdüriyeti tarafından yürütülmüştür. Cumhuriyet’in ilanından sonra göç ve göçmen işlerini daha düzenli yürütmek için Mübadele, İmar ve İskân Kanunu çıkartılmıştır. Buna göre Türkiye’ye gelen muhacirlerin işlemleri Mübadele İmar ve İskân Vekâleti tarafından yürütülmüştür³²⁰. Batum’dan muhacirlerin göçü Cumhuriyet’in ilk yıllarında da devam etmiştir. TBMM Hükümeti ile SSCB ve Gürcistan arasında yapılan Moskova

³¹⁵ Boy, “Gümrü-Moskova-Kars Antlaşmaları Kapsamında Muhacir ve Mülteci Problemi”, s. 560.

³¹⁶ Arslan, “Batum Göçmenleri (1914-1930)”, s. 52.

³¹⁷ Boy, “Gümrü-Moskova-Kars Antlaşmaları Kapsamında Muhacir ve Mülteci Problemi”, s. 564.

³¹⁸ Boy, “Gümrü-Moskova-Kars Antlaşmaları Kapsamında Muhacir ve Mülteci Problemi”, s. 568.

³¹⁹ Arslan, “Batum Göçmenleri (1914-1930)”, s. 54.

³²⁰ Arslan, “Batum Göçmenleri (1914-1930)”, s. 55.

ve Kars Antlaşmasına göre Acaristan ahalisine Türkiye vatandaşlığına geçme hakkı verilmiştir. Bu hak için belirlenen süre 11 Mart 1928 tarihinde son bulmuştur. Buna rağmen Sovyet yetkililer Türkiye'ye göç etmek isteyenlere engel olmuşlardır³²¹. SSCB, 1929 yılında bölgede yaşayan Müslümanlara baskılarını artırmıştır. Batum'da yaşayan Müslümanların camileri ve mescitleri kapatılmış; oruç tutmaları, kurban kesmeleri, sünnet olmaları yasaklanmıştır. Bunun üzerine Batum'dan Türkiye'ye göçler devam etmiştir. Din adamları canlarını zor kurtarmış ve Türkiye'ye göç etmişlerdir.

TBMM Hükümeti'nin Batum'dan gelen muhacirlerin taleplerine olumlu cevap verilmesinde savaş yıllarında yaşanan nüfus kayıpları, Ermeni tehciri ve Rum mübadelesi ile giden nüfusun bıraktığı arazi ve gayrimenkullerin değerlendirilmek istenmesi etkili olmuştur³²².

Anadolu'ya göç eden muhacirler, geride kalan akrabaları ile yılda bir kez mektuplaşabiliyormuş. Özel vizeyle Gürcistan'a gidenler Rus ajanlarının kontrolü dışında adım bile atamıyor, akrabalarla gündüzleri görüşebiliyor, gece belirlenen otelde gözetim altında kalıyorlarmış.

2.11. Göçlerin Sonuçları

93 Harbi'nden sonra yaşanan göçler Gürcü ulusunun yaşadığı en ağır trajedilerden biridir. Yaşanan göçlerle Acara, Kobuleti, Maçahel, Livane, Şavşat, Artaani, Kola, Murğuli ve Tao büyük ölçüde boşalmıştır. Birçok köy harap ve viran olmuş, haritadan silinmiştir. 19.Yüzyılda Osmanlı Devleti Ruslarla yaptığı savaşları genelde kaybetmiştir. Kaybedilen topraklardan Osmanlı Devleti'nin özellikle Anadolu'daki topraklarına yoğun bir şekilde Müslüman göçü yaşanmıştır. Gerçekleşen bu göçler Anadolu'nun demografik yapısını Müslümanların lehine değiştirmiş ve bu durum II. Abdülhamid'in İslamcılık politikasını izlemesinde etken olmuştur. Çünkü kaybedilen topraklardan göç edip gelen muhacirlerin ortak özelliği Müslüman olmalarıydı. Ayrıca I. Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu toprakları üzerinde emelleri olan Batılı devletlerin ve azınlıkların işgal girişimlerine engel olunmuş ve Türkiye gibi milli bir

³²¹ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri* e, s. 152.

³²² Arslan, "Batum Göçmenleri (1914-1930)", s. 52.

devletin kurulmasını kolaylaştırmıştır. Osmanlı Devleti göçler sayesinde yüksek kültürlü, çalışkan, savaşçı ve samimi bir nüfus elde etmiştir³²³.

Göçmenlerin çoğunluğu çiftçilikle meşgul oldukları için önceden işlenmiş bataklık konumundaki arazilerde tarım yapılmaya başlanmış, zirai üretim artmıştır. Göçmenler yanlarında getirdikleri tohumları iskân edildikleri yerlerde ekmişler, böylece yeni ürünleri bölgelerine tanıtmışlardır. Göçmenlerden devlet dairelerinde istihdam edilenler olmuş, çocuklarının eğitim alabilmesi için okullar açılmış, bazıları da askeri okullara kaydedilmişlerdir³²⁴. Artvin ve Batum muhacirleri iskân edildikleri yerlerde meraları ve ormanlık alanları da tarıma kazandırarak üretimin artmasına katkıda bulunmuşlardır. Az da olsa şehirlere yerleşenler işçi sınıfına katılmışlardır³²⁵. Gürcüler geldikleri yerlerin mimarisini ve kültürünü de getirmişlerdir. Acara bölgesinden getirilen kültür, taşla ahşabı birleştirme üzerine idi. Ahşap evlerin özelliği çivi kullanılmadan yapılmasıdır. Ayrıca getirilen başka bir kültür de namaz taşı ve ocaktaki hayat ağacı işaretidir.

Göçmenler kendilerine arazi kanununda belirtilen büyüklükte toprak verilmediğini ileri sürmelerinden ve miriye ait geniş toprakları elinde tutan yerel eşraftan kişilerin yerli ahaliyi göçmenlere karşı kışkırtmasından dolayı yerli ahali-göçmen çatışması yaşanmıştır. Devlet yerli ahali-göçmen çatışmasını önlemek için asker ve zaptiye sayısını artırmış, göçmenlerin silahları toplanmış, şekavette bulunanlar mahkeme kararı ile cezalandırılmış, bazıları da başka bölgelere iskân edilmişlerdir. Asayişin temin edecek önlemler alındıktan sonra yerli ahali ile göçmenler başarılı bir şekilde bütünleşmiştir³²⁶.

Muhacirler kurdukları köylere padişahın adına izafeten Mahmudiye, Reşadiye, Aziziye ve Hamidiye gibi isimler vermişlerdir. Ayrıca Kemaliye ve Refahiye gibi isimler de vererek huzur içinde yaşama dileklerini göstermişlerdir³²⁷.

³²³ Chokharadze ve Keskin, “Türk Tarihi ve Gürcü Tarihi Kaynaklarına Göre Rus Yönetiminin Uyguladığı Politika Sonucu Gürcü Muhacirlikleri (19-20.Yüzyıllar Arasında)”, s. 99-100.

³²⁴ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 73.

³²⁵ Demirel, Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan Sonra), s. 1141-1142.

³²⁶ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 73-74.

³²⁷ Taşbaş, *Halifenin Gölgesine Sığınanlar Göçler ve Muhacirin-i İslamiye Komisyonu*, s. 400.

Osmanlı Devleti'nde üretim faaliyetleri özellikle zirai üretim 1885-1912 yılları arasında büyük artış göstermiştir³²⁸. Anadolu'da Türk milliyetçiliğın doğuşunda çeşitli zamanlarda göç edip gelen Yusuf Akçura, Mehmet Emin Resulzade, Halim Sabit, Ahmet Ağaoğlu, Ayaz İshaki ve Abdurresid İbrahim gibi isimlerin büyük etkisi olmuştur³²⁹.

19. yüzyılda gerçekleşen göçler ulus devlet olan Türkiye'nin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. 93 Harbi'nden sonra Balkanlarda milli devletlerin kurulması, Bulgarların Müslümanları baskı ve şiddetle göçe zorlaması, Osmanlıcılık düşüncesinin önemini kaybetmesine onun yerine millileşmeye, milli şuurun güçlenmesine ve milli tepkinin oluşmasına neden olmuştur. Neticede 20. yüzyılın başlarında Osmanlı toplumu, Türk milletine dönüşmüştür. Göçün kişisel etkileri de vardır. Yerli olanlar, doğup büyüdüğü bir ortamda sosyal, siyasal ve ekonomik durumu doğal kabul eder. Göçmenler ise bu durumu sorgulayarak yeni fikirler oluşturur. Örneğın Türk modernleşmesinin ve milliyetçiliğın yükselişinde büyük emekleri geçen Yusuf Akçura, Hüseyin Ahunzade, Ahmet Ağaoğlu, Mizancı Murat, Enver Paşa, Mustafa Kemal gibi kişiler göçmen çocuklarıdır³³⁰.

³²⁸ Hayati Bice, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, TDV Yayınları, Ankara 1991, s. 65.

³²⁹ Bice, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, s. 67.

³³⁰ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 341-342.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATUM VE HAVALİSİNDEN NİKSAR'A GELEN MUHACİRLERİN İSKÂN ÇALIŞMALARI VE SOSYO-KÜLTÜREL HAYATLARI

Günümüzde Tokat iline bağlı olan Niksar, Yeşilırmak'ın en büyük kolu olan Kelkit Çayı Vadisi'nin sağ kenarında denizden ortalama 350 metre yükseklikte bulunmaktadır. Bölgenin Antik Çağ'da Hitit, Frig, Med, Pers, Pontus, Grek ve Roma uygarlıklarının idaresi altına girdiği ve daha sonra Doğu Roma idaresine geçtiği bilinmektedir³³¹. En sonunda şehre Osmanlı Devleti hâkim olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Rusya'nın uyguladığı baskılar sonucunda Kafkas bölgesindeki birçok kişi topraklarını terk edip Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Osmanlı Devleti gelen muhacirleri farklı yerlerde iskân etmiştir. Bu yerlerden birisi de Tokat Sancağı'na tabi Niksar kazasıdır. Niksar kazasına tâbi köylerden Sorhun, Akıncı, Örenler, Oluklu (Pöhrekli), Tepeyatak, Mercimekdüzü, Ustahasan, Osmaniye, Fatlı (Köklüce) Dalkaya (Gidiver), Musapınarı ve Mahmudiye köylerinde özellikle Batum'dan gelen muhacirler iskân edilmiştir.

3.1. Genel Hatlarıyla Niksar Tarihi

Niksar, günümüzde Tokat iline bağlı bir ilçedir. Yeşilırmak'ın en büyük kolu olan Kelkit Çayı Vadisi'nin kuzey kesiminde kurulmuştur. Eski çağlarda inşa edilmiş olan ve Niksar Kalesi adıyla anılan bir kalesi bulunmaktadır. Niksar Kalesi, Çanakçı ve Maduru Deresi arasındaki tepe üzerindedir. Tarihi bir geçmişe sahip olan şehir, önce bu iki derenin arasını dolduran Niksar Kalesinin yer aldığı tepede kurulmuştur.

³³¹ M. Hanefi Bostan, "Niksar", *DİA*, C. 33, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s. 119.

Nüfusun artması üzerine kale dışına taşmış ve özellikle güney, batı ve doğu yönlerinde yayılmıştır³³².

Pontus Krallığı döneminde meşhur hükümdarlardan Mitridat Eupator'un 57 sene kadar icra etmiş olduğu hükümdarlık döneminde Niksar kasabası ormanlık olarak "Fenariye" denildiği hâlde 125. senenin ilk yıllarında hükümdar Medidrat Akbador tarafından taht-ı idaresi dâhilinde yetmiş beş kadar büyük ve sağlam kaleler inşa edilmiştir. Bu büyük kalelerden bir tane de Niksar'da inşa edilmiş ve bu kaleler kasaba şekline dönüştürülerek ismine "Kavira" denilmiştir. Pontus hükümdarı M. Eupator ile Roma seraskerlerinden Pompeius arasında gerçekleşen muharebe neticesinde Niksar Roma kayserlerinden Sivasdos'un idaresine geçince kasaba ve kaleye önem verilmiş, bakımları yapıp sağlamlaştırılmıştır. Kasabanın ismine "Diopolis" yani Zela/Zalye denilmiştir. Daha sonra Sivasdos miladın 70.senesinin ilk yıllarında Niksar'ı Polemon'a terk ve teberru etmiştir. Polemon 23 sene kadar hükümdarlık sürmüştü ve sonra onun geride bir erkek evlat bırakmadan vefatı üzerine idaresindeki yerler eşi Pythodoris'e geçmiştir. Pythodoris, Niksar'ın havası ve suyunun güzel olması hasebiyle idare merkezini (hükümetini) buraya naklettirmiştir. Tahminen beş sene kadar icra etmiş olduğu hükümdarlığı sırasında kasaba ve kaleyi yeniden imar etmiştir. Kasabanın ismine de "Sidini/Seyyidini" denilmiştir. Pythodoris, miladi 42 senesinin ilk yıllarında vefat etmiştir. Bu yıllarda Roma'nın Neo-Kayserlerinin idaresinde bulunan ve bahsi geçen yılda Asya'da vaki kayseriye vs. büyük bazı şehirlerin depremde harap olduğu sırada Niksar kasabası da bu depremde hasara uğramış ve Roma kayserliği tarafından kalenin tamiri yapılmıştır. Kasabaya eski halinden daha fazla bina inşa ettirilmesiyle 17.000 kadar haneye ulaşılmıştır. Bundan dolayı şehrin inşa edicisi ve ikinci defa bina edilmesi dolayısıyla kasabanın ismine "Neo-Kayseriye" yani "Yeni Kayseriye" denilmiştir. Miladın 34.senesinde Vizandinos (yunan kaynaklarında) yani Kostantiye İmparatorluğu'nun idaresine geçmiştir. Bu dönemde Niksar dükalılık vasfı kazanmıştır. Bu yıllarda yine kale tamir edilmiş kasabaya da muntazam hane, binalar inşa ve ilave edilerek hane miktarının abartısız olarak 70.000'e yaklaştığı belirtilmektedir. Ancak şimdilerde (1893 yılında) bu hane miktarı oldukça düşmüş, kale ise hâlâ ayakta ve yedi kapılı

³³² M. Hanefi Bostan, "XV. Asrın Ortalarında Niksar Şehrinin Sosyal ve İktisadî Yapısı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 1, 2000, s. 183.

olarak eski büyük eserler arasında yerini almıştır. Daha sonraki yıllarda Niksar ve kasaba için “Harsânosiya” ve “Nibokisariya” isimleri kullanılmıştır. Kasaba, bugünlerde (1893) Matru/Maturu denilen mahalde eski tarihlere iskân edilmiş olan “Matroniya” ismine mensup olduğu rivayet edilmektedir³³³.

Genel olarak bölgenin Antik Çağ’da Hitit, Frig, Med, Pers, Pontus, Grek ve Roma idaresi altına girdiği ve daha sonraları ise Doğu Roma İmparatorluğunun idaresine geçtiği belirtilmektedir. Kaberia (Cabira) adıyla anılan şehir, Mithridates’in müstahkem başşehirlerinden biri olarak anılmaktadır. Romalılar döneminde General Pompeius (M.Ö. 66-62), şehri yeniden inşa ederek adını Dioapolis olarak değiştirmiştir. İmparator Tiberiu zamanında (M.S. 14-37) şehre “Neo-Caesarea” yani “Yeni Kayseriye” denilmiştir. Bizanslılar döneminde “Neo-Caesarea” isminin yanı sıra “Harsanisiya” adı da kullanılmıştır. Danişmentname’de hem Harsanosiyeye hem de Niksar adıyla kaydedilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Niksar (Nekisar) şehrinin unvanı “Darülikbal” idi. Malazgirt Savaşı’ndan sonra Danişmentliler tarafından Bizans’tan alınan Niksar, Danişmentlilerin merkezi olmuştur³³⁴.

1870’li yılların başında Niksar kazasında kuyumculuk zanaatı mevcuttur. Bunun yanı sıra tüfek, bıçak ve pamuktan bir tür beyaz bez dokuma imal edilmektedir. Bunlar kasaba içerisinde ve civardaki Erbaa, Milas ve İskefsir gibi yerlere götürülüp satılmaktadır. Ayrıca ev için gerekli olan ihtiyaçlar ve gereçleri karşılamak için elvan ve menfeş cicim denilen kilim, heybe, çuval, dolak, şalvar ve aba yapılarak kaza içerisinde kullanıldığı gibi, keçi kılından çuval, büyük saman hararları ve at torbaları da yapılıp kullanılmaktadır. Niksar’ın bir iki köyünde de kamıştan hasır örüp kasaba içerisinde kullanıldığı gibi Tokat ve Sivas kazalarına da nakledilip satılmaktadır³³⁵. 1869 yılına ait Trabzon Vilayet Salnamesinde (TVS), Niksar’da 1 tekke, 41 mescit ve 17 cami; aynı zamanda 57 imam, 54 müderris ve 58 tanede ilim talebesinin olduğu belirtilmiştir³³⁶. 1889 yılında kasabada 720 hane, 280 dükkân, 2 han, 4

³³³ Ahmet Naci Kasbar, “Niksar Kazası” Maarif Gazatesi (6 Ekim 1893), C. 7, S. 115, s. 166-167. Bkz. http://isamveri.org/pdfosm/D01808/1309_115/1309_115_NIKSAR.pdf E.T. 10,05.2020

³³⁴ M. Hanefi Bostan, “Niksar”, s. 119.

³³⁵ H. 1287/M. 1870 tarihli TVS, s. 125; H. 1288/M. 1871 tarihli TVS, s. 136; H. 1289/M. 1872 tarihli TVS, s. 132.

³³⁶ H. 1286/M. 1869 tarihli TVS, s. 73.

hamam ve 21 cami ve mescit olup bu camilerin de en meşhurları Hasan Bey, Halil Efendi, Hadım Ali Ağa ve Keşfi Osman Efendi Camii-i Şerifleridir. Bu yapıların bitişiğinde birer medrese bulunmakta olup medreseleri yaptıran kişilerin aynı zamanda camileri yaptıran kişiler olduğu belirtilmektedir. Bunların yanı sıra 4 İslam mektebi, 2 Hristiyan mektebi, 1 hükümet konağı, 1 rüştiye mektebi ve devlete ait yapılar (kamu yapıları) mevcuttur³³⁷. 1893 yılına ait olan bir gazetede Niksar kasabasının 1298 (1882/1883) tarihine kadar 750 haneye düşmüş olduğu ve 1893 yılında 1.000 hane, 280 dükkân, mağaza, kahve, 4 han, 4 hamam 20 cami ve mescit olduğu belirtilmektedir. 5 İslâm mektebi, 2 Hristiyan mektebi, 1 rüştiye, 1 iptidai mektebi, 1 telgrafhane ve yeni bir hükümet konağı gibi yapılar da mevcuttur³³⁸. 1885 Niksar kazasında Müslüman ve gayrimüslimlerin ayrı ayrı mekteplerinin olduğu görülmektedir. Müslümanlara ait 35 sıbyan mektebi bulunurken gayrimüslimlerin 2 tane sıbyan mektebi vardır. Müslüman ahalden 779 kız ve 944 erkek bu mekteplerde eğitim görmektedir. Gayrimüslimlerden ise 12 kız ve 20 erkeğin eğitim gördüğü kayıtlıdır³³⁹. Mektebin dışında Niksar kasabasında 4 tanede medrese vardır³⁴⁰. 1903 yılında ise Niksar kazası ve buraya bağlı nahiyelerde toplam 11 tane gayrimüslim mektebi bulunmaktadır. Ayrıca müslim ve gayri müslim ayrımı yapılmadan 77 tane ibtidai mektebi ve 1 tanede rüştiye mektebinin olduğu kaydedilmiştir³⁴¹.

3.2. Niksar'ın Nüfus ve İdari Yapısı

1869/1870 yıllarında Niksar, Canik Sancağına bağlı olup 1869 yılında nahiye ve 1870 yılında kaza olarak kaydedilmiştir³⁴². 1870-1872 yıllarında Niksar kazasının 56 köyü ve 22 mahallesi olup; 182 hanenin Ermeni, 159 hanenin Rum ve 150 hanenin de Çerkezlere ait olduğu belirtilmektedir³⁴³. 1881 yılında Niksar'da çeşitli milletlerden olan erkek nüfus belirtilmiştir. Buna göre 747 Ermeni, 1.027 Rum ve 6.226 Müslüman nüfusun olduğu kayıtlıdır³⁴⁴. 1881 yılında Niksar kazasının nahiyelerinde ve bu nahiyelere tabi olan köylerde kayıtlı olan Müslüman ve Rum

³³⁷ H. 1306/M. 1889 tarihli SVS, s. 227.

³³⁸ Ahmet Naci Kasbar, "Niksar Kazası" Maarif Gazetesi (20 Ekim 1893), C. 7, S. 115, s. 203-205. Bkz. http://isamveri.org/pdfosm/D01808/1309_117/1309_117_NIKSAR.pdf. E.T. 10.05.2020.

³³⁹ H. 1302/M. 1885 tarihli SVS, s. 455.

³⁴⁰ H. 1302/M. 1885 tarihli SVS, s. 457.

³⁴¹ H. 1321/M. 1903 tarihli SVS, s. 241.

³⁴² H. 1286/M. 1869 tarihli TVS, s. 73; H. 1287/M. 1870 tarihli TVS, s. 54.

³⁴³ H. 1287/M. 1870 tarihli TVS, s. 93; H. 1289/M. 1872 tarihli TVS, s. 99.

³⁴⁴ H. 1298/M. 1881 tarihli SVS, s. 130.

kadın-erkek nüfus miktarı toplu olarak belirtilmiştir. Buna göre Eskidir nahiyesinde 1.545 Müslüman ve 266 Rum nüfusu vardır. Lâdik nahiyesinde 819 Müslüman ve 273 Rum nüfusu vardır³⁴⁵. Avara nahiyesinde 1.344 Müslüman ikamet etmektedir. Başçıftlık nahiyesinde 1.311 Müslüman ve 318 Rum; Mekdun'da 1.437 Müslüman nüfus vardır³⁴⁶. Olukalanı'nda 1.925 Müslüman, Arguslu'da 469 Müslüman ve 341 Rum ikamet etmektedir³⁴⁷. Genel olarak değerlendirdiğimiz zaman Niksar kazasının nahiyeleri ve buralara bağlı olan köylerde toplam 8.850 Müslüman ve 2.743 Rum'un ikamet ettiği ortaya çıkmaktadır.

1884 yılında 2.012 hanede 7.645 Müslüman, 1.910 Hristiyan nüfusu bulunmaktadır. Ayrıca 65 hanede 200 nüfus muhacirin ikamet etmekte olduğu kayıtlıdır³⁴⁸. Niksar kazasının 1889 yılında 9 nahiyesi, 50 köyü, 3.030 hanesi; 8.127 Müslüman ve 2.028 Hristiyan nüfusu vardır. Ayrıca 65 hanede 200 nüfus muhacirinin ikamet ettiği kayıtlıdır³⁴⁹. 1891 yılında Müslüman nüfusun 8.350 ve Hristiyan nüfusun ise 2.280 olduğu görülmektedir. Muhacirlerin ikamet ettiği hane ve nüfus sayısında da bir değişiklik olmamış ve yine 65 hanede 200 nüfus muhacirin ikamet ettiği kaydedilmiştir³⁵⁰.

1889-1902 yılları arasında Niksar kazasına Eskidir, Kuyucak, Avara, Kapağzı, Olukalanı, Lâdik, Sekdon, Başçıftlık ve Arguslu olmak üzere toplam 9 nahiyeye bağlıdır. Bu nahiyelere de toplamda 83 köy bağlı olup bunlardan 14'ü Eskidir, 14'ü Kuyucak, 13'ü Avara, 10'u Kapağzı, 8'i Olukalanı, 8'i Lâdik, 7'si Sekdon, 5'i Başçıftlık ve 4'ü Arguslu'ya tabidir³⁵¹. 1903-1910 yıllarında Niksar kazasına Nefs-i Niksar, Lâdik, Büşürüm ve Çanak maa' Özviran'ın (Çanak ile beraber Özviran) bağlı olduğu görülmektedir. Bu yıl 39 köy Nefs-i Niksar'a, 16 köy Lâdik'e, 26 köy Büşürüm'e ve 14 köy de Çanak maa' Özviran'a bağlı olmak üzere toplam 95 köy Niksar kazasına bağlıdır³⁵². 1911-1912 yıllarında ise Nefs-i Niksar'a, Lâdik ve Çanak maa' Özviran tabi olup Nefs-i Niksar'a 39, Lâdik'e 26 ve Çanak maa'

³⁴⁵ H. 1298/M. 1881 tarihli SVS, s. 203.

³⁴⁶ H. 1298/M. 1881 tarihli SVS, s. 204.

³⁴⁷ H. 1298/M. 1881 tarihli SVS, s. 205.

³⁴⁸ H. 1301/M. 1884 tarihli SVS, s. 210.

³⁴⁹ H. 1306/M. 1889 tarihli SVS, s. 228.

³⁵⁰ H. 1308/M. 1891 tarihli SVS, s. 210.

³⁵¹ H. 1306/M. 1889 tarihli ODS, s. 566; H. 1320/M. 1902 tarihli ODS, s. 639-640.

³⁵² H. 1321/M. 1903 tarihli ODS, s. 691; H. 1326/M. 1910 tarihli ODS, s. 673.

Özviran-Çamiçi'ne 30 köy olmak üzere toplamda 95 köy Niksar Kazasına bağlıdır³⁵³.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ise Niksar kasabasında 1.200 hane, 250 dükkân, 3 hamam, 1 hükümet konağı, şube, belediye ve telgraf daireleri, 4 mektep, 7 cami, 5 mescitle belediye bahçesi ve 6 han bulunmaktadır³⁵⁴. Bu yıllarda Niksar kazasının Lâdik ve Çamiçi (Çanak ve Özviran) nahiyesiyle 106 köyü vardır. Kazada 1926/1927 yıllarında ortalama 22.279 nüfus³⁵⁵, 1927-1929 yılında ise kazada 13.638 erkek ve 15.197 kadın olmak üzere toplam 28.835 kişi kayıtlıdır³⁵⁶. Kazada yapılan tarımsal faaliyetlere baktığımız zaman en çok buğday ve arpanın ekilmekte olduğu görülmektedir. Daha sonra sırayla tütün, mısır, yulaf, çavdar, burçak, darı, bakla, afyon, patates ve kenevir gelmektedir³⁵⁷.

1903 ve 1907 yıllarında Tokat Sancağı ve buraya tabi olan Niksar, Erbaa ve Zile kazalarındaki nüfus verilerine baktığımız zaman farklı millet ve inançtan olan insanların bir arada yaşadıkları görülmektedir. Aşağıdaki tablolarda da görüleceği üzere Ermeni, Katolik, Protestan, Yahudi ve Kıpti gibi farklı millet ve inançlardan insanlar bir arada bulunmaktadır. Bu durumda Tokat sancağı ve kazalarında sosyo-kültürel açıdan çeşitliliğin olduğunu da açıkça ortaya koymaktadır.

Tablo 5: 1903-1907 Yıllarında Niksar Kazasının Gayrimüslim Genel Nüfus Miktarı³⁵⁸

Yıl	Kıpti (Gayr-i Müslim)		Yahudi		Protestan		Katolik		Ermeni	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
1903	0	0	0	0	0	0	0	0	1.177	1.242
1907	15	14	0	0	0	0	0	0	1.528	1.585

Kaynak: H. 1321/M. 1903 Tarihli SVS, s. 237; H. 1325/M. 1907 Tarihli SVS, s. 255.

³⁵³ H. 1327/M. 1911 tarihli ODS, s. 697; H. 1328/M. 1912 tarihli ODS, s. 718.

³⁵⁴ 1926/1927 tarihli TCDS, s. 763.

³⁵⁵ 1926/1927 tarihli TCDS, s. 762.

³⁵⁶ 1927/1928 tarihli TCDS, s. 788; 1928/1929 tarihli TCDS, s. 435.

³⁵⁷ 1927/1928 tarihli TCDS, s. 784.

³⁵⁸ H. 1321/M. 1903 tarihli SVS, s. 237. Ayrıca Bkz. H. 1325/M. 1907 tarihli SVS, s. 255.

Tablo 6: 1903 Yılında Tokat Sancağı ve Kazalarındaki Gayrimüslim Kadın (K) ve Erkek (E) Genel Nüfus Miktarı³⁵⁹

Kaza İsmi	Kıpti (Gayrimüslim)		Yahudi		Protestan		Katolik		Ermeni	
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
Tokat kazası	169	162	126	134	21	19	399	370	5.343	4.995
Niksar kazası	-	-	-	-	-	-	-	-	1.177	1.242
Erbaa kazası	56	78	-	7	38	68	-	-	1.015	1.102
Zile kazası	127	150	-	3	31	30	-	-	1.375	1.336
Yekûn	352	390	126	144	90	117	399	370	8.910	8.675

Kaynak: H. 1321/M. 1903 Tarihli SVS, s. 237.

Tablo 7: 1907 Yılında Tokat Sancağı ve Kazalarındaki Gayrimüslim Kadın ve Erkekler Ait Nüfus Bilgileri.

Kaza İsmi	Kıpti (Gayrimüslim)		Yahudi		Protestan		Katolik		Ermeni	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Tokat Kazası	177	204	149	150	21	30	353	325	5922	6608
Niksar Kazası	15	14	-	-	-	-	-	-	1528	1585
Erbaa Kazası	78	87	-	-	178	189	-	-	1322	1645
Zile Kazası	126	122	-	-	39	40	-	-	1351	1332
Yekûn	446	627	149	150	1247	1251	1351	1407	47003	53397

Kaynak: H. 1325/M. 1907 Tarihli SVS, s. 255.

19 Ağustos 1915 tarihinde ait olan bir arşiv kaydında Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında Niksar kazasında bulunan Müslüman, Ermeni, Rum ve Kıptilere ait nüfus belirtilmiştir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere Müslüman nüfusun savaş öncesinde ve sonrasında daha fazla olduğu açıkça görülmektedir. İkinci sırada Ermeni ve üçüncü sırada ise Rumlar yer almaktadır.

³⁵⁹ H. 1321/M. 1903 tarihli SVS, s. 237.

Tablo 8: Niksar Kazasının İlan-ı Harp Öncesi ve Sonrası Genel Nüfus Miktarı (19 Ağustos 1915)³⁶⁰

Merkez ve Kasaba mevcudu	İslam (Müslüman)		Ermeni		Rum		Kıpti	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
İlan-ı Harp Öncesi (İHÖ)	2.472	2.382	1.202	1.185	249	235	14	10
İlan-ı Harp Sonrası (İHS)	2.472	2.382	321	221	249	235	0	0
Köylerin Mevcudu³⁶¹								
İlan-ı Harp Öncesi	9.076	8.635	340	342	2.212	2.128	0	0
İlan-ı Harp Sonrası	9.456	8.975	340	124	2.212	2.128	0	0
Kadın-Erkek İHÖ Genel Toplam	11.548	11.017	1.546	1.527	2.461	2.363	14	10
Kadın-Erkek İHS Genel Toplam	11.928	11.357	661	345	2.461	2.363	0	0

Kaynak: BOA, DH. EUM. 2. ŞB., 73/30.

Yukarıdaki tabloya baktığımız zaman Niksar kazasında ilan-ı harp öncesinde 13.654 erkek, 14.673 kadın nüfus olmak üzere toplam 28.327 kişinin mevcut olduğu ve ilan-ı harp sonrasında 14.65 erkek ile 14.950 kadın nüfus olmak üzere toplam 29.015 nüfusu olduğu görünmektedir. Eğerki Niksar nüfusunun tamamı burada belirtilmiş ise genel toplama baktığımız zaman Niksar'ın 56.342 nüfusa sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu yıl Niksar'daki nüfus verilerine bakıldığı zaman Müslüman, Rum, Ermeni ve Kıpti (Çingene) olarak sınıflandırmanın yapıldığı görülmektedir. Bu sınıflar arasında Müslümanlar nüfus çoğunluğu açısından ilk sırada, ikinci sırada Ermeniler, üçüncü sırada ise Rumlar yer almaktadır. Kıptiler ise azınlık durumundadır. Ayrıca Kıptilerin yerleşik bir yaşam sürüp sürmedikleri bilinmediği için kesin bir yorum yapılamamaktadır. Çünkü tabloya baktığımız zaman İHÖ merkezde/kasabada 14 kadın ve 10 erkek olmak üzere toplam 24 kişi bulunmakta iken İHS hiçbir kayda rastlanmamaktadır. Aynı şekilde köylerde de Kıpti olarak kimsenin olmadığı görülmektedir. Bu durum onların sürekli olarak bir yerde ikamet etmediklerini göstermektedir.

Müslüman nüfusun İHÖ ve İHS nüfusunda çok fazla bir değişikliğin olmadığı gözlenmektedir. Nüfusun büyük bir çoğunluğu kasaba genelinde olduğu gibi köylerde yaşamaktadır. Ancak Ermenilerin çoğunluğunun merkezde yaşadığı

³⁶⁰ BOA, DH. EUM. 2. ŞB., 73/30.

³⁶¹ Köylerin mevcudunda Kapağzı ve Karameşe köylerinden başka köyde Ermeni olmadığı ve bu iki köydeki Ermeni ahalinin erkeklerinin Musul'a edildiği ve aile ile çocukların Niksar kazasından Müslüman köylerine nakledilip buralara dağıtıldığı ve onların yerlerine kadın ve erkek olmak üzere 720 muhacir ve mülteci yerleştirilmiştir.

görülmektedir. Genel olarak Ermenilerin nüfusuna baktığımızda İHÖ merkezde/kasabada 1.202 kadın ve 1.185 erkek nüfus olmak üzere toplam 2.387 nüfus bulunmaktadır. İHS ise kadın nüfusun 321 ve erkek nüfusun ise 221 olduğu ve toplamda 542 kişinin olduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni de yaşanan tehcir durumuyla alakalı olmalıdır. Ermenilerin köylerdeki durumuna baktığımız da ise kadın nüfusta bir değişme olmaz iken erkek nüfusun neredeyse üçte bire düştüğü görülmektedir. Bu durum arşiv belgesinde şu şekilde açıklanmıştır: Köylerin mevcudunda Kapıağzı ve Karameşe köylerinden başka köyde Ermeni olmadığı ve bu iki köydeki Ermeni ahalinin erkeklerinin Musul'a nakledildiği, geriye kalan kadın ile çocukların Niksar kazasından Müslüman köylerine nakledilip buralara dağıtıldığı ve onların yerlerine kadın ve erkek olmak üzere 720 muhacir ve mülteci yerleştirilmiştir. Bu ifadeden anlaşıldığı kadarıyla yetişkin erkekler Musul'a gönderilirken geriye kalan erkek çocukları bulunmakta olup burada bahsi geçen 124 kişi de bu şahısların erkek çocukları olmalıdır. Rum nüfusunda ise İHÖ ve İHS çok fazla bir değişikliğin olmadığı görülmektedir.

Salnamelere baktığımız zaman 1927/1928 yıllarında Niksar'da 259 kişinin vefat ettiği, 668 kişinin doğduğu kayıtlıdır. Bu yıl Niksar'da 15.197 kadın, 13.638 erkek olmak üzere toplam 28.835 kişi kayıtlıdır³⁶². 1928/1929 yıllarında ise 150 kişinin vefat ettiği ve 366 kişinin doğduğu kayıtlıdır. Genel nüfus ise 13.638 kadın ve 15.197 erkek olmak üzere toplam 28.835 kişidir³⁶³. Ancak burada belirtilen nüfus müslim veya gayrimüslimlere mi aittir belirtilmediği için Niksar'ın genel nüfusu tahmin edilememektedir. Fakat yukarıda bahsedildiği üzere 1914-1915 yıllarında ortalama 56.000 kişi kayıtlı iken burada bu sayısının yarısı belirtilmiştir. Bu da bahsi geçen miktarın belirli bir kesime ait olduğunu göstermektedir. Çünkü aradan 14-15 yıl geçmiş olup bu zaman zarfında nüfusun bu kadar azalması pek mümkün gözükmemektedir.

³⁶² 1927/1928 tarihli TCDS, s. 788.

³⁶³ 1928/1929 tarihli TCDS, s. 435.

3.3. Gürcüler

Gürcü adının menşeinin Yunanca/Rumca “Georgia” kelimesinden geldiği düşünülmektedir. Georgia, Yunancada toprak veya toprağı kullanan halk anlamına gelmektedir. Yunanlılar, yeni koloniler kurmak için Karadeniz’e açıldıklarında Doğu Karadeniz’de ziraat alanında oldukça ileri düzeyde olan Gürcü kabileleri ile karşılaşmışlar ve bu yöreye “Georgia” adını vermişlerdir. Daha sonra bu kelimedden Arapça Gürcü, Rusça Gruzia, Almanca Georgien ve İngilizce Georgia adları türemiştir³⁶⁴.

Kendilerine “Kartveli” diyen Gürcülerin “Sakartvelo” (Gürcü ülkesi, Gürcistan) dedikleri topraklarda eskiden beri yaşadıkları tahmin edilmektedir. Kafkasya’nın yerli halklarından olan Gürcüler tarihsel olarak, Kartlar, Megrel-Çanlar (Lazlar) ve Svanlar olmak üzere üç boydan oluşmaktadır. Günümüzde bir ulus olarak Gürcüler denildiği zaman genel itibariyle (Gürcistan’daki) Kartveli halk (Gürcü, Megrel, Laz, Svan) anlaşılmaktadır. Tarihsel olarak Kartlar Gürcistan’ın doğu ve güney kesimlerinde, Svanlar çoğunlukla Batı Gürcistan’ın kuzey bölgelerinde, Megrel-Çanlar Karadeniz’in doğu ve güneydoğu kıyıları boyunca yerleşmişlerdir³⁶⁵.

Gürcüler, Çoruh Vadisi’nden doğuda Alazan Irmağı ve Zakatali mıntıkasına kadar kuzeyde Kafkas Dağları’nın güney eteklerinden güneyde Gümrü – Elizavetpol hattına kadar uzanan geniş bölgede yaşamaktadırlar. Kuzeyde Abhazlar, Svanlar, Ossetler, Çeçenler ve Lezgir’ler ile komşu olup güneydoğuda Azeriler, güneyde ise Ermeniler bulunmaktadır³⁶⁶. Gürcüler arasında halk; Asilzadeler, Ruhbanlar, Muharip ve Köylüler şeklinde sınıflara ayrılmıştır³⁶⁷.

Gürcüler kendi içinde dokuz gruba ayrılırlar. Bunlar asıl Gürcüler³⁶⁸, İmeretler, Gurienliler, Acaralar³⁶⁹, Kevsurlar, Tuşlar, Pşavlar, Lazlar³⁷⁰, Mengrellerdir.

³⁶⁴ İlknur Beyaz Özbey, *Müslüman Gürcülerin Kimlik İnşasının Karşılaştırmalı Analizi: Artvin ve Batum Örnekleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2018, s. 65.

³⁶⁵ Fahrettin Çiloğlu, Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi, Ant Yayınları, İstanbul 1993, s. 12.

³⁶⁶ Habiçoğlu, *Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler*, s. 35.

³⁶⁷ Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, s. 20.

³⁶⁸ Tiflis çevresinden ibaret olan Kartli ile doğusunda bulunan Kakheti ve Zakatali civarında oturan İnguiller bu gruba dâhildir.

³⁶⁹ Batum ve civarında yaşarlar.

Acaralar ve Lazlar tamamıyla Müslümandır³⁷¹. Gürcülerden başka bu yerli halklardan olan Zanlar (Gürcistan'da yaşayan Megreller ve Türkiye'nin Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan Lazlar) ve Svanlar etno-kültürel ve politik açıdan birbirine yakındır. Ancak farklı etnik gruplarıdır³⁷². Gürcistan'daki özerk ve federatif bölgeler ise şunlardır: Abhazya, Samegrelo, Guria, Acara, Svaneti, Raşa, İmereti, Santshe-Cavaheti, Kartli ve Kaheti.³⁷³

Gürcüler dünyada az sayıda millete nasip olan kendilerine özgü bir dile sahiptirler. Gürcüce, Megrelce-Lazca/Zanca ve Svan dilleriyle birlikte Güney Kafkas dil grubuna aittir. Çok zengin bir ses sistemine sahip olan Gürcüce, M.Ö. 3.yüzyılda geliştirilmiş olan dünyadaki en eski yazı sistemlerinden biri olan Gürcü alfabesine sahiptir. Gürcülerin Kartuli dedikleri Gürcüce 5'i ünlü 33 harften oluşur. Kafkas dilleri arasında ayrı bir alfabe ve köklü bir edebiyata sahip tek dildir³⁷⁴.

Türkiye'de bulunan Gürcüler 93 Harbi'nde Osmanlı'nın yanında duran ve savaşın sonunda Anadolu'nun çeşitli yerlerine göç eden ve bugün Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşayan Müslüman Gürcülerdir. Türkiye'de yaşayan Gürcüler kendilerine Gürcüce'de "*bizden olan*", "*bizim gibi olan*" anlamına gelen "*Çveneburi*" adını vermektedir. Çveneburiler, Sünni İslam'ın Hanefi mezhebindedir. Anadolu'ya göç eden Müslüman Gürcüler dindar olmaları hasebiyle Anadolu'yu göç yurdu olarak seçmişlerdir. Kartveli denilen Gürcüler ise Hristiyan'dır. Günümüzde Türkiye Gürcülerinin küçük bir kısmını Acaralı Gürcüler oluşturmaktadır. Eski tanımlamaya göre Batumlu, Artvinli, Ardahanlı, Çürüksulu ve Şavşatlı Gürcüler Acaralı sayılmamaktadır³⁷⁵.

Türkiye'deki Gürcüler geldikleri yörenin adlarına göre tanımlanmaktadır. Örneğin Batum-Acara bölgesinden gelenlere "*Acarabi*"; Artvin, Şavşat ve İmerhev

³⁷⁰ Çoruh Vadisi'nde yaşarlar.

³⁷¹ Habiçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, s. 35.

³⁷² Şahin, *Türkiye Gürcülerinin Dünü Bugünü Sinop İlinde Gürcü Kültürünün Sosyokültürel İncelemesi*, s. 5.

³⁷³ Özbey, *Müslüman Gürcülerin Kimlik İnşasının Karşılaştırmalı Analizi: Artvin ve Batum Örnekleri*, s. 66.

³⁷⁴ Şahin, *Türkiye Gürcülerinin Dünü Bugünü Sinop İlinde Gürcü Kültürünün Sosyokültürel İncelemesi*, s. 4.

³⁷⁵ Şahin, *Türkiye Gürcülerinin Dünü Bugünü Sinop İlinde Gürcü Kültürünün Sosyokültürel İncelemesi*, s. 31-33.

bölgesinden olanlara “Şavşili”; Ardanuç ve Borçka kazalarının ara bölgesi Maçahel mevkisinden gelenlere ise “Maçaheli” denilmektedir”. Günümüzde Türkiye’de yaşayan Gürcülerin Türklüğünden bahsedebiliriz. “Bir kısım Gürcüler kendilerini tam bir Gürcü olarak görürken Müslüman Gürcüleri diğerlerinden farklı olarak Türk olduklarını düşünmektedir. Bir kısmı ise zamanla farklı evlilikler ve sosyolojik süreç içinde Türkleşmiş, Gürcülüklerine dair bir iz kalmamıştır. Bunun dışında Cumhuriyet sonrası geliştirilen yeni bir Türk Milleti tanımı içinde kökeni Gürcü olsa da bir kısım Türkiye Gürcüleri kendilerini Türk olarak tanımlamaktadır. Türkiye Gürcülerinden yurt dışına gidenlerin kendilerini Türk olarak görmesi ve tanıtması da bunun uzantısı olarak görülmektedir”³⁷⁶.

Muhacirlerin vatanlarından kopması kolay olmamış; yaşadıkları topraklar, evler hatta ağaçlarla bir daha görüşemeyeceklerini bilerek vedalaşmışlardır. Gürcü araştırmacı Roland Topçışvili’ye göre Rusya, Müslüman Gürcüleri yaşadıkları yerlerden sürgün ettirip bu bölgeleri arındırmaya, arındırılan bu yerlere Ermenileri getirip yerleştirmeye çalışmıştır. Bunu gerçekleştirmek için yerli Gürcülere çok ağır vergiler konmuştur. İnsanlar küçük nedenlerden dolayı en acımasız bir şekilde cezalandırılmış ve böylece göç etmeye zorlanmışlardır. Gürcü muhacirlerin yaşadığı trajedileri Gürcü yazar Aleksandre Kazbegi “Eliso” adlı eserinde işlemiştir. Aleksandre Kazbegi, Rus memur ve askerlerinin yerli Gürcülere karşı aşağılayıcı tavırlarını eserlerinde iyi sezerek resmetmiştir. Ruslar sıradan insanlara baskı, zulüm ve işkence yaparak onları hayatlarından bezdirmiştir. Göç edenlerin evlerini hemen başkalarına satmışlar. Göç etmekten vazgeçip geri dönmek isteyenler toprakları satıldığı için zorluklar yaşamışlardır. Aleksandre Kazbegi göç ile ilgili duygularını şöyle dile getirmiştir: “Öyle bir an vardır ki, insanın derdinde artık kelimelerin yeri yoktur. O sesi duymayan biri, acılara batan yüreğin yakarışını hissedememiştir bile. O sesi duymayan, gerçek bir acıyı göremeyip acı çekenlerin duygularını anlayamaz da. O sestir ki, güzel sözlerle veya ölçüsüz konuşmakla duyulamaz, hissedilemez.” Yaşanan göçü Gürcü kökenli yazar olan Kevser Ruhi (Ketevan Khantadze) şöyle anlatmaktadır: “Göç, kendi kederli geçmişini gittiğin her yere taşımak demek. Terk edilen toprakların özlemi çekilmez bir acıdır ki hiçbir ilaç o acıyı dindiremez. Canın

³⁷⁶ Şahin, *Türkiye Gürcülerinin Dünü Bugünü Sinop İlinde Gürcü Kültürünün Sosyokültürel İncelemesi*, s. 39-40.

*terk ettiğin o toprağa ağlar... Hayatının sanki bir parçanı başka bir yere bırakmışsın gibi yaşarsın. Hayat iki kat daha ağır ve hüzünlü...”*³⁷⁷.

Günümüzde Batum’da yaşayan Müslüman Gürcüler ile Türklerin örf ve adetleri birbirine benzemektedir. Bu benzerlik isim ve atasözlerinde yaşamaktadır. Köylerde yaşayanlar, Osmanlı adetlerini devam ettirmektedir.

3.4. Batum ve Havalisinden Niksar’a Gelen Muhacirlerin İskân Edildikleri Köyler ve Muhacirlerin Sosyo-Kültürel Hayatları

Tokat sancağında Batum muhacirleri en yoğun olarak Niksar kazasında iskan edilmişlerdir. Batum muhacirleri boş arazilere ve Rum ahaliden boşalan köylere yerleştirildi. Niksar’a gelen muhacirler genellikle Ordu ve Canik üzerinden geldiler. Niksar’ın çeşitli köylerinde iskân edilen muhacirler uzun süre arazi sorunları yaşamışlar ve bazen buldukları yerlerden alınarak başka yerlere nakledilmişlerdir³⁷⁸.

Niksar’a yapılan göçlere bakıldığı zaman Batum ve havalisinden gelen Gürcü muhacirlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Göç edip gelenlerin yaşadıkları sorunların en başında iskân problemleri gelmektedir. Bazı muhacirler bir köye yerleştirilmiş, daha sonra onların köydeki diğer ahali ile yaşadıkları sorunlardan dolayı başka yerlere nakilleri talep edilmiş ve yerli ahaliyle aralarında arazi meselesinden sorunların çıktığı görülmüştür.

Günümüzde Niksar’da Batum ve havalisinden gelen muhacirlerin oluşturduğu on üç köy bulunmaktadır. Bu köyler; Sorhun, Akıncı, Örenler, Oluklu (Pöhrenkli), Tepeyatak, Mercimekdüzü, Ustahasan, Osmaniye (Düzkırık), Köklüce (Fatlı), Dalkaya (Gidiver), Musapınarı, Mahmudiye ve Muhtardüzü’dür. Bu köylerden sadece Mahmudiye köyü Kürt asıllı olup diğer on iki köy genellikle Gürcü asıllıdır. Muhacirler çoğunlukla geldikleri bölgelerin coğrafi özelliklerine benzemesi açısından yüksek ve havadar yerleri tercih etmiştir. Niksar Ovası’ndan gösterilen yere sadece Mahmudiye köyünü kuranlar yerleşmiştir. Köyler genel olarak, sosyal,

³⁷⁷ Tamar Khvedelani-Sudan Altun, “Gürcü Edebiyatı’nda Muhacirlerin Trajedesi”, 2019, s. 312.

³⁷⁸ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 308.

kültürel ve ekonomik nedenlerden dolayı dışarıya yoğun bir göç vermiştir. Bir yönüyle bakıldığında ikinci kez göçü yaşamışlardır. Köylerde sürekli kalanların sayısı iyice azalmıştır. Gürcü kültürü genel olarak yaşatılamamaktadır. Elli yaşın üzerinde olanların bir kısmı Gürcüceyi konuşabilse de genç kuşaklarda bu oran büyük ölçüde düşmektedir. Gürcü yemekleri bilinmesine rağmen yapıma sıklığı azalmış durumdadır. Ata topraklarını görmek isteyenler olmuş ve bunlar Batum ve Artvin'e giderek bu özlemlerini bir nebze olsun gidermişlerdir. Günümüzde akrabalarıyla hâlâ görüşen ve irtibatı koparmayan aileler de bulunmaktadır. Yaşlı insanların vefat etmesinden dolayı göçle ilgili anılara istenilen ölçüde ulaşamamıştır. Türkiye Gürcülerinin Türk toplumuna aidiyet bağları çok güçlü olup "Türk'ün kaderinin Gürcü'nün kaderi olduğunu" savunmaktadırlar. Göçü yaşamış nesillerin çocukları oldukları için vatanın, toprağın ve sahip olduklarının kıymetini çok iyi bilmektedirler. Misafirperverlik geleneği çok güçlü olan Gürcüler bunu gidilen her köyde göstermişlerdir.

3.4.1. Sorhun Köyü

Sorhun, Tokat iline 79 km, Niksar ilçesine 34 km uzaklıkta olup³⁷⁹ Kelkit oluğundan güneye doğru yükselen Sakarat Dağları'nın eteklerinde kalan bir köydür³⁸⁰. Doğusunda Gökceli beldesi, batısında Tazi ve Endekse, güneyinde Tepeyatak, kuzeyinde Bogma köyleri bulunmaktadır³⁸¹.

Köyde ikamet etmekte olan muhacir ahali 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından (93 Harbi) sonra Artvin, Şavşat, Yusufeli ve Ardanuç dolaylarından göç ederek gelmişlerdir. Sorhun'a yerleşenlerin büyük bir çoğunluğu Karcal Dağı'nın kuzeydoğu eteklerinde bulunan Ciğoriğeli Vadisi'ndeki Kxevcurul (Çağlayan), Zakiyet (Yağlı), Bazgiret (Maden), Zios (Tepebaşı), Daba (Demirci) ve Ube (Oba) köylerindedir. Ayrıca Çiğishev (Yanıklı) ve Yalazuğçam Dağları'nın eteklerindeki Ardanuç'un Kasniya ve yakın köylerinden gelenler de olmuştur³⁸². Yaşanan bu göçün sebeplerine baktığımız da işgal altında yaşamının zorluğu, yöre halkının

³⁷⁹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Sorhun,_Niksar E.T. 01.06.2020.

³⁸⁰ Rüştü Bozkurt, *Unutulan Göç "Aslını inkâr eden haramzadedir"*, Yaylacık Matbaacılık, İstanbul 2015, s. 9.

³⁸¹ <http://www.gdd.org.tr/koydetay.asp?id=38> E.T. 01.06.2020.

³⁸² Bozkurt, *Unutulan Göç "Aslını İnkâr Eden Haramzadedir"*, s. 10.

özgürlüğüne düşkün olması, Sultan II. Abdülhamit'in davet etmesi ve iskân konusunda kolaylık göstermesidir. Yeşilköy (Ayastefanos) Antlaşması'na göre Ruslar, bu bölgede Müslüman halkın göç etmesini antlaşmaya madde olarak eklemişlerdir. Bu antlaşmaya Batum halkı *"Biz yenilmedik ki neden bizim göç etmemiz isteniyor?"* diye padişahlığa yazı göndermiş ve padişahlık makamından özetle *"Bizimle beraber olduğunuz için bizim yaptığımız antlaşma sizi de bağlıyor."* şeklinde bir cevap gelmiş ve antlaşmaya uyulması gerektiği belirtilmiştir. Neticede yapılacak bir şey kalmayınca on binlerce insan batıya göç etmeye başlamıştır³⁸³.

Yaşanan bu göç olayında muhacirler; Zios (Tepebaşı), Napurnev, Tetraket, Sazgirel ya da Bazgiret, Gamişed, Hertvisi (Camili Yaylası), Lekoban (Kobitavi Yaylası), İndasmanda (Macakhela geçidi), Funduk Yaylası, Efratı (Efeler), Zedvake (Düzenli), Kobitavi (Kayalar), Mindieti (Maral) köylerini izleyerek bugün Gürcistan sınırları içerisinde yer alan Zeda Çhikbutuneti, Kokoleti, Chikuneti, Kveda Chikbutuneti, Avjanda, Acarisagmarti, Ketkedi, Sindieti, Kimatı Machakblispiri köylerinin yer aldığı Macakhela suyunun aktığı vadiden Batum sahillerine ulaşmışlardır. Batum'dan vapurla Fatsa'ya oradan da Gölköy'ün Paşapınar'a gelmişlerdir³⁸⁴. Göçün liderliğini Erzurum'da medresede öğrenimi görmüş olan Pañçidze Ahmet Efendi yapmıştır. Ayrıca Zios köyünden Sarvanidze Dursun Ağa ve Bekadze Kamil Efendi'nin de adı geçmektedir³⁸⁵.

Muhacirler göç esnasında Şavşat'tan Batum'a ardından gemilerle Ordu'nun Fatsa kazasına geçici iskân edilmişlerdir. Ne Fatsalılar ne de göçmenler burayı uygun görmedikleri için çare olarak Sivas vilayetine önden bir heyet göndermeye karar vermişler. Bu heyetin liderliğini de Pañçidze Ahmet Efendi yapmıştır. Sivas vilayetine gidince orada da kalamayacaklarını valiliğe bildirmişler. Sivas valisi de haritaya bakarak onların anlattığı coğrafyaya ve yaşam şekillerine uygun yer olarak Niksar'a karar vermiştir. *"Siz şimdi hemen gidin. Niksar'ın Sorhun Köyü'ndeki Rumların yarısı gitti. O boş yerlere yerleşin. Zamanla diğerleri de gidecekler, köyün tamamı sizlere kalacak"* demiştir. Bunun üzerine Fatsa'da bekleyen kabile yola

³⁸³ Duran ATLI, 01.01.1950 Doğumlu, Ahmet YILMAZ, 25.09.1973 Doğumlu, Harun GÜNER, 05.05.1973. Doğumlu, 22.08.2019 tarihinde Yapılan Mülakat.

³⁸⁴ Bozkurt, *Unutulan Göç "Aslını inkâr eden haramzadedir"*, s. 17.

³⁸⁵ Bozkurt, *Unutulan Göç "Aslını inkâr eden haramzadedir"*, s. 21.

çıkarak Niksar Ovası'ndaki Huri'ye ve oradan da Sorhun'a gelmişlerdir. Göç esnasında yaşanan zorluklarla ilgili; göçü yaşayan Pato Nine sağ salim Sorhun'a yerleşince ona göçü anlat derler. O da "Neresini anlatayım. Babasız çocuk doğurduk, teknesiz hamur yoğurduk" der³⁸⁶.

3.4.1.1. Sorhun Köyünde İskân Faaliyetleri

1840-1843 yıllarındaki nüfus defterleri incelendiğinde Sorhun köyünde ikamet eden Müslüman ahalinin kaydına rastlanmamaktadır. Bu yıllarda köy "Çiftlik-i Sorhun" yani Sorhun Çiftliği şeklinde kayıtlı ve köyde ortalama 15 hane de 45 gayrimüslim nüfus ikamet etmektedir³⁸⁷. Köye ait olan 21889 numaralı tarihsiz temettuat defterinde köyde kayıtlı olan Ermenilerin olduğu görülmektedir. Bahsi geçen defterde köyde 14 hane bulunmakta olup ahalinin geneli tarım faaliyeti ile meşgul olmakta ve aynı zamanda ellerinde genel olarak ortalama birer inek ve at ile ikişer öküz bulunmaktadır³⁸⁸. 1883 yılına ait olan bir arşiv belgesinde Sorhun köyündeki Hristiyan Rum ahaliden 36 hanenin 1882 yılında köyle ilgili her türlü alakalarını kesip geri dönmek için geri dönerlerse de kabul edilmemek üzere Rusya'ya gittikleri belirtilmektedir. Ancak Rusya toprağına ayak bastıkları andan itibaren pişmanlık duymuş ve 36 hane halkından 20 hane geri dönmüştür. Giderken emlaklarını köye yerleştirilmiş olan Batum muhacirlerine kendi istekleriyle satmış ve arazileri hükümet tarafından Batum muhacirlerine tahsis edilmiştir. Fakat geri dönen ahali emlak ve arazilerini geri almak istemiştir. Şahısların kendileri satmış ve parasını almış olduklarından bunun pek mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bu kez eski arazilerine denk olacak başka yer gösterilmesini, kendileri altı yüz seneden beri atalarının Osmanlı tebaası olduklarını ve Osmanlı Devleti'nin merhametine sığınarak tekrar kabul edilmelerini, arazi ve emlaklarının yeniden kendilerine iade edilmesini istemişlerdir. Bunun üzerine başka bir mahal gösterilerek oraya yerleştirilmeleri, köy ahalisinin vekilleri olan Kalaycıoğlu Hacı Nikola ve Papazoğlu Panayot tarafından

³⁸⁶ Duran ATLI, 01.01.1950 Doğumlu, Ahmet YILMAZ, 25.09.1973 Doğumlu, Harun GÜNER, 05.05.1975 Doğumlu, 22.08.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

³⁸⁷ BOA. NFS. d. 2395, s. 61-63. Ayrıca Bkz. NFS. d. 2396, s. 23.

³⁸⁸ Bu defterin ilk sayfalarında tarih belirtilmemiştir. Ancak arşivde bu belgenin 29 Z 1300/31 Ekim 1883 tarihli olduğu kaydedilmiştir. Fakat temettuat defterleri genellikle 1844/1845 yıllarında olduğundan bu belgenin de tarihinin 1883 değil 1844/1845 yılında olduğu esas alınmalıdır. Bkz. MAD.d 21889.

bir arzuhal ile talep edilmiştir³⁸⁹. Batum muhacirleri ise 9 Haziran 1883 tarihinde İstanbul'a gönderdikleri dilekçede bu durumdan olumsuz etkileneceklerini ifade etmişlerdir. Dilekçede şunları ifade etmişlerdir:

“Dahiliye Nezareti Celilesine

Tokat sancağının Niksar kazasının Sorhun karyesi Rum ahalisinden olup Rusya'ya hicretle avdet eden 20 hane halkının arazileri bize itasıyla anlarda hali mahallerden arazi gösterilmesi 29 Mart 99 (10 Nisan 1883) tarihli emirnamelerinde ferman buyrulmuş olduğu arazi-i mezkurlerin avdet edenlere reddi lazım geleceği Sivas vilayeti meclisi idaresi kararıyla muamele olunmakta olduğundan mağduriyetle perişaniyetimizi muceb olacağı cihetle bu babda icrayı adeletle perişanı halimize merhamet buyrulması müsterihimdir. 28 Mayıs 99, Vekil-i muhacirin-i Batum Gülo”³⁹⁰.

1887 yılında ise Erzurum mahallatının Şavşat kazasından olup Rusya'ya nakledilen Sorhun köyündeki Rumların emlak ve arazileri hükümet vasıtasıyla buraya yerleştirilmiş olan 300 kadar hane ve tamamı Gürcü olan muhacirlere verilmiştir. Muhacirler bu arazileri kendi akçeleri ile satın almıştır. Muhacirlerin yedi seneden beri bu arazileri ekmekte olup hiçbir şekilde olumsuz bir durumları görülmemiştir. Artık bu ahali kadim hükmüne yani yerli ahali hükmüne girmiştir. Ancak buna rağmen bu kez Batum muhacirlerinden olan ve eşkıyalık olaylarına karışan Gürcü Reşit'e yardım ve yataklık (destek verdikleri gerekçesiyle) yaptıkları gerekçesiyle 11 hane halkının başka bir mahale nakledilmesi istenmiştir. Ahali eşkıya ile bir bağlarının olmadığını, muhacir Mehmet Şerif, muhacir Emin, muhacir İsmail, muhacir Hasan, muhacir İsmail, muhacir Selim, muhacir Memiş, muhacir Mehmet ve Sorhun köyünde ikamet eden Şavşat ulemasından Ahmet Hilmi vasıtasıyla gerekli mercilere bildirmiştir³⁹¹. Niksar'dan kaldırıldığı iddia edilen muhacirlerin bu kez, Rumların teşvikleriyle Gürcü muhacirler hakkında iftira ettikleri, ekmiş oldukları tohumları mahvettikleri bildirilmiş ve bu ürünlerin telef olacağından bahsedilerek köylerine iadeleri istenmiştir. Etraftaki köylerden cebren tarla zapt etmek ve içlerinden 15-20 neferin Müslüman olarak ara sıra birer bahane ile civardaki köyleri ve yayları basıp Gürcü eşkıyasını hanelerine kabul ve gizlemek/saklamak ile onlara

³⁸⁹ BOA. ŞD., 1785/6. Ayrıca Bkz. BOA. ŞD., 2914/31-1.

³⁹⁰ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 308-309.

³⁹¹ BOA. ŞD., 1789/4. Ayrıca Bkz. BOA. ŞD., 1789/6-2.

aracılık/kılavuzluk etmekte oldukları gibi köyün büyüklüğü ve ahalisinin çokluğu hasebiyle 30-40 nefer eşkıyaya herhalde karşı koymaya gücü yeteceği halde bu eşkıya Gürcü Reşit'in geçenlerde Niksar havalisinde dolaştığı zamanlar kendi köyelerine kabul etmiş ve birkaç gün burada gizlenmiş olduğu Karahisar Tabur Ağası tarafından yapılan tahkikat ile tahakkuk etmiştir. Ekmiş oldukları mahsule gelince köyün 300 kadar haneyi kapsamakta olup bunlardan sadece 11 hane kaldırılarak küsurunun yine köyde kaldığı ve cümlesinin de kendi hemşerileri bulunmuş olması yönüyle var olan ekinleri köyde kalan akraba, yakınları ve hemşerileri tarafından muhafaza edilebileceği belirtilmiştir³⁹².

Sorhun Köyüne yerleştirilen muhacirlerden bazıları şunlardır:

*“Davutoğlu Nuri bin Mehmet
Bekadzeoğlu Hacı Hüseyin bin İbrahim
Pançidzeoğlu Eşref bin İsmail
Abdioğlu Mehmet Selim bin Mehmet
Davladzeoğlu Hasan bin İsmail
Mikelkomadzeoğlu Ali bin Hasan
Çakaloğlu Süleyman bin Yusuf
Çakaloğlu Eyüp bin Yusuf
Koçoğlu İsmail bin Süleyman
Abdioğlu Arif bin Mehmet
Pançidzeoğlu Şakir bin Ali
Pançidzeoğlu Rıza bin Ali
Gülerikoğlu Emrullah bin Ali
Sekvetoğlu Hasan bin Abdullah
Gülahmetoğlu İzzet bin Ahmet
Bosrukoğlu Recep bin Mehmet
Garipoğlu Salih bin Ahmet”³⁹³.*

1890 yılında köy ahalisinden olan Şavşat muhacirlerinden Servanoğlu Mehmet Ağa, 1885 yılında köyde yapılmış olan cami için bir vakıf kurmuştur. Bu vakıf için 1.000

³⁹² BOA. ŞD., 1789/6-1.

³⁹³ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 309.

kuruş vakfetmiştir. Vakfedilen paranın işletilmesi sonucunda elde edilen kâr camide görevli olan hatibe verilecektir. Vakfın idaresi ise vâkıfın yani vakfı kuran Mehmet Ağa'nın elinde olacak ve onun vefatı üzerine geride kalan çocukları bu görevi üstlenecektir. Eğerki geride çocuklarından kimse kalmazsa bu vazifeyi layıkıyla yerine getirecek olan bir kişi tayin edilecektir³⁹⁴. Köydeki camide bu yıl hatip olarak Arif Efendi oğlu Ahmet Hilmi'nin görevli olduğu görülmektedir³⁹⁵.

15 Temmuz 1890 tarihinde hazırlanan vakfiye şu şekildedir:

“An asıl Şavşat muhacirlerinden olup ba irade-i aliye halen Niksar'ın Sorhun karyesinde meskun Servanoğlu Mehmet Ali nam kimesne kasaba-i mezkurun mahkeme-i bidayet odasında makud meclis-i şer'i şerife gelerek şuhudiyn muvacehesinde şöyle takriri kelim ve ifade-i meran eder ki; salatu hamse-i mefruz ve Cuma ve iydeynin edasiyçün bundan beş sene mukaddem karye-i mezbure derununa müceddeden bina ve inşa kılınan camii-i şerifin hitabet ciheti hasbi olduğundan yevmiye on para yani otuz akçe neması zikrolunan hitabet cihetine ait olmak ve mademül-hayat tevliyeti nefsine ve badel –vefat evladı ekberine ve maazallahu teala bade inkırazihim ehil olanlara mahsus ve münhasıra olmak üzere taleben limerdatillahi Teala atyebi malinden bin kuruş vakfı sahihi şer'i ile vakf eylediğini beyan ve lazım gelen vakfiye hücceti şeriyesinin ol veçhile tanzim ve sicilli mahkeme-i şeriyeye kayıt ve tescil edilmesini ifade ve isbat eylemiş ve vakfı muam ileyhin iş bu şurutu fasideden ari ve beri olup takriri meşruhası nehci şeriyeye muvafık ve nefsi lemre mutabık idüğünden salifülzıkr bin kuruşun neması olan yevmiye otuz akçe vazifei muayyeni-i mevkufe şeraiti muharrere veçhile cami-i şerifi mezkurun hitabet cihetine ait olmak üzere mahkeme-i şeriyeye kayıt ve tescil kılındığı misillü icap eden devairce de muamele-i lazimesi ifa edilmek üzere iş bu vakfiye-i hücceti şeriyesi ma vaka bitalep kibelî şerden ketbü imla kılındı. Hurrere fil yevmilsabi vel işrin min şehri zilkadeişşerife fi sene seba ve selase miete ve elf”³⁹⁶.

Köye ilk olarak 18 hane gelmiştir. Erkek nüfusu 57 imiş. Göçmenler geldiğinde Rumların yarısı göç etmişlerdi. Onlardan kalan arazi gelenlere paylaştırılmıştır. Köye geldikten sonra bir cami yapmışlar ve bu caminin yapımında vakıflardan yardım

³⁹⁴ VGMA. d. 590, s. 134.

³⁹⁵ VGMA. d. 1885, s. 134.

³⁹⁶ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 310.

almışlardır. Sorhun köyüne yerleşen muhacirler, köyün yerlisi olan Rumlarla 40 yıla yakın bir süre birlikte yaşamışlardır. Bu süre içerisinde Gürcülerle Rumlar ilişkilerinde genellikle uzlaşma ve hoşgörü yolunu seçmişlerdir. Rumların kilisesinde çan çalmış, Müslümanların camisinde ezan okunmuştur. Ancak yine az da olsa sorunlar yaşamışlardır. Örneğin Gürcü muhacirler geceleri Rumlara ait mısır tarlalarına girip sırtındaki sepetlere mısır toplamışlar bu da sorunlara neden olmuştur. Ayrıca Gürcüler hayvanlarını sulamak, ihtiyaçları olan suyu almak için Sorhun'un eteğinde Hanyeri'ndeki dereye inmişler bunun neticesinde burada bulunan Rum gençler ile kavga etmişlerdir³⁹⁷.

Mübadele gereği giden Rumların ev ve tarlaları para verilerek satın alınmıştır. Sorhun köyündeki Rumlara ait yerlerin isimleri mübadeleden yıllar sonra bile Gürcüler tarafından kullanılmaya devam etmiştir. Örneğin Nazara'nın Harmanı, Nazara'nın Tarlası, Kireçlikte ağaçlar arasındaki Manastır ve Kırtarla eteklerindeki Papazın Bayırı gibi. Gürcüler ile Rumlar arasında kültürel etkileşim de yaşanmıştır. Buna örnek olarak Rumlara ait bayramlarda yumurta boyama geleneği, Gürcüler tarafından mübadeleden sonra bile yaşatılmaya devam etmiştir. Rumlar döneminden kalma kilise ve kilise çeşmesi zamanla yıkılmış yerinde ise günümüzde cami bulunmaktadır³⁹⁸.

3.4.1.2. Sorhun Köyüne Balkan Göçmenlerinin Gelmesi

Lozan Antlaşması'nda Türkiye ile Yunanistan arasında mübadeleye karar verilince Nüksar'ın Sorhun köyünde yaşayan Rumlar Yunanistan'a göç ettirildi. Yerlerine Balkan göçmenleri yerleştirilince daha önce köye gelen Gürcüler kendilerini yerli, Balkanlardan gelenlerse kendilerini muhacir olarak nitelemişlerdir. Balkan göçmenleri Sorhun köyünde tutunamamış, teker teker başka yerlere göç etmek zorunda kalmıştır³⁹⁹.

³⁹⁷ Duran ATLI, 01.01.1950 Doğumlu, Ahmet YILMAZ, 25.09.1973 Doğumlu, Harun GÜNER, 05.05.1975 Doğumlu, 22.08.2019 tarihinde Yapılan Mülakat.

³⁹⁸ Bozkurt, *Unutulan Göç "Aslını İnkâr Eden Haramzadedir"*, s. 20.

³⁹⁹ Bozkurt, *Unutulan Göç "Aslını İnkâr Eden Haramzadedir"*, s. 7.

3.4.1.3. Sorhun Köyünde Sosyo-Kültürel Hayat

Sorhun köyünde ikamet etmekte olan Duran ATLI'nın vermiş olduğu bilgiye göre köyün ismi bir çeşit söğütten gelmekte imiş. Yani Sorhun bir söğüt türü imiş. Köylerde ve diğer birçok yerde aynı isimde olan insanların birbirinden ayrılması için lakapların veyahut şahısların atalarının ismini taşıyan sülale ismi ile anıldıkları görülmektedir. Sorhun köyünde de farklı sülale isimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Göçüenti, Şuat, Sarvanitze, Tataroğulları, Totnazze, Zuboğlu, Tutiyent, Pançize, Revaze, Mikelkımätze, Molliyant köyde kullanılan sülale isimleridir⁴⁰⁰. Sorhun köyüne göç eden muhacirlerin çoğunluğu Kxevcurul köyünden gelmiştir. *Kxevcurul köyünden gelen aileler*; Pançidze (Atlı, Doğan), Davlatze (Bulca, Yılmaz), Totnadze (Boğa), Revadze (Sevim), Paladze (Palaz), Goçoğlebi (Koç), Görilienti (Bozkurt), Tutienti (Aktaş), Cimhuğienti (Gürpınar), Mikelkmodze-Bağçienti (Başalan, Torun) ve Zabitağalar (Temel). *Zios köyünden gelen aileler*; Sarvanidze (Temur, Çelenk, Altınoluk, Yağcı, Balcı), Bekadze (Özil, Topçam, Güner, Aydoğmuş, Ekmekçi, Gürbüz) ve Abdienti (Güneş, Yıldız). *Bazgiret köyünden gelen aileler*; Suaridze (Güzel, Çoşkun, Dalkıran), Zobienti (Altısap). *Çiğisğev (Yağlı) köyünden gelen aileler*; Çilhoroz'lar. *Ube (Oba) köyünden gelen aileler*; Şakir Ustalar, Şaban Hüseyin. *Ardanuç'un Norgiyal (Çakırlar) köyünden* Recepoğulları (Böğrek) Kıpçak Türk'üdürler. *Ustamel (Ustalar) köyünden gelen aileler*; Petiyeli (Şimşek, Çetin). *Kasniya köyünden*; Turgut'lar, Kurbanoğlu, İstanbul'lu. *Bige (Tütünlük) Köyü'nden*; Cancurlar (Polat). *Kidil (Bağlıca) köyünden gelen aileler*; Kula ailesidir⁴⁰¹.

Sorhun'a yerleşen Gürcüler, Artvin'deki yaşantılarına ait gelenek göreneklere devam ettirmişlerdir. Bunlar lakaplar, deyimler, nalyalar⁴⁰², marioba⁴⁰³, berobanay⁴⁰⁴ oyunu, değirmen ve yağsız peynir yapma tekniği örnek gösterilebilir. Sorhun köyünde

⁴⁰⁰ Duran ATLI, 01.01.1950 Doğumlu, Ahmet YILMAZ, 25.09.1973 Doğumlu, Harun GÜNER, 05.05.1973 Doğumlu, 22.08.2019 tarihinde Yapılan Mülakat.

⁴⁰¹ Bozkurt, *Unutulan Göç "Aslını inkâr eden haramzadedir"*, s. 12.

⁴⁰² Nalya: Mısır kurutmak için kullanılır.

⁴⁰³ Marioba: Senede iki gün yaylaya gidip hep birlikte yeme, içme, eğlenme, gezme günüdür.

⁴⁰⁴ Berobanay: Yılbaşında köyün delikanlıları kendirden dokuma boz bir çulun altına girer, iki kişinin oluşturduğu bir deveye dönüştürülür, erkeklerden biri de kadın kıyafeti giyer ve kapı kapı dolaşarak her evi ziyaret ederdi. Ev sahibi un, şeker, yağ, pekmez gönlünden ne koparsa gençlere verirdi. Daha sonra gençlerden birinin evine gidilir ve toplanan malzemelerden pişi, kete ya da başka bir yiyecek hazırlanır, sabah yiyecekler yendikten sonra herkes evine dağılırdı.

Gürcüenin unutulmasında kentleşmenin hızlanması, radyo ve televizyonun yaygınlaşması, yurt içine ve yurt dışına göçlerin yaşanması, Cumhuriyet'in ilk yıllarında okul yapılması ve öğretmenlerin Türkçeyi teşvik etmesi etkili olmuştur⁴⁰⁵.

Köy halkının önemli bir kısmı İzmit ve İstanbul'da ikamet etmektedir. Ayrıca yurt dışında özellikle Almanya'da ikamet eden köylülerimiz vardır. Gurbete çeşitli sebeplerle göç eden köylülerimizin yazın tatillerini özellikle köyde geçirmeleri köye bir canlılık getirmektedir. Sorhun'da yaşayanlar yazın 120 hane, kışın 100 hane civarındadır. Duran Atlı, yaşanan göçle ilgili şu tespitlerde de bulunmuştur: *“Kadim topraklarımızın hasretliğini, oraya gidip görerek giderme şansımız var. Ama oradaki sosyal yaşamı buralarda unuttuğumuz için her daim acısını, sızısını yaşıyoruz. Bunun için boş durmayıp dernekler kurarak bu acıyı gidermenin peşindeyiz”*.

Ekonomik Hayat: Sorhun köyü, geniş bir araziye sahip olup bu arazide Seyidalan, Tamalan, Çatalca gibi dağlar mevcuttur. Her ne kadar dağlık bir araziye sahip olsa da Kireçlik, Hanyer ve Uyham gibi verimli arazileri de mevcuttur. Köyde yaşayan insanların başlıca geçim kaynağını tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Yörede hayvancılık eskiye nazaran azalmış, insanlar kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadarı ile meşgul olmaktadır. Yetiştirilen tarım ürünleri ise arpa, buğday, nohut, şekerpancarı ve tütündür. Bahçeler, dere kenarlarında veya yamaçta seki biçimindedir. Sulama ise gözeler önünde yapılan avazan (havuz) veya göletlerde toplanan su ile yapılmaktadır. Bahçelerde elma, armut, dut, vişne, kiraz, kayısı, erik ağaçları; sebze olarak ise fasulye, mısır, domates, biber ve salatalık gibi ürünler yetiştirilmektedir⁴⁰⁶.

Köydeki muhacirlerden bazılarının ekonomik durumunun iyi olduğu söylenebilir. Örneğin kullandığı eşyalar, Kafkas halıları, Niksar Ovası'ndan hayvanlarını kışlatmak için satın aldıkları Komuşluk'taki araziler, Yaylacık Dağı'nın eteklerindeki obanın satın alınması belli bir gelire sahip olduklarını göstermektedir⁴⁰⁷. Komuşluk, Niksar Ovası'nda Talazan Köprüsü'nün yakınında, Kelkit Çayı'nın kıyısında evlerin de bulunduğu bir yerin adıdır. Köylülerin “büklük” dedikleri bu alana yayladan inen

⁴⁰⁵ Bozkurt, *Unutulan Göç “Aslını inkâr eden haramzadedir”*, s. 42.

⁴⁰⁶ <http://www.gdd.org.tr/koydetay.asp?id=38> E.T. 01.06.2020.

⁴⁰⁷ Bozkurt, *Unutulan Göç “Aslını inkâr eden haramzadedir”*, s. 28.

hayvanlar salınırmış. Biçilen otlarla hayvanların kışlık ihtiyacı karşılanırmış. Niksar Ovası yer yer bataklık olunca sıtma tehlikesinden dolayı Komuşluk'ta kalmamışlar. Buradan biçilen ekin sapları 15 km uzaklıktaki Sorhun köyüne kanırlarla taşırılmış. 1970'lerde traktörün ve patozun köye gelmesiyle çileleri bir nebze de olsun azalmıştır⁴⁰⁸.

1966'da kurulan köy kooperatifi kanalıyla yurt dışına giden aileler sayesinde hem bu ailelerin ekonomik durumları iyileşmiş hem de köye büyük katkıları olmuştur. Köyde kalanlar da sermayesi olmayan aile işletmeciliği ile uğraşmaktadır. Köyde kalanlardan yaşı gelenlerin Bağkur gibi sosyal güvenceleri var.

Eğitim Durumu: Cumhuriyetin ilk yıllarından beri köyde okul vardır. Dini eğitime daha çok önem verilmektedir. İmam Hatip ve Yüksek İslam Enstitüsü mezunlarının çok olması bunun bir göstergesidir. Köyden doktor, hâkim, savcı, mimar gibi birçok meslekten insanlar yetişmiştir.

Nişan ve Evlilik: Bundan 20-25 senesine kadar köyden dışarıya kız verilmez ve dışarıdan da kız alınmazmış. Düğünlerde karakucak güreşleri yapılır, dede oyunları, kötek oyunları oynanırmış. Yılbaşı eğlencelerinde deve oyunu oynanırmış⁴⁰⁹.

Yemekleri: Muhragali, Hasuta, Papa, Sinori, Erişte, Pişi, Phali, Keçbo, Cadi, Cimuri.

3.4.2. Akıncı Köyü

Akıncı Köyü Tokat ilinin Niksar ilçesine bağlı bir köy olup, Tokat iline 75 km, Niksar ilçesine 32 km uzaklıktadır. Köyde yaz aylarında 62, kış aylarında ise 20 hane yaşamaktadır. Köyde Gürcüce konuşan kişi sayısı 6-7 civarındadır. Beyaz yazma geleneksel başörtüsüdür. Köy camisi 1939 yılında yapılmış olup içinde ağaç işlemeli ters tavan bulunmaktadır. Akıncı köyündeki ormanın bir bölümünde soyuna nadir rastlanan ve koruma altında olan köknar-sedir ağaçları bulunmaktadır⁴¹⁰.

⁴⁰⁸ Bozkurt, *Unutulan Göç "Aslımı inkâr eden haramzadedir"*, s. 36.

⁴⁰⁹ Duran ATLI, 01.01.1950 Doğumlu, Ahmet YILMAZ, 25.09.1973 Doğumlu, Harun GÜNER, 05.05.1973 Doğumlu, 22.08.2019 tarihinde Yapılan Mülakat.

⁴¹⁰ Hamide ÖZDEN, 22.09.1965 Doğumlu, Kadir BOLAT, 10.09.1966 Doğumlu, Ekrem TAŞKIN, 30.09.1968 Doğumlu, 26.08.2019 tarihinde Yapılan Mülakat.

Köye gelen muhacirler 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Artvin'in Şavşat kazasının Taşköprü, Meydancık (Diyoban), Kökliyet, Yağlıköy (Zakiyet) ve Zatori köylerinden 12 hane olarak gelmişlerdir. Sonradan Oba köyünden bir hane daha gelmiştir. Göç etmelerinin sebebi ise Rus istilasından rahatsızlık duyulması, nüfusun kalabalıklaşması ve tarım alanlarının yetersiz kalmasıdır.

Önce vapurlarla Samsun'a oradan da Niksar'ın Sorhun köyüne gelmişler. Sorhun'a geldikten sonra *"Bizi sağ salim mezara soktunuz, bize ahşaptan ev bulun."* demişler. Bunun üzerine Niksar ovasına gelmişler, orada *"Sivrisinekten duramayız."* demişler. Bunun üzerine ağaç evleri olan Niksar'ın Akıncı köyünü bir kişiden satın alınmıştır. Satın alınan bölgenin içinde ayrıca bir de ormanlık alan mevcuttur. Ormanlık alan evlerin hızlı bir şekilde inşa edilmesini kolaylaştırmıştır. Bölgenin ormanlık olması, evlerin ağaçtan olması nedeniyle yaşayışlarına uygun bir bölge olduğu için buraya yerleşmişlerdir.

Köyün ismi hakkında ise bilinenler şunlardır: Akıncı Kalesi'nde ve Niksar Kalesi'nde de birer kral yaşarmış. Akıncı Kalesi'nde oturan kralın ismi İnci, Niksar kalesinde oturan kralın ismi de Sezar imiş. Bunlar birbirine âşıkmiş. Sezar *"Ah İnci !"* diye diye sayıklarmış. Bundan dolayı Akıncı ismi oradan gelmiştir⁴¹¹.

Başka bir rivayete göre ise köy ismini şair Nadi'nin mısralarından alır. Şair Nadi mısralarında köyüne *"incim"* diye hitap eder ve köyün adını alan şu mısraları yazar:

*"Senin ellerinde mi öleceğim vah inci vah!
Seni ellere mi vereceğim ah inci ah!
Toprağında gül olup
Gürgeninde dal olup
Güzlerinde solup
Sana mı küseceğim!
Senin ellerinde mi öleceğim vah inci vah!
Seni ellere mi vereceğim ah inci ah!"*

⁴¹¹ Hamide ÖZDEN, 22.09.1965 Doğumlu, Kadir BOLAT, 10.09.1966 Doğumlu, Ekrem TAŞKIN, 30.09.1968 Doğumlu, 26.08.2019 tarihinde Yapılan Mülakat.

Daha sonra halk arasında ah inci ah, ah inici-akinci ve akinci olmuştur⁴¹². Osmanlı arşiv kaynaklarına baktığımız zaman 1830-1840 yıllarında nüfus defterlerinde köyün isminin Ahıncı⁴¹³ ve 1909 yılına ait olan bir vakfiyede yine Ahıncı olarak kaydedildiği görülmektedir⁴¹⁴.

1909 yılında köy ahalisinden Kayazade İbrahim Ağa bin Ferhat bin Abdullah; köydeki camide Cuma ve bayram namazlarında görevli olan hatibin maaşının karşılanması, caminin masrafları ve tevliyet görevini icra eden kişiye verilmesi için belirli bir miktar tahsis etmiştir. İbrahim Ağa 1.000 kuruş vakfedip bu parayı mütevellî olarak tayin ettiği köyün imamı olan Abdullah oğlu Harun Efendi helal yollarla işletecektir. Elde etmiş olduğu kâr beş kısma ayrılıp bu hisseden 3 sehmi köydeki camide Cuma namazı ve bayram namazlarında görevli olan hatibe verilecektir. Geriye kalan hisseden 2 sehmi caminin ihtiyaçlarına ve 1 sehmi ise tevliyet sahibi İbrahim Ağa'ya ayrılmıştır. İbrahim Ağa bu vakfın idaresinin ölünceye kadar kendisinde olmasını, vefatından sonra en büyük oğluna bu görevin verilmesini şart koşmuştur. En büyük oğlunun vefatı üzerine diğer büyük oğluna bu görev verilecektir. Eğerki oğullarından veya onların çocuklarından kimse kalmaz ise tevliyet görevi köydeki camide hatip olarak görevli bulunan kişiye verilecektir. İbrahim Ağa'nın kurmuş olduğu vakfa Bağcıoğlu Turan bin Şerif, Şerifoğlu Süleyman bin Şerif, Azizoğlu Birhan/Berhan bin Aziz ve Alioğlu Süleyman bin Ali şahitlik etmiştir⁴¹⁵.

3.4.2.1. Akıncı Köyünde Sosyo-Kültürel Hayat

Köyde kullanılan sülale isimleri şunlardır: Paşa Ahmetoğulları, Mosizeler, Çimagizeler, Saidağalar, Süleymanağa, İbadoğulları, Kekeçosman, Turanağalar, Halidağalar, Zatariler, Karacalar, Gamiyentler, Molla Faikler, Zateleler.

Nişan ve evlilik törenleri: Akıncı köyünde Gürcü olmayana kız verilmezdi. Nişan yapılırken 10-12 kg yağ istenirdi. Hamur yoğurulup “pişi” yapılırdı. Şerbet, nişana gelen davetlilere ikram edilirdi. Yatak ve sandık istenirdi. Onun adına da “seyisana”

⁴¹² https://tr.wikipedia.org/wiki/Ak%C4%B1nc%C4%B1,_Niksar E.T. 30.05.2020.

⁴¹³ BOA. NFS. d. 2391, s. 29.

⁴¹⁴ VGMA. d. 3065, s. 43.

⁴¹⁵ VGMA. d. 3065, s. 43.

denirdi. Ata yükleyip götürürlerdi. Nişanda kız tarafı işleme yapıp düğün öncesi çeyiz asılırdı. Oğlan tarafı çeyizi görmeye gelir ve bahşiş verirdi. Düğünde sandığa oturma, kapı kilitleme ve gelin arabasını kilitleme yapılırdı. Eğer kız başka köye giderse yiğit yolluğu alınırdı. Gençler bir araya gelerek kuzu kesip yerlerdi. Gürcü horonu ve barları oynanırdı. Düğünde gelin atla alınırdı. Atlara da kadınlar binerdi. Gelin attan inerken büyük kazan getirilir, ters çevrilip gelinin kazan üstünde bulunan ağaç kaşığı kırması istenirdi. Bir basışta kırarsa becerikli kadın sayılırdı. Karakucak güreşleri yapılır. Gelin aldıktan sonra gençler sofraya tutar, damat evinde ne varsa sofraya getirilirdi. Son istek olarak damat “canlı balık” diye hitap edilerek çağırılırdı⁴¹⁶.

Köydeki ekonomik hayat: Köyde tarım ve hayvancılık yapılmaktadır. Buğday, mısır, şekerpancarı, ayçiçeği, beyaz patates, fasulye, domates, biber yetiştirilmektedir. Meyve olarak ceviz, kiraz, armut, kızılçık, dut, kuşburnu, çatal erik ve incir yetiştirilmektedir. Mısır kabuğundan hasır dokumuşlardır. Kışın kuru gıdanın saklanması için çamdan yapılmış, tahta geçmeli ambar kullanılmıştır.

Yemekleri: Sinor, Papa, Muhraguli çorbası, Hallobiye, Sütü çorba, Garpot yemeği, Mısır unundan lahana dolması, Pilekide pişen cadı ekmeğidir.

3.4.3. Örenler Köyü

Tokat iline 36, Niksar ilçesine 16 km. uzaklıktadır. 93 Harbi'nden sonra Artvin'in Şavşat kazasının İmerha köyünden göç etmişlerdir. İmerha köyüne daha önce Gürcistan'dan göç etmişlerdir. Tarım alanlarının yetersiz olmasından dolayı bir kısmı orada kalmış bir kısmı da başka illere göç etmiştir. Ünye üzerinden gelenlerin bir bölümü Niksar'ın Örenler köyüne devlet tarafından iskân edilmişlerdir. Köyde günümüzde 35 hane bulunmaktadır.

Örenler köyünde Gürcüce büyük ölçüde unutulmuştur. Bugün itibari ile yaşı 100'ün üzerinde olanlar Gürcüce konuşup ve anlayabilmektedir. 50 ilâ 100 arasında olanlar

⁴¹⁶ Hamide ÖZDEN, 22.09.1965 Doğumlu, Kadir BOLAT, 10.09.1966 Doğumlu, Ekrem TAŞKIN, 30.09.1968 Doğumlu, 26.08.2019 tarihinde Yapılan Mülakat.

sadece anlamaktadır. 50'nin altında olanlar ise ne anlayabilmekte ne de konuşabilmektedir. Gürcüce konuşulamıyor fakat şive kaybedilmemiştir.

Örenler köyünde çeşitli mesleklerden kişiler yetişmiştir. Çok sayıda imamın yetiştiği köyde, Ramazan ayına özel çeşitli uygulamalar da vardır. Bunlardan biri de Ramazan ayının son günlerinde teravîh namazının aralarında vedalaşma adına okunan ilahilerdir. Sözleri şu şekildedir:

*Gelin gönderelim şehr-i siyâmı,
Acep ol hazrete hoşnut varanı,
Ecel yetip bir daha bu günleri görene,
Elveda hu elveda hu ya Şehr-i Ramazan el veda...*

*Teravîh kılanın köşkü yücedir,
Bur da yok ise anda gücedir,
Mübârek geceler işte bu gecelerdir,
Elveda hu elveda hu ya Şehr-i Ramazan el veda...*

*Teravîh kılmayanın yüzü karalar,
Hakkın divanına nice varalar,
Anları münâfiklar mezarına koyalar,
Elveda hu elveda hu ya şehr-i ramazan el veda...*

Köyde Bayram namazlarından sonra uyulan adetler şu şekildedir: Bayram namazından sonra cemaat caminin önüne çıkar sırayla bayramlaşırdı. Bayramlaştıktan sonra topluca mezarlığa gidilir ve dualar edilirdi. Duadan sonra mezarlığın dışında çocuklara şekerler dağıtıldı. Ondan sonra toplu halde köyün ortasında geniş bir alanda köy halkının yaptığı yemekler yenilir, geçmişleri için dualar edilirdi⁴¹⁷.

Sülale isimleri şunlardır: Sunaoğulları ve Bekiroğulları.

⁴¹⁷ Hamza CEMÇİR, 10.10.1983 Doğumlu, Hacı Mehmet TORUN, 08.05.1948 Doğumlu, Yakup AKTAŞ, 07.08. 1966 Doğumlu, 24.08.2019 tarihinde Yapılan Mülakat.

Ekonomik hayat Şu Şekildedir: Örenler köyünde önceden hayvancılık yapılmış. Ticari amaçlı bir Şey yetiŐtirilmemektedir. Köyde genellikle emekliler oturmaktadır.

Geleneksel yemekleri Şunlardır: Cadi (Mısır ekmeği) yoğurda doğranarak yenilir. Erişte, makarnanın daha incesidir, kapta ısıtılıp üzerine tereyağı dökülerek yenilir. Sinor adlı yemekte hamur yuvarlak sarılır, fırında kurutulur, üzerine tereyağı dökülür. Bişi, tavada yağda pişirilir. Papa, buğday unu tavada su ile karıŐtırılıp piŐecek kadar ısıtılır, daha sonra ortası açılarak tereyağı dökülür. PiŐmiŐ hamur kaŐıkla alınır, yağa batırılır ve yenilir.

Nişan ve evlilik törenleri: Eskiden düğünlerde erkekler ayrı bir yerde halay çeker, Gürcü horonu, tek ayak, tamzara gibi çeşitli oyunlar oynarlardı. Bir hafta davul zurna çalınırdı. Gelin almadan bir gün önce yani cumartesi günü güreş yapılırdı. (Gece güreŐi) Ertesi gün yengelere (köydeki bayanlar) birer at tahsis edilirdi. Davul zurna eşliğinde erkekler önde kadınlar arkada yürüyerek gelin almaya gidilirdi. Gelin alındıktan sonra köy halkı topluca bir yerde yemek yedi. Yemekten sonra geniş bir alanda (harmanda) büyük güreş olurdu. Bu güreŐe bütün köylerden pehlivanlar toplanırdı⁴¹⁸.

3.4.4. Oluklu (Pöhrekli) Köyü

Tokat iline 50 km, Niksar ilçesine 19 km uzaklıktadır. Oluklu köyünü ilk kuran Hocaoğlu Tahir ve kardeŐlerinin Niksar'a gelmeleri 93 Harbi'nden önce olmuştur. Batum'da bir aile ile kan davalı olan Hocaoğullarından Tahir ve iki kardeşi 1868 yılında babaları Osman Efendinin de onayını alarak göç etmeye karar vermişlerdir. Babaları Batum'da kalmıştır. Batum'a bağlı Keda nahiyesinin Sahuret köyünden yola çıkarak deniz yoluyla önce Samsun Kavak'a, burada kısa bir süre kaldıktan sonra Niksar'a yerleşmişlerdir. Burada yaklaşık olarak on dönüm yer açarak iki üç sene kalmışlardır. Ama küçük kardeşleri burada hastalanır ve ölmüŐtür. Moralleri bozulan Tahir ve Ahmet Dede dönemin Sivas valisi ile tanışıklığı olduğu için, validen bugünkü yerin kendilerine verilmesini rica etmiştir. Vali, Niksar Ovası'nda bulunan KömüŐlük mevkiini göstermiştir. Fakat o zaman ovada bataklıkta yaşamak

⁴¹⁸ Hamza CEMÇİR, 10.10.1983 Doğumlu, Hacı Mehmet TORUN, 08.05.1948 Doğumlu, Yakup AKTAŞ, 07.08. 1966 Doğumlu, 24.08.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

zordur, bunun için şu anki yerde ısrar etmiştir. Vali bey de bu gelişmeler üzerine yerleşime izin vermiştir. Kalan iki kardeşten büyüğü olan Tahir Ağa köyün üst kısmındaki Kirazlı Dere'ye küçük bir kulübe, diğer kardeş Ahmet Ağa ise köyün başında bulunan Zomu Harman'a (Yukarı Harman) ev yapmıştır. Fakat birkaç kişinin kapısındaki hayvanları kurtların yemesi üzerine köyü bugünkü yerlerine indirmişlerdir. İşte bu tarihi sürece göre köyün ilk yerleşimi 1872-1873 yıllarına rastlamaktadır. Yerleşimin peşinden 3-5 sene sonra 93 Harbi patlak vermiştir. Yalnızlıktan da bunalan kardeşlerden Tahir Dede Dualıoğullarını, Ahmet Dede ise Mutioğullarını komşu olarak getirmişlerdir. Peşinden Culigiza ailesi ile Toroslar getirtilir, böylece köyün temelleri pekişir. Bu süre içerisinde Batum'da aynı köyden olan Dedeler ve bir kısım aileler de bugünkü Kavaklı bölgesine yerleşirler.⁴¹⁹

Köyün ilk kurucuları Hocaogulları ailesidir. Köyde bu ailenin yanı sıra Dualıoğulları (Gür), Mutioğulları (Yıldız), Culigizalar (Çetin), Curcagleboğlu (Çakır), Toroslar (Keskin), Konuk, Yılmaz, Duzkabeloğulları aileleri yer alır. Kavaklı mahallesinde ise Dedeler, Bilgin, Çınar, Yalçın, Özdemir, Yılmaz aileleri bulunmaktadır. Batumdan gelen ailelerden Culigizalar (Çetin), Dualıoğulları (Gür), Mitioğulları (Yıldız), Toroslar (Keskin), Hocaogullarının eski kolundan olup sonradan gelen Paşaoğullar (Yılmaz), aileleri vardır. Tahir Hocaoglu kabilesi, sonradan "Sümbül" soyadını almıştır. Eryaba'da bulunan Rumlarla yaklaşık 60 yıl yakın komşuluk yapmışlar, daha sonra Rumlar mübadele ile gitmişlerdir. Komşu köylerden Yakınca (Bideze) köyü ile araziler karışıktır⁴²⁰.

Köye ilk yerleşen ailerin öncülüğünde köyde vakıf kurma çalışmaları başlamıştır. Bu kapsamda Gürcü muhacirlerinin iskân edildiği köylerden birisi olan Pöhrenkli'de, köy sakinlerinden Hocaoglu Ahmet Ağa bin Osman ve Duvalioğlu Şakir Ağa bin Mehmet tarafından 1.600 kuruş nakit para verilerek bir vakıf kurulmuştur. Bu meblağ ile köydeki caminin giderleri karşılanmıştır⁴²¹.

⁴¹⁹ Harun SÜMBÜL, 05.10.1964 Doğumlu, 10.05.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat. Süleyman ÇETİN, 11.03.1950 Doğumlu, Selim KESKİN, 06.08.1978 Doğumlu, 11.07.2020 tarihinde Yapılan Mülakat.

⁴²⁰ Harun SÜMBÜL, 05.10.1964 Doğumlu, 10.05.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat. Süleyman ÇETİN, 11.03.1950 Doğumlu, Selim KESKİN, 06.08.1978 Doğumlu, 11.07.2020 tarihinde Yapılan Mülakat.

⁴²¹ Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 312.

3.4.4.1. Oluklu (Pöhrekli) Köyünde Sosyo-Kültürel Hayat

Eskiden komşu köylere Pöhreklerle⁴²² su götürüldüğü için köyün ismi “Pöhrekli” olmuştur. Cumhuriyet döneminde de adı Oluklu köyü olmuştur. Köyden ilk göçler eğitim ve öğretim amacıyla başlamıştır. 1990’lı yıllarda da geçim nedeni ile çeşitli illere göçler devam etmiştir. Göç edenler genelde İstanbul ve Ankara’ya gitmişlerdir. Köyde 10-12 hane kalmaktadır. Köy dışında olan kişiler her yaz köye gelmektedirler. Köyde bulunan arazilerini işletmekte ve köydeki evlerini bir yazlık olarak kullanmaktadırlar. Son yıllarda köye yazlık yapanların sayısında da artış olmuştur. Köyün diğer mahallesi olan Kavaklı ise yaklaşık olarak iki km kuzeyde bir yerleşim yeridir. Tahsil seviyesi oldukça yüksektir. Köyde çok sayıda üniversite mezunu vardır. Neredeyse her ailede üniversite mezunu bulunmaktadır. Okuma merakı köyde bir tutku olmuştur. Bu doğrultuda ilk tahsil görmüş kişiler olarak, Halis Sümbül, Şahin Asya (Sümbül), Ali Bilgin, Niyazi Bilgin gibi kişileri sayabiliriz. Büyük Dede Hasan Hocaoğlu (Sümbül) hatiplik belgesine sahiptir. Coğunluğu İstanbul’da olan köy halkı Harun Sümbül başkanlığında her yıl Ramazan’da iftar programı, iki dini bayramların ikinci gününde bayramlaşma, her yıl haziran ayının ilk pazarı kır pikniği olmak üzere etkinlikler yapmaktadır⁴²³.

Oluklu köyünde geleneksel yemekler de bilinmektedir. Loby (Fasulye, lahana-kelemden yapılır), cadi (Mısır ekmeği), Malahdo (Yeşil ve kuru fasulye ile cevizden yapılır), Puhali (Lahana, fasulye ve cevizden yapılır) ve Tokat yöresi yemekleri yapılır.

Nişan ve evlilik törenleriyle ilgili olarak eskiden düğünlerde düğün evinde bir hafta yemek yenilirmiş. Kadınlar ve erkekler ayrı ayrı eğlenirlermiş. Kadınlar erkek kıyafeti, erkekler de kadın kıyafeti giyerek eğlenceler yaparlarmış. Düğünden bir iki gün önce çeyiz görücüye çıkarılırmış. Evlerin önünde büyük ateşler yakılır, dede kıyafetleri giyilerek eğlenceli şakalar yapılırmış. Bayramlarda ve düğünlerde güreş yapılırmış. Düğün ağası belirlenir ve belirlenen bu ağa güreşleri organize edermiş. Çevre köylerden gelenler de güreşlere katılırlarmış. Murat ve Mevlüt Çetin

⁴²² Tuğladan yapılmış boru.

⁴²³ http://tr.wikipedia-on-ipfs.org/wiki/Oluklu%2C_Niksar.html E.T. 30.05.2020.

başpehlivanlığa güreşirlermiş ve son dönemlerde Âdem Sümbül de iyi güreşçilerdenmiş. Ödül olarak tosun ya da koç alınmıştır.

Köyde yaşayan bazı şahıslar yardımseverliği nedeniyle ön plana çıkmıştır. Bunlardan biri Çakır İsmail'in eşidir. Çakır İsmail'in hanımını, Saliç Nine diye anırmış. Yemek konusunda sofrasından misafir eksik olmazmış. Dualıoğullarından Şakir Ağa çevrede yaptığı yardımları ve hayırseverliği ile anırmış. Hocaogullarından Hasan Ağa da yaptırdığı Meydan Odası ile yolcu ve kimsesizleri burada konaklatır, yiyeceklerini karşılamış. Yakın köy olan Eskidir'e (Gürçeşme Beldesi'ne) yoksul veya yolcu gelirse konaklaması için "Pöhrekli köyünde Hasan Ağa'nın Konağı var oraya gidin" diyerek Oluklu köyüne gönderirlermiş. Bu Meydan Odası bundan 25-30 sene önce yıkılmıştır. İlk göç eden büyükler hem Gürcüce hem de Türkçe bilirlermiş. Şu anda Sümbüller sülalesinden 5-6 kişi Gürcüce konuşabilmektedir. Köy Camisi son olarak dernek başkanı Nuri Sümbül ve ona büyük destek veren Halis Sümbül ve diğer hayırseverlerin desteği ile 1995 yılında yeniden yapılmıştır. Caminin 15 dönüm vakıf arazisi vardır. İhale ile kiraya verilmektedir.

Köyde yetiştirilen tarım ürünleri şunlardır: Köyün geçimi tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Köyde mısır, buğday, fasulye, meyve, ceviz yetiştirilmekte olup, üzüm bağcılığı da yapılmıştır ⁴²⁴.

3.4.5. Tepeyatak Köyü

Tokat iline 70 km, Niksar ilçesine 29 km uzaklıktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rus askerlerinin yerli halkı rahatsız etmesi sonucu halkın bir kısmı dağlara çıkmış, bir kısmı da göç etmeye karar vermiştir. Göç eden aileler Artvin'e bağlı Ardanuç'un Karsniya (Kapıköy), Aşağırmaklar ile Norgiel- Norgiyal (Çakıllar) Köyü'nden Tepeyatak köyüne gelmişlerdir. Niksar Ovası'na bataklık olduğu için yerleşmeyi istememişlerdir. Tepeyatak köyüne ilk gelen sülale Ustagiller (Kocaşalvarlar) sülalesidir. Daha sonra Artvin'deki akrabalarını davet etmişlerdir. Bunun üzerine Karsniya ve Norgiyal köyünden gelenler olmuştur. Köye ilk

⁴²⁴ Harun SÜMBÜL, 05.10.1964 Doğumlu, 10.05.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat. Süleyman ÇETİN, 11.03.1950 Doğumlu, Selim KESKİN, 06.08.1978 Doğumlu, 11.07.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat.

geldiklerinde köyün yeri, Gökçeli nahiyesine bağlı Ballica mahallesinin merası olarak kullanılmaktaymış. Bu nedenle yerli ahali ile muhacirler arasında arazi problemleri yaşanmıştır. Muhacirler ev ve tarla yeri açabilmek için ormanı kesmişlerdir. Köye daha sonraları Şavşat'ın Maden köyünden gelenler de olmuştur. Maden köyünden gelenler deniz yoluyla önce Samsun'a, oradan da arabayla Niksar'a bağlı Eryaba köyüne yerleşmişlerdir. Eryaba köyüne yerleşenlerden biri de Hatice Özden'dir. Hatice Özden daha sonra Tepeyatak köyüne gelin olarak gelmiştir. Köyde Gürcüce bilen tek kişidir. Kardeşleri Niksar'da oturmaktadır. Köy genelde İstanbul, Bursa ve Ankara gibi illere göç vermiştir.

Osmanlı arşiv kayıtlarında Tepeyatak köyü muhacirleri ile ilgili şu bilgilere rastlanmaktadır: 1889 yılında Lâdik köyü civarında bulunan Davutoğlu isimli mevkiinin üst tarafında Tepeyatağı isimli mahaldeki boş araziye 12 hanelik 96 kişiden oluşan Şavşat muhaciri yerleştirilmiştir. Kendilerine tapu senetleri verilmiş olan muhacirlerin Lâdik köyü ahalisinden nüfuz sahibi Hacı İsa Ağa tarafından haksız yere yapılan girişimle vilayet makamınca başka bir mahale nakillerine çalışılmıştır. Bu durum muhacirleri zor duruma sokacağından bahsi geçen muhacirlerin vekili Molla Ali vasıtasıyla huzur-ı âli-i sadaretpenâhiye bir arzuhal sunulmuştur⁴²⁵. 1890 yılında Şavşat muhacirleri namına gönderilen arzuhalde kendilerinin mahalle hükümeti marifetiyle Lâdik Köyü civarındaki bulunan boş araziye yerleştirildikleri ve tapu senetlerinin dahi verildiği belirtilmiştir. Ancak Lâdik köyü ahalisinden Hacı İsa Ağa bu olaya müdahale ederek muhacirleri başka bir mahale naklettirme teşebbüsünde bulunmuştur. Belirli bir süredir burada ikamet etmekte olan muhacirinin tekrardan başka bir yere nakledilmeleri, onları mağdur edip sefaletle sürükleyecektir. Hükümet tarafından gösterilen boş araziye ve hükümet memurları marifetiyle yerleştirilmiş olan araziye kimsenin tasarrufunda bulunmaması gerekirken bu hususta neden muhacirinin bu araziye yerleştirildiği ve ellerine tapu senetlerinin verildiği ve neden Hacı İsa Ağa'nın iddiası üzerine başka bir mahale nakledilmekte oldukları ve bunun sebebinin ne olduğu sorulmaktadır⁴²⁶. Diğer bir arşiv kaydında Tepeyatağı isimli mahale yerleştirilmiş olan muhacirlerin olduğu yerde bir çiftlik yaptırılması gündeme gelmiş ve muhacirin hanelerinin yıkımına

⁴²⁵ BOA. DH. MKT., 1742/87. Ayrıca Bkz. BOA. DH.MKT., 1717/110.

⁴²⁶ BOA. DH. MKT., 1717/7.

kalkışılmıştır. Mağdur olan muhacirler, vekilleri olan Ali isimli kişi tarafından bir telgrafname ile durumu gerekli makamlara bildirmiştir. Telgrafnameye cevaben bu mahalin atadan beri Lâdikli Hacı İsa Efendi tasarrufunda olup muhacirlerin orada daha önce yerleştirilmiş olmalarının yolsuz (resmi olmadığı) bulunduğu belirtilmiştir. Muhacirlere verilen arazi, kazanın idare meclisinin de kararına istinaden verilmiştir. Ancak bu arazi bir şahıs arazisi olup burada ikamet eden muhacirlerin farklı bir yerdeki boş araziye nakledilmeleri istenmiştir. Neticede yapılan araştırmada bu arazinin muhacirlere tapu ile verilmiş olduğu ve arazinin Lâdikli Hacı İsa Efendi'nin olmadığı kayıtlardan anlaşılmıştır⁴²⁷.

1889 yılına ait olan bir belgede, 8-10 sene kadar önce Rusya'dan Osmanlı topraklarına gelen 35-40 hane kadar Batum muhaciri Tepeyatağı'nda yetkili makamlarca (*mahall-i hükümet*) gösterilen boş araziye yerleştirilmiştir. Köydeki nüfusun artması üzerine yeni tarım alanlarına ihtiyaç duyulmuştur. Bundan dolayı bu mahale on dakikalık mesafede bulunan Anduzbaşı diğer bir ismiye Oluklupınar köyünün sınırı dâhilinde kalan bir kısım yerler muhacirlere ziraat için verilmiştir. Ancak daha öncesinde bu alanda ziraat işleriyle (çiftçilik, ekincilik) uğraşmakta olan ve Olukpınar'a kırk beş dakikalık uzaklıkta bulunan Kılavuz köyünde ikamet eden gayrimüslim ahalisi sebepsiz yere muhacirlere müdahale etmiş ve onları zarara uğratarak rahatsızlık vermiştir⁴²⁸.

Tepeyatak köyü ile ilgili incelenen şer'iyeye sicillerinde bazı muhacirlerin mahkemeye başvurdukları görülmektedir. 1905 yılının Ocak ayının sonlarına doğru Gürcü muhacirlerinden *Yüzbaşıoğlu Şahveled ibn-i Arif (Yüzbaşı sülalesinden Arif oğlu Şahveled)* Tokat'ın hancı esnafından *Cancioğlu/Çakıcıoğlu Hüseyin bin Hüseyin bin Hasan (Cancioğlu/Çakıcıoğlu Sülalesinden Hasan oğlu Hüseyin'in oğlu Hüseyin)* hakkında bir şikâyette bulunmuştur. 9 Aralık 1904 Tarihinde pazartesi günü akşamüzeri Hüseyin isimli kişi Meydan Çarşısı'nda bulunan hanında misafir olarak bulunmuş ve elindeki doru atını muhafaza etmesi için Hüseyin'e emaneten bırakmıştır. 8 lira kıymetinde olan atı belli bir süre sonra kaybolmuştur. Bunun üzerine Şahveled mahkemeye başvurarak atının bedeli olan 8 Osmanî lirasını

⁴²⁷ BOA. DH. MKT., 1683/129. Ayrıca Bkz. BOA, DH.MKT., 1696/53. Ayrıca Bkz. BOA. DH. MKT., 1769/1-1.

⁴²⁸ BOA. DH. MKT., 2183/108.

Hüseyin'den talep etmiştir. Davacı olan Şahveled'e kendi köyünden olan *Şahinoğlu* Molla Osman bin Mehmet, *Hacireşitoğlu* Ahmet bin Tevfik bin Hacı Reşit, *Dedeoğlu* Tevfik bin Ali bin Ahmet ve Sorhun köyünden *Kükrekoğlu* Emrullah bin Ahmet şahitlik etmişlerdir. Tepeyatak köyünde olan *Hacireşitoğlu* Ahmet ve *Dedeoğlu* Tevfik, ifadelerinde şu beyanda bulunmuştur: Bundan 15 gün önce (9 Aralık 1904) Hüseyin'in Meydan Caddesi'nde bulunan kahvehanesine gelip arkadaşları olan Şahveled'in kendi malı olan atını Hüseyin'e emaneten bıraktığını, bir buçuk saat sonra Hüseyin'in ahırından atının kaybolduğunu ve bu atın o günlerdeki değerinin 8 adet Osmanlı lirası olduğunu söylemişlerdir⁴²⁹.

1890'lı yılların başlarında Tepeyatağı köyünde Batum muhacirlerinden *Dedeoğlu* Ali Efendi ibn-i Mehmet (*Dedeoğlu sülalesinden Mehmet oğlu Ali*) tarafından bir vakıf kurulduğu görülmektedir. Muhacirlerin belirli bir miktar para sarf ederek yeni bir cami inşa etmeleri veyahut var olan mescidi biraz daha genişletip camiye dönüştürmeleri ve bu caminin masraflarının karşılanması için belirli bir meblağı sarf etmelerine bakılırsa maddi olarak bazılarının durumlarının gayet iyi olduğu anlaşılmaktadır⁴³⁰. Aynı zamanda muhacirlerden bir kişinin bu şekilde bir işe yönelmesi, köyde uzun yıllardan beri kaldığını ve köyde söz sahibi olduğunu da akla getirmektedir. Bilindiği üzere önceki dönemlerde cami olmayan yerde yani mescitlerde cuma namazı ve bayram namazları kılınmamakta idi. 19. yüzyılda yaygın olarak köylerde bulunan mescitlere birer minber ilave edilerek camiye dönüştürülüp burada yaşayan insanların kendi köylerinde cuma namazı ve bayram namazlarının kılınması sağlanmıştır. Çünkü köylerdeki nüfusun artması, köyde bulunan mescidin yetersiz kalması, köyde bulunan özellikle yaşlı insanların cuma ve bayram namazlarını kılmak için uzak mesafelerdeki camilere gidememesi, yaşanan sert kış günlerinde uzak yerlere gidip gelmenin oldukça zor olması hasebiyle köy halkı kendi köylerinde namazlarını kılabilmek için, padişahın izniyle köylerindeki mescitlerine bir minber ilave edilerek mescitlerinin camiye dönüştürülmesini istemişlerdir⁴³¹. Tepeyatağı köyündeki Batum muhacirlerinden olan Mehmet oğlu Ali Efendi de köyde bulunan mescidi yeniden inşa ederek bu mescide bir minber ilave

⁴²⁹ BOA. MŞH. ŞSC. d. 8468/87.

⁴³⁰ VGMA. d. 596, s. 120.

⁴³¹ Sefa Alp, *Aksaray'da Vakıf Kültürüne Bir Örnek: Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı (19. Yüzyıl)*, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray 2018, s. 32-33.

ettirip camiye dönüştürmüştür. Camide görevli olacak olan hatibin maaşının karşılanması için de bir vakıf kurmuştur. Vakfiyesinin düzenlediği tarihe baktığımız zaman H. 15 Recep 1310/ M. 2 Şubat 1893 tarihinde vakfın temellerinin atıldığı görülmektedir. Ali Efendi kurmuş olduğu vakıf için belirli şartlar koymuştur. Bu şartlar özetle şu şekildedir: Ali Efendinin kendi malından Allah rızası için nakden vermiş olduğu 1.000 kuruş, müteveli eliyle helal yollardan işletilecek ve %15 hesabı üzerinden elde edilen kârdan günlük 3 akçe yeni inşa etmiş olduğu camide Cuma ve bayram günlerinde vaaz vermekle görevli olan hatibe yani bu görevi icra eden Ali Efendi'nin kendisine verilecektir. Ayrıca Ali Efendi bu vakfiyesinde vakfın idaresinin ölünceye kadar kendi elinde olmasını; vefatından sonra büyük oğlu Mehmet Tevfik'e ve onun ölümü üzerine diğer çocuklarına onların da ölümü üzere geride kalan nesillere bu vazifenin verilmesini şart koşturmuştur. Bunların yanı sıra Ali Efendi kurmuş olduğu vakıf için müteveli olarak büyük oğlu Mehmet Tevfik'i görevlendirmiştir⁴³².

3.4.5.1. Tepeyatak Köyünde Sosyo-Kültürel Hayat

Köyde yaşayan sülale isimleri şunlardır: Bozkurtlar, Bolatlar, Keskinler, Özdenler, Aksular, Turhanlar, Yiğitler.

Geleneksel Gürcü yemekleri olarak şunlar yapılmaktadır: Cadi (Pilakide⁴³³ mısır unundan yapılan ekmek), Harşo (Patates ve pırasadan yapılır), Puhali (Barbunyadan yapılır.)

Eskide nişan ve evlilik törenleri şu şekilde yapılırdı: Tepeyatak köyünde nişanda bişi pişirilirdi. Düğün yaklaşınca gelinin çeyizi gelin evine asılırdı. Gelin almaya atla gidilirdi. Düğünlerde güreş tutulurdu⁴³⁴.

⁴³² VGMA. d. 596, s. 120. Ayrıca Bkz. BOA. EV. MKT. CHT., 846/117.

⁴³³ Topraktan yapılmış, sadece ekmek yapmak için kullanılan çömleğe benzeyen araç.

⁴³⁴ Şevki ÖZDEN, 09.10.1960 Doğumlu, Yüksel BOZKURT, 10.11.1966 Doğumlu, 02.05.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat.

Ekonomik Hayat: Tepeyatak köyünde tarım ve hayvancılık yapılmaktadır. Buğday, mısır, fasulye en çok yetiştirilen ürünlerdir. Köyde bağcılık gelişmiştir. Eskiden tütün, fiğ, arpa, yulaf ve pancar da yetiştirilmekteydi.

3.4.6. Mercimekdüzü Köyü

Tokat iline 37, Niksar ilçesine 18 km uzaklıktadır. Köye gelenlerin bir bölümü Artvin'in Şavşat kazasının Maden ve Karaağaç (Verhxanal) köyünden, bazıları Ardanuç'un Bağlıca (Çidil) köyünden gelmiştir. Göç etme nedeni ise 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra olası bir Rus baskınına karşı güvenlik amaçlıdır. Göç esnasında deniz yoluyla gelenlerin bir kısmı vapurlarla Samsun'a, oradan da Niksar'ın Mercimekdüzü köyüne yerleşmişlerdir. Karaağaç (Verhxanal) köyünden gelenler Erzurum üzerinden geldiler. En son gelenler bunlardır ve aslen Türk'türler.

Her muhacir gibi bu köye yerleşenler de çeşitli zorluklar yaşamıştır, bunlardan bazıları şunlardır: İlk geldiklerinde arazi paylaşımında sorunlar olmuştur. Yağmurlu (Ohtap) ve Budaklı (Huru) köyleri ile kavga, gürültü başlamıştır. İlk geldiklerinde Kayapınar mevkiine yerleştirilmişler. Fakat Yağmurlu'lar rahatsız etmiş. Ondan sonra Entarlalar mevkiine yerleştirilmişler fakat oradan da Budaklı köyündekiler rahatsız edince köylülerden birisi Yağmurlu'dan birisini öldürmüştür. Arazi yüzünden muhacirlerle yerli ahali arasında yaşanan sınır sorunlarının 1950-1960 yıllarında da devam ettiği görülmektedir. Tokat vilayeti merkez kazası Gökdere nahiyesine bağlı Ohtap (Yağmurlu) Köyü ile Mercimekdüzü köyü arasında meydana gelen ihtilafı alakalı, köylerin ayrı ayrı idari merkezlere bağlı olmasından dolayı, iki kaza arasında bir sınır ihtilafı meydana geldiğinden vilayetçe gerekli soruşturmaya tabi tutulmuştur. İhtilaf konusu Vilayet Karma Kurulunca mahallen incelenmiştir. İhtilaf müzakere edilerek Vilayet İdare Heyeti'nin 8/9/1958 Tarih ve 522/4 sayılı kararı, Umumi Meclis'in 11/12/1958 Tarih, 417 sayılı kararı ile bu hususta tayin ve tespit edilen sınır hattının alakalı köyler bölgesinde iki kaza arası bir sınır hattı olarak kabul edildiği görülmüştür. Dahiliye Vekaleti bu konudaki kararını 26/2/1960 tarihinde vermiştir. Buna göre sınır şu şekilde belirlenmiştir: Mercimekdüzü köyünün yanındaki Mercimekdüzü deresinden başlayarak Küçük Gelbolos'a (Küçük Gelboros) oradan da bu derenin Küçük Gelbolos'a bağlantı noktasındaki Kıran yolunu takiben Uzun Çimen ve bu Uzun Çimen içinde bulunan Orta Göl'de nihayet

bulan hat olarak belirlenmiştir. Tarafların karşı taraf sınırları içerisinde kalan umumi ve hususi hakları ile bu cümleden olan ve tarafların müştereken istifadelerine matuf hakları da saklı tutulmuştur. Eskiden beri taraflarca müştereken istifade edilegelen otlak, sulak mera gibi hususlarda yine müştereken istifadelerinin devamı lüzumuna işaret edilmiştir⁴³⁵.

3.4.6.1. Mercimekdüzü Köyü'nde Sosyo-Kültürel Hayat

Köyde geleneksel yemek olarak şunlar yapılmaktadır: Bat, Cadi (mısır ekmeği), Lahana çorbası (Gürcü peyniri, lahana, ayran, un ve sudan yapılır), Puhali (Barbunya, karalahana ve undan yapılır), Hasuta (Süt, nişasta ve şekerden yapılır, muhallebi türü tatlıdır), Cimur (Mısır ekmeği ve tereyağından yapılır), Kuzubeyni (Mısır ekmeği ve yoğurttan yapılır), Doşorva (Soğan, yeşilbiber, un, yoğurt ve sarımsaktan yapılır. Yayla çorbasının pirinçsiz halidir.), Papa (Un, su ve tereyağından yapılır), Püşrük (Gürcü peyniri, un, su, soğan ve yağdan yapılır). Mercimekdüzü köyüne ait başlıca yemeklerdir.

Eskiden düğünlerde düğün evinde bir hafta yemek yenilirdi. Cezalandırdıkları kişiye koyun, kuzu aldırılır veya suya sokulurdu. (Küruna sokulurdu). Gelin indirilince bir tepsi börek gelmezse damadın en yakını suya kaldırılırdı. Eskiden toplanıp ortak iş yaparken karşılıklı maniler söylenirdi.

Gürcüce az da olsa biliniyor. 50 yaşının altındakiler ise Gürcüce bilmiyor.

Mercimekdüzü köyünde 23 hane bulunmakta olup ahalisi hayvancılık ve taşımacılık yapmaktadır. Eskiden tütün ve şeker pancarı çok yetiştirilmekteydi⁴³⁶.

⁴³⁵ BCA. 30-11-1-0/280-6-3.

⁴³⁶ Metin AVCI, 12.04.1954 Doğumlu, Ahmet DURMUŞ, 07.11. 1960 Doğumlu, Hüseyin TAŞKIN, 10.08.1977 Doğumlu, Ahmet GEZ, 28.03. 1967 Doğumlu, 24.08.2019 tarihinde Yapılan Mülakat.

3.4.7. Ustahasan Köyü

Tokat iline 60 km, Niksar ilçesine 6 km uzaklıktadır. Ustahasan köyü ahalisi 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Artvin'in Şavşat kazasının Ube (Oba) köyünden Batum'a geçmişler. Oradan vapurlarla Samsun'a gelmişler. Oradan da Ustahasan köyüne yerleşmişlerdir. 7 sülale, 34 hane gelmişler. Şavşat'ın Yağlıköy ve Maden köyünden gelenler de olmuştur. Göç etme sebepleri: Rus zulmünden korktukları için iç bölgelere göç etmişlerdir. Köyde yazın 13 ve kışın ise 8 hane kalmaktadır.

3.4.7.1. Ustahasan Köyünde Sosyo-Kültürel Hayat

Köyde ikamet etmekte olan İdris DİKMEN ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda köyde bulunan sülale isimleri, ekonomik faaliyetler, geleneksel yemekler, nişan ve düğün adetleri gibi faaliyetlere dair bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Günümüzde köyde yaşayan sülaleler şunlardır: Govizeler, Civizeler, Piklüventler, Kapçinler, Zumahiyentler, Gocobizeler.

Nişan ve evlilik törenleri eskiden şöyle yapılırdı: Düğüne 3-4 gün kala çeyiz asılırdı. Perşembe günü davul zurna gelirdi. Misafirler köyün girişinde davul zurna ile karşılanırdı. Bakır tepsi ile erkek evine hediyeler gelirdi. Gelin almaya iki gün kala gelinin çeyizi atlarla gelin evinden alınırdı. Gelin atla alınır, atı gelinin yakınlarından biri tutardı. Gelin alındıktan sonra harmanda güreş yapılırdı.

Ekonomik faaliyet olarak tarım ve hayvancılık, sadece birkaç aile tarafından yapılmaktadır. Patates, soğan, mısır, fasulye, lahana, pırasa, domates, biber yetiştirilmektedir. Köyde genellikle emekliler yazlık kışlık yaşıyorlar.

Gürcüceyi köydekilerin geneli anlar fakat konuşamaz. Bazıları ise hem konuşur hem anlar. Şive muhafaza edilmektedir.

3.4.8. Osmaniye (Düzkırık) Köyü

Tokat iline 80 km, Niksar ilçesine 34 km uzaklıktadır. Osmaniye köyü ahalisi 1893 yılında Artvin'in Şavşat kazasının Yağlıköy, Meydancık köylerinden göç etmişler. Göç etme nedenleri ise 93 Harbi sonucu yaşadıkları toprakların Rusya'ya bırakılması, kırsal kesim olması yani tarım arazilerinin yetersiz kalmasıdır. Rusların zulüm yaptıklarına dair büyüklerden bir anlatım olmamış. Maddiyatı olanlar Osmanlı Devleti'nin tahsis ettiği vapurlarla Samsun'a gelmiş. Maddiyatı olmayanlar ise Artvin'den yaya olarak gelmişlerdir. Yolda yaşanmış bir olayı merhum Niyazi Keskin, Hasan Taşkesen'e şöyle anlatmış: "Artvin'den yaya olarak buraya gelmek için yola çıktık. Ben hastalandım. Ahmet isminde bir arkadaşımız Mahmut ismindeki bir arkadaşına "Bunu burada bırakalım, yolumuza engel oluyor." diye beni terk etmek istediler. Bu sefer ben muhtacım bunlara, bela oldum başlarına. Neticede Rize'den bu yana geçince düzelme eğilimine girdim. Ahmet bu sefer tekrar bırakmayı söyleyince ona beddua ettim. Trabzon'a geldik. Bir camii evine misafir olduk. O camii evinde ateş yakınca yangına sebep olduk. Yangını söndürmek amacıyla bacaya çıkmak için merdiven kurduk. Ahmet merdivenle bacaya su çıkarırken düştü ve kolunu kırdı. Kolu kırılınca kolunu sarıp yola devam ettik. Kolu kırıldığı için tuvalet ihtiyacını karşılayamadı. Bu sefer bize muhtaç oldu". Neticede oradan çıkmışlar, Niksar'ın Asar köyüne yerleşmişler. Osmaniye'ye gelmeden önce Niksar'ın Hanyerine gelmişler. Cumhuriyet döneminde mübadele ile gelenlere devlet öncelik verince Hanyerinden Osmaniye'ye yerleşildi. İlk gelişte yaklaşık altı aile gelmişler. Geldiklerinde bir takım zorluklarla karşılaşmışlar. Arazinin dağlık olmasının yanında tarla açmakla uğraşmışlar. Keresteden evler yapmışlar. Komşu köy Mezra, gelenleri başlarda dışlamış fakat bu sorun da aşılmıştır.

3.4.8.1. Osmaniye Köyü'nde Sosyo-Kültürel Hayat

Gürcü kültürü az da olsa yaşatılıyor. Hasan Taşkesen, Gürcü lisanını konuşabiliyor. Gürcüce türküler ve maniler biliyor.

Mani: Ceketini çıkar yeleğin daha güzel yakışır.

Seni bir defa görmem bana Cenneti andırır.

Mani: Bir sigara ver M..... paketinden.

Eğer beni istiyorsan inersin kışladan.

Köyde yaşayan sülaleler şunlardır: Kahvecioğlu, Zeyraloğlu, Kapşin, Abduloğulları.

Köyde yapılan geleneksel yemekler şunlardır: Kuymak (Peynir veya çökelik eritmesinden yapılır), Lahana sarması, Kapuzka, Mısır ekmeği yapılmaktadır.

Eskiden tarım ve hayvancılık yapılırken son yıllarda tarımsal faaliyetler durma noktasına gelmiştir.⁴³⁷

3.4.9. Köklüce (Fatlı) Köyü

Tokat iline 68 km, Niksar ilçesine 20 km uzaklıktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Artvin-Borçka'ya bağlı Tereke⁴³⁸ Vadisi'ndeki Maçahal köyünden gelmişlerdir. İlk gelenler dört hane olarak gelmişlerdir. Gelenlerin sülale isimleri Müftüoğulları, Köseoğulları, Lezgiogulları ve Tekellioğulları'dır. Akrabalardan bazıları da Sakarya'nın Sapanca ilçesine bağlı Dibektaş köyüne yerleşmişlerdir. Gürcistan'dan gelen muhacirler Fatlı köyüne yerleştiklerinde köyde daha önceden gelen Dağıstanlılar yaşıyorlarmış. Maçahal'den gelen muhacirler açlık ve yokluk içinde oldukları için Dağıstanlıların mallarına zarar vermeye başlamışlar. Bunun üzerine dini değerlerine son derece bağlı olan Dağıstanlılar çocuklarının da bu şekilde yetişmesinden endişe duydukları için köyü terk edip gitmişlerdir.

Bir süre sonra Maçahal'den gelen ailelerden biri topraklarını satarak Tokat'a yerleşmiştir. Fatlı köyüne Tokat'ın Miskincik köyünden de iki hane gelerek yerleşmiştir. Fatlı köyü Erzurum yolu üzerinde olduğu için Kelkit, Bayburt, Gümüşhane'den köye gelip yerleşenler de olmuştur. Ayrıca Kars Kağızman'dan Mollaoğulları ailesi önce Niksar'a bağlı Akıncı köyüne gelmiş burada bir süre kaldıktan sonra Fatlı köyüne yerleşmiştir. Köyde Gürcü, Türk, Kürt ve Laz asıllı aileler yaşamaktadır. Fatlı köyünde muhacirler iskân edilmeden önce gayrimüslimler

⁴³⁷ Hasan TAŞKESEN, 10.01.1950 Doğumlu, 24.08.2019 tarihinde Yapılan Mülakat.

⁴³⁸ Fatlı Köyü'nün büyükleri geldikleri yere atfen birine kızdıkları zaman "Geçmiş Tereke'li" söz grubunu kullanırlarmış.

yaşamıştır. Buna delil olarak köyde bir gayrimüslim mezarlığı ve Tatozdere bölgesinde eski bir kilise kalıntısı bulunmaktadır. Fatlı köyünde yaşayan büyüklerle göre burası bir Ermeni köyüdür. Komşu köy olan Kapıağzı köyünün eskiden Ermeni köyü olması bu ihtimali artırmaktadır. Batum muhacirlerinin yaşadığı köy olan Mahmudiye ile irtibatları uzun yıllar kopmamış ve aynı yaylayı kullanmışlardır. Göçle birlikte gelip ortak yaşamlarını devam ettirmişlerdir⁴³⁹.

Fatlı köyünden Birinci Dünya Savaşı'na ve Milli Mücadele'ye katılanlar da olmuştur. Mehmet Bolat İstiklal Madalyası almıştır. Hacı Seyit Çelik, Yemen cephesinde savaşa katılmıştır. Özellikle milli mücadele yıllarında Niksar ve dolaylarında Fatlılı Ali Çavuş, Kuvayı Milliye birliği oluşturarak Rum çeteleriyle mücadele etmiştir. 1921 yılına ait bir Osmanlı arşiv kaydından elde edilen bilgilere göre Ali Çavuş ve yanında farklı köy ve şehirlerden 15 kişi yer almaktadır. Bu kişilerin bir kısmı askeri kökenli iken bazıları hiç askere gitmemiş olan kişilerdir. İsimleri, görevleri ve kayıtlı oldukları yerler Tablo 9'da gösterilmiştir.

3.4.9.1. Fatlılı Ali Çavuş

Milli mücadele yıllarında Tokat, Niksar, Erbaa ve Reşadiye dolaylarında ülkemizin parçalanması için çalışan Rum ve Ermeni çetelerine karşı kahramanca mücadele eden insanlardan biridir. Fatlılı Ali Çavuş R.1313/M.1897-1898 yılında Niksar'da doğmuştur. Fatlı köyünden İsmailoğulları sülalesindedir. Ali Çavuş'un büyükleri Artvin'in Borçka ilçesi Camili Köyündendir. Vatani görevini yaptığı Erzincan'da Rumlarla Kap Dağı eteklerinde mücadele ederken yaralanır. Kars hastanesinde tedavisi tamamlandıktan sonra arkadaşlarıyla birlikte askerlikten firar etmiştir. Bir süre Artvin-Şavşat, Alucra, Kars'ta kalmıştır. Tekrar birliğine katılır fakat Divan-ı Harbe verilerek hapse atılır. Buradan kaçarak Niksar Fatlı köyüne döner, firariler ve eşkıyalar arasına katılır. Af kararı çıktıktan sonra jandarmaya teslim olacağı zaman jandarmalarla aralarında çıkan arbede sırasında birini yaralayınca bu imkândan mahrum kalır. Akrobalarının tavsiyesi üzerine Erzincan'daki birliğine teslim olur ancak orada tekrar Divan-ı Harp'de yargılanarak idam cezasına çarptırılır. Kaldığı

⁴³⁹ Yalçın ÜNLÜ, 09.10. 1985 Doğumlu, Yücel ÜNLÜ, 30.07.1962 Doğumlu, 11.05.2020 tarihinde Yapılan Mülakat.

hapishaneden kaçarak Batum'daki çete gruplarına katılır. Batum'da Vahip Paşa ve Deli Halit Paşa ile görüşür. Onların emri doğrultusunda Ardahan, Kars ve Çıldır havalisinde Ermeni ve Kürt çetelerinin takibine çıkarlar. Batum'u işgal eden İngilizlerle çatışmaya girerler. Ardından Trabzon'a gelerek orada amcasının oğlu Binbaşı Hayri Bey'in yanında kaldıktan sonra Ünye üzerinden Niksar'a köyüne döner⁴⁴⁰.

Fatlı köyüne döndükten sonra çete soygunlarının ve Ermeni-Rum zulmünün had safhada olduğunu görür. Bölgede kurulmak istenen Rum-Pontus Devleti'nin Türkleri yok etmeye yönelik olduğunu etrafına anlatarak bir çete grubu oluşturmaya çalışır. Bunun için Niksar'a giderek resmi makamlara planını anlatır, erzak ve silah yardımı ister. Aldığı destekler sonucu Topçam mevkiindeki Rum çetelerinin zulümlerinin önlenmesi konusunda takip görevi verilir. Rumlarla ilk çatışma Yaylacık bölgesinde yaşanır ve burada Rumlara büyük darbe vurur. Zile'de meydana gelen iç isyanların Tokat gibi yerleşim merkezlerini tehdit etmesi üzerine Ali Çavuş büyük yararlılık göstererek, o bölge çetelerinin bazılarını da esir alarak Tokat'a döner. Miralay (Albay) Ethem Bey, Rumların Tokat'ın Yaylacık ve Serpin köylerindeki zulümlerini önlemek için onu eşkıya takibine gönderir. Rumların Canbolat ve Avlunlar arasında toplandıklarının, çevre köylere zarar verdiklerinin öğrenilmesi üzerine Ali Çavuş, Rum çetelerinin etrafını sarmış 20 civarında esir almıştır. Erbaa Jandarma Kumandanlığının emri üzerine Ezonos köyüne baskın yapılarak Rumlardan 200 kişi esir olarak ve 70 kadar kişi ise ölü ele geçirilmiştir. Çördük Rumlarının Artova-Sivas yolunu keserek soygun yaptıklarının öğrenilmesi üzerine esir alınan Rumlar, Niksar jandarma kumandanı Nidayı Bey'e teslim edilmiştir. Rumların Boğama yöresinde soygunlar ve katliamlar yaptığını öğrenen Ali Çavuş, Sorhun'a giderek Rumların oralardan uzaklaştırılmasını sağlamıştır. Af çıktığı bahanesiyle Niksar'a çağrılan Ali Çavuş, tutuklanacağını anlayınca yanında taşıdığı bomba ile orada bulunanları tehdit ederek kaçar. Hükümete güveninin sarsılmasına rağmen Reşadiye yolundaki soygunları önlemek için Yaylacı köyüne doğru yola çıkar ve Rumlarla çatışmalara girer. 1927 yılında çıkarılan aftan yararlanmak üzere Tokat'a gelerek Mutasarrıfla görüşür ve teslim olur. Tokat Hapishanesinde bir süre gözetim altında tutularak

⁴⁴⁰ Hasan Akar ve Müjdat Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, Niksar Belediyesi Yayınları, Ankara 2011, s. 156-158.

mahkemeye çıkarılır. Hapishanede beş ay kaldıktan sonra köyüne Fatlı'ya dönmüştür. Ali Çavuş'un bundan sonraki hayatı yazları köyde kışları Niksar'da geçer. 1974 yılında vefat etmiştir. Ali Çavuş ve arkadaşlarının yaptığı kahramanca mücadele Rum-Ermeni baskı ve zulümlerinin Niksar'da diğer bölgelere göre daha az yaşanmasında etkili ve caydırıcı bir güç olmuştur⁴⁴¹.

“Bir Giresunlu için Topal Osman, Gaziantepi için Şahin Bey ne ise onlar kadar kahramanlığı yoksa da Niksarlı için de Fatlı Ali Çavuş odur. Mülakat yaptığımız bütün yaşlılar onun, Rum-Ermeni baskı ve zulümlerinin Niksar'da diğer bölgelere oranla az zayıyla sonuçlanmasında etkili, caydırıcı bir güç olduğunda hem fikirdir. O, resmi makamlarca bir asker kaçağı olarak görülmüş, bu yüzden o yönde resmi itibarını kazanamamıştır ancak hep devletin bekası için mücadele vermiş bundan ötürü de affedilmiştir. Günümüzde Atatürk Kurtuluş Savaşı Müzesinde, Kuva-i Milliye bölümünde Fatlı Ali Çavuş'un yaptığı kahramanlıklara yer verilmiştir. Bize göre bu kahramanın, bugün hayatta olan çocuklarına ya da torunlarına gösterdiği kahramanlığa binaen itibarını simgeleyen, onları onurlandıran İstiklal Savaşı Gazisi berat ve madalyası verilmeli, halkın gönlünde ki manevi itibarına devletinki de eklenmelidir”⁴⁴².

⁴⁴¹ Akar ve Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, s. 158-163.

⁴⁴² Hasan Akar, “Unutulan Bir Kahraman Fatlı Ali Çavuş”, *Kümbet Dergisi*, S. 3, 2006, s. 13.

Tablo 9: Fatlı Ali Çavuş ve Arkadaşları

İsmi	Görevi	Memleketi	Doğum Yılı (Rumi)
<i>İsmailoğullarından</i> Osman oğlu Ali	Çavuş, Tokat'ta atlı piyade askeri	Niksar, Fatlı Köyü	1313
<i>Atabeyoğullarından</i> Mehmet oğlu Hamdi	Askere celp olunmamıştır	Batum Muhacirlerinden	1308
<i>Bayrakçioğullarından</i> Ahmet oğlu Kazım	Başçavuş, Tokat'ta atlı piyade askeri	Tokat Topçubağı Mahallesi	1311
<i>Sarioğullarından</i> Mehmet oğlu Mustafa	Çavuş	Tokat Keşlik Köyü	1308
<i>Davutoğullarından</i> İsmail oğlu Dursun	9.Fırka Kudretli Cebel Batarya askerlerinden	Giresun Barca Köyü	1313
<i>Köseoğullarından</i> Ali oğlu Emrullah	Tokat Atlı Piyade askerlerinden	Niksar Fatlı Köyü	1316
<i>Şakiroğullarından</i> Bekir oğlu Ramazan	-	Rumeli Muhacirlerinden Niksar Kapağzı Köyünden	1316
<i>Püsküllüoğullarından</i> Sadık oğlu Ahmet	Hiç silahlaltına girmemiştir.	Tokat Andızkebir Köyü	1316
<i>Somaoğullarından/Humaoğullarından</i> Hüseyin oğlu Yusuf	Hiç askeriye duhul etmemiştir.	Ünye Kazasının Bakdaş/Bektaş Köyü	1319
<i>Sadikoğullarından</i> Rıza oğlu Hasan	Hiçbir kıtaya intisab (bağlanma, girme) etmemiştir.	Niksar, Ustahasan Köyü	1316
<i>Alioğullarından</i> Aziz oğlu Mehmed	Onbaşı, Malatya talimgâh askerlerinden	Niksar, Osmaniye Köyü	1311
<i>Sancaktaroğullarından</i> Bekir oğlu Ahmet	Çavuş, Dersaadette fırka 10/31 tabur makineli bölük askerlerinden	Tokat, Artova Sulusaray Köyü	1311
<i>İsmailoğullarından</i> Yusuf oğlu Haydar	Tokat Atlı Piyade askerlerinden	Tokat Ekincilik Köyü	1308
<i>Revaloğullarından</i> Mercan oğlu Ahmet	Niksar süvari Jandarma askerlerinden	Niksar, Gidiver Köyü	1312
<i>Kürt Hacıhasanoğullarından</i> Süleyman oğlu Nuri	Tokat Atlı Piyade askerlerinden	Niksar, Bengiler Mahallesi	1315
<i>Abdurrahmanoğullarından</i> Hüseyin oğlu Derviş	Niksar süvari bölüğü askerlerinden	İzmir Menemen Kazası	1311

Kaynak: BCA, 30-10-0/104-681-11.

Yukarıda bahsi geçen Ali Çavuş ve arkadaşlarının Tokat Livasının Niksar, Reşadiye ve Erbaa kazaları dâhilinde haydutluk (icra-yı şekavet) yapmış oldukları belirtilmektedir. Ancak daha sonra Fatlı Ali Çavuş ve arkadaşları arz-ı dehalet (Sığındığını belirtmek, sunmak) etmiştir. Askeri yükümlü yani zorunlu askerlik görevini yapmakta olduğundan kendisi ve arkadaşları Lâdik Mıntıka Kumandanlığı emrine verilmiştir. Bu kez de Niksar'dan Amasya'ya gelirken Turhal civarında olduğu haber alınmış olan eşkiya Çerkes Cemal çetesinin takibine Turhal müdürü

emir ve kumandasından şıtab etmişler. Daha sonraları ise Ali Çavuş ve arkadaşlarının aflarının istendiği görülmektedir.

3.4.10. Dalkaya (Gidiver) Köyü

Tokat il merkezine 60 km, Niksar ilçesine 16 km uzaklıktadır. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra Batum'un Savuret köyünden gelmişlerdir. Geliş sebepleri; Rusların yaptığı baskılardan dolayı Müslüman bir ülkede yaşamayı tercih etmeleridir. Göçe liderlik eden Mercan Usta'dır. Silah yaptığı için bu ismi almıştır. Niksar'a ilk geldiklerinde Yolkonak mevkisine yerleşmişlerdir. Mercan Usta'nın eşi vefat edince defin işlemleri için Budaklı köyünün sakinlerinden yardım istemiş. Defin işlemleri tamamlandıktan sonra Budaklı köyünün sakinleri Mercan Usta'nın bugünkü köylerinin yerine yerleşmelerine önderlik etmişlerdir. Daha sonra Ahmet Koç, Ahmet Bal ve Kavaklı köyünden Osman Benzer getirilmiştir. Komşu köylerle sorun yaşamamışlardır. Dalkaya köyü iki mahalleden oluşmaktadır. Diğer mahallenin ismi Oğuzhan Obası'dır.

3.4.10.1. Dalkaya (Gidiver) Köyü'nde Sosyo-Kültürel Hayat

Köyde Gürcüce konuşanların sayısı iyice azalmış, sadece 4-5 kişi konuşabilmektedir. Köyde sürekli kalan aile sayısı 10 civarındadır. Köy özellikle Niksar, Tokat, Ankara ve İstanbul gibi yerlere göç vermektedir.

Köyde düğünler eskiden bir hafta sürermiş. Gelin almadan önce güreş müsabakaları yapılırmış. Son 30 seneye kadar dışarıya kız verilmemiştir.

Geleneksel yemekleri şunlardır: Maragi (Mısır unu, tavuk, ceviz, pırasa ve tut pekmezi), Pallobiye (Yeşil fasulye, ceviz, mısır unu), Cadi (Mısır unu), Gorebi (Mısır).

Köyde yetiştirilen tarım ürünleri şunlardır: Buğday, arpa, yonca ve cevizdir⁴⁴³.

⁴⁴³ Ahmet MERCAN, 24.06.1978 Doğumlu, Ayhan BALCI, 01.01.1980 Doğumlu, 24.08.2019 tarihinde Yapılan Mülakat.

3.4.11. Musapınarı Köyü

Tokat iline 35 km, Niksar ilçesine 15 km uzaklıktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından (93 Harbi) sonra Batum'dan vapurlarla Ordu Kumru'ya, oradan da Niksar'ın Musapınar köyüne göç etmişlerdir. Göçün nedenleri ise Rus zulmünden çekinmeleri, tarım arazilerinin yetersiz kalması, hayvancılığın dahi zor yapılması ve kış aylarının çok sert geçmesidir.

Resul Erbakır'ın dedesi ve çocukları ise 93 Harbi'nden sonra Batum'dan göç etmişler. Göç sırasında Ordu Fatsa'ya gelmişler. Fatsa'da verilen arazi bataklık olduğu için yüksek yerlere göç etmişler. Kumru'nun Yenidivan köyüne yerleşmişler. Dedesinin adı Sarı Ahmet'tir. O zaman Yenidivan köyünde tarım olmadığı için hayvancılıkla geçiniyorlarmış. Sarı Ahmet 1948 yılında tütün almak için Niksar'a gelmiş ve buraya yerleşmeye karar vermiş. Niksar'a 18 km mesafedeki Musapınarı'na yerleşmişlerdir.

Köyün ilk yerleşim yeri Karasu mevki idi. 1939 depreminden sonra köyün yeri değişti. Köyde yaklaşık 30-35 hane bulunmaktadır. Gürcüce az da olsa konuşulmaktadır.

3.4.11.1. Musapınarı Köyünde Sosyo-Kültürel Hayat

Günümüzde köyde bulunan sülaleler şunlardır: Doğanlar, Yılmazlar, Kayalar, Yalçınlar, Ateşler.

Eskiden düğünlerde karakucak güreşleri yapılırdı. Ağaca yumurta asılıp vurmaya çalışılırdı. Düğünlerde damat kaçırma, suya atma geleneği vardı.

Geleneksel yemekleri şunlardır: Malahto (Kuru fasulye), Papa, Kalaco (Ramazanda yapılan mısır ekmeği), Halubiye, Cadi, Bori (Buğday ekmeği)

Köyde yetiştirilen tarım ürünleri şunlardır: Lobiye-Fasulye, Gagali-Ceviz, Tıhıllı-Fındık, Mizahabay-Patates⁴⁴⁴.

⁴⁴⁴ Resul ERBAKIR 26.06. 1958 Doğumlu, 25.08.2019 tarihinde Yapılan Mülakat.

3.4.12. Mahmudiye Köyü

Tokat iline 57 km, Niksar ilçesine 12 km uzaklıktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Batum'a bağlı Gönye Gagabel köyünden gelmişlerdir. Göç etmelerinin sebebi yeni yönetimin baskı yapmasıdır. Rusya göç etmeyenleri Sibiryaya ve Orta Asya'ya sürgüne göndermiştir. Muhacirler kara yoluyla Erzurum, Erzincan ve Kelkit Vadisi üzerinden günümüzde yaşadıkları Niksar Ovası'na gelmişler. Muhacir olarak gelenler bir baba beş oğulmuş. Babalarının ismi Hacı Mustafa, oğulları Hacı Hasan, Hacı Hüseyin, Hacı Ali, Hacı Kaya ve Merhum Ahmet'in çocukları Mehmet ve Şerif'tir. Hacı Mustafa'nın akrabalarının bir kısmı da Samsun, Terme, On dokuz Mayıs ve Bafra ilçelerine yerleşmişlerdir.

Niksar Ovası'na geldiklerinde ilk olarak Dönekse köyünde konaklamışlar. Dönekse köyünün ağası Kulaksız Ağa "Sizin hayvanlarımız var, buraya sığmazsınız." diyerek bugünkü yerleşim yerlerine göndermiştir. Kulaksız Ağa "Siz gösterdiğim yere yerleşerseniz ben de size yayla bulacağım." demiştir. Bunun üzerine iskân sorununu çözmek ve anlaşmazlıkları halletmek için Sivas'a gidip valinin huzuruna çıkmışlar. Vali de muhacirlerden Hacı Hasan'ın oğlu Süleyman'ın Batum'dan okul arkadaşı çıkmıştır. Bunun üzerine her kardeşe Niksar Ovası'ndan doksan dönüm yer tahsis etmiştir. Niksar Ovası'ndaki yeni yerleşim yerlerine giderek evler yapmaya başlamışlar. Yaptıkları evler basit üstleri kamışla kapalı yapılarımış. Yerleştikleri yer bataklık, yolu olmayan ve sıtma hastalığının görüldüğü bir yermiş. Bataklıktan dolayı Niksar'a gitmekte zorluk yaşamışlardır. Yayla olarak Almus ilçesi hudutları içindeki Dumanlı yaylasını kullanmaya başlamışlardır. Çevredeki köylerle yaylada sorun yaşamışlarsa da valinin inisiyatifi sonucu yaylalarında kalmışlardır⁴⁴⁵.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya Doğu Anadolu'yu işgal edince Hacı Hasan'ın oğlu Süleyman Ağa Niksar'dan bir bölük milis kuvvetiyle birlikte savaşa katılmıştır. Dönüşte Refahiye'nin Biçer köyünde aniden rahatsızlanmış ve vefat etmiştir. Tokat-Niksar dolaylarında Rum çeteleriyle mücadele eden Fatlılı Ali Çavuş'un milis kuvvetlerine Mahmudiye köyünden Nuri Çavuş katılmıştır.

⁴⁴⁵ Osman YILDIZ, 07.12.1962 Doğumlu, 02.06.2020 tarihinde Yapılan Mülakat.

Niksar Ovası'ndaki K m şl k mevkiini Sorhun köyü ile bir süre ortak kullanmışlarsa da daha sonra Sorhunlular burayı Mahmudiyelilerden satın almışlardır. Diğer köylerle ilişkiler ilk başlarda arazi sorunlarından dolayı sıkıntılı imiş. Özellikle yaylada hırsızlık olaylarından dolayı sorunlar yaşanmıştır.

Köyden birkaç hane kişin hayvanlarını kişlatmak için arşamba ilçesine bağlı Porsuk (Yarımca) denilen yere giderlermiş. Birkaç yıl böyle devam etmişler. Bir seferinde dönüşte Ermeni çetelerinin baskınına uğramışlar. Sabaha kadar süren çatışmalar sonucunda Mahmudiye köyünden olanlardan yaralananlar olurken Ermenilerden  lenler olmuştur. Baskından kurtularak köylerine dönmüşlerdir. 11.04.1931 tarihinde gece vaktinde Kelkit Irmağı taşarak Niksar kazasının Oda Mahallesi ile şahimli köyünü tamamen, Mahmudiye köyünü kısmen bastığı, 1.500 metre yolunun su altında kaldığı, ekilmiş ve inzar olunmuş bir kısım araziyi de istila ederek 50-60 bin lira zarar verdiği, mahalle ve köylerin tahliye edildiği, insan ve hayvanlar üzerinde bir telefat olmadığı Tokat vilayetinden bildirilmiřtir⁴⁴⁶.

1960'lı yıllara kadar yoksulluk içinde sefil bir hayat yaşamışlar. Niksar Ovası ışlah edilip kanallar açılınca arazileri işlenir hale gelmiştir. Böylece arazileri verimli hale gelmiştir. Ahalinin geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Yetiştirilen tarım  r nleri: Patates, kavun, karpuz, buğday, mısır ve şeker pancarıdır.

Mahmudiye köyünde günümüzde 250 civarında hane yaşamaktadır. G  yok denecek kadar azdır. Bunun sebebi arazilerin genelde yeterli olması ve g e öncülük eden birilerinin olmamasıdır. Kürtçe yirmili yaşın altındakiler tarafından nadiren konuşulurken Kürtçeyi genellikle yirmili yaşın üzerindekiler konuşmaktadırlar. Köken olarak Badıllı Aşireti'ne mensup oldukları söylenmektedir. Kendilerine ait belli bir yemek kültürü yoktur. Evlilikler önceden dışarıya pek kız verilmezken günümüzde bu uygulama kalkmıştır. Günümüzde Samsun ve ilçelerinde yaşayan akrabalarıyla ilişkileri devam etmekte olup karşılıklı evlilikler yapılmıştır. Okuryazarlık oranı pek fazla değildir. Bunun sebebi kapalı bir toplum olarak kalmaları, okulun 1960'lı yıllarda gelmiş olması ve okullarda verilen eğitime karşı  n yargılarının olmasıdır. Günümüzde genç nesil arasında okuma oranı artmış

⁴⁴⁶ BCA. 30-10-0-0/117-819-2.

durumdadır. Günümüzde Türk toplumuyla aidiyet bağları çok güçlüdür. Toplum tarafından kabullenilmişler ve herhangi bir dışlanma yaşamamışlardır.

3.4.13. Muhtardüzü Köyü

Tokat iline 66 km, Niksar ilçesine 16 km uzaklıktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin Antlaşması'na göre muhacirlerin yaşadıkları Livane (Artvin) ve Borçka'nın Rusya'ya verilmesinden sonra Rus baskısından kaçarak Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir. Köy ahalisinden Yılmaz Işık'ın vermiş olduğu bilgilere göre, Muhtardüzü köyüne Işık, Ermiş, Yıldırım, Sarı, Yılmaz ve Öz sülaleleri yerleşmiştir.

Işık sülalesi Borçka'nın Kaynarca köyünden göç edip gelmiştir. Işık sülalesinin göç liderliğini Işık Dede yapmıştır. Niksar'a ilk geldiklerinde Mağman'a (Umurlu) yerleşmişlerdir. Işık sülalesinden olan Işık Dede harbe gitmiş fakat geri dönmemiştir. Beğler sülalesi (Ermiş) 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Artvin'e bağlı Ardanuç'un Çakırlar (Norgihan) köyünden göç edip gelmişlerdir. Uçbeyi Sefer Beğ ve oğulları Haydar, Kaya, Ziver ile eşleri İnci Hanım (Şavşat Meydancık'tan) ve Feruzu Hanım'dır. Kaya Beğ'in annesi Feruze Hanım'dır. Haydar Beğ'in oğlu Şükrü, Muhtardüzü doğumludur. Ziver Beğ'in oğlu Cevri ve Kaya Beğ, Adapazarı Akyazı'ya yerleşmiştir. Kaya Beğ'in oğulları Ekrem, Haydar, Ziver'dir. Adapazarı'na yerleşenlerin soyadı "Kaya" olmuştur. Artvin'den Niksar'a yolculuk Sefer Beğ ile başlamıştır. 1879 yılında vapurla Ünye'ye gelmişler ve burada dört yıl kalmışlardır. 1883 yılında Niksar Karşıbağ'da yaşamaya başlamışlar. Haydar Beğ kayıtlarda 1888 yılında imam olarak gözükmektedir. 1893 yılında Muhtardüzü köyüne yerleşmişlerdir. Artvin'den gelen Ermiş sülalesinden Sefer Bey, yerleşmek için yer ararken bugünkü yerleştikleri yerdeki çeşmeyi bulmuştur. Köy çeşmenin alt tarafına kurulmuş fakat 1939 depreminde köydeki evler hasar görünce bu sefer köyü çeşmenin üst tarafına kurmuşlardır.

Yıldırım Sülalesi Şavşat'ın Çayağzı (Sirasinkot) köyünden gelmiştir. Ayhan Yıldırım'ın dedesinin dedesi 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na katılmış ve şehit olmuştur. Hanımı Esme'den tek çocuğu olan Mevlüt 1878 yılında yetim olarak dünyaya gelmiş. Rusların baskısından kaçarak Tokat- Niksar- Muhtardüzü köyüne

göç etmişlerdir. Mevlüt kendisi gibi Şavşatlı olan Hamide ile evlenmiş; Mahir, Sabri, Raife, Gülbeyaz, Sakine ve Zeynep adında çocukları dünyaya gelmiştir. Mevlüt, babası gibi vatan savunması için I. Dünya Savaşı'na katılmış ve savaştan geri dönemeyerek şehit olmuştur. Ölüm tarihi 1915 olarak kayıtlara geçmiştir. Eşi Hamide Hanım ise Rus baskısı ortadan kalkınca çocuklarını bırakıp Şavşat'a geri dönmüştür. Orada yeni bir yuva kurmuştur. 1950 yılında vefat etmiştir. Hamide Nene'nin Şavşat'ta mezar taşında Niksarlı Nene yazmaktadır. Mevlüt'ün oğlu Mahir'den Mevlüt, Murat, Ferhat, Duran, Nihat, Zeynep, Hanife, Cavide adında çocukları olmuştur. Diğer oğlu Sabri'den ise Hüseyin Avni, Hasan Basri, Zeynep, Hayriye, Zekiye adında çocukları olmuştur⁴⁴⁷.

Sarı sülalesinden Ali Ağa, Rum çeteleriyle ve asker kaçaklarıyla mücadele eden Fatıllı Ali Çavuş'un birliğine katılmıştır. Ali Ağa'nın çocuğu olmamış ve toprakları bugün atıl durumdadır.

1945 yılında köyde jandarma karakolu kurulmuş ve karakol 1990'lı yıllara kadar köyde kalmıştır. Muhtardüzü Tokat iline 66 km, Niksar ilçesine 16 km uzaklıkta olan bir Gürcü köyüdür⁴⁴⁸. Köyde genellikle buğday, arpa, nohut ve ceviz yetiştirilmektedir.

3.4.14. Zoğallıçukur Köyü

Tokat iline 56, Erbaa ilçesine 9 km uzaklıktadır. Köy ismini zoğal (Kızılcık-Kiren) meyvesinden almıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (93 Harbi) sonra Batum'un Zhmlale⁴⁴⁹ köyünden göç etmişlerdir. Celal Efendi göçe liderlik etmiştir. Rus yönetiminin baskılarının artması karşısında kendi aralarında toplanıp “Halimiz ne olacak.” diye konuşurlarken Celal Efendi “Bu gece ben istihareye yatayım ona göre size bilgi vereyim” demiş. Ertesi gün yeniden bir araya gelip toplanınca “Bizim artık burada özgürce ibadet yapamayacağımız anlaşılmıştır.” diyerek göç etmeye karar vermişler. Öküz arabalarıyla yaya olarak Erbaa'ya gelmişler. Erbaa'ya gelince Kaymakam Tonu köyü ovasını vermek istemiş fakat büyükler orası bataklık ve

⁴⁴⁷ Yılmaz IŞIK, 18.03.1960 Doğumlu, Yüksel Ermiş, 01.09.1956 Doğumlu, Ayhan YILDIRIM, 22.05.1980 Doğumlu, 18.05.2020 tarihinde Yapılan Mülakat.

⁴⁴⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/Muhtard%C3%BCz%C3%BC,_Niksar E.T. 03.06.2020.

⁴⁴⁹ Gürgenlik anlamına gelir.

sivrisinek çok diye kabul etmemişler. Havadar bir yer istediklerini bildirmişler. Sonra günümüzdeki köyün yerinde soğuksu bulununca buraya yerleşmek istediklerini söylemişler.

İlk gelenler Celal Efendi Sülalesi, Fasulyaağulları, Molla Hasanoğulları, Hancıoğulları, İbrahimogulları, Suatioğulları sülalesidir. Molla Hasanoğulları üç kardeş olarak Erbaa'ya gelmişler. Kardeşlerden biri Turhal'ın Beldağı köyüne, diğer kardeş Samsun Ladik'e, Ömer Efendi de Zoğallıçukur köyüne yerleşmiştir. İbrahimogullarından Dursun, Satioğulları sülalesinden Ömer Efendi, Fasulyaağulları sülalesinden Muhammet Efendi, Hancıoğulları sülalesinden Kadembeğ Efendi ilk gelenler içerisinde. Kadembeğ Efendi ilk önce Erbaa'nın Hacıpaazar köyünde bir süre ikamet ettikten sonra Zoğallıçukur köyüne gelmiştir.

Milli mücadele yıllarında bölgede faaliyet gösteren Rum çetelerine karşı Zoğallıçukur köyünden Molla Osman, İbrahim, Hüseyin, Aslan ve Üzeyir çete kurarak mücadele etmiştir. Rumlardan Yori Gölönü köyünde, Yakup Erbaa'da, Bavli Ezenüs köyünde vurulmuştur. Zoğallıçukur köyünün karşısına Rum çeteleri gelip uzun namlulu tüfeklerle köylüyü korkutmak istemişler. Fakat köylü karşılık verince Rumlar burada duramayacaklarını söyleyerek göç etmeye karar vermişlerdir.

Köyün nüfusu zamanla artarak 65 haneye kadar çıkmıştır. Ancak zamanla büyükşehirliere göç vermiş, günümüzde yaklaşık 13 haneye kadar düşmüştür. Komşu köylerle sınır problemleri yaşamamışlardır.

3.4.14.1. Zoğallıçukur Köyünde Sosyo-Kültürel Hayat

Köyde Gürcüce büyüklerin tamamı tarafından aktif olarak konuşulmaktadır. Yeni nesil Gürcüceyi konuşamamakta fakat konuşulanı anlamaktadır. Köy genellikle İstanbul, Bursa ve İzmir'e göç vermiştir.

Köyde yaşayan sülaleler şunlardır: Molla Hasanoğlu, Suatioğlu, İbrahimoglu ve Hacıoğlu.

Eskiden düğünler bir hafta sürermiş, Davul zurna çalar, güreş yapılırmış, Misafirleri paylaşmak için komşu geceleri yapılırmış.

Geleneksel yemekleri şunlardır: Cadi (Mısır unundan), Lobyo (Kuru fasulyeden), Phali (Kara Kelemden), Cimur (Mısır unu ve tereyağdan yapılır).

Köyde yetiştirilen tarım ürünleri şunlardır: Buğday, mısır, tütün, arpa yetiştirildiği gibi bağcılık ve meyvecilik faaliyeti de gelişmiştir⁴⁵⁰.

3.5. Göçle İlgili Anılar

Zoğallıçukur köyünden Harun Şekerci'nin kardeşi Erol Şekerci'nin Batum ziyareti sırasında şahit olduğu bir anı şu şekildedir: Batum'dan Türkiye'ye dönerken yol kenarında bir evin önünde namaz kılmak için mola vermişler. Evde yaşayan yaşlı bir kadın namazı bitirdikten sonra namaz kılanların yanına gelmiş. “Bahçemizde namaz kıldığınız için büyük bir memnuniyet duydum, bizim için bir şeref oldu. Biz de namaz kılıyoruz” demiş. “Kur'an-ı Kerim okumayı biliyor musunuz?” diye sormuş. Misafirler de “Biliyoruz” deyince Kur'an okumalarını istemiş. Kur'an-ı Kerim tilavet olunmuş. Yaşlı kadın sohbetin ilerleyen bölümünde sandıktan Osmanlı bayrağını çıkarmış. “Bu bayrak bana büyüklerimden emanet kalmıştır ve bu bayrağı yeni gelin olacak kızlarımıza nesilden nesile emanet ediyoruz. Türklerin bir gün tekrar geleceği günü bekliyoruz.” demiş. Bu anı aslında Batum'da Osmanlı ve Türk sevgisinin bugün bile yaşatıldığının şahididir.

3.6. Niksar'ın Diğer Köy ve Mevkilerinde İskân Olunan Muhacirler ve Yaşanan Sorunlar

Batum muhacirlerinin Tokat sancağı içerisinde en çok iskan edildiği yer Niksar kazasıdır. Aşağıdaki tabloda Niksar kazasında iskan edilen Batum muhacirlerinin hane ve sayıları verilmiştir.

⁴⁵⁰ Hasan TANRIVERDİ, 16.09.1966 Doğumlu, Süleyman ŞEKERCİ, 05.06.1974 Doğumlu, Adem BAL, 08.07.1977 Doğumlu, 23.08.2020 tarihinde Yapılan Mülakat.

Tablo 10: Niksar kazasında iskân edilen Batum Muhacirleri

İskân Yılı	Hane Sayısı	Kişi Sayısı	Geldikleri Yer	İskân Yerleri
1887 ⁴⁵¹	300	1500	Batum	Sorhun
1890	40	200	Batum	Ladik
1890	12	96	Şavşat	Ladik
1907	6	33	Batum-Şavşat	Huru
1907	50	250	Batum-Çerkes	Huru
1908	10	50	Şavşat	----

Buna göre 1887-1908 yılları arasında Niksar kazasında iskân edilen Batum muhacirleri 418 hanede 2.129 kişi olup bu sayıdan çok daha fazla muhacirin iskan edildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

93 Harbinden sonra Niksar kazasında iskân edilen muhacirlerle yerel halk arasında arazi problemleri yaşanmıştır. Yaşanan sorunlar yerli halktan, muhacirlerden ve yerel yöneticilerden kaynaklanmıştır. İskân sırasında muhacirlerle yerli halk karşılıklı olarak birbirlerinin arazilerine müdahale etmişlerdir. Bu sorunların çözümünde hükümet, tapu senetlerini dikkate alarak sorunları kanuni yollardan çözmeye çalışmıştır. Muhacirlerin beklentilerinin bazen yerine getirilememesi asayişin bozulmasına neden olmuş, eşkıyalık olayları vukuu bulmuştur. Bazen de yerel yöneticilerin kendi aralarındaki çıkar çatışmasından muhacirler olumsuz etkilenmişlerdir.

3.6.1. İskân ve Arazi Sorunları

1907 yılında Huri arazisinde olan 3 hanede 11 nüfus kayıtlı olup Osmanoğlu İsmail ve arkadaşlarının Niksar'da bulunan 29 haneye ilave edilmeleriyle birlikte toplam 32 hane olmuştur. Muhacirlerin ikamet edecekleri yerlerin inşası daha gerçekleşmemiş olup bu iş için 104.320 kuruş gerekmektedir. İnşası gerçekleşmediği için muhacirler Ekincilik köyünde misafir olarak ikamet etmektedirler. Aynı zamanda nüfus sayımında da burada misafir olarak kaydedilmişlerdir. Muhacirlerin bir an önce evlerinin inşa edilip kendi hanelerinde ikamet etmelerinin sağlanması ve gerekli işlerinin halledilmesi için Niksar kaymakamlığına bir yazı yazılmıştır⁴⁵².

Batum'dan peyderpey olarak gelmiş olan muhacirlerin 71 hane olduğu, 1908 yılında Huri (Dağı) arazisinde iskân edildiği ve her bir haneye 70 dönüm arazi verilerek

⁴⁵¹ BOA. ŞD., 1789/4. Ayrıca Bkz. BOA. ŞD., 1789/6-2.

⁴⁵² BOA. DH. MKT., 2658/44-2.

tarımsal faaliyetlerini yürütmelerinin sağlandığı belirtilmektedir. 1908 yılında muhacirlere tohumluk zahire verildiği ve bu işin ihale yoluyla bir şahıs tarafından sağlanması yoluna gidildiği görülmektedir. Bu münasebetle 71 haneden her bir haneye 15 şinik mısır verilmesi, bu tohumluk mısırın miktarının 1.065 şinik olması ve her bir şinikin en son bedelinin 6 kuruş 10 para olması kararlaştırılmıştır. 71 hane muhacirine verilen mısırın yanı sıra tohumluk 20 şinik de arpa verilecektir. Arpanın münakasa bedeli ise sim mecdiye 20 hesabı üzere belirtilmiştir. Her haneye 20 şinik olmak üzere 71 haneye verilecek olan tohumluk arpanın miktarı 1.420 şiniktir. Her şinik en son 5 kuruş 20 para bedel olarak belirlenmiştir. Daha sonra mısır ve arpa da olduğu gibi buğday tohumu da verilecek olup her bir haneye 18 şinik buğday olmak üzere sim mecdiye 20 hesabıyla verilecek olan tohumluk buğdayın miktarı 1.278 şiniktir. Her şinik en son 9 kuruş olarak kararlaştırılmıştır. Verilen kararda Kaymakam Salih Midhat, Naip Osman Nuri, Müftü Mustafa Fehmi, Mal Müdürü Ömer Hulusi, Tahrirat Kâtibi Mustafa Rahmi ve azalardan Musa Kazım ile Salih'in imzaları bulunmaktadır. Ancak muhacirlerin vekili olan Mehmet tarafından sadaret makamına gönderilen yazıdan anlaşıldığı üzere muhacirlerin ikametleri için yapılması gereken hanelerinin tamamının yapılmadığı ve aynı zamanda verilmesi gereken tohumluk mahsullerin de verilmediği görülmektedir. Bu durum arşiv belgesinde şu şekilde belirtilmiştir:

“Huzur-ı sâmi-i cenâb-ı sadaretpenâhiye

Ma’ruz-ı çâker-i keminelidir ki; ...muhâcirin-i merkumenin beherine müceddeden bir hâne inşâsı vilâyeti müşarûn-ileyhânın kararına ibtinaen kaza-ı mezkûrca bâ-münâkasa beher hâne 1.990 guruş bedel ile müte’ahhid Mevlüd Agâya ihâle idilüb hânelerimiz müceddeden ol bâbda resm ve haritaya tatbikan inşâ ve fakat kısmen ikmâl ve kısmen derdest-i ikmâl bulunmuş ve kezalik leffen huzur-ı sâmiye takdim kılınan 30 Kânun-ı Sâni sene 1323 ve 31 Kânun-ı Sâni sene 1323 ve 31 Kânun-ı Sâni sene 1323 târihli üç kıt’a münâkasa kâ’imleri suret-i musaddakaları mantukunca mezkûr 71 hâneye 1.056 şinik mısır ve 1.420 şinnik şa’ir ve 1.278 şinnik huntanın münâkasa suretiyle tedarik ve muhâcirine tevzi’ ve derhâl i’tâsı ayru ayru itdirilmeyub sû-i istimâle ugradılmakda bulunmuş olduğu gibi deranbar idilen mezkûr tohumlar mevsim geçdi bahanesiyle fukara muhâcirlere virilmemesinden dolayı muhâcirler bi’z-zarure öteden beriden dilenmek suretiyle tohum tedarik idüb aç ve

susuz ot otlamakla kâzma ile çâlişub çoluk çocuğunun nafakasını te'min maksadıyla tarlâları zira'at idüb mevsim-i hasâdda biçmek üzere iken elyevm Niksâr kâ'imâkâmının otuz nefer süvari jandarmayı bil-istishâb işbu devr-i mes'ud olan 1324 senesi Temmuz ayında karyemize gelerek muhâcirlerden virilen arazileri istirdad itdim dilediğiniz hâlde pâra ile arazi işтира idiniz mezru' ekinleri biçmeyeceksiniz deyub mahsulat ve mezru'atımızı kazâ-ı mezkûrda mukim eşrafından ve kendi hempâlarından ba'zularının çiftlikcilerine biçdirüb fukara ve za'ife muhâcirleri darb ve habs ile süvariden kapularımızın önlerine haftalarla nokta ta'yin idüb mahsulatımızı yağmâ ve gâret itdi ve arazilerimizin senedat-ı resmiyesi muhâcirlerle virilmeyerek eşraf-ı merkumeye senedatı resmen virileceğini tefhim itdi binaen aleyh mahsulatımızın böyle gâret idilmesinden ve bâ-münâkasa cem' ve tedarik olunan tohumluk zahâ'ir sebab-i gayr-ı ma'kul beyânıyla virilmemesinden dolayı mahal-i mezkûrda birleşmiş ve hükümet-i seniyyenin mu'âmele-i câriye-i resmiyesiyle iskân ve hâneleri inşâ edilmiş olan yetmiş bir hâne muhâcirin-i merkume aç ve bi-ilâc zulm ve cevr ve kahr içinde tâlan ve garibân olmaktadırlar. Hükümet-i seniyye ber-vech-i ma'ruz masarîf-ı külliye ihtiyârıyla iskân ve arazi-i irae ve teslim ve ihsân itdiği araziye muhâcirlerden tekrar istirdadı şân ve şeref-i hükümete mugâyir olmakla böyle bir mu'âmeleye hükümet razı olacağı bedihi olduğu hâlde kâ'imakam işbu fasl-ı istirdadıyla muhâcirleri tehdid ve sabi ve sıbyanımızı heyecâna düşürüb zira'atımız ihlal ve işkâl idiyor emlâk ve arazilerimizi cebren kahren elimizden alıyor ve hâlâ devr-i istibdad mu'âmelesini icra ve dilediğiniz makamlara şikâyet idilmesini bilâ-fütur-ı tefhim idiyor. Muhâcir kulları bu kâ'imakama esir ve 'abd-i memlûk ise hiçbir makâmı tasdi' itmeyelim bu kışlık idareye kâfi olmak üzere zer' idüb yetiştirdiğimiz mahsulatımızı cebren kâ'imakam elimizden alub sabi ve sıbyânımızı aplatdı ve tohumluk zahâ'iri dahi virmedi şu hâlde yetmiş bir hâne nüfus-ı islâmiye bu kış günlerinde köylere gidüb kapu kapu dilencilige mi başlasun Allah 'aşkına bu kadar aç kalan ahâli ne yapsun Niksâr da darü'l-'aceze yok ki oraya cân atsunlar gözü bağlı muhâcir hükümet-i seniyyeye ilticâ itdi ber-muceb-i ta'limât hükümet-i seniyye dahi yer gösterdi arazi viridi hâneler inşâ itdi iskân itdi şimdi niçun istirdad idiyor niçun kâ'imakam mahsulatı cebren fukaranın ellerinden alıyor mâdem ki istirdad olunacakdı niçun orada iskân itdi eğer bir mahzur var ise evlece keşf olundukda neden mahzur yokdur dinildi kâ'imakam-ı sâbık ber-vech-i âdalet mükerreren komisyon-ı mahsus ma'rifetiyle keşf

idüb hiçbir mahzuru olmadığı tahakkuk itmiş iken ‘acabâ bu kâ’imakam yeniden ma’ârif müdiri Tâhir Beyle beraber mi ihdas itdiler böyle vatanından ayrılmış hicret-zede fukara muhâcirlerin ellerinden mahsulat cebren alınub aç bırakmak şer’-i şerif ve kânun-ı münif ahkâmına mugâyir iken kâ’imakam bu ahvali hangi şeri’at ve kânuna tatbik idiyor icrası mevad-ı müste’celeden olan ahval-i ma’ruzanın men’ ve ref’i hususundan bahisle icâb-ı mu’addeletin icra buyrulması istirhâmını nâtik muhâcirin kulları tarafından makâm-ı saderet-i ‘uzmâya takdim kılınan 26 Temmuz sene 1324 târih ve 2/243 numarolu istid’â dâhiliye nezâret-i celilesine ve oradan Sivas vilâyeti vali vekâletine (1047) mazrufen emr u havale buyrulmuş ise de kati’yyen bir semere hâsıl olmamışdır. Ba’dehu mesâfeden ve kâ’imakamın müsâmahasından dolayı tahrirat ile tebligât uzun müddete mütevakkıf ve ahâlinin kuvvet-i yevmiyeye muhtac kalmaları bunâ gayr-i müsâ’id olduğundan muhâcirinin ihtiyâc-ı mübremelerinin def’i için evvela münâkasa vechile tohumların muhâcirine virilmesi sâniyen kezalik münâkasa vechile inşâ ve derdest-i ikmâl olan hânelerin nevâkısı olub olmadığının bi’l-keşf-i ikmâl itidirlmesi sâlihen bu sene ki mahsulatımızı kâ’imakam cebren gasb idüb muhâcirleri aç bi-ilâc bırakmasından dolayı muhâcirlerin bu kış idarelerine kifâyet idecek mikdar zahâ’irin ba’dehu kâ’imakam ile mesebbiblerine taraf-ı hükümetden tazmin itdirilmek üzere taraf-ı hükümet-i seniyyeden tedarik ile idarelerinin sene-i atıye mevsim-i hasâda kadar te’mîn ve bu suretle sabi ve sıbyân ve fukara-yı muhâcirinin ah ve iniltelerinin kesdirilmesi rabi’an idilen arazilerin senedat-ı resmiyesini karar-ı sâbık da’iresinde muhâcirlerle i’tâsıyla istirdad arazi hakkında kâ’imakâmın ta’arruzundan men’ idilmesi ve bir daha müraca’at ve siz beledilerine meydan bırakılmayub ma’ruzât-ı vakı’anın icrası tarafımızdan harcı virilmek üzere bi’t-telgraf-ı dahiliye nezâretinden iş’âtı zımında nezâret-i müşârün-ileyhâya emr-i kat’i sadaretpenâhinin tebligine müsâ’de buyrulması muhâcirin-i merkume kulları tarafından hasbe’l-vekâle istirhâm olunur ve ol bâbda ve herhâlde emr u fermân hazret-i veliyyü’l-emrindir. 30 Teşrin-i Evvel sene 1324. Niksâr kazâsının Huri Dağında müceddeden teşekkül iden karye-i mezkurede meskun muhâcirin ahâli-i ‘umumiyesi tarafından bâ-hüccet-i şer’iye vekilleri. Mehmed’’⁴⁵³.

⁴⁵³ BOA. DH. MKT., 2658/44-5.

Bu muhacirlerin 1907 yılında kendilerine bırakılmış ve tahsis edilmiş olan mahalin dışında buranın eski ahalisinin (ahali-i kadime) ihya edilmiş olan arazisine mahsul ekildiği ve aynı zamanda bu ahalinin ekilen mahsulata da müdahale edildiği belirtilmektedir⁴⁵⁴.

1907 yılında Niksar kazasının kasaba merkezinden üç saat uzaklıkta olan Huri Dağı'nın Niksar Ovası'na nazır Sakızöreni isimli mahalde 65 hane muhacir iskân edilmiştir. Muhacirlerin ikamet edecekleri hanelerin inşa edilmesi için yapılan keşifte 129.650 kuruş bedel belirlenmiştir. Her bir hane için 1.994 kuruş bedel ile Hacızade Mevlüt Ağa'ya ihale ile verilmiştir⁴⁵⁵.

1906 yılında Tokat Sancağı dâhilindeki Çakallık mevkiinde muhacirler için önceden teşkil edilmiş olan köyün isminin Mahmudiye olmasına karar verilmiştir⁴⁵⁶.

Niksar'da muhacirlerin yerleştirilmiş olduğu köylerden birisi de Kılavuz köyüdür. Köye yerleştirilmiş olan muhacirlerin hem ikamet edecekleri haneler inşa edilmiş hem de tapu senetleri verilmiştir. Ancak 1890 yılında buradan başka yere nakledilmeleri için teşebbüste bulunulmuştur. Bu durum muhacirleri perişanlığa sürükleyeceği için buldukları yerde kalmak istemişlerdir. Bundan dolayı muhacir namına Hüseyin isimli bir kişi bir arzuhal ile bu durumun sebepsiz yere olduğunu ve muhacirlerin yerinde bırakılması gerektiğini talep etmiştir⁴⁵⁷.

1909 yılında Örenler köyü ahalisi Batum'dan gelen muhacirlerin ağıl, bağ, bahçe ve tarlalarını zapt ettiğini ve kendilerinin mağdur edildiklerini belirtmiştir. Köy ahalisi namına Hasan isimli bir kişi bir arzuhal sunarak bu durumun çözülmesini rica etmiştir⁴⁵⁸.

1909 yılında, Niksar kazasındaki Sakızlıören köyü ahalisine ait olan 390 dönümlük tarlaya hükümet-i mahalliyece yerleştirilmiş olan Batum muhacirlerinin bahsi geçen

⁴⁵⁴ BOA. DH. MKT., 2658/44.

⁴⁵⁵ BOA. DH. MKT., 2658/44.

⁴⁵⁶ BOA. İ. HUS., 142/14.

⁴⁵⁷ BOA. DH. MKT., 1707/56.

⁴⁵⁸ BOA. DH. MUI., 11/22.

araziden çıkarılarak başka bir mahale yerleştirilmeleri hakkında, köy ahali namına Mehmet oğlu Hüseyin isimli kişi bir arzuhal sunarak talepte bulunmuştur⁴⁵⁹.

1907 yılında, Batum'un Süder/Sürer köyünden olan 200 nüfus, aileleri ile birlikte hicret etmiş ve bu hicret edenlerin Niksar kazasının Çakmaklık mevkiine iskân edilmeleri isteğiyle Tahir Ağazade Mustafa ve Taranzade Sürer imzâlarıyla bir arzuhal verilmiştir. Bu talepte bulunan kişilerin seyahat pasaportuyla Niksar'a gelmiş oldukları anlaşılmıştır. Bu ahalinin hepsinin Huri arazisinde toplu olarak iskânları uygun görülmüştür. Pasaportlarıyla terk-i tâbi'yyet sened ve arzuhallerinin isimleri, hane miktarları ve nüfusları beyan olunmuştur. Muhacirlerin iskân edilecekleri üç yerin uygun olduğu belirtilmiştir. Bunlar; Sakızöreni, Örenler ve Mercimekdüzü isimindeki yerlerdir. Bu yerlerden Sakızöreni'nde 22 hanenin daha önceden iskân edildiği bildirilmiştir. Bundan dolayı 200 muhacirin Örenler veya Mercimekdüzü isimli mahallerden birinde iskân edilmesi raporda belirtilmiştir. Bu raporda iki parçadan oluşan arazinin biri 2.810 dönümlü Sakızöreni mevkii ve diğeri ise 500 dönümlü Mercimekdüzü arazisidir. Bu yerlerin bir birine olan uzaklığı 40 dakikadır. Ancak bu iki mesafe arasında Huri köyünün kadim ahalsinin beş altı parçadan ibaret eski tarlaları mevcuttur. Esasında 500 dönümlük olan bu parça dahi Mercimekdüzü'ndeki arazi-i mahluleyi tefrik (ayırma, seçme) edilmiş bir mahal olarak orada 814 dönümlük ihale olunmak üzere terk edilmiş bir arazide mevcut bulunmaktadır. Bu parçaya bitişik ve hem sınır olan önceki keşifte bütünün dışında bırakılan ve ziraata elverişli olan 2.000 dönümlük bir yer daha vardır. Bunlar bahsi geçen arazi ortasında bulunur. Bundan dolayı bu iki parçada muhacirlerin topluca iskân edilmelerinin mümkün olamayacağı ve misalen iskân edilmiş olsa dahi yerli ahalinin bahsi geçen beş altı parça arazisinin sahipleri ile bu arazileri alan muhacirler arasından anlaşmazlığa neden olacaktır. Ancak parça parça olan araziler birleştirildiğinde muhacirin iskânına daha elverişli olacağı veyahut diğeri 2.810 dönümlük Sakızöreni parçasına da komşu sınır olan ve ihale olunmak üzere terk edilmiş olan Örenler mevziinde 423, Don burcu tepesinde 260 ve Teknede 301 dönüm boş arazinin ilavesi halinde bu parçanın da muhacirlerinin iskânına müsaade edilmesiyle kâfi olacağı belirtilmiştir. Ayrıca bahsi geçen iki parça arazide şirb⁴⁶⁰

⁴⁵⁹ BOA. DH. MKT., 2803/92.

⁴⁶⁰ Su hissesi, suya ait hak, ekin ve hayvan sulama nöbeti.

kullanmak için yeterli su mevcuttur. 500 dönümlük Mercimekdüzü arazisinde, bu iki seçenekten birisinin seçilmesi istenir. Batum'un Şavşat kasabası muhacirlerinden olan Ali oğlu Hurşit'in vermiş olduğu arzuhalde, kendilerinin 6 hane ve 33 nüfus olduklarını ve Nıksar kazasının Sorhun köyünde ikamet etmekte olan kabilelerinin yanına seyahat pasaportuyla gelip 6 ay sonra döneceklerini taahhüt etmişlerdir⁴⁶¹.

1909 yılında Sakızlı, Mercimekdüzü ve Örenler köylerinde tapu ile sahip oldukları araziye mahalle hükümetince Batum muhacirleri yerleştirilmiş olduğundan bahisle bir şikâyet olmuş ve bahsi geçen arazinin taraflarına teslim edilmesi için bahsi geçen üç köyün ahalisi adına İbrahim ve iki arkadaşı bir arzuhal sunarak bu durumun halledilmesini talep etmiştir⁴⁶².

1909 yılında Nıksar kazası dâhilinde bulunan Ohtab köyünde 42 hanenin ve 40 seneden beri ziraat ile meşgul oldukları 300 dönüm Huri köyü civarında Sakızlıören mevkiinde 26 seneden beri imar ve ziraat olunan 260 dönüm ve bu köyün Örenler mevkiinde 18 hane tarafından kezalik 26 seneden beri imar olunan 300 dönüm miktarındaki arazinin bedel-i misliyle fûruhat edilerek sened-i hakanilerinin zi'lyedlerine (malın sahibine) itası muktezi iken bu arazinin muhacirine paylaşılmasına kalkışıldığından ve bu ise köy ahalisini ziraattan ve geçim kaynaklarından mahrum bırakacağı yönüyle adelete/eşitliğe aykırı (mugayir-i muadelet) olacağından bahsedilerek arazilerinin muhacirinden geri alınarak kadim ahaliye teslimi köy ahalisinden Hasan, Hüseyin ve İbrahim isimli kişilerin vermiş olduğu arzuhal ile talep edilmiştir⁴⁶³.

Artukabad nahiyesinde bulunan Sarsı köyü civarındaki harabede iskanları mahalince yerleşmiş olan Lazki/Lezgi muhacirlerinin 5 hane halkı, inşasına başladıkları hanelerden birini yıkan ve tahribe cüret eden mahalın ileri gelenlerinden Yadigar Efendi ile Abdullah Çavuş hakkında hiçbir şekilde muamele olmamıştır. Bunun yanı sıra Zile kazasından boş arazide bulunan Çavurözü/Çaverözü isimli yerde iki sene önce yerleşmeleri kaza meclisinde kararlaştırılmış bulunan muhacirlerin sonradan değiştiren karar üzerine yerleşmeleri sağlanamamıştır. Nıksar'ın Sorhun köyündeki

⁴⁶¹ BOA. DH. MKT., 2658/44-1.

⁴⁶² BOA. DH. MKT., 2777/17-2.

⁴⁶³ BOA. DH. MKT., 2772/17.

boş arazide iskânları kararlaştırılmış olan Batum muhacirleri bugünlerde hâlâ misafir olarak kalmaktadırlar.

İrib ve Tahtuba köylerinde boş olan araziye yerleştirilmeleri mukteza-yı irade-i aliyyeden olan Çerkes ve Livana muhacirlerinden haylisi gördükleri müdahale sebebiyle açıkta ve Tokat kasabasında yardıma muhtaç olan 30 nüfusun vilayetin emri üzerine belediyece geçimleri temin olunmasıyla/olunmamasıyla zor durumda oldukları ve muhacirler için yardım amacıyla toplanan zahirenin aşıldığı ortaya çıkmıştır (*toplanan zahireden ihtilası tebeyyün eden*). Tokat muhacir komisyonunun eski reisi Kasım Efendiye şu ana kadar gerekli makamlarca bir şey denilmemiştir. 10 Kasım 1884 tarihli yazı ile bu durum Sivas vilayeti celilesinden yazılmıştır. Sivas vilayetine tabi İdip ve Tahtoba köylerinde Rumlardan kalan boş arazide muhacirlerin iskânına karar verilmiş ancak uyuşmazlıktan dolayı cevap alınamamıştır yazıya. 500 keyl zahire aşırıan Kasım Efendi hakkında mahalince tahkikat yapılması istenir⁴⁶⁴.

1907 yılında aslı Rusya'nın Şavşat kazası ahalisinden olup almış oldukları pasaportla Sivas vilayetine gelen Şerif oğlu Beko, Emin oğlu Şakir, Hüseyin oğlu Hızır, Numan oğlu Esat ve Dede oğlu Sefer önderliğinde ve pasaportları zayı olmuş olan 6 hane 28 nüfus Osmanlı tabiiyetine kabul edilmek için ayrı ayrı arzuhal sunmuşlardır. Haklarında gerekli işlemlerin yapılmasına ve Osmanlı tabiiyetine yani Osmanlı vatandaşlığına alınmasına karar verilmiştir⁴⁶⁵. 1908 yılında Şavşat muhacirlerinden 10 hane halkı pasaportsuz olarak Niksar'a ailecek gelmiş ve Osmanlı tabiiyetine (tabiiyetine-i Osmaniye) kayd olmak istemişlerdir. Bunun üzerine ilgili makamlarca haklarında tahkikatın yapılmasına karar verilmiştir⁴⁶⁶.

Muhacir ve yerli ahalinin birbiri ile yaşadıkları sorunlara baktığımız zaman genellikle arazi sorunları yüzünden tartışmaların meydana geldiği görülmektedir. Örneğin 2 Temmuz 1903 tarihli bir belgede Çakallık mevkiinde ikamet etmekte olan Kürt muhacirler ile Eskidir köyü ahalisi arasında çayır meselesi yüzünden bir tartışma çıkmıştır. Bunun neticesinde bir kişi ölmüş ve dört kişi de yaralanmıştır. Bu yaşanan durumun ileri gitmesinin önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması

⁴⁶⁴ BOA. DH. MKT., 1348/72.

⁴⁶⁵ BOA. HR. TH., 350/53.

⁴⁶⁶ BOA. HR. TH., 362/49.

gerektiği resmi makamlarca belirtilmiřtir⁴⁶⁷. Yaşanan tartişma sonucunda ölü ve yaralı olduğundan olay ile ilgili gerekli araştırmanın yapılması ve sorumluların yakalanıp gereğinin yapılması için çalışma bařlatılmıřtır⁴⁶⁸.

1909 yılında, Örenler köyün sakinlerinden Hasan isimli bir kişi Batum muhacirleri tarafından tarlalarının zapt edildiğini belirtmiş ve bu durum hakkında şikâyetçi olmuştur. Ancak bu şikâyet pek faydalı olmadığından kendileri mağdur edilmiştir. Tokat mutasarrıflığından alınan cevapta Huru köyünün yerli/kadim ahalisi ile muhacirler arasında bir tartişma meydana gelmiřtir⁴⁶⁹.

Arşiv belgelerinde 1900'lü yılların başında özellikle şer'iyye Sicillerinde bazı muhacirlerin mahkeme kayıtlarında isimlerinin geçtiği görölmektedir. Bu kişilerin genellikle ellerinde mevcut olan atının çalınması sonucu mahkemeye başvurdukları dikkat çekmektedir. Örneğin 6 Nisan 1903 tarihli bir belgede Batum muhacirlerinden olup Niksar'ın Çor Çiftlik köyünden ikamet eden *Hacı Mustafaoğlu* Hacı Hasan oğlu Osman (*Hacıoğlu* Osman) ve *Ömeroğlu* Ahmet oğlu Mehmet'ten her birisinin şahit olduğu ve arka sol bacağının dış tarafında damgalı tahminen 9 yaşında bir adet doru kırsrağın Mustafa oğlu Osman'ın olduğuna şahitlik etmişlerdir. Bu atın bir buçuk sene önce köyün merasında iken kırsrağının çalındığı belirtilmiřtir⁴⁷⁰.

19 Mayıs 1905 tarihine ait olan bir belgede Niksar'ın Fadlı/Fatlı (Köklüce) köyünden ve Batum muhacirlerinden olan *Müftüoğlu* Mehmet Ağa ibn-i Osman (*Müftüoğlu sülalesinden Osman oğlu Mehmet Ağa*), ön ayağının iç tarağı nişaneli, kuyruğu siyah tahminen 5 yaşında 400 kuruş değerinden olan bir adet kendi malı olan kırsrağının 1903 yılında Dumanlı Yaylasındaki meradan çalındığı hususunda mahkemeye başvurduğu görölmektedir⁴⁷¹.

⁴⁶⁷ BOA. BEO., 2109/158112.

⁴⁶⁸ BOA. DH. MKT., 732/57.

⁴⁶⁹ BOA. DH. MUI., 11/22-4.

⁴⁷⁰ BOA. MşH. şSC. d. 8464/39.

⁴⁷¹ BOA. MşH. şSC. d. 8471/14.

3.6.2. Eşkîyalık Faaliyetleri

Niksar ve Erbaa kazaları I. Dünya Savaşı'ndan sonra düşman işgaline uğramamasına rağmen, Rum ve Ermeni çetelerinin faaliyetleri sonucu büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktığı günlerde Harbiye Nezaretine gönderdiği raporda Niksar ve Erbaa yöresinde beş Rum çetesinin bulunduğunu bildirmiştir. Bölgede yaşayan Rumlar, I. Dünya Savaşı yıllarında Pontus hükümetini kurma gibi siyasi emeller peşine düştüler. Bunun için çeteler kurarak köy basarak evleri yaktılar, insanların canına ve namusuna kastettiler⁴⁷². Erbaa'da faaliyet gösteren Rum çetelerinin en meşhurları Koca Anastas ve Yakof çeteleridir. Yakof çetesi, ilk Rum çetelerinin en azılısıdır. Sorhun Köyü Rumlarındandır. Yakof Erbaa'da Zoğallıçukur köyünden gelen Üzeyir ve arkadaşları tarafından pusuya düşürülerek öldürülmüştür. Koca Anastas çetesi Endikpınar köyü Rumlarındandır. Bölgedeki Rumların liderliğini yapıyordu⁴⁷³.

Osmanlı arşiv belgelerinde de Niksar ve civarında bulunan bazı muhacirlerin eşkıyalık faaliyetlerinde buldukları görülmektedir. Örneğin, 1860'lı yıllarda Niksar kazasındaki yerli olan ahali ve muhacirlerden meydana gelen birkaç nefer eşkıya bulunmaktadır. Bu eşkıyalar üzerine hükümet tarafından gönderilen ekipten İsmail isimli bir kişi tüfek kurşunuyla öldürülmüştür. Daha sonraları pek çok olumsuzluklar meydana gelmiş olduğundan bir kır bölükbaşısıyla 30 nefer zabtiye geçici olarak tayin edildiği 1868 yılına ait olan bir telgrafnamede bahsedilmektedir. Bunun yanı sıra Tokat ve Niksar dolaylarında bulunan muhacirler arasında meydana gelen tartışmada iki taraf arasında birkaç kişinin öldüğü ve ümeradan yani ileri gelen beylerden Hadid ve Canpolat Beylerin dahi Niksar Hükümet Konağı'nda öldürüldüğü ve Tokat kaymakamlığından sözde bu kişilerin idamı mahalle hükümeti oyuyla gerçekleştiği muhacirler tarafından bildirilmiştir. Canik mutasarrıflığından gelen bir telgrafnamede de Niksar'da bulunan ferd-i Osmân (Osmanlı ferdi) ile Hadid ve Musa Beyler yardakçılarıyla Niksâr kasabası ve hükümet konağını basıp iki âdemi (adamı) katil ve cerh (yaralama, yaralanma) eyledikleri, Hadid ve Musa Beylerin bir başkasıyla karşılaşmaları neticesinde Hadid Beyin öldürüldüğü

⁴⁷² Melike Tepecik, "Milli Mücadele Döneminde Erbaa'da Rum Çetelerinin Faaliyetleri", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (25-26 Eylül 2014)*, Cilt I, Tokat 2014, s. 691-692.

⁴⁷³ Tepecik, "Milli Mücadele Döneminde Erbaa'da Rum Çetelerinin Faaliyetleri", s. 695.

mahalinden bildirilmiş ve bunun üzerine 30 nefer zabtiye ile Ünye kaymakamı o tarafa hareket etmiştir⁴⁷⁴.

1887 yılında Tokat ve civarında iskân edilen Gürcü muhacirlerden kaynaklanan sorunların olduğu da görülmektedir. Mesela Canik sancağında meydana gelen asayişsizliğin giderilmesi için Gürcü muhacirlerden 8-10 kadar kişinin uygun vilayetlerde iskân edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bunun için Trabzon vilayetine yazılan 17 Mayıs 1887 tarihli telgrafta bu muhacirlerin Sivas'a gönderilip orada uygun bir yere yerleştirilmesi talep edilmiştir. Aynı şekilde Trabzon vilayetine komşu olan Niksar kazasında bulunan bazı şahısların asayiş ihlal ettikleri gerekçesiyle başka mahallere nakil ve iskânları istenmektedir. Bu şahısların isimlerini içeren pusulanın gönderilerek bunların Tokat'tan Ankara'ya veya Sivas'ın Gürcü muhaciri yaşamayan ve Trabzon sınırından uzak olan kazalarına nakledilip ayrı ayrı iskân edildikleri takdirde iki vilayetin sınır başlarında öteden beri arkası kesilemeyen eşkıyalıkların da sona ereceği bildirilmiştir⁴⁷⁵. 1888 yılında yine Niksar kazası dâhilinde bulunan Gürcü eşkıyasının reisi Abdullah ve işbirlikçisi dört kişinin yapmış olduğu zulümden bıkmış olan ahali şikâyette bulunarak bu eşkıyaların buradan uzaklaştırılması için gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir⁴⁷⁶.

25 Haziran 1896'da Karakaya ve Niksar taraflarından 400'den fazla kişinin Ayvazönü köyü ile diğer diğer köylerden Çerkez ve Gürcü muhacirlerinden 200'e yakın kişinin Erbaa kasabasına hücum etmek tasavvuruyla geldikleri haber alınmıştır. Bunun üzerine durumun önlenmesi için memur ve askeri birlikler gönderilmiştir. Neticede bu olay büyümeden, herhangi bir vukuata meydan verilmeden dağıtılmıştır⁴⁷⁷.

1898 yılı Eylül ayında Niksar kazasından iki Müslüman ve Erbaa kazası köylerinden bir Ermeni, Gürcü eşkıya tarafından dağa kaldırılmıştır. Yapılan girişim ile iki

⁴⁷⁴ BOA. A. MKT. MHM., 410/45-2.

⁴⁷⁵ BOA. DH. MKT., 1438/75.

⁴⁷⁶ BOA. DH. MKT., 1531/37.

⁴⁷⁷ BOA. DH. TMIK.M., 8/37.

Müslüman vukuatsız olarak kurtarılmıştır. Ermeni olan kişinin ise bir iki gün içerisinde kurtarılmasıyla eşkıyanın yakalanacağı belirtilmektedir⁴⁷⁸.

1898 yılında (Kasım ayında) meşhur eşkıyalardan ve Gürcü muhacirlerinden Emrul'un çetesi (kazaları eşrafından) Müezzinzade Ahmet'i dağa kaldırarak 300 lira fidye-i necat (kurtuluş fidyesi) talep ettikleri görülmektedir⁴⁷⁹.

Niksar ile Ünye hududu arasında 300 lira fidye-i necat talebiyle dağa kaldırılan Ahmet'ten meblağ-ı mezkuru alan, Gürcü eşkıyalarından olup 6-7 seneden beri Trabzon ve Canik havalisinde gezen insan katleden ve buna benzeyen suçları işleyen Emrul Çetesinin takip edilmesi ve yakalanması için çalışmalar başlanmıştır. Tokat Jandarma binbaşısı ve Ünye zabıt memur ve müfrezeleriyle birleşerek eşkıyaların saklandıkları yerlerin daraltılıp yakalanması için vilayet ve liva tarafından emir verilmiştir⁴⁸⁰.

1920 yılında Niksar'ın Pöhrenkli köyünden İnce Mehmet oğlu eşkıya Gürcü Şükrü ve beş arkadaşı silahlı olarak Tokat'ın Ohtap köyünden Abbas oğlu Hüseyin Çavuşta olan 25 lira alacaklarını zorla tahsil etmeye kalkışmışlardır. Bundan dolayı aralarında bir tartışma meydana gelmiştir. Deli Şükrü ile Hasan Çavuşun öldürüldüğü ve yardıma gelen ahalinin müdahalesine meydan verilmeyerek Niksar'dan sevk edilmiş olan güvenlik güçleri tarafından gerekli önlemler alınmıştır⁴⁸¹.

⁴⁷⁸ BOA. Y. PRK. UM., 35/99.

⁴⁷⁹ BOA. DH. MKT., 2137/76.

⁴⁸⁰ BOA. DH. TMİK. M., 62/5.

⁴⁸¹ BOA. DH. EUM. AYS., 34/7.

SONUÇ

Rusların özellikle 18.yüzyıldan itibaren kendini dünya devletlerine kabul ettirmesi ve bulunduğu coğrafyada etkili bir güç haline gelmesi özellikle Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Ruslar 18.yüzyıldan başlamak üzere 20. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı Devleti ile pek çok savaşa tutuşmuştur. Özellikle 1853 yılında başlayan 1856 yılında neticelenen Kırım harbiyle Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'nin kontrolündeki bölgelere göçler gerçekleşmiştir.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra imzalanan Berlin Antlaşmasına göre Batum ile birlikte Batum sancağına bağlı Artvin, Borçka, Ardanuç, Şavşat, Çürüksu, Maçahal, Meydancık ve Hopa'nın Kemalpaşa'dan itibaren olan kesimi savaş tazminatı olarak Rusya'ya bırakılmıştır. Rusya, stratejik ve ticari açıdan önemli konumda olan Batum'da idari yapılanmaya giderek Batum Oblastını (Vilayetini) kurmuştur. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 8 Şubat 1879 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşması'nın 7. Maddesine göre Rusya'nın eline geçen bölgede yaşayan halkın istemesi halinde üç sene içerisinde Osmanlı topraklarına göç konusunda serbest olacaklardı. Bu süre zarfında taşınmazlarını satıp ülkeyi terk etmeyenler Rusya vatandaşı sayılacaktı. Böylece göç takvimi de resmiyet kazanmış oluyordu. Yaşanan göçler resmi göç süresinin dolmasına rağmen 1890 yılına kadar serbest bırakılmıştır. Bu tarihten sonra gerçekleşen göçler Osmanlı Devleti'nin resmi girişimleri sonucu küçük gruplar halinde 1909 yılına kadar devam etmiştir. Rusya'nın sınır kapılarını kapatmasına rağmen geçişler kaçak yollarla sürdürülmüştür. Rusya'nın 1. Dünya Savaşı'nda seferberlik ilan etmesi üzerine Batum ve havalisinden Anadolu'ya doğru yeni bir göç dalgası başlamıştır.

Osmanlı arşiv belgelerinde Batum, Livane (Artvin), Ardanuç, Şavşat ve Acara bölgesinden gelen muhacirlere isim olarak "Batum Muhaciri" denilmektedir. Batum muhacirleri köken itibari ile Gürcü ve Türk olmakla birlikte ortak özellikleri Müslüman olmalarıydı. Batum muhacirlerinin göç etmesinde şunlar etkili olmuştur: Rusların Müslüman halkı Hristiyanlaştıracığı söylentilerinin çıkması, Müslüman ahalinin dinlerini ve kültürlerini rahat yaşayamayacaklarını düşünmeleri, Müslümanların dini açıdan Osmanlı halifesine bağlı olmasının Rusya tarafından tehdit olarak algılanması, Batum halkının Ruslarla yapılan savaşta Osmanlı

saflarında mücadele etmeleri ve bundan dolayı Rus zulmüne uğrayacakları korkusu, Rusların Müslümanlardan asker toplayacağı propagandasının yapılması, Rus memurlarının yetersizliği ve halka kötü davranmaları, Rus yöneticilerinin aşağılayıcı yöntemlerle vergi toplaması, savaşın etkisiyle bölgede yaşayanların ekonomik sıkıntılar içinde olması, bölgenin Rus idaresine girmesinden beri arazilerin mülkiyet sorununun çözülememesidir.

Osmanlı Devleti nüfuz alanını kaybetmek istemediği için göçe öncelikle karşı çıkmış, bunu engelleyemeyince gelen muhacirlere kıt imkânlarla rağmen elinden gelen yardımı yapmıştır. Göçün, Osmanlı Devleti tarafından teşvik edildiği düşüncesi şu nedenlerden dolayı sağlam temele dayanmamaktadır: Kırım Harbi'nden sonra gerek Kırım'dan gerekse Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya yoğun bir göç yaşanmıştır. Hazırlıksız yakalanan Osmanlı Devleti muhacirlerin iskânı konusunda zorlanmıştı. Ayrıca 93 Harbi'nden sonra Balkanlardan da büyük bir göç dalgası yaşanmaktaydı. Böyle bir ortamda Osmanlı Devleti göçü teşvik etmekten ziyade muhacirlerin taleplerine olumlu cevap vermeye çalışmıştır demek daha doğru olacaktır. Zira Osmanlı Devleti, 93 Harbi'nden yeni çıkmıştı ve ekonomik sıkıntılar içinde bulunuyordu. Batum ve havalisinde yaşayan ahali 93 Harbinde Asakir-i Muavene ordusuna katılmış Ruslarla mücadele etmişti. Rusların daha önce Ahıskalılara, Çerkeslere, Abazalara neler yaptığını biliyorlardı. Rusların zulmünden emin olamadıkları için toplu göçe karar vermişlerdir. Batum'da yaşayan ahali "Ruslar gelecek, din elden gidecek" korkusunun oluşması üzerine Osmanlı Halifesi muhacirlere imkânları dâhilinde yardımcı olmaya çalışmıştır demek daha doğru olacaktır.

Osmanlı Devleti'nin muhacirleri kabul etmesinde dini ve insani hassasiyetlerin yanında nüfusun artırılması isteği de etkili olmuştur. Nüfusun artırılması ile birlikte boş arazilerin tarıma açılması, ekonominin canlandırılması, vergi gelirlerinde artışın sağlanması ve devletin asker ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştır. Osmanlı padişahının aynı zamanda halife unvanını taşıması "Halifenin ülkesinde bir tas piriç" beklentisi içine giren muhacirlerin kabul edilmesini kolaylaştırmıştır.

Muhacirlerin Anadolu'ya gelişleri deniz ve kara olmak üzere iki koldan gerçekleşmiştir. Batum'dan deniz yolu ile g etmek isteyenler Batum limanını kullanmış bir kısmı da Rize ve Trabzon'daki limanlara gelmiştir. Kara yolunu tercih edenler de Erzurum üzerinden g etmişlerdir. Batum'dan göç eden muhacirler özellikle Karadeniz Bölgesi'nin kıyı kesimlerine Rize, Trabzon, Ordu, Samsun, Giresun, Amasya, Tokat, Sinop, Kastamonu, Bartın, Düzce'ye yerleştirilmiştir. Ayrıca Sakarya, Kocaeli, Bursa, Balıkesir, Bolu, Eskişehir, Ankara ve Adana gibi illerde de Batum muhacirleri iskân edilmiştir. Muhacirlerin genellikle Karadeniz Bölgesi'nde iskân edilmelerinin nedeni Batum'a yakın olması ve coğrafi açıdan benzer özellikler göstermesidir.

Bu süreçte muhacirlerin yerleştirildiği yerlerden biri de Tokat sancağına bağlı Niksar kazasıdır. Niksar'a gelen muhacirler genellikle Ordu ve Canik üzerinden geldiler. Niksar'a yapılan glere bakıldığı zaman Batum ve havalisinden gelen Gürcü muhacirlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Batum muhacirleri boş arazilere ve Rum ahaliden boşalan köylere yerleştirilmiştir. Göç edip gelenlerin yaşadıkları sorunların en başında iskân problemleri gelmektedir. Bazı muhacirler bir köye yerleştirilmiş, daha sonra onların köydeki diğer ahali ile yaşadıkları sorunlardan dolayı başka yerlere nakilleri talep edilmiş ve yerli ahaliyle aralarında arazi meselesinden sorunların çıktığı görülmüştür.

Günümüzde Niksar'da Batum ve Artvin dolaylarından gelen muhacirlerin oluşturduğu 13 köy bulunmaktadır. Bu köyler; Sorhun, Akıncı, renler, Oluklu (Pöhrenkli), Tepeyatak, Mercimekdüzü, Ustahasan, Osmaniye (Düzkırık), Köklüce (Fatlı), Dalkaya (Gidiver), Musapınarı, Mahmudiye ve Muhtardüzü'dr. Bu köylerden sadece Mahmudiye Köyü Kürt asıllı olup diğer on iki köy genellikle Gürcü asıllıdır. Muhacirler çoğunlukla geldikleri bölgelerin coğrafi özelliklerine benzemesi nedeniyle yüksek ve havadar yerleri tercih etmişlerdir. Niksar Ovası'ndan gösterilen yere sadece Mahmudiye köyünü kuranlar yerleşmiştir.

Niksar kazasında Batum muhacirlerinin sayıca en kalabalık olduğu köy Sorhun'dur. Köyde ikamet etmekte olan muhacir ahali 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Artvin, şavşat, Yusufeli ve Ardanuç dolaylarından göç ederek gelmişlerdir. Sorhun

köyünde kullanılan sülale isimleri ve geldikleri yerler; Göçüyenti, Şuat, Sarvanitze, Tataroğulları, Totnazze, Zuboğlu, Tutiyent, Pançize, Revaze, Mikelkımätze, Molliyent köyde kullanılan sülale isimleridir. Sorhun köyüne göç eden muhacirlerin çoğunluğunu Kxevcurul köyünden gelmiştir. Kxevcurul köyünden gelen aileler; Pançidze (Atlı, Doğan), Davlatze (Bulca, Yılmaz), Totnadze (Boğa), Revadze (Sevim), Paladze (Palaz), Goçoğlebi (Koç), Görilienti (Bozkurt), Tutienti (Aktaş), Cimhuğienti (Gürpınar), Mikelkmodze- Bağçienti (Başalan, Torun) ve Zabitağalar (Temel). Zios köyünden gelen aileler; Sarvanidze (Temur, Çelenk, Altınoluk, Yağcı, Balcı), Bekadze (Özil, Topçam, Güner, Aydoğmuş, Ekmekçi, Gürbüz) ve Abdienti (Güneş, Yıldız). Bazgiret köyünden gelen aileler; Suaridze (Güzel, Çoşkun, Dalkıran), Zobienti (Altısap), Çiğisğev (Yağlı) Köyü'nden gelen aileler; Çılhoroz'lar Ube (Oba) Köyünden gelen aileler; Şakir Ustalar, Şaban Hüseyin aileleridir. Ardanuç'un Norgiyal (Çakırlar) köyünden; Recepoğulları (Böğrek) Kıpçak Türk'üdürler, Ustamel (Ustalar) köyünden gelen aileler; Petiyeli (Şimşek, Çetin), Kasniya Köyü'nden; Turgut'lar, Kurbanoğlu, İstanbul'lu, Bige (Tütünlük) Köyü'nden; Cancurlar (Polat), Kidil (Bağlıca) Köyünden gelen aileler; Kula aileleri gelmiştir.

93 Harbi'nden sonra Niksar kazasında iskân edilen muhacirlerle yerel halk arasında arazi problemleri yaşanmıştır. Yaşanan sorunlar yerli halktan, muhacirlerden ve yerel yöneticilerden kaynaklanmıştır. İskân sırasında muhacirlerle yerli halk karşılıklı olarak birbirlerinin arazilerine müdahale etmişlerdir. Bu sorunların çözümünde hükümet, tapu senetlerini dikkate alarak sorunları kanuni yollardan çözmeye çalışmıştır. Muhacirlerin beklentilerinin bazen yerine getirilememesi asayişin bozulmasına neden olmuş, eşkıyalık olayları vukuu bulmuştur. Bazen de yerel yöneticilerin kendi aralarındaki çıkar çatışmasından muhacirler olumsuz etkilenmişlerdir.

Sorhun, Tepeyatak, Köklüce ve Zoğallıçukur köyünden 20 kişi ile yapılan anket çalışmasına göre Gürcüceyi konuşma oranları şu şekildedir: 1 kişi hem konuşuyor hem de yazabiliyor. 8 kişi konuşabiliyor fakat yazamıyor. 2 kişi sadece konuşulani anlıyor. 9 kişi konuşamıyor ve de anlamıyor. Gürcü kültürünü 5 kişi yaşatabiliyoruz derken 7 kişi kısmen, 8 kişi de yaşatamıyoruz cevabını vermişlerdir. Buna göre

Gürcü kültürü genel olarak yaşatılamamaktadır. Elli yaşın üzerinde olanların bir kısmı Gürcüceyi konuşabilse de genç kuşaklarda bu oran büyük ölçüde düşmektedir. Gürcüceyi konuşmakta herhangi bir kısıtlama yaşamamışlardır. Gürcülerin göç etmesinde dini rahat yaşama düşüncesi de olduğu için Anadolu'ya geldikten sonra bu konuda hassas davranmışlar ve birçok din görevlisi yetişmiştir. 20 ailenin 14'nde mesleği din görevlisi olan kişiler bulunmaktadır.

Geleneksel yemekler; hallobiye, cadi, kari, malaktı, lobyoy, tavabazuna, puhali, papa, cimuri, maragi'dir. Gürcü yemekleri bilinmesine rağmen yapıma sıklığı azalmış durumdadır. Geleneksel halk oyunları Tanzaradır (Gürcü horunu). Son yirmi yıla kadar evlilikler sadece Gürcüler arasında yapılmakta iken günümüzde bu anlayıştan vazgeçilmiştir. Türk toplumunun Gürcülere bakışı nasıl sorusuna; "ayrımcılık olmaz, aynıyız, iç içeyiz, tutkunuz, fark etmiyor, olumlu, normal, çok iyi, toplum tarafından sevilen insanlardır." gibi cevaplar verilmiştir. Türk toplumuna aidiyet bağımızı nasıl görüyorsunuz sorusuna "Kendilerini Türklerle aynı gördükleri, farkların olmadığını, devlete sadık kişiler olduklarını, kendilerini Türk gibi hissettiklerini, Önce Türk'üz, sonra Gürcü'yüz." şeklinde cevaplar vermişlerdir. Türkiye Gürcülerinin Türk toplumuna aidiyet bağları çok güçlü olup "Türk'ün kaderinin Gürcü'nün kaderi olduğunu" savunmaktadırlar. Göçü yaşamış nesillerin çocukları oldukları için vatanın, toprağın ve sahip olduklarının kıymetini çok iyi bilmektedirler. Misafirperverlik geleneği çok güçlü olan Gürcüler bunu gidilen her köyde göstermişlerdir. Ata topraklarını görmek isteyenler olmuş ve bunlar Batum ve Artvin'e giderek bu özlemlerini bir nebze olsun gidermişlerdir. Günümüzde akrabalarıyla hâlâ görüşen ve irtibatı koparmayan aileler de bulunmaktadır. Yaşlı insanların vefat etmesinden dolayı göçle ilgili anılara istenilen ölçüde ulaşamamıştır.

Niksar'ın 13 köyünde yaşayan nüfus miktarı 2000 yılında yapılan sayıma göre toplam 3.741 kişi iken 2019 sayımına göre 1.372 kişiye düşmüştür. Bu durum dışarıya büyük oranda göç verdiğini göstermektedir. Göçler genellikle Tokat ve ilçelerine olmakla birlikte çeşitli illere ve yurt dışına da gerçekleşmiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Sivas Vilayet Salnamesi: H. 1298/M. 1881 tarihli; H. 1301/M. 1884 tarihli; H. 1302/M. 1885 tarihli; H. 1306/M. 1889 tarihli; H. 1308/M. 1891 tarihli; H. 1321/M. 1903 tarihli; H. 1325/M. 1907 tarihli.

Trabzon Vilayet Salnamesi: H. 1286/M. 1869; H. 1287/M. 1870; H. 1288/M. 1871; H. 1289/M. 1872; H. 1298/M. 1881; H. 1301/M. 1884; H. 1302/M. 1885; H. 1306/M. 1889; H. 1308/M. 1891 ve H. 1325/M. 1907 tarihli salnameler.

Osmanlı Devlet Salnamesi: H. 1306/M. 1889 tarihli; H. 1320/M. 1902 tarihli; H. 1321/M. 1903 tarihli; H. 1326/M. 1910 tarihli; H. 1327/M. 1911 tarihli; H. 1328/M. 1912 tarihli;

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi: 1926/1927 tarihli; 1927/1928 tarihli; 1928/1929 tarihli;

Bâb-ı âli Evrak Odası (BEO): 2109/158112.

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi: (DH. EUM. AYS) 34/7.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye İkinci Şube: (DH. EUM. 2. ŞB): 73/30.

Dahiliye Nezareti Mektûbî Kalemi (DH. MKT): 732/57; 1348/72; 1438/75; 1498/110; 1531/37; 1683/129; 1696/53; 1769/1; 1707/56; 1717/7; 1717/110; 1742/87; 2137/76; 2183/108; 2658/44; 2772/17 ve 2803/92.

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat (DH. TMIK. M): 62/5 ve 8/37.

Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUI): 11/2

Evkaf Mektubi Kalemi Cihat Kalemi (EV.MKT.CHT): 846/117

Hariciye Nezareti Tahrirat (HR.TH): 350/53; 362/49

İrade Dahiliye (İ.DH): 487/32949; 1323/8

İrade Hususi (İ.HUS): 142/14

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d): 21889

Meşihat Şeriyye Sicilleri Defterleri (MŞH, ŞSC.d): 8464/39; 8465/60; 8468/87; 8471/14.

Nüfus Defterleri (NFS.d): 2391; 2395; 2396

Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM): 410/45-2.

Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Evrakı (A.MKT.NZD): 215/50

Şura-yı Devlet (ŞD): 1785/6; 1789/4; 1789/6; 2914/31;

Yıldız Perakende Evrakı Umumi (Y.PRK.UM): 35/99; 56/110.

1.2. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA):

30-10-0-0/117-819-2; 30-10-0-0/104-681-11; 30-11-1-0/280-6-3.

1.3. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA):

590; 596; 1885 ve 3065.

BOA, ML.VRD.CMH.d 1028/5

2. Tetkik Eserler

2.1. Kitaplar

- AKAR Hasan ve ÖZBAY Müjdat, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, Niksar Belediyesi Yayınları, Ankara 2011.
- ASLAN Zehra, *Türkiye’de Göç ve Göçmenler (1914-1960) Karadeniz, Batum, Bulgaristan, Türkistan Türkleri ile Romanya Yahudileri*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2020.
- BİCE Hayati, *Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler*, TDV Yayınları, Ankara 1991.
- BİLGE Sadık Müfit, *Osmanlı Çağı’nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012.
- BOZKURT Rüştü, *Unutulan Göç “Aslını inkâr eden haramzadedir”*, Yaylacık Matbaacılık, İstanbul 2015, s. 9.
- ÇİLOĞLU Fahrettin, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, Ant Yayınları, İstanbul 1993.
- ERDOĞAN Fahrettin, *Türk Elllerinde Hatıralarım*, TC Kültür Bakanlığı, Ankara 1998.
- FİNDLEY C. V., *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform: Bâbiâlî*, Çev: Latif Boyacı – İzzet Akyol, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.
- HABİÇOĞLU Bedri, *Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler*, Nart Yayıncılık, İstanbul 1993.
- HIZAL Ahmet Hazer, *Kuzey Kafkasya Hürriyet ve İstiklal Davası*, Orkun Yayınları, Ankara 1961.
- İPEK Nedim, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon 2006.
- KARPAT H. Kemal, *Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.
- KARPAT Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul 2003.
- KASAP Murat, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, Gürcistan Dostluk Derneği Yayınları, İstanbul 2018.
- KOMİSYON, *Başkanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*, İstanbul 2010.
- KURAT A. N., *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*. TTK Basımevi, Ankara 1987.
- MCCARTHY Justin, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- ORAT AKYÜZ Jülide-ORAN ARSLAN Nebahat-TANRIVERDİ Mustafa, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kafkas Göçleri (1828-1943)*, Kafkas Üniversitesi Yayınları, Kars 2011.
- ÖNAL Ülkü, *Artvin Muhacirlik Hatıraları*, Erek Matbaası, Ankara 2010.
- SARI Mustafa, *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- SAYDAM Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010.

- ŞAHİN Veysel, *Türkiye Gürcülerinin Dünü Bugünü Sinop İlinde Gürcü Kültürünün Sosyokültürel İncelemesi*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019.
- TAŞBAŞ Erdal, *Halifenin Gölgesine Sığınanlar Göçler ve Muhacirin-i İslamiye Komisyonu*, Berikan Yayınevi, Ankara 2017.
- TAVKUL Ufuk, *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- YAZICI İsmail, *Gönül Seli*, yok, yok.
- YILDIZTAŞ Mümin, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında Gürcistan ve Gürcüler*, Gürcistan Dostluk Derneği Tarih Serisi 2, İstanbul 2012.

2.2. Makale ve Tebliğler/Bildiriler

- AKAR Hasan, “Unutulan Bir Kahraman Fatıllı Ali Çavuş”, *Kümbet Dergisi*, S. 3, 2006, s. 13.
- AKYÜZ Jülide, “Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu’ya Göç Hareketleri”, *Bilig*, S. 46, Yaz, 2018, ss. 37-56.
- ARSLAN Zehra, “Batım Göçmenleri (1914-1930)”, *Bilig*, S. 71, Güz, 2014, ss. 43-64.
- ATEŞ Erhan “Selçuklu-Gürcü Mücadelelerinde Bir Dönüm Noktası: Didgori Savaşı (1121) ve Sonuçları”, *TAD*, S.60, 2016, ss. 73-96.
- AYDIN Mahir, “Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri (28-30 Haziran 1989)*, İstanbul 1990, ss. 81-106.
- BALA Mirza, "Gürcistan", İA, c. IV, Eskişehir 1997, s. 837.
- BAY Abdullah "Limani Olan Bir Kasabadan Liman Kentin: Batım Şehri (1830-1905)", *Türkiyat Mecmuası*, C. 26/1, 2016, ss. 61-80.
- BERBER Ferhat, “19.Yüzyılda Kafkasya’dan Anadolu’ya Yapılan Göçler”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 31. Güz, 2011, ss. 17-49.
- BOSTAN M. Hanefi, “Niksar”, *DİA*, C.33, TDV Yayınları, İstanbul 2007, ss. 119-122.
- BOSTAN M. Hanefi, “XV. Asrın Ortalarında Niksar Şehrinin Sosyal ve İktisadî Yapısı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 1, 2000, ss. 183-204.
- BOY Arzu, “Gümrü-Moskova-Kars Antlaşmaları Kapsamında Muhacir ve Mülteci Problemi”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 4, 2018, ss. 551-575.
- BUDAK Mustafa “ Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kafkasya”, *Avrasya Etüdüleri*, 1995, S. 4, s. 111.
- CHOKHARADZE Malkhaz, KESKİN Mehmet Ali, “Türk Tarihi ve Gürcü Tarihi Kaynaklarına Göre Rus Yönetiminin Uyguladığı Politika Sonucu Gürcü Muhacirlikleri (19-20.Yüzyıllar Arasında)”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 10, S. 2, 2015, ss. 95-108.
- ÇOĞ Mehmet “Gürcüler Arasında İslamiyet’in Yayılması”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2007, C. 7, S. 2, ss. 39- 54.

- DEMİREL Muammer, “Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan Sonra)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 40, 2009, ss. 1123-1145.
- DEMİRTAŞ Mehmet, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın Göç Olaylarına Etkileri ve Göçmenlerin Durumu”, *Geçmişten Günümüze Göç 1*, Ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, ss. 155-168.
- SARAÇ Hüseyin, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Köy-Mezra, Köy-Yayla Arasındaki Göçlerin Şehir Hayatına Etkisiyle Meydana Gelen Değişikliklerin Kültürel Hayattaki Yansımaları: Ardeşen (Rize) Yaylaları Örneği 1880-2010”, *CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri, 14-16 Nisan 2011*, Uşak, Cilt 2. ss. 1043-1058.
- DERİN PAŞAOĞLU Derya, “Muhacir Komisyonu Maruzatı’na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı” *History Studies*, Volume 5, Issue 2 (March, 2013), ss. 347-386.
- GÜL Muhittin, “Türk- Gürcü İlişkileri ve Türkiye Gürcüleri”, *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, 2009, S. 1, ss. 75-108.
- İPEK Nedim, “Kafkaslar’daki Nüfus Hareketleri”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 20, 1997, ss. 273-313.
- İPEK Nedim, “Kafkaslardan Anadolu’ya Göçler (1877-1900)”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 6, 1991, ss. 97-134.
- KASBAR Ahmet Naci, “Niksar Kazası” *Maarif Gazetesi (6 Ekim 1893)*, C. 7, S. 115, ss. 166-167.
- KASBAR Ahmet Naci, “Niksar Kazası” *Maarif Gazetesi (20 Ekim 1893)*, C. 7, S. 115, ss. 203-205.
- KHORAVA Bejan, TSURTSUMIA Zaza, “Güneybatı Gürcistan’dan Osmanlı’ya Göçler (Muhaciroba) 1878-1882” *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, S. 42, 2016, ss. 85-90.
- KUKUL M. Halistin, *Bazı Sözlük ve Ansiklopedilerde “ Göç “ Tarifleri, Geçmişten Günümüze Göç 3*, Canik Belediyesi Kültür yayınları No:20, Samsun 2017, s. 1549.
- OĞUZ Ahmet, “Osmanlı Devletinin Son Döneminde Anadolu’ya Gelen Muhacirler ve Muhacirlerin Göç Ettiği Bazı Şehirlerdeki İskân Politikaları”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C.13, S. 19 (Eylül 2019), ss. 2709-2728.
- ORAN ARSLAN Nebahat, “Güney Kafkasya’dan Türkiye’ye Gelen Muhacir ve Mültecilerin Durumu (1921-1945)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2007, S. 5, ss. 341-359.
- ÖZTÜRK Selim, “Çarlıkta Ruslaştırma Siyaseti ve Sovyet Sonrası Dönemde Ruslaştırmadan Geriye Dönüş Politikaları” *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 2019, C. 7, S. 19, s. 1103.
- PUL Ayşe, “1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Beykız’da Muhacirler İçin İskân Yeri Çalışmaları”, *Tarih Okul Dergisi*, S. 15 (Eylül 2013), ss. 159-182.
- SAYDAM Abdullah, “Muhacir”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2016, C. 2, ss. 288-290.

- ŞİMŞEK Derya Çini, “Yeni Dünya Düzeninde Birinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’nin Güney Kafkasya Politikası”, *Mavi Atlas*, 2020, C.8, S. 2, ss. 28-43.
- TANRIVERDİ Mustafa, “Kafkasya’da Ruslaştırma Siyaseti (XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başları)”, *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2017, C. 2, ss. 538-557.
- TAŞBAŞ Erdal, “Tokat’ta Göçmen İskânı (XX. Yüzyıl)”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat ve Kültür Sempozyumu (25-26 Eylül 2014)*, Tokat 2014, C. I, ss. 665-680.
- TAŞBAŞ Erdal, “XIX. Yüzyılda Tokat’ta Göçmen İskânı ve Göçmen Sevkinde Şehrin Önemi”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Sempozyumu (01-03 Kasım 2012)*, Tokat 2012, C. I, ss. 261-285.
- TEPECİK Melike, “Milli Mücadele Döneminde Erbaa’da Rum Çetelerinin Faaliyetleri”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (25-26 Eylül 2014)*, Tokat 2014, C. I, ss. 691-702.
- TEPEKAYA Muzaffer “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım ve Kafkasya’dan Göç Hareketleri ve Saruhan (Manisa) Sancağı’na Göçler”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2006, C. 6, S. 2, ss. 463-480.
- TORAMAN Ömer, “Trabzon Eyaletinde Yurtluk-Ocaklık Suretiyle Arazi Tasarrufuna Son Verilmesi(1847-1864)”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2010, C. 8, S. 8, ss. 55-66.
- TSURTSUMIA Zaza, “Gürcistan’daki Rus ‘Yumuşak Gücü’nün’ Tarihi (XIX-XX. Yüzyıl)”, *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi*, 2020, S. 3, ss. 94-115.
- TUNCEL Metin, “Trabzon”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1998, C. 41, ss. 298-300.
- ULUERLER Sıtkı, “Berlin Antlaşması’na Göre (1878) Osmanlı’nın İran’a Terk Ettiği Kotur’un Sınırları Meselesi”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2018, C. 8, S. 16, ss. 145-171.
- URHAN Vahid Cemal, “Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Sürecinde Karadağ’ın Bağımsızlığını Kazanması”, *Avrasya Etüdüleri*, 2016, C. 50, S. 2, ss. 235-258.
- YEL Selma ve Ahmet GÜNDÜZ, “XIX. Yüzyılda Çarlık Rusya’sının Çerkesleri Sürgün Etmesi ve Uzunyayla’ya Yerleştirilmeleri (1860-1865)” *Turkish Studies*, 2008, C. 3, S. 4, ss. 950-982.
- YILMAZ M., *XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Muhaciri İskân Politikası*. Osmanlı. Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- YILMAZ Özgür, “1864 Kafkas Göçü’nde Trabzon’da Yaşanan Sorunlara Bir Örnek: Dr. Barozzi-Yaver Efendi Çatışması”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2018, C. 4, S. 5, ss. 1-31.
- YÜKSEL Ahmet, “Göçmenlikten Vatandaşlığa, Muafiyetten Mükellefiyete: Kafkas Göçmenlerin Sivas Vilayetinde İskânları”, *Geçmişten Günümüze Göç, C. 1*, Samsun 2017, ss. 405-418.

YÜRÜDÜR Eren, ARIBAŞ Kenan, HARDAL Seçkin, “Niksar İlçesinde (Tokat) Göç Hareketlerine Genel Bir Bakış”, *3.Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi (05-08 Eylül 2018)*, Üsküp, ss. 397-404.

ZEYREK Yunus *Dünden Bugüne Ahıska Türklüğü*, Türk Federasyon Yayınları, Frankfurt, 1995, ss. 32-50.

2.3. Tezler

2.3.1. Yüksek Lisans Tezleri

ALP Sefa, *Aksaray’da Vakıf Kültürüne Bir Örnek: Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfi (19. Yüzyıl)*, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray 2018.

2.3.2. Doktora Tezleri

TURAN Resul, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019.

BEYAZ ÖZBEY İlknur, *Müslüman Gürcülerin Kimlik İnşasının Karşılaştırmalı Analizi: Artvin ve Batum Örnekleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2018.

DVALİ Nato, *Gürcistan’da Rus İdaresinin Kuruluşu (1801-1918)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019.

GÜNEŞ Cihan, *“Karadeniz’de Uluslararası Ticaret ve Kurumların Rolü (1830-1914)”*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019.

2.4. Mülakatlar

AKTAŞ Yakup, 07.08. 1966 Doğumlu, Lise, 24.08.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

ALTISAP Enes, 17.08.1999 Doğumlu, Lise, 10.05.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat.

ATLI Duran, 01.01.1950 Doğumlu, Lisans, 22.08.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

AVCI Metin, 12.04.1954 Doğumlu, Önlisans, 24.08.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

BAL Adem, 08.07.1977 Doğumlu, Lise, 23.08.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat.

BALCI Ayhan, 01.01.1980 Doğumlu, Lise, 24.04.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat.

BOLAT Kadir, 10.09.1966 Doğumlu, Lise, 26.08.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

BOZKURT Yüksel, 10.11.1966 Doğumlu, İlkokul, 02.05.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat.

CEMÇİR Hamza, 10.10.1983 Doğumlu, Lisans, 24.08.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

ÇALICA Ahmet, 15.03.1973 Doğumlu, Ortaokul, 22.08.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

ÇETİN Süleyman, 11.03.1950 Doğumlu, Önlisans, 11.07.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat.

DİKMEN İdris, 04.10.1967 Doğumlu, Lise, 20.08.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

DURMUŞ Ahmet, 07.11. 1960 Doğumlu, Lise, 24.08.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

ERBAKIR Resul, 26.06. 1958 Doğumlu, Ortaokul, 25.08.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

ERMİŞ Yüksel, 01.09.1956 Doğumlu, Lise, 18.05.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat.

GEZ Ahmet, 28.03. 1967 Doğumlu, Lise, 24.08.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

GÜNER Harun, 05.05.1975 Doğumlu, Lisans, 22.06.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

IŞIK Yılmaz, 18.03.1960 Doğumlu, İlkokul, 18.05.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat.

KESKİN Selim, 06.08.1978 Doğumlu, İlkokul, 11.07.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat.

MERCAN Ahmet, 24.06.1978 Doğumlu, Lise, 24.08.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

ÖZDEN Hamide, 22.09.1965 Doğumlu, Ortaokul, 26.08.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

ÖZDEN Şevki, 09.10.1960 Doğumlu, İlkokul, 02.06.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat.

SÜMBÜL Harun, 05.10.1964 Doğumlu, Yüksek Lisans, 10.05.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat.

ŞEKERCİ Süleyman, 05.06.1974 Doğumlu, Lise, 23.08.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat.

TANRIVERDİ Hasan, 16.09.1966 Doğumlu, Lise, 23.08.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat.

TAŞKESEN Hasan, 10.01.1950 Doğumlu, İlkokul, 24.08.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

TAŞKIN Ekrem, 30.09.1968 Doğumlu, Lise, 26.08.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

TAŞKIN Hüseyin, 10.08.1977 Doğumlu, Lise, 24.08.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

TORUN Hacı Mehmet, 08.05.1948 Doğumlu, İlkokul, 24.08.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

TURAN İsmail, 02.10.1970 Doğumlu, Lise, 22.06.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat.

ÜNLÜ Yalçın, 09.10. 1985 Doğumlu, Lisans, 11.05.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat.

ÜNLÜ Yücel, 30.07.1962 Doğumlu, Lise, 11.05.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat.

YILDIRIM Ayhan, 22.05.1980 Doğumlu, Lisans, 18.05.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat.

YILDIZ Osman, 07.12.1962 Doğumlu, Lise, 02.06.2020 Tarihinde Yapılan Mülakat.

YILMAZ Ahmet, 25.09.1973 Doğumlu, Lise, 22.08.2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.

2.6. İnternet Kaynakları

http://isamveri.org/pdfosm/D01808/1309_115/1309_115_NIKSAR.pdf.

E.T.10.05.2020.

http://isamveri.org/pdfosm/D01808/1309_117/1309_117_NIKSAR.pdf.

E.T.10.05.2020.

http://tr.wikipedia-on-ipfs.org/wiki/Oluklu%2C_Niksar.html E.T. 30.05.2020.

<http://www.gdd.org.tr/koydetay.asp?id=38> E.T. 01.06.2020.

<http://www.gdd.org.tr/sayfa.asp?id=3>. E.T. 10.05.2020.

<http://www.nufusune.com> E.T. 16.02.2020.

<https://biruni.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menü.zul>. E.T. 16.02.2020.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ak%C4%B1nc%C4%B1,_Niksar E.T. 30.05.2020.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Muhtard%C3%BCz%C3%BC,_Niksar E.T. 03.06.2020.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Sorhun,_Niksar, 01.06.2020.

13 Eylül 1880 tarihli Sivas Gazetesi, S. 28.

<https://www.osmanlicagazeteler.org/Oku.php?id=10009>. E.T. 10.05.2020.

31 Mayıs 1880 tarihli Sivas Gazetesi, S. 17.

<https://www.osmanlicagazeteler.org/Oku.php?id=10009>. E.T. 10.05.2020.

EKLER

Ek-1:1919-2019 Yılları Arasında Niksar'da Muhacirlerin İkamet Ettiği Köylerin Kadın-Erkek Nüfusu

Yıl	Köyün İsmi																			
	Sorghun		Akıncı		Örenler		Mercimekdüzü		Ustahasan		Osmaniye		Fath		Güdüver		Musapınarı		Mahmudiye	
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
1919 ⁴⁸²	473	476			59	47	47	55			39	30			47	39	47	55	63	57
1935	333	341	176	160	87	70	71	60	31	42	57	71			90	101	48	56	124	129
1945	384	353	162	205	94	91	85	71	42	51	60	70			67	61	42	49	173	142
1955	421	394	197	201	66	63	80	85	51	56	66	68			63	75	49	72	199	195
1960	417	425	192	206	81	90	67	91	55	48	54	55			71	64	46	54	242	202
1965	426	407	219	244	78	91	88	93	54	56	56	59	223	235	70	87	58	72	273	242
1970	457	437	232	198	100	104	86	86	54	54	58	75	214	191	80	84	60	58	318	273
1975	453	451	228	222	67	80	89	79	68	67	54	67	175	163	77	84	48	53	358	301
1980	442	395	217	214	67	73	106	92	47	52	49	54	178	163	59	64	69	48	370	318
1985	370	305	191	181	74	76	93	69	37	42	57	53	196	157	58	51	69	56	422	356
1990	305	242	184	172	62	57	93	82	30	12	45	34	184	150	39	30	50	46	439	367
2000	796	813	84	69	31	23	45	29	15	11	18	18	148	561	31	28	21	20	425	389
2007	137	132	64	50	26	20	14	12	15	11	11	14	121	97	7	10	16	21	399	344
2008	129	130	66	55	23	22	26	24	19	13	19	22	139	120	16	13	17	18	397	359
2009	127	117	68	62	23	25	25	21	9	7	14	17	137	114	17	15	20	17	374	329
2010	127	118	54	52	26	23	24	22	17	15	12	17	120	108	16	15	17	16	469	452
2011	127	116	59	52	26	25	25	24	14	12	10	17	128	112	15	12	18	18	291	237
2012	124	107	62	51	30	21	24	24	12	10	13	19	121	110	18	16	19	20	270	214
2013	132	113	84	65	30	20	47	53	36	33	14	22	121	110	15	16	23	24	422	157
2014	114	100	76	60	25	15	26	23	21	19	14	20	122	111	17	14	18	18	439	158
2015	100	86	57	44	21	15	13	18	16	14	14	21	73	53	17	13	16	16	425	456
2016	84	75	52	43	14	8	4	13	16	12	11	12	75	68	17	14	13	11	194	254
2017	72	74	45	38	14	10	15	18	11	10	11	14	83	72	17	14	13	11	180	129
2018	100	92	76	65	18	16	30	38	22	22	25	35	112	103	22	17	46	39	480	142
2019	97	92	68	59	10	8	18	21	13	12	13	24	102	90	17	14	38	32	285	195

Kaynak: <http://www.nufusune.com;> [https://biruni.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul.](https://biruni.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul) E.T. 16.02.2020; Akar ve Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, s. 153-154; Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 313.

⁴⁸² Sorhun köyünde 1919 yılında Rum nüfusunun olduğu da görülmektedir. Bu yıl köyde 174 erkek ve 187 kadın Rum kayıtlıdır. Geriye kalan nüfus ise Müslümandır.

Ek-2: 1919-2019 Yılları Arasında Niksar'da Muhacirlerin İkamet Ettiği Köylerin Toplam Nüfus Miktarı

Yıl	Köyün İsmi													Zovalıçukur
	Sorhun	Akıncı	Örenler	Mercimekdüzü	Ustahasan	Osmaniye	Fatih	Gidiver	Musapınarı	Mahmudiye	Muhtarüzü	Oluklu	Tepeyatığı	
1919	949 ⁴⁸³		106	102		69		86	102	120	83	95	251	
1935	674	336	157	131	73	128		191	104	253	99	109	203	
1945	737	367	185	156	93	130		128	91	315	110		231	241
1955	815	398	129	165	107	134		138	121	394	131	220	261	233
1960	842	398	171	158	103	109		135	100	444	121	206	252	254
1965	833	463	169	181	110	115	458	157	130	515	139	195	250	281
1970	894	430	204	172	108	133	405	164	118	591	107	205	251	317
1975	904	450	147	168	135	121	338	161	101	659	156	244	223	303
1980	837	431	140	198	99	103	341	123	117	688	148	184	255	131
1985	675	372	150	162	79	110	353	109	125	778	56	176	228	133
1990	547	356	119	175	42	79	334	69	96	806	40	113	203	116
2000	1609	153	54	74	26	36	709	59	41	814	12	106	48	68
2007	269	114	46	26	26	25	218	17	37		6	66	75	50
2008	259	121	45	50	32	41	259	29	35		25	64	66	53
2009	244	130	48	46	16	31	251	32	37		20	70	55	52
2010	245	106	49	46	32	29	228	31	33	743	16	59	49	49
2011	243	111	51	49	26	27	240	27	36	756	15	58	43	48
2012	231	113	51	48	22	32	231	34	39	703	12	59	42	46
2013	245	149	50	100	69	36	231	31	47	921	13	68	50	45
2014	214	136	40	49	40	34	233	31	36	528	11	62	56	36
2015	186	101	36	31	30	35	126	30	32	484	13	72	46	37
2016	159	95	22	17	28	23	143	31	24	351	12	61	53	41
2017	146	83	24	33	21	25	155	31	24	338	12	53	43	37
2018	192	141	34	68	44	60	215	39	85	936	14	66	88	53
2019	189	127	18	39	25	37	192	31	70	539	12	63	30	44

Kaynak: <http://www.nufusune.com> E.T. 16.02.2020;

<https://biruni.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menü.zul> . E.T. 16.02.2020; Akar ve Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, s. 153-154; Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, s. 313.

⁴⁸³ 1919 yılında köyde ikamet etmekte olan 299 kadın 289 erkek olmak üzere toplam 588 Müslüman ve 174 kadın 187 erkek olmak üzere toplam 361 Rum ikamet etmektedir.

Ek-3: I. Dünya ve Kurtuluş Savaşı'nda Niksar'daki Gürcü Köylerindeki Şehitlerin Listesi

Adı	Baba Adı	Lakabı	Köyü	Alay/ Tabur/ Bölük	Rütbe	Vefat Yeri	Doğum Yılı (R)	Vefat Tarihi
Behlül	Yakup		Sorhun		Er	Karadağda	1291	10 Ocak 1916
Hasan	Aziz	Alioğulları	Osmaniye	Lazistan Seyyar Jandarma Hudut Taburu	Er	Kavarbat Muharebesi	1309	9 Şubat 1915
Hasan	Hasan		Sorhun	49-1-2	Çavuş	Hasankale Menzil Hastanesi	1291	12 Mayıs 1915
Hasan	Ahmet	Sarvanoğulları	Sorhun			Muharebede	1294	12 Mayıs 1915
Hasan	Süleyman	Dalkıranogulları	Sorhun	51-3-4	Onbaşı	Andek Muharebesi	1293	16 Ocak 1916
Hasan	Halil	Hayri	Akıncı	92			1314	14 Temmuz 1926
Hüseyin	Halil	Canlı	Akıncı		Er	Özergeni Cephesi	1314	26 Nisan 1918
Mustafa	Ali	İmamoğulları	Akıncı	95-1-1	Er	Nehaç	1303	12 Ocak 1916
Ömer	Raif	Kurbanoğulları	Sorhun		Er	Rumlar ile Musademedede	1309	29 Kasım 1921
Ömer	Mehmet	Bakazoğulları	Sorhun		Er	Meydan Harbi	1304	6 Kasım 1915
Recep	Abdülkadir	Somuncuoğulları	Örenler	85-1-1	Er	Meydan Harbi 15	1309	4 Ağustos 1916
Şükrü	Mustafa	Kürtömeroğulları	Örenler	85-1-1	Er	Meydan Harbi 2	1312	4 Ağustos 1916
Şükrü	Ali	Hacıoğulları	Tepeyatak			Muharebede	1291	24 Eylül 1922

Kaynak: Akar ve Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, s. 153-154.

Ek-4: Anket Çalışması

Muhacirlerin ikamet ettikleri Sorhun, Zoğallıçukur, Tepeyatağı ve Fatlı (Köklüce) köylerinden 20 kişi ile birebir görüşülmüş ve göç ile bildikleri veya duydukları olaylar sorulmuştur. Anket yapılan kişilerin akıl sağlığı yerinde olup vermiş oldukları bilgilerin doğruluğu diğer şahıslar tarafından da doğrulanmıştır. Bundan dolayı muhacirler, köyler ve köydeki sosyal, kültürel ve ekonomik yaşam hakkında vermiş oldukları bilgiler doğru olarak kabul edilmiştir.

Soru: Gürcüce konuşup yazabilir misiniz?

Cevap: 1 kişi hem konuşur hem de yazabilirim, 8 kişi konuşur fakat yazamam, 2 kişi konuşamam fakat konuşulanı anlarım ve 9 kişi ne konuşulanı anlarım ne de yazabilirim.

Soru: Dilinizi konuşmada herhangi bir kısıtlama yaşadınız mı?

Cevap: 20 kişi yaşamadığını belirtti.

Soru: Nerede yaşıyorsunuz?

Cevap: 7 kişi tamamen şehirde, 8 kişi tamamen köyde, 5 kişi kışları şehirde yazları köyde.

Soru: Şehirde yaşıyorsanız hangi şehirde yaşıyorsunuz?

Cevap: 8 kişi Erbaa, 1 kişi Tokat, 1 kişi Balıkesir, 1 kişi İstanbul ve 1 kişi Sivas.

Soru: Göç etmelerinin sebebi nedir?

Cevap: Müslüman Gürcülerin göçe zorlanması, II. Abdülhamit'in daveti, dini daha iyi yaşamak, Rus baskısı, nüfusun artması ve arazinin yetersiz kalması.

Soru: Yaşanan göçü çocuklarınıza anlatır mısınız?

Cevap: 16 kişi evet, 4 kişi hayır

Soru: Gürcü kültürünü yaşatabiliyor musunuz?

Cevap: 5 kişi evet, 7 kişi kısmen ve 8 kişi hayır.

Soru: Yaşatmaya çalıştığınız kültürünüz neler?

Cevap: Yemek kültürü ve dil

Soru: Evinizde Gürcü yemekleri yapılır mı?

Cevap: 10 kişi genellikle, 7 kişi bazen, 1 kişi çok az, 2 kişi yapılmaz.

Soru: Geleneksel yemekleriniz neler?

Cevap: Hallobiye (*Renkli fasulye, karalahana, un*), Cadi⁴⁸⁴ (*Mısır unundan yapılan ekme*), Kari (*Lahana*), Malaktı (*Barbunya, ceviz*), Lobyo (*Barbunya*), Tavabazuna (*Tavuk eti*), Puhali (*Tavşan eti, mısır unu, sarımsak*), Papa (*Un, üzüm pekmezi, tereyağı*), Cimuri (*Mısır ekmeği, tereyağı*), Maragi (*Mısır unu, tavuk, ceviz, pırasa, dut pekmezi*), Isıtılmış çökelek.

Soru: Ailenizde ve yakın akrabalarınızda din görevlisi var mı?

Cevap: 14 kişi var, 6 kişi yok

Soru: Aile büyüklerinizden ve yakın akrabalarınızdan I. Dünya Savaşına, Kurtuluş Savaşına ya da Rum ve Ermenilere karşı kurulan Milis kuvvetlerine katılan var mı?

Cevap: 13 kişi olmuş, 7 kişi olmamış

Soru: Evlilikler sadece Gürcüler arasında mı yapılmaktadır?

Cevap: 18 kişi hayır, 2 kişi evet

Soru: Toplumumuzun Gürcülere bakışı nasıl? Günümüzde Türk toplumu ile ilişkileriniz nasıldır?

Cevap: Ayrımcılık olmaz, problem yok, aynıyız, iç içeyiz, tutkunuz, fark etmiyor, olumlu, normal, çok iyi toplum tarafından sevilen insanlardır, dedelerimiz ilk geldiklerinde dışlanmıştı.

⁴⁸⁴ Mısır unu sütle yoğrularak hamur haline getirilir. Pilakinin içine konulur ve kapağı kapatılır. Közün içinde yarım saat pişirilir. Pişikten sonra mısır ekmeği ufalanır ve tereyağı ile karıştırılır.

Soru: Misafirperverlik önemli midir?

Cevap: 19 kişi önemli olduğunu, misafirin Tanrı misafiri kabul edildiği, ellerinde bulunanın en iyisinin misafire ikram edildiği belirtildi. 1 kişi de eskiye nazaran öneminin azaldığını söyledi.

Soru: Türkiye’de herhangi bir toplumsal ve kamusal alanda devlet hizmetlerinden yararlanma ve devlet kadrolarında istihdam konusunda dışlanma vb. durumlar yaşadınız mı?

Cevap: 20 kişi de dışlanma yaşanmamıştır.

Soru: Türk toplumuna aidiyet bağınızı nasıl görüyorsunuz?

Cevap: Devlete yakın insanlar olduğu, kendilerini Türklerle aynı gördükleri, toplumun bir parçası oldukları, farklarının olmadığı, devlete sadık kişiler oldukları, kendilerini Türk gibi hissettikleri, Türk’ün kaderinin Gürcü’nün kaderi olduğu, iç içe oldukları, önce Türk’üz sonra Gürcü’yüz şeklinde düşüncelerini belirttiler.

Soru: Gürcülere özgü halk oyunları var mı?

Cevap: Tanzara (Gürcü horonu), Üçayak, Delloycan ve Gama oyunu.

Ek-5: 1840-1843 Yılları Arasında Sorhun Köyü'nün Gayrimüslim Nüfusu.

Çiftlik-i Sorhun					
Ha ne	İsim	Fiziki Özellikler	Meşguliyeti	Gelir Durumu	Yaş
1	Murat/Marat oğlu [...]	Uzunca boylu kumral bıyıklı	Rençber	İyi	45
	Oğulları Kostantin				5
	Memişrat/Marat				2
2	Yorgi oğlu Mihail	Uzunca boylu kara sakallı	Papaz (1840-1843)	Orta	40
	Oğulları İlya	Orta boylu az bıyıklı	Çiftçi	Orta	25
	Kota				2
3	Yani oğlu Kıryako	Uzunca boylu kumral bıyıklı	Çiftçi	Orta	30
	Oğulları Yani				5
	Kota				2
4	Kostantin oğlu Yorgi	Orta boylu kara bıyıklı	Çiftçi	Orta	45
	Oğlu Sodiri				4
5	Vasil oğlu Panayot	Orta boylu kır sakallı	Çiftçi	Orta	65
6	Yasef oğlu Alame/Alama	Uzunca boylu kır sakallı	Çiftçi	Orta	65
	Oğulları Yasef	Orta boylu kara bıyıklı	Çiftçi	Orta	30
	Lazari	Orta boylu kara bıyıklı			25
	Torunu Yasef oğlu Kota				5
	Torunu Yasef oğlu Toros				5
7	Yorgi oğlu Yani	Orta boylu kumral bıyıklı	Çiftçi	Orta	30
	Oğulları Lazari				5
	Panayot			Orta	10
8	Sava oğlu Tanaş	Orta boylu kara bıyıklı	Çiftçi	Orta	45
	Oğulları Yorgi	Orta boylu az bıyıklı	Çiftçi		25
	Haralanbi/Haralanbo				5
9	Murat/Marat oğlu Yorgi	Kısa boylu az bıyıklı	Çiftçi	Orta	28
	Oğulları Haralanbi/Haralanbo				5
	Anastaş				6
10	Lefter oğlu Yekim	Orta boylu ak sakallı	Çiftçi	Orta	61
	Oğulları İlya	Uzunca boylu az bıyıklı	Çiftçi	Orta	25
	Bedromus				5
	Torunu İlya oğlu Haralanbi		D.T. 9 Haziran 1843		
11	Yani oğlu Yorgi	Orta boylu kara bıyıklı	Çiftçi	Orta	30
	Oğulları Yani				5
	Anastaş				1
12	Panayot oğlu Kostantin	Orta boylu kumral bıyıklı	Çifti	Orta	30
	Oğlu İstavri				4
13	Kostantin oğlu Todori	Uzunca boylu sarı sakallı	Çiftçi	Orta	35
	Oğlu Kostantin				9
14	Simyon oğlu Sava	Kısa boylu kır sakallı	Çiftçi	Orta	45
	Oğulları Yorgi	Orta boylu kumral bıyıklı	Çiftçi	Orta	27
	Abostol	Orta boylu kumral bıyıklı	Çiftçi	Orta	30
	Todori				2
15	Simyon oğlu Kanatar	Kısa boylu kara sakallı	Çiftçi	Orta	45
	Oğulları Todori	Orta boylu ter bıyıklı	Rençber	Orta	23
	Yorgi				7

Kaynak: BOA. NFS. D. 2395, s. 61-63. Ayrıca Bkz. BOA. NFS. D. 2396, s. 23.

1840-1843 yıllardaki nüfus defterleri incelendiği zaman Sorhun Köyünde ikamet eden Müslüman ahalinin kaydına rastlanmamaktadır. Bu yıllarda köy “Çiftlik-i Sorhun” yani Sorhun Çiftliği şeklinde kayıtlı ve köyde ortalama 15 hane de 45 gayrimüslim nüfus ikamet etmektedir⁴⁸⁵. 1840 Yılı Sorhun Köyü gayrimüslim nüfusu; nüfus defterinde Sorhun Çiftliği (Çiftlik-i Sorhun) olarak kaydedilmiştir. 1840 yıllarında Sorhun Köyündeki gayrimüslim nüfusuna baktığımız zaman 15 hanede 45 kişinin kayıtlı olduğu görülmektedir. Bu hane halkından 2 kişinin rençber, 19 kişinin çiftçi ve bir kişinin ise papaz olduğu kaydedilmiştir. Gayrimüslim ahalinin gelir durumuna baktığımızda birinci hane ikamet eden kişinin gelirinin iyi olduğu diğer hanelerdekilerin orta derecede olduğu görülmektedir. Hane 5’te ikamet eden Vasil oğlu Panayot’un 1840 yılında Koyulhisar Kazasına gittiği kaydedilmiştir. Ancak bu gidiş sürekli midir yoksa kısa süreliğine mi olmuştur bu durum belirtilmemiştir⁴⁸⁶.

Müslüman nüfusun 14 yaşından 40 yaşına kadar olup askerliğe elverişli olanların kayıt esnasında genellikle isimlerinin altına mim (م) harfi konulmuştur. Gayrimüslimlerin askerlik yapma gibi durumları olmadığı için onların ödeyecekleri vergiye (cizye) göre maddi durumlarını belirtmek için isimlerinin üst kısmına âlâ (iyi), evsat (orta) veya edna (kötü, düşük) yazılmıştır⁴⁸⁷. Nüfus kayıtlarında bazı ifadelerin genellikle uzatılmadan kısaltmalar yapılarak yazıldığı görülmektedir. Örneğin sinn (yaş) kelimesi yerine “sin (س)” harfi, çocukların daha bir yaşına gelmediğini yani aylık olduklarını belirtmek için mah (ay) ifadesi kullanılmıştır. Gayrimüslimlerin maddi durumlarını belirtmek için ise isimlerinin üstüne âlâ yerine “ayın (ع)”, evsat yerine “tı (ط)” veya edna yerine nun (ن) harfleri kullanılmıştır⁴⁸⁸. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere bazı şahısların isimleri iki şekilde verilmiştir. Örneğin Kostanti/Kostantin şeklinde. Bunun nedeni de 1840 yılındaki sayımda şahsın ismi Kostanti olarak kayıtlı iken 1843 yılındaki sayımda Kostantin şeklinde kaydedilmesinden kaynaklıdır. Ayrıca bu kişilerin yaşlarına bakıldığı zamanda 1840 yılındaki yaşları ile 1843 yılındaki yaşlarının bazen değişmeden verilmiş olduğu görülmektedir. Bu nedenlerden dolayı iki nüfus defteri birlikte değerlendirilerek Sorhun Köyündeki gayrimüslim ahalinin nüfus bilgileri verilmeye çalışılmıştır.

⁴⁸⁵ BOA. NFS. d. 2395, s. 61-63. Ayrıca Bkz. NFS. d. 2396, s. 23.

⁴⁸⁶ BOA. NFS. d. 2395, s. 61-63. Ayrıca Bkz. NFS. d. 2396, s. 23.

⁴⁸⁷ Mahir Aydın, “Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri (28-30 Haziran 1989)*, İstanbul 1990, s. 86-87.

⁴⁸⁸ BOA. NFS. d. 2395, s. 61-63. Ayrıca Bkz. NFS. d. 2396, s. 23.

Ek-6: Çiftlik-i Sorhun Köyü'nün 25 Aralık 1848-27 Mart 1849 Tarihleri Arasındaki Nüfusu⁴⁸⁹.

Hane ⁴⁹⁰	İsim	Gelir Durumu
1	<i>Kazancıoğlu</i> Lazari	Orta
	Kardeşleri Sava	Orta
	Kostan	Orta
	Yasef	Orta
2	Demirci Panayot	Orta
	Yeğeni Yani	Orta
3	<i>Karaoğlanoğlu</i> Kostan	Orta
4	<i>Caferoğlu</i> Sava	Orta
	Kardeşi Yorgi	Orta
5	<i>Sahanoğlu</i> Bor	
6	Etmekçi (Ekmekçi) Tanaş	İyi
	Oğulları Yorgi	Orta
	Haralanbi	Orta
7	<i>Keşişoğlu</i> İlya	Orta
	Kardeşleri Panayot	Orta
	Bortan	Orta
8	<i>Kalaycıoğlu</i> Yorgi	Orta
	Oğlu Nikola	Orta
9	Derende Kil/Fil/Feyl?	Orta
	Oğlu Mastan/Mestan	Orta
10	<i>Madencioğlu</i> Kostan	Orta
11	Papas (Papaz) İlya	Orta
12	Sava oğlu Yorgi	Orta
	Kardeşleri Bosul/Yosul?	Orta
	Yani	Orta
13	<i>Kanataroğlu</i> Todor	Orta
	Kardeşi Mastan	Orta
14	<i>Gökoğlu</i> Todor	Düşük
	Yani oğlu (ya da tersi oğlu Yani)	Orta
15	<i>Madencioğlu</i> Haralanbi	Orta
	Yeğeni Yani	Orta
16	Köse oğlu Yani	Düşük
	Korkur (Kirkor?)	Düşük

Kaynak: BOA. ML. VRD. CMH. D. 1028/5.

⁴⁸⁹ 25 Aralık 1848-27 Mart 1849 tarihlerinde Sorhun'da ikamet eden gayrimüslim ahalinin gelir durumları ve vergi mükellefi olan kişilerin isimleri verilmiş olduğu bir arşiv kaydı daha mevcuttur. Ancak bu belgede şahısların çiftçi, reñber vb. meslekleri/meşguliyetleri belirtilmemiştir. Bu yıllarda Sorhun'da 33 kişinin vergi mükellefi olduğu görülmektedir. Gelir durumlarına bakıldığı zaman 3 kişiden 29'unun durumunun orta olduğu, 3 kişinin düşük ve 1 kişinin ise iyidir.

⁴⁹⁰ Belgenin orijinalinde hane numaraları belirtilmemiştir. Ancak burada kolay anlaşılması ve şahısların birbirinden ayrılabilmesi için hane numaraları tarafimca verilmiştir.

EK-7: 1844/1845 Yılı Sorhun Köyü'ndeki Gayrimüslimlerin Temettuat Defteri

Köye ait olan 21889 numaralı tarihsiz temettuat defterinde köyde kayıtlı olan Ermeni milletinin olduğu görülmektedir. Bahsi geçen defterde köyde 14 hane bulunmakta olup ahalinin geneli tarım faaliyeti ile meşgul olmakta ve aynı zamanda ellerinde genel olarak ortalama birer inek ve at ile ikişer öküz bulunmaktadır. 14 haneden bir sene zarfında alınan vergiler 1.185 kuruş, icmal Temettuatı ise 9.281 kuruştur.⁴⁹¹

Hane	Emlak, Arazi ve Yıllık Kazançları
1	<p>İsim: Madencioğlu Yorgi</p> <p>Meşguliyeti: Rençber, Maddi Durumu: İyi, Geçen sene vermiş olduğu vergi: 55 kuruş</p> <p>1844 yılında 7 kile buğdaydan 28 kuruş, 6 kile arpadan 12 kuruş, 3,5 kile çavdardan 7 kuruş elde etmiştir. 1845 yılında 2 kile buğdaydan 28 kuruş, 3 kile arpadan 21 kuruş, 32 kile çavdardan 14 kuruş elde etmiştir. Buğday, arpa ve çavdar mahsullerinden 1844 yılında 47 kuruş ve 1845 yıllarında 63 kuruş olmak üzere toplam 110 kuruş aşar vergisi vermiştir.</p> <p>Mal Varlığı: 5,5 dönüm ekili tarla, 5,5 dönüm ekilmemiş tarla, 1 sağmal inek, 1 kısır inek ve 2 camus öküzü (erkek manda) bulunmaktadır.</p> <p>1844 yılında 470 kuruş, 1845 yılında 630 kuruş hasılatı olmak üzere toplamda 1.100 kuruş gelir elde etmiştir. Bu gelirin %10'u olan 110 kuruşu aşar vergisi olarak kesilmiştir. Toplamdaki 990 kuruşluk gelirden alınan bir yıllık temettuat 437 kuruştur.</p>
2	<p>İsim: Kalaycıoğlu DerendeKil/Fil/Feyl-Dirandefeli?</p> <p>Meşguliyeti: Rençber, Maddi Durumu: Orta, Geçen sene vermiş olduğu vergi: 65 kuruş</p> <p>1844 yılında 7 kile buğdaydan 28 kuruş, 3 kile arpadan 6 kuruş, 8 kile çavdardan 16 kuruş elde etmiştir. 1845 yılında 3 kile buğdaydan 42 kuruş, 2 kile arpadan 14 kuruş ve 3 kile çavdardan 21 kuruş elde etmiştir. Buğday, arpa ve çavdar mahsullerinden 1844 yılında 50 kuruş ve 1845 yıllarında 77 kuruş olmak üzere toplam 127 kuruş aşar vergisi vermiştir.</p> <p>Mal Varlığı: 5,5 dönüm ekili tarla, 5,5 dönüm ekilmemiş tarla, 1 sağmal inek, 2 camus öküzü (erkek manda) ve 1 bâb değirmeni bulunmaktadır.</p>

⁴⁹¹ Defterin kapak sayfası tahrip olduğundan tarih belirtilmemiştir. Ancak arşivde bu belgenin 29 Z 1300/31 Ekim 1883 tarihli olduğu kaydedilmiştir. Fakat temettuat defterleri genellikle 1844/1845 yıllarında olduğundan bu belgenin de tarihinin 1883 değil 1844/1845 yılında olduğu esas alınmalıdır. Son kısımdaki mühüre bakıldığı zaman mührün sahibi ve aşağısında yıl mevcuttur. Bu yıl 1845'tir. Buradan anlaşılacağı üzere belge 1300/1883 yılına değil 1845 yılına aittir. Şahısların iki belgede isimleri karşılaştırıldığı zaman geneli itibariyle birbiri ile uyumlu oldukları görülmektedir. 1883 yılında olmuş olsa idi. Birincisi köydeki hane sayısının ve geliri belirtilen kişilerin geçen 40 yıl gibi bir zaman zarfında artmış olması gerekirdi. Fakat burada verilen bilgiler 1840-1845 yıllarındaki kayıtlar ile bağlantılıdır. Ayrıca temettuat kaydının son sayfasında bir mühür bulunmaktadır. Bu mühürde bir isim ve ismin altında ise 1845 yılı yazmaktadır. Bütün bunların yanı sıra hane reislerinin mal varlıkları belirtilirken geçen yıl vermiş olduğu vergi ve burada 1260-1261 (1844-1845) yıllarındaki meblağlar verilmiştir. Geçen yıl ki diye bahsedildiğine göre bu kaydın 1845/1846 yıllarında tutulmuş olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bkz. MAD.d 21889.

	<p>1844 yılında 500 kuruş, 1845 yılında 770 kuruş hasılatı olmak üzere toplamda 1.270 kuruş gelir elde etmiştir. Bu gelirin %10'u olan 127 kuruşu aşar vergisi olarak kesilmiştir. Toplamdaki 1.143 kuruşluk gelirden alınan bir yıllık temettuat 624 kuruştur.</p>
3	<p><u>Hane Numarası: 3</u></p> <p>İsim: Kalaycıoğlu Yorgi</p> <p>Meşguliyeti: Rençber, Maddi Durumu: Orta, Geçen sene vermiş olduğu vergi: 75 kuruş</p> <p>1844 yılında 7,5 kile buğdaydan 30 kuruş, 8,5 kile arpadan 17 kuruş, 3,5 kile çavdardan 7 kuruş elde etmiştir. 1845 yılında 3 kile buğdaydan 42 kuruş, 4 kile arpadan 28 kuruş, 2,5 kile çavdardan 17 kuruş elde etmiştir. Buğday, arpa ve çavdar mahsullerinden 1844 yılında 54 kuruş ve 1845 yıllarında 87,5 kuruş olmak üzere toplam 141,5 kuruş aşar vergisi vermiştir.</p> <p>Mal Varlığı: 5,5 dönüm ekili tarla, 5,5 dönüm ekilmemiş tarla, 1 sağmal inek, 2 kısır inek, 3 karasığır öküzü ve 1 kısır atı bulunmaktadır.</p> <p>1844 yılında 540 kuruş, 1845 yılında 875 kuruş hasılatı olmak üzere toplamda 1.415 kuruş gelir elde etmiştir. Bu gelirin %10'u olan 141,5 kuruşu aşar vergisi olarak kesilmiştir. Toplamdaki 1.273 kuruşluk gelirden alınan bir yıllık temettuat 550 kuruştur.</p>
4	<p>İsim: Nazhoğlu Panayot ve kardeşi Kostantin</p> <p>Meşguliyeti: Rençber, Maddi Durumu: Orta, Geçen sene vermiş olduğu vergi: 75 kuruş</p> <p>1844 yılında 9 kile buğdaydan 36 kuruş, 8 kile arpadan 16 kuruş, 7 kile çavdardan 14 kuruş elde etmiştir. 1845 yılında 4 kile buğdaydan 56 kuruş, 3 kile arpadan 21 kuruş, 2 kile çavdardan 14 kuruş elde etmiştir. Buğday, arpa ve çavdar mahsullerinden 1844 yılında 66 kuruş ve 1845 yıllarında 91 kuruş olmak üzere toplam 157 kuruş aşar vergisi vermiştir.</p> <p>Mal Varlığı: 5,5 dönüm ekili tarla, 5,5 dönüm ekilmemiş tarla, 1 sağmal inek, 1 kısır inek, 1 kısır camus ve 2 camus öküzü bulunmaktadır.</p> <p>1844 yılında 660 kuruş, 1845 yılında 910 kuruş hasılatı olmak üzere toplamda 1.570 kuruş gelir elde etmiştir. Bu gelirin %10'u olan 157 kuruşu aşar vergisi olarak kesilmiştir. Toplamdaki 1.413 kuruşluk gelirden alınan bir yıllık temettuat 618 kuruştur.</p>
5	<p>İsim: Nazhoğlu Yorgi</p> <p>Meşguliyeti: Rençber, Maddi Durumu: Orta, Geçen sene vermiş olduğu vergi: 65 kuruş</p> <p>1844 yılında 8 kile buğdaydan 32 kuruş, 7,5 kile arpadan 15 kuruş, 6,5 kile çavdardan 13 kuruş elde etmiştir. 1845 yılında 3 kile buğdaydan 42 kuruş, 2,5 kile arpadan 17,5 kuruş, 3 kile çavdardan 21 kuruş elde etmiştir. Buğday, arpa ve çavdar mahsullerinden 1844 yılında 60 kuruş ve 1845 yıllarında 80,5 kuruş olmak üzere toplam 140,5 kuruş aşar vergisi vermiştir.</p> <p>Mal Varlığı: 6,5 dönüm ekili tarla, 6,5 dönüm ekilmemiş tarla, 1 sağmal inek, 1 kısır camus, 2 camus öküzü ve 1 merkebi bulunmaktadır.</p> <p>1844 yılında 600 kuruş, 1845 yılında 805 kuruş hasılatı olmak üzere toplamda 1.405 kuruş gelir elde etmiştir. Bu gelirin %10'u olan 140,5 kuruşu aşar vergisi olarak kesilmiştir. Toplamdaki 1.264,5 kuruşluk gelirden alınan bir yıllık temettuat 564 kuruştur.</p>
6	<p>İsim: Yasef oğlu Lazari ile kardeşleri Yasef ve Solomon</p> <p>Meşguliyeti: Rençber, Maddi Durumu: Orta, Geçen sene vermiş olduğu vergi: 110 kuruş</p> <p>1844 yılında 12 kile buğdaydan 48 kuruş, 11,5 kile arpadan 23 kuruş, 9,5 kile çavdardan 19 kuruş elde etmiştir. 1845 yılında 4 kile buğdaydan 56 kuruş, 3 kile arpadan 21 kuruş, 3 kile çavdardan 21 kuruş elde etmiştir. Buğday, arpa ve çavdar mahsullerinden 1844 yılında 90 kuruş ve 1845 yıllarında</p>

	<p>98 kuruş olmak üzere toplam 188 kuruş aşar vergisi vermiştir.</p> <p>Mal Varlığı: 16,5 dönüm ekili tarla, 16,5 dönüm ekilmemiş tarla, 1 sağmal inek, 1 sağmal camus, 1 kısır inek ve 2 camus öküzü bulunmaktadır.</p> <p>1844 yılında 900 kuruş, 1845 yılında 980 kuruş hasılatı olmak üzere toplamda 1.880 kuruş gelir elde etmiştir. Bu gelirin %10'u olan 188 kuruşu aşar vergisi olarak kesilmiştir. Toplamdaki 1.692 kuruşluk gelirden alınan bir yıllık temettuat 882 kuruştur.</p>
7	<p>İsim: Ederkancioğlu/Urgancioğlu? Tanaş</p> <p>Meşguliyeti: Rençber, Maddi Durumu: Orta, Geçen sene vermiş olduğu vergi: 110 kuruş</p> <p>1844 yılında 12,5 kile buğdaydan 50 kuruş, 12 kile arpadan 24 kuruş, 6 kile çavdardan 12 kuruş elde etmiştir. 1845 yılında 3 kile buğdaydan 42 kuruş, 4 kile arpadan 28 kuruş, 3 kile çavdardan 21 kuruş elde etmiştir. Buğday, arpa ve çavdar mahsullerinden 1844 yılında 86 kuruş ve 1845 yıllarında 91 kuruş olmak üzere toplam 167 kuruş aşar vergisi vermiştir.</p> <p>Mal Varlığı: 11 dönüm ekili tarla, 11 dönüm ekilmemiş tarla, 1 sağmal inek, 2 sağmal camus, 1 kısır inek, 20 sağmal koyun, 20 kuzu, 3 camus öküzü, 2 arı kovani ve 1 merkebi bulunmaktadır.</p> <p>1844 yılında 860 kuruş, 1845 yılında 910 kuruş hasılatı olmak üzere toplamda 1.670 kuruş gelir elde etmiştir. Bu gelirin %10'u olan 167 kuruşu aşar vergisi olarak kesilmiştir. Toplamdaki 1.503 kuruşluk gelirden alınan bir yıllık temettuat 974 kuruştur.</p>
8	<p>İsim: Madencioğlu Kostantin</p> <p>Meşguliyeti: Rençber, Maddi Durumu: Orta, Geçen sene vermiş olduğu vergi: 60 kuruş</p> <p>1844 yılında 7 kile buğdaydan 28 kuruş, 6 kile arpadan 12 kuruş, 5 kile çavdardan 10 kuruş elde etmiştir. 1845 yılında 3 kile buğdaydan 42 kuruş, 4 kile arpadan 21 kuruş, 2 kile çavdardan 14 kuruş elde etmiştir. Buğday, arpa ve çavdar mahsullerinden 1844 yılında 50 kuruş ve 1845 yıllarında 84 kuruş olmak üzere toplam 134 kuruş aşar vergisi vermiştir.</p> <p>Mal Varlığı: 5,5 dönüm ekili tarla, 5,5 dönüm ekilmemiş tarla, 1 sağmal inek, 1 kısır inek ve 2 karasığır öküzü bulunmaktadır.</p> <p>1844 yılında 500 kuruş, 1845 yılında 840 kuruş hasılatı olmak üzere toplamda 1.340 kuruş gelir elde etmiştir. Bu gelirin %10'u olan 134 kuruşu aşar vergisi olarak kesilmiştir. Toplamdaki 1.206 kuruşluk gelirden alınan bir yıllık temettuat 474 kuruştur.</p>
9	<p>İsim: Değirmencioğlu Yorgi ve biraderi Abosdos</p> <p>Meşguliyeti: Rençber, Maddi Durumu: Orta, Geçen sene vermiş olduğu vergi: 110 kuruş</p> <p>1844 yılında 11 kile buğdaydan 44 kuruş, 12 kile arpadan 24 kuruş, 7 kile çavdardan 14 kuruş elde etmiştir. 1845 yılında 4 kile buğdaydan 56 kuruş, 3 kile arpadan 21 kuruş, 3 kile çavdardan 21 kuruş elde etmiştir. Buğday, arpa ve çavdar mahsullerinden 1844 yılında 82 kuruş ve 1845 yıllarında 98 kuruş olmak üzere toplam 180 kuruş aşar vergisi vermiştir.</p> <p>Mal Varlığı: 7 dönüm ekili tarla, 2 sağmal inek, 1 kısır inek ve 1 düvesi bulunmaktadır.</p> <p>1844 yılında 820 kuruş, 1845 yılında 980 kuruş hasılatı olmak üzere toplamda 1.800 kuruş gelir elde etmiştir. Bu gelirin %10'u olan 180 kuruşu aşar vergisi olarak kesilmiştir. Toplamdaki 1.620 kuruşluk gelirden alınan bir yıllık temettuat 762 kuruştur.</p>
10	<p>İsim: Gökoğlu Todor'un emlak, arazi ve temettuatı</p> <p>Meşguliyeti: Rençber, Maddi Durumu: Orta, Geçen sene vermiş olduğu vergi: 65 kuruş</p> <p>1844 yılında 11 kile buğdaydan 44 kuruş, 8 kile arpadan 16 kuruş elde etmiştir. 1845 yılında 4 kile buğdaydan 56 kuruş, 3 kile arpadan 21 kuruş elde etmiştir. Buğday ve arpa mahsullerinden 1844</p>

	<p>yılında 60 kuruş ve 1845 yıllarında 77 kuruş olmak üzere toplam 137 kuruş aşar vergisi vermiştir.</p> <p>Mal Varlığı: 6 dönüm ekili tarla, 6 dönüm ekilmemiş tarla, 2 sağmal inek, 1 kısır inek ve 1 karasığır öküzü bulunmaktadır.</p> <p>1844 yılında 600 kuruş, 1845 yılında 770 kuruş hasılatı olmak üzere toplamda 1.370 kuruş gelir elde etmiştir. Bu gelirin %10'u olan 137 kuruşu aşar vergisi olarak kesilmiştir. Toplamdaki 1.233 kuruşluk gelirden alınan bir yıllık temettuat 564 kuruştur.</p>
11	<p>İsim: Kanatoğlu (Kanatoroğlu) Todor</p> <p>Meşguliyeti: Rençber, Maddi Durumu: Orta, Geçen sene vermiş olduğu vergi: 110 kuruş</p> <p>1844 yılında 11 kile buğdaydan 44 kuruş, 12 kile arpadan 24 kuruş, 3 kile çavdardan 6 kuruş elde etmiştir. 1845 yılında 4 kile buğdaydan 56 kuruş, 3 kile arpadan 21 kuruş, 2 kile çavdardan 14 kuruş elde etmiştir. Buğday, arpa ve çavdar mahsullerinden 1844 yılında 74 kuruş ve 1845 yıllarında 91 kuruş olmak üzere toplam 165 kuruş aşar vergisi vermiştir.</p> <p>Mal Varlığı: 8 dönüm ekili tarla, 7 dönüm ekilmemiş tarla, 2 sağmal inek, 2 kısır inek, 2 camus öküzü ve 1 arı kovani bulunmaktadır.</p> <p>1844 yılında 740 kuruş, 1845 yılında 910 kuruş hasılatı olmak üzere toplamda 1.650 kuruş gelir elde etmiştir. Bu gelirin %10'u olan 165 kuruşu aşar vergisi olarak kesilmiştir. Geriye 1.485 kuruş kalmış ve bundan 698 kuruş geriye kalmış ve aynı zamanda 150 kuruştan ırgatlıktan kazanmıştır. Toplamdaki mevcut gelirden alınan bir yıllık temettuat 848 kuruştur.</p>
12	<p>İsim: Keşişoğlu Panayot ve kardeşi Kostantin</p> <p>Meşguliyeti: Rençber, Maddi Durumu: Orta, Geçen sene vermiş olduğu vergi: 110 kuruş</p> <p>1844 yılında 12 kile buğdaydan 48 kuruş, 12 kile arpadan 24 kuruş, 3 kile çavdardan 6 kuruş elde etmiştir. 1845 yılında 4 kile buğdaydan 56 kuruş, 3 kile arpadan 21 kuruş, 3 kile çavdardan 21 kuruş elde etmiştir. Buğday, arpa ve çavdar mahsullerinden 1844 yılında 78 kuruş ve 1845 yıllarında 98 kuruş olmak üzere toplam 176 kuruş aşar vergisi vermiştir.</p> <p>Mal Varlığı: 11 dönüm ekili tarla, 11 dönüm ekilmemiş tarla, 1 sağmal inek, 2 kısır inek, 1 kısır camus ve 2 camus öküzü bulunmaktadır.</p> <p>1844 yılında 780 kuruş, 1845 yılında 980 kuruş hasılatı olmak üzere toplamda 1.760 kuruş gelir elde etmiştir. Bu gelirin %10'u olan 176 kuruşu aşar vergisi olarak kesilmiştir. Toplamdaki 1.584 kuruşluk gelirden alınan bir yıllık temettuat 726 kuruştur.</p>
13	<p>İsim: Papaz Mihail</p> <p>Meşguliyeti: Rençber, Maddi Durumu: Orta, Geçen sene vermiş olduğu vergi: 110 kuruş</p> <p>1844 yılında 11 kile buğdaydan 44 kuruş, 11,5 kile arpadan 23 kuruş, 6,5 kile çavdardan 13 kuruş elde etmiştir. 1845 yılında 4 kile buğdaydan 56 kuruş, 3 kile arpadan 21 kuruş, 2 kile çavdardan 28 kuruş elde etmiştir. Buğday, arpa ve çavdar mahsullerinden 1844 yılında 80 kuruş ve 1845 yıllarında 105 kuruş olmak üzere toplam 185 kuruş aşar vergisi vermiştir.</p> <p>Mal Varlığı: 11 dönüm ekili tarla, 11 dönüm ekilmemiş tarla, 1 sağmal inek, 1 kısır inek, 2 camus öküzü, 3 sağmal keçi ve 3 oğlağı bulunmaktadır.</p> <p>1844 yılında 800 kuruş, 1845 yılında 1.050 kuruş hasılatı olmak üzere toplamda 1.850 kuruş gelir elde etmiştir. Bu gelirin %10'u olan 185 kuruşu aşar vergisi olarak kesilmiştir. Toplamdaki 1.655 kuruşluk gelirden alınan bir yıllık temettuat 756 kuruştur.</p>
14	<p>İsim: Borsan oğlu Yorgi</p> <p>Meşguliyeti: Rençber, Maddi Durumu: Orta, Geçen sene vermiş olduğu vergi: 65 kuruş</p>

<p>1844 yılında 7 kile buğdaydan 28 kuruş, 6,5 kile arpadan 13 kuruş, 5,5 kile çavdardan 11 kuruş elde etmiştir. 1845 yılında 4 kile buğdaydan 56 kuruş, 3 kile arpadan 21 kuruş, 2 kile çavdardan 14 kuruş elde etmiştir. Buğday, arpa ve çavdar mahsullerinden 1844 yılında 52 kuruş ve 1845 yıllarında 91 kuruş olmak üzere toplam 143 kuruş aşar vergisi vermiştir.</p> <p>Mal Varlığı: 7 dönüm ekili tarla, 6 dönüm ekilmemiş tarla, 1 sağmal inek, 1 kısır inek ve 2 camus öküzü bulunmaktadır.</p> <p>1844 yılında 520 kuruş, 1845 yılında 910 kuruş hasılatı olmak üzere toplamda 1.430 kuruş gelir elde etmiştir. Bu gelirin %10'u olan 143 kuruşu aşar vergisi olarak kesilmiştir. Toplamdaki 1.287 kuruşluk gelirden alınan bir yıllık temettuat 492 kuruştur.</p>
--

Kaynak: BOA. MAD. D. 21889.

EK-8: İsmail Yazıcı Tarafından Kaleme Alınan ve 93 Harbi ve Sonrasında Muhacirlerin Durumunu Anlatan “Şu 93 Göçü” adlı Şiir.

Şu 93 Göçü	
Şu 93 Göçü'nü size anlatacağım Bilgi dağırcığına bilgiler katacağım	Diyar diyar gezecek bir yer beğenecekti, Dönüp kamptakilere “gidelim” diyecekti.
O 93 Harbinde Osmanlı yenilince Ruslar Artvin'e girdi, halk üzüldü iyice	Alıp başını vurdu Tokat taraflarına Ulaştı geze geze Niksar diyarına.
93 savaşıyla Artvin Ardahan gitti Harp tazminatı diye Batum da elden çıktı	Varıp beğendi en son Niksar'ın ovasını, Dedi “yurt edinelim artık biz burasını”.
Olmak istemeyenler Çarlık idaresinde Göç ettiler kimisi her birisi bir yerde	Ahmet Efendi döndü kampa arkadaşlarla, “Hadi gidelim” dedi sevinçli bakışlarla.
Göçün bir nedeni de fukaralık ve dindi Kafileler yürüdü yayan Batum'a indi	Ertesi gün kabile yine yola koyuldu Bir süre yolculuktan sonra Niksar'da durdu.
Acara bölgesinde nice nice kabile Göç edip Türkiye'ye gittiler birçok ile	Kısa sürede en son ovaya yerleşildi, Ama ne var ki sonra başka yara değişti.
Kimi sülale Artvin, yarısı şurda burda Kimi Sorhun ve Fathi, kimi Gölköy Ordu'da	Gürcüler ta ezelden alışmışlar dağlara, Nasıl alışacaklar sonsuz ova, bağlara?
Başlayacaktı artık kırk üç yıllık esaret Kalmamıştı kimsede ne heyecan, cesaret	Meğer orası imiş sivrisinek yatağı, Kısa sürede oldu ova sıtma yatağı.
Çağlayan'da Pançize Ahmet Efendi vardı Çocuğu yoktu lakin gitme kararı aldı.	Hepsi sırayla tek tek sıtmaya tutuldular, Huzur bulamadılar, kimi telef oldular.
Zamanın okumuş bilge bir kişisi idi. “Gelme isteyen varsa benimle gelsin” dedi.	Tekrar bir başka yeri aramaya durdular, Yukarda yarısı boş bir Rum köyü buldular.
Kararlaştırılan gün ve de aynı zamanda Kabile yola çıktı vakti geldiği anda	Sorhun'muş bir Rum köyü, yarısı Türkten kaçmış Tüm boşalan evleri bizim ahali açmış.
Her köyden aileler sırtında yükleriyle Yedeklerinde atlar ve de eşekleriyle	Bırakmak istememiş Rumlar o boş evlere, Birçok kavgalarla köy bulanmış aevlere.
Bazgiret üzerinden kah mola, kah gezerek Yolları kat ettiler kalanları üzerek.	Tutunca Osmanlı da destekleyince bizi, Şu Sorhun iskan etmiş bizim Kafilemizi.
Ayakta çarıklarla dağ tepe aştılar Yorgun argın nihayet Batum'a ulaştılar.	O tarihten beridir yaşarlar ova, köyde Ekip biçerler hala Rum'dan kalan bu yerde.
Hareket saatinde bir gemiye bindiler, İstanbul vapurundan şu Fatsa'da indiler.	Kurutulmuş bataklık şimdi Cennet orası, Kelkit'le sulanıyor yeşil Niksar Ovası.
Vapurdan iner inmez Fatsa'da kamp kurdular Bir yurt bulana kadar çadırda durdular	Bereketli bu ova, her şeyler yetişiyor Şimdi nice insanlar buradan ekmek yiyor.
İki kişi yanına alıp Ahmet Efendi, “Ben dönünceye kadar burada kalmız” dedi.	Yayılmışlar oradan Tazı, Fatlı Köyü'ne Ustahasın, Erbaa, Ordu'nun Gölköy'üne.
Alıp başını ordan düştü bilmez yollara Günlerce yol yürüdü, koyuldu aramaya.	“Vurmayın gadakkarit” lafı hatırdan kalan, Ahmet Efendi sözü hala bu yankılanan.
	Yazıcı anlattı hey şu Doksan üç Göçü'nü, Manzumeyle sizlere döktü bir bir içini...

Kaynak: İsmail Yazıcı, *Gönül Seli*, s. 90.

EK-9: Rüşti Bozkurt tarafından kaleme alınan “Unutulan Göç” adlı şiir ilk kez 14 Mart 2004 tarihinde Sorhun göçerlerinin kurduğu İstanbul’daki dernek genel kurulu toplantısında okunmuştur.

<p>Unutulan Göç Osmanlı’nın güçlü olan ordusu Yedi düvel savaşmış diyorlar Ahalikalaki’de kurulmuş pusu Moskof’un ordusu yenmiş diyorlar</p> <p>Imherev’e gelen haber yıkıcı Moskof Müslümana vermiş acı Yüreklere dolmuş büyük bir sancı Göç etsek kurtuluş olur diyorlar</p> <p>Ardahan’da top sesleri duyulmuş Şavşet halkı yola çoktan koyulmuş Söylentiyle bütün ruhlar yorulmuş Acara’dan⁴⁹² çok insan gitmiş diyorlar</p> <p>Pançize,⁴⁹³ Totnaze, kadim Davlaze Göçünü yüklemiş Mikelkımaze Gorilienti, Tutienti bir de Revaze Herkes dengini yapmış diyorlar</p> <p>Cimuğlar titizlenmiş telaşa Ocaklar sönmüş, tat kalmaz aşta Göçoğlebi hazırlanmış yamaçta Bazgiret’e⁴⁹⁴ hazır olun diyorlar</p> <p>Göç yüklemiş Sarvannizdze Zios’tan Suaridze haber salmış uzaktan Umutlar kesilmez o yüce Hak’tan Machael geçidini aşın diyorlar</p> <p>Zakiyet’den ilk haberler ulaştı Hevcurul’da yürekler doldu taşta Ube’den gelenler dereyi geçti Bazgiret yolu hedef diyorlar</p> <p>Daba’nın yaylasında sisler var Korkuyla karışık yorgun hisler var Uzaktan duyulan yüksek sesler var Pançize Ahmet’e önder diyorlar</p>	<p>Civize, Kovize dökülmüş yola Gençler ağlıyorlar girmiş kol kola Şaşkın bakıyorlar sağa sola Korku yolları bekler diyorlar</p> <p>Tetraket’de⁴⁹⁵ insan seli oluşmuş Zios’lu, Daba’lı, Ubeli’yle buluşmuş Sakoria yaylasına çığ düşmüş Yol açık göç edip gidin diyorlar</p> <p>Torun’u tay tutsun diye gönderdi Dönmedi bir daha orada kaldı Pançizeler bu duruma daraldı Zioslu’lu dayılar kalsın diyorlar</p> <p>Imherev vadisi geride kaldı Hato’nun⁴⁹⁶ yüreği fena daraldı Kıyat tarlasında umudu kaldı Kancio⁴⁹⁷ köyüne dönmüş diyorlar</p> <p>Pato’nun⁴⁹⁸ gözünde yaşlar durmuyor Gül Ağa eşine hiç kıyamıyor Geriye bakılmaz yol uzak diyor Yürekler köylerde kalmış diyorlar</p> <p>Machael’in yaylasında duruldu Çocuklar tedirgin, yaşlı yoruldu Geri dönüp gelmeyenler soruldu Gidipte gelmemek vardı diyorlar</p> <p>Korkudan kaçış, umuda yolculuk Perişan oluyor yaşlı ve çocuk Gidilecek yeri bile bilen yok Osmanlı büyüktür korur diyorlar</p> <p>Pali’de⁴⁹⁹ çarmıklı gemi bekliyor İnsan değil sanki odun yüklüyor Yaşlılar uzanıp biraz “oh” diyor Karadeniz şimdi sakin diyorlar</p>
---	--

⁴⁹² Batum yöresinin Gürcüce’deki adı.

⁴⁹³ Pançize, Davlaze, Totnaze, Mikelkımazde, Revaze, Gorilienti, Tutienti, Cimuğienti ve Göçoğlebi İmerhev vadisinde Hevcurul köyünden Niksar’ın Sorhun köyüne göç eden sülaler.

⁴⁹⁴ Hevcurul (Çağlayan), Zakiyet (Yağlı), Bazgiret (Maden), Zios (Tepebaşı), Daba ve Ube (Oba) aynı vadideki altı köyün Gürcüce adları.

⁴⁹⁵ Tetraket, Karcıl dağlarındaki Macahel geçidine giden yolun Bazgiret (Maden)köyü yakınındaki geçidin adı.

⁴⁹⁶ Hato nene, yöredeki Kıyat arazisinin Osmanlı’dan tapusu olan kadın. Gorilienti Süleyman ile evlenmiş. Göç sırasında yedi yaşındaymış. Sorhun’da 100 yaşına kadar yaşamıştır.

⁴⁹⁷ Hevcurul’dan İmerhev’in başka köyünde Gurdğikze’lere gelin gitmiştir. Göç sonrası köyüne dönerek Gorilienti’nin ocağına sahip çıkmıştır.

⁴⁹⁸ Pato nene, Gorilienti Gülağa’nın eşidir. Kancio’nun ablasıdır.

⁴⁹⁹ Pali, Hopa ve Sarp arasında bir kıyı yerleşimi. Söylenceye göre göç üçüncü gününde Macahel’den Pali’ye inmiştir.

<p>Bir gece yarısı Fatsa önünde Denizde yolculuk bitti sonunda Gemiden inildi sahil yolunda Buradan ötesi kolay diyorlar</p> <p>Fatsa'nın köyünde üç yıllık çile Niksar-Sorhun'unda vardık menzile Rumlar da tedirgin oldu bu hale Bura bize vatan olur diyorlar</p> <p>Rumlar dağa çıkmış yaşıyor Boş evler hemen dolup taşıyor İnsanlar bir umuda koşuyor Göç burada artık kalır diyorlar</p>	<p>Ardanuç'tan Recepoğlu geliyor Kassien'li⁵⁰⁰ bir mahalle oluyor Artvin kültürümüz nefes alıyor Göç kimliği hiç silinmez diyorlar</p> <p>Büyük göçün yüz yirmi altı yılında Kaybolup gittik biz gurbet selinde Şimdi hemşehriyiz Tokat ilinde İnsan köklerinde kopmaz diyorlar</p> <p>Rüştü diyor göçler çok büyük acı Görmesin insanlar böylesi sancı Barış olsun insanlığın inancı Bu belge tarihe kalır diyorlar</p>
---	---

Kaynak: Rüştü Bozkurt, *Unutulan Göç Aslını İnkâr Eden Haramzadedir*, Yaylacık Matbaacılık, İstanbul, Mayıs 2015, s. 44-48.

⁵⁰⁰ Kassien bir mahalle adı. Oradan göç edenler Sorhun'un en batısında yerleşmiştir.

۱۱۵

۱۲۰

۱۱۶

۱۱۷

۱۱۸

۱۱۹

۱۲۰

۱۲۱

۱۲۲

۱۲۳

۱۲۴

۱۲۵

۱۲۶

۱۲۷

۱۲۸

۱۲۹

۱۳۰

۱۳۱

۱۳۲

۱۳۳

۱۳۴

۱۳۵

۱۳۶

۱۳۷

۱۳۸

۱۳۹

۱۴۰

۱۴۱

۱۴۲

۱۴۳

۱۴۴

۱۴۵

۱۴۶

۱۴۷

۱۴۸

۱۴۹

۱۵۰

۱۵۱

۱۵۲

۱۵۳

۱۵۴

۱۵۵

۱۵۶

۱۵۷

۱۵۸

۱۵۹

۱۶۰

۱۶۱

۱۶۲

۱۶۳

۱۶۴

۱۶۵

۱۶۶

۱۶۷

۱۶۸

۱۶۹

۱۷۰

۱۷۱

۱۷۲

۱۷۳

۱۷۴

۱۷۵

۱۷۶

۱۷۷

۱۷۸

۱۷۹

۱۸۰

۱۸۱

۱۸۲

۱۸۳

۱۸۴

۱۸۵

۱۸۶

۱۸۷

۱۸۸

۱۸۹

۱۹۰

۱۹۱

۱۹۲

۱۹۳

۱۹۴

۱۹۵

۱۹۶

۱۹۷

۱۹۸

۱۹۹

۲۰۰

۲۰۱

۲۰۲

۲۰۳

۲۰۴

۲۰۵

۲۰۶

۲۰۷

۲۰۸

۲۰۹

۲۱۰

۲۱۱

۲۱۲

۲۱۳

۲۱۴

۲۱۵

۲۱۶

۲۱۷

۲۱۸

۲۱۹

۲۲۰

۲۲۱

۲۲۲

۲۲۳

۲۲۴

۲۲۵

۲۲۶

۲۲۷

۲۲۸

۲۲۹

۲۳۰

۲۳۱

۲۳۲

۲۳۳

۲۳۴

۲۳۵

۲۳۶

۲۳۷

۲۳۸

۲۳۹

۲۴۰

۲۴۱

۲۴۲

۲۴۳

۲۴۴

۲۴۵

۲۴۶

۲۴۷

۲۴۸

۲۴۹

۲۵۰

۲۵۱

۲۵۲

۲۵۳

۲۵۴

۲۵۵

۲۵۶

۲۵۷

۲۵۸

۲۵۹

۲۶۰

۲۶۱

۲۶۲

۲۶۳

۲۶۴

۲۶۵

۲۶۶

۲۶۷

۲۶۸

۲۶۹

۲۷۰

۲۷۱

۲۷۲

۲۷۳

۲۷۴

۲۷۵

۲۷۶

۲۷۷

۲۷۸

۲۷۹

۲۸۰

۲۸۱

۲۸۲

۲۸۳

۲۸۴

۲۸۵

۲۸۶

۲۸۷

۲۸۸

۲۸۹

۲۹۰

۲۹۱

۲۹۲

۲۹۳

۲۹۴

۲۹۵

۲۹۶

۲۹۷

۲۹۸

۲۹۹

۳۰۰

۳۰۱

۳۰۲

۳۰۳

۳۰۴

۳۰۵

۳۰۶

۳۰۷

۳۰۸

۳۰۹

۳۱۰

۳۱۱

۳۱۲

۳۱۳

۳۱۴

۳۱۵

۳۱۶

۳۱۷

۳۱۸

۳۱۹

۳۲۰

۳۲۱

۳۲۲

۳۲۳

۳۲۴

۳۲۵

۳۲۶

۳۲۷

۳۲۸

۳۲۹

۳۳۰

۳۳۱

۳۳۲

۳۳۳

۳۳۴

۳۳۵

۳۳۶

۳۳۷

۳۳۸

۳۳۹

۳۴۰

۳۴۱

۳۴۲

۳۴۳

۳۴۴

۳۴۵

۳۴۶

۳۴۷

۳۴۸

۳۴۹

۳۵۰

۳۵۱

۳۵۲

۳۵۳

۳۵۴

۳۵۵

۳۵۶

۳۵۷

۳۵۸

۳۵۹

۳۶۰

۳۶۱

۳۶۲

۳۶۳

۳۶۴

۳۶۵

۳۶۶

۳۶۷

۳۶۸

۳۶۹

۳۷۰

۳۷۱

۳۷۲

۳۷۳

۳۷۴

۳۷۵

۳۷۶

۳۷۷

۳۷۸

۳۷۹

۳۸۰

۳۸۱

۳۸۲

۳۸۳

۳۸۴

۳۸۵

۳۸۶

۳۸۷

۳۸۸

۳۸۹

۳۹۰

۳۹۱

۳۹۲

۳۹۳

۳۹۴

۳۹۵

۳۹۶

۳۹۷

۳۹۸

۳۹۹

۴۰۰

۴۰۱

۴۰۲

۴۰۳

۴۰۴

۴۰۵

۴۰۶

۴۰۷

۴۰۸

۴۰۹

۴۱۰

۴۱۱

۴۱۲

۴۱۳

۴۱۴

۴۱۵

۴۱۶

۴۱۷

۴۱۸

۴۱۹

۴۲۰

۴۲۱

۴۲۲

۴۲۳

۴۲۴

۴۲۵

۴۲۶

۴۲۷

۴۲۸

۴۲۹

۴۳۰

۴۳۱

۴۳۲

۴۳۳

۴۳۴

۴۳۵

۴۳۶

۴۳۷

۴۳۸

۴۳۹

۴۴۰

۴۴۱

۴۴۲

۴۴۳

۴۴۴

۴۴۵

۴۴۶

۴۴۷

۴۴۸

۴۴۹

۴۵۰

۴۵۱

۴۵۲

۴۵۳

۴۵۴

۴۵۵

۴۵۶

۴۵۷

۴۵۸

۴۵۹

۴۶۰

۴۶۱

۴۶۲

۴۶۳

۴۶۴

۴۶۵

۴۶۶

۴۶۷

۴۶۸

۴۶۹

۴۷۰

۴۷۱

۴۷۲

۴۷۳

۴۷۴

۴۷۵

۴۷۶

۴۷۷

۴۷۸

۴۷۹

۴۸۰

۴۸۱

۴۸۲

۴۸۳

۴۸۴

۴۸۵

۴۸۶

۴۸۷

۴۸۸

۴۸۹

۴۹۰

۴۹۱

۴۹۲

۴۹۳

۴۹۴

۴۹۵

۴۹۶

۴۹۷

۴۹۸

۴۹۹

۵۰۰

۵۰۱

۵۰۲

۵۰۳

۵۰۴

۵۰۵

۵۰۶

۵۰۷

۵۰۸

۵۰۹

۵۱۰

۵۱۱

۵۱۲

۵۱۳

۵۱۴

۵۱۵

۵۱۶

۵۱۷

۵۱۸

۵۱۹

۵۲۰

۵۲۱

۵۲۲

۵۲۳

۵۲۴

۵۲۵

۵۲۶

۵۲۷

۵۲۸

۵۲۹

۵۳۰

۵۳۱

۵۳۲

۵۳۳

۵۳۴

۵۳۵

۵۳۶

۵۳۷

۵۳۸

۵۳۹

۵۴۰

۵۴۱

۵۴۲

۵۴۳

۵۴۴

۵۴۵

۵۴۶

۵۴۷

۵۴۸

۵۴۹

۵۵۰

۵۵۱

۵۵۲

۵۵۳

۵۵۴

۵۵۵

۵۵۶

۵۵۷

۵۵۸

۵۵۹

۵۶۰

۵۶۱

۵۶۲

۵۶۳

۵۶۴

۵۶۵

۵۶۶

۵۶۷

۵۶۸

۵۶۹

۵۷۰

۵۷۱

۵۷۲

۵۷۳

۵۷۴

۵۷۵

۵۷۶

۵۷۷

۵۷۸

۵۷۹

۵۸۰

۵۸۱

۵۸۲

۵۸۳

۵۸۴

۵۸۵

۵۸۶

۵۸۷

۵۸۸

۵۸۹

۵۹۰

۵۹۱

۵۹۲

۵۹۳

۵۹۴

۵۹۵

۵۹۶

۵۹۷

۵۹۸

۵۹۹

۶۰۰

۶۰۱

۶۰۲

۶۰۳

۶۰۴

۶۰۵

۶۰۶

۶۰۷

۶۰۸

۶۰۹

۶۱۰

۶۱۱

۶۱۲

۶۱۳

۶۱۴

۶۱۵

۶۱۶

۶۱۷

۶۱۸

۶۱۹

۶۲۰

۶۲۱

۶۲۲

۶۲۳

۶۲۴

۶۲۵

۶۲۶

۶۲۷

۶۲۸

۶۲۹

۶۳۰

۶۳۱

۶۳۲

۶۳۳

۶۳۴

۶۳۵

۶۳۶

۶۳۷

۶۳۸

۶۳۹

۶۴۰

۶۴۱

۶۴۲

۶۴۳

۶۴۴

۶۴۵

۶۴۶

۶۴۷

۶۴۸

۶۴۹

۶۵۰

۶۵۱

۶۵۲

۶۵۳

۶۵۴

۶۵۵

۶۵۶

۶۵۷

۶۵۸

۶۵۹

۶۶۰

۶۶۱

۶۶۲

۶۶۳

۶۶۴

۶۶۵

۶۶۶

۶۶۷

۶۶۸

۶۶۹

۶۷۰

۶۷۱

۶۷۲

۶۷۳

۶۷۴

۶۷۵

۶۷۶

۶۷۷

۶۷۸

۶۷۹

۶۸۰

۶۸۱

۶۸۲

۶۸۳

۶۸۴

۶۸۵

۶۸۶

۶۸۷

۶۸۸

۶۸۹

۶۹۰

۶۹۱

۶۹۲

۶۹۳

۶۹۴

۶۹۵

۶۹۶

۶۹۷

۶۹۸

۶۹۹

۷۰۰

۷۰۱

۷۰۲

۷۰۳

۷۰۴

۷۰۵

۷۰۶

۷۰۷

۷۰۸

۷۰۹

۷۱۰

۷۱۱

۷۱۲

۷۱۳

۷۱۴

۷۱۵

۷۱۶

۷۱۷

۷۱۸

۷۱۹

۷۲۰

۷۲۱

۷۲۲

۷۲۳

۷۲۴

۷۲۵

۷۲۶

۷۲۷

۷۲۸

۷۲۹

۷۳۰

۷۳۱

۷۳۲

۷۳۳

۷۳۴

۷۳۵

۷۳۶

۷۳۷

۷۳۸

۷۳۹

۷۴۰

۷۴۱

۷۴۲

۷۴۳

۷۴۴

۷۴۵

۷۴۶

۷۴۷

۷۴۸

۷۴۹

۷۵۰

۷۵۱

۷۵۲

۷۵۳

۷۵۴

۷۵۵

۷۵۶

۷۵۷

۷۵۸

۷۵۹

۷۶۰

۷۶۱

۷۶۲

۷۶۳

۷۶۴

۷۶۵

۷۶۶

۷۶۷

۷۶۸

۷۶۹

۷۷۰

۷۷۱

۷۷۲

۷۷۳

۷۷۴

۷۷۵

۷۷۶

۷۷۷

۷۷۸

۷۷۹

۷۸۰

۷۸۱

۷۸۲

۷۸۳

۷۸۴

۷۸۵

۷۸۶

۷۸۷

۷۸۸

۷۸۹

۷۹۰

۷۹۱

۷۹۲

۷۹۳

۷۹۴

۷۹۵

۷۹۶

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Sultan Abdülhamit'e Sunulan Niksar Kazası Dahilindeki Şavşat İslam Muhacirlerinin İskân Edildiği Düz kırık (Osmaniye) Köyünün Görüntüsü

Kaynak: Murat Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, Gürcistan Dostluk Derneği Yayınları:10, İstanbul, 2018, s. 312.

Fotoğraf 2: Milli Mücadele Yıllarında Tokat-Niksar Dolaylarında Ermeni ve Rum Çeteleriyle Mücadele Eden Fatlılı Ali Çavuş ve Arkadaşları

Kaynak: Hasan Akar ve Müjdat Özbay, *Milli Mücadele Yıllarında Niksar*, Niksar Belediyesi Yayınları, Ankara 2011, s. 157.

Fotoğraf 3: Zoğallıçukur Köyünden Mollahasanoğlu İbrahim

Kaynak: Murat Kasap, *Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, Gürcistan Dostluk Derneği Yayınları:10, İstanbul, 2018, s. 312.

Fotoğraf 4: Sorhun Köyünde İkamet Eden Muhacirlerin Evleri

Kaynak: Orhan ÖZEN Arşivi

Fotoğraf 7: Oluklu (Pöhrekli) Köyünde Muhacirler Tarafından Yapılmış Ambar

Kaynak: Orhan ÖZEN Arşivi

Fotoğraf 5: Oluklu (Pöhrekli) Köyünde İkamet Eden Muhacirlerin Evleri

Kaynak: Orhan ÖZEN Arşivi

Fotoğraf 6: Osmaniye-Düzkırık Köyünde Muhacirler Tarafından Yapılmış Ev
(Günümüzde atıl durumdadır.)

Kaynak: Orhan ÖZEN Arşivi

Fotoğraf 8: Akıncı Köyü Camii (Sivas Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulunun 492 Sayılı kararı ile korunması gerekli 2. grup yapı olarak 2014 yılında tescillenmiştir.) Caminin içinde ters tavan ahşap işçiliği vardır. Orman bakımından zengin olan Akıncı Köyü'nde Sedir çamları mevcut olup koruma altına alınmıştır.

Kaynak: Orhan ÖZEN Arşivi

Fotoğraf 9: Zoğallıçukur Köyü Camii (Malzeme olarak tuğladan yapılmıştır. Günümüzde yeni cami yapıldığı için ibadete kapalıdır. Yapılış tarihi 1975)

Kaynak: Orhan ÖZEN Arşivi.

Fotoğraf 10: Zoğallıçukur köyünde muhacirler tarafından yapılmış ev.

Kaynak: Orhan ÖZEN Arşivi

Fotoğraf-11: Sorhun Köyünde Duran Atlı, Harun Güner, Ahmet Yılmaz Yapılan Röportajdan.

Kaynak: Orhan ÖZEN Arşivi

Fotoğraf 12: Örenler Köyünde Yakup Aktaş, Hacı Mehmet Torun, Hamza Cemcir İle Yapılan Röportajdan.

Kaynak: Orhan ÖZEN Arşivi

Fotoğraf 13: Akıncı Köyünden Hamide  zden ve Kadir Bolat  le Yapılan Röportajdan.

Kaynak: Orhan ÖZEN Arşivi

Fotoğraf 14: Ustahasan Köyünde İdris Dikmen İle Yapılan Röportajdan.

Kaynak: Orhan ÖZEN Arşivi

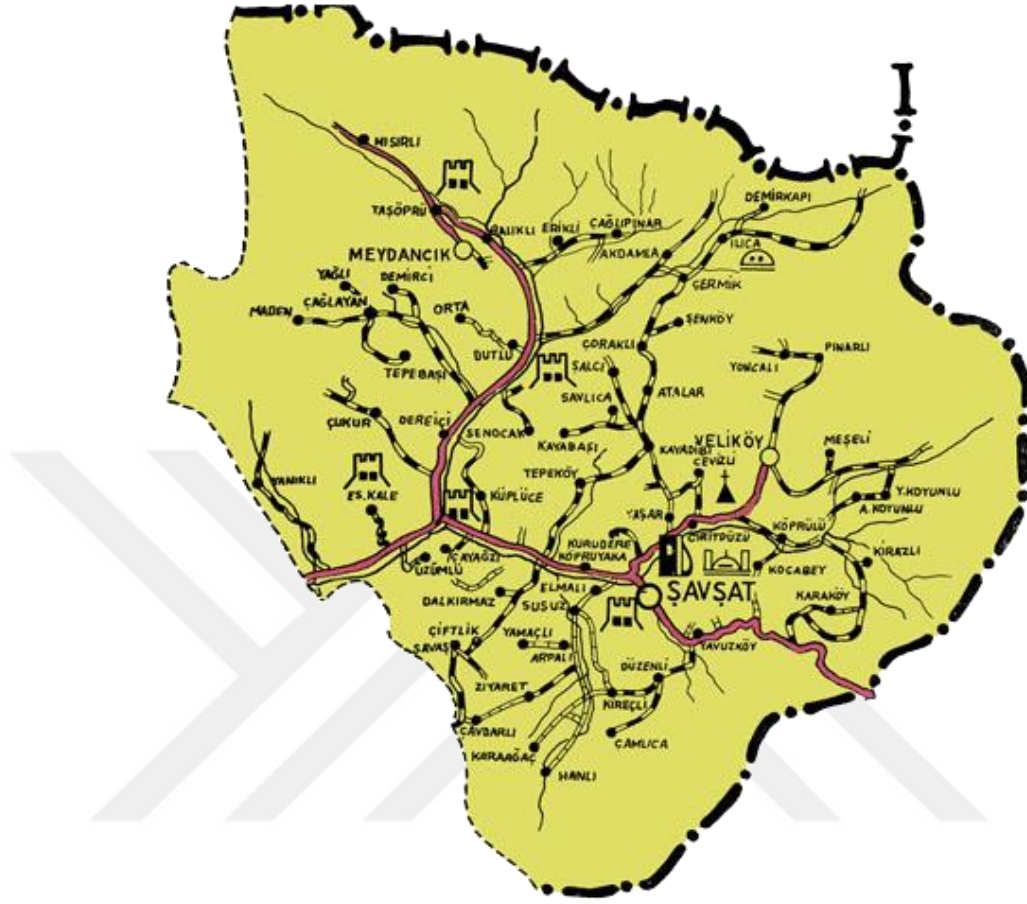
Fotoğraf 15: Tepeyatak Köyünde Şevki Özden ve Yüksel Bozkurt İle Yapılan Röportajdan

Kaynak: Orhan ÖZEN Arşivi

Haritalar

Harita 1: Artvin-Şavşat Köyleri

Kaynak: <http://savsatfed.com.tr/savsat-cografi-konum/>

Harita 2: 93 Harbinden Sonra Batum ve Havalisinden Gelen Muhacirlerin Niksar Kazasında İskan Edildiği Köyler

Kaynak: Orhan ÖZEN Arşivi